

34 Geb M.

NIEUWE WEST-INDISCHE GIDS

NIEUWE WEST-INDISCHE GIDS

ONTSTAAN UIT
DE WEST-INDISCHE GIDS
VOX GUYANAE CHRISTOFFEL

ACHT EN VEERTIGSTE JAARGANG

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1971

© 1971 by Martinus Nijhoff, The Hague, Netherlands
*All rights reserved, including the right to translate or to
reproduce this book or parts thereof in any form*

PRINTED IN THE NETHERLANDS

INHOUD VAN DE ACHT EN VEERTIGSTE JAARGANG

ADHIN, J. H., De immigratie-dag van Suriname: 5 juni	206-219
BIHARIE, S., Hindostaanse muziekinstrumenten en zang in Suriname	193-200
FRANKE, RICHARD, Economic circuits in a Surinam village	158-172
GERLINGS, H. J. MARIUS, Het Koninkrijksstatuut . .	135-157
JONG, C. DE, Aantekeningen over Jan Reeps in Surina- me, 1693	201-205
KRUIJER, G. J., <i>Boekbespreking</i>	129-134, 134
MADURO, A. J., Enkele opmerkingen over Richard Wood's artikel over 'The English loanwords in Pa- pamentu'	190-192
SUÁREZ, MARIA MATHILDE, Terminology, alliance and change in Warao society [7 platen]	56-122
WAGENAAR HUMMELINCK, P., <i>Boekbespreking</i>	123-129
WESTERMANN, J. H., Historisch overzicht van de wor- ding en het onderzoek van het Brokopondo-stuw- meer [16 platen]	1-55
WOOD, RICHARD, The English loanwords in Papia- mentu	173-189

BOEKBESPREKING

ABRAHAM – VAN DER MARK, EVA ELISABETH, <i>Yu'i mama.</i> <i>Enkele facetten van gezinsstructuur op Curaçao</i> (Kr.) . . .	129–134
<i>Encyclopedie van de Nederlandse Antillen</i> (P. W. H.)	123–129
HERMANS, WILLEM FREDERIK, <i>De laatste resten tropisch</i> <i>Nederland</i> (Kr.)	134

Erratum: Onderschrift Plaat XI, lees “Het station van *Kabel*”
Onderschrift Platen XIII en XIV, lees *Gansee* in plaats
van Koffiekamp.

J. H. WESTERMANN

HISTORISCH OVERZICHT VAN DE WORDING EN HET ONDERZOEK VAN HET BROKOPONDO-STUWMEER

Man-made lakes or reservoirs are usually built for some *primary* purpose, but the construction or presence of reservoirs can create *secondary* problems which may involve economic loss and human suffering unless reservoir planning in its earliest stages thoroughly considers both primary and secondary aspects.

Man-made lakes, FAO 1969

I. TECHNISCHE EN ECONOMISCHE ASPECTEN	I
2. NATUURWETENSCHAPPELIJKE, MEDISCHE EN SOCIOLOGISCHE ASPECTEN	19
3. HET NATUURWETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK, 1962-1969	29
4. BIBLIOGRAFIE	
a. Technische en economische aspecten	41
b. Natuurwetenschappelijke, medische en sociologische aspecten	47
c. Het natuurwetenschappelijk onderzoek	50

1. TECHNISCHE EN ECONOMISCHE ASPECTEN

In 1924-1925 was voor de eerste keer in Suriname sprake van opwekking van waterkracht en wel ten behoeve van een door de SURINAAMSCHE BAUXITE MAATSCHAPPIJ te bouwen aluminiumfabriek. Amerikaanse ingenieurs achtten toen alleen de Marowijne daarvoor geschikt. Mede omdat het hier een grensrivier betreft en doordat de maatschappij zich kon verzekeren van de energie van een in de U.S.A. in aanbouw zijnde waterkrachtcentrale is toen van het Surinaamse project niets gekomen.

Nadat begin 1950 door Prof. Ir. W. F. EYSVOOGEL opnieuw was gewezen op de mogelijkheid om de Surinaamse rivieren

dienstbaar te maken voor het opwekken van hydro-electriciteit, kwam op 28 augustus 1950 het rapport van Prof. Dr. Ir. W. J. VAN BLOMMESTEIN, die door Dr. E. J. À CAMPO van de Economisch-Financiële Sector van het COÖRDINATIE COLLEGE SURINAME was uitgenodigd terzake advies uit te brengen. Grotendeels op basis van de met fondsen van het Welvaartsplan in 1948 en 1949 door het Cartografisch Bedrijf van de KLM (Delft) gemaakte luchtkartering ten noorden van de 4de breedtegraad ontwierp VAN BLOMMESTEIN *Een combinatie-plan voor de Suriname-rivier*. Door een koppeling van de stroomgebieden van de Lucie-rivier, de Tapanahony en de Suriname-rivier en de constructie van een 15-tal dammen zou een jaarenergie van ruim 7 miljard kilowattuur bereikt kunnen worden. Behalve van die waterkrachtopwekking zou Suriname kunnen profiteren van een goede scheepvaartverbinding van de kust naar het binnenland, van irrigatie en van een grotere zoetwatervisvangst.

In een uitvoerige nota van juli 1951 kwam EYSVOOGEL terug op het vraagstuk van de energievoorziening (zie ook zijn populaire artikel van 1951).

Al eerder, in februari 1951, werd Ir. R. ZONNEVELD door het Coördinatie College Suriname – op 30 juli 1951 vervangen door de STICHTING PLANBUREAU SURINAME – voor het doen van terreinonderzoek naar Suriname uitgezonden en belast met het verrichten van verkenningen, uitvoeren van barometrische hoogtemetingen ten behoeve van de aero-triangulatie van het stuwmeergebied, het plaatsen van zelfregistrerende peilschalen en regenmeters te Brokopondo aan de Suriname-rivier en te Affivisiti aan de Tapanahony, het doen van debietmetingen in de Suriname-rivier en het verrichten van waterpassingen langs mogelijke tracé's van secundaire dammen.

Door het CARTOGRAFISCH BEDRIJF VAN DE K.L.M. was medio 1950 begonnen met het in kaart brengen op schaal 1 : 10.000 van het stuwmeergebied en omgeving (totaal ca. 4500 vierkante kilometer).

Toen bleek dat ter weerszijden van de in eerste instantie gekozen stuwdamlocatie Brokopondo de secundaire dammen aanzienlijk langer en hoger zouden moeten worden gemaakt dan oorspronkelijk was geraamd, werd ultimo 1951 besloten een vermoedelijk betere locatie te kiezen en wel 'Sara', 8 kilometer bovenstrooms van Brokopondo en even benedenstrooms van de uitmonding van de Sarakreek in de Suriname-rivier; later werd aan deze locatie de reeds bij de bevolking bekende naam Afobaka ge-

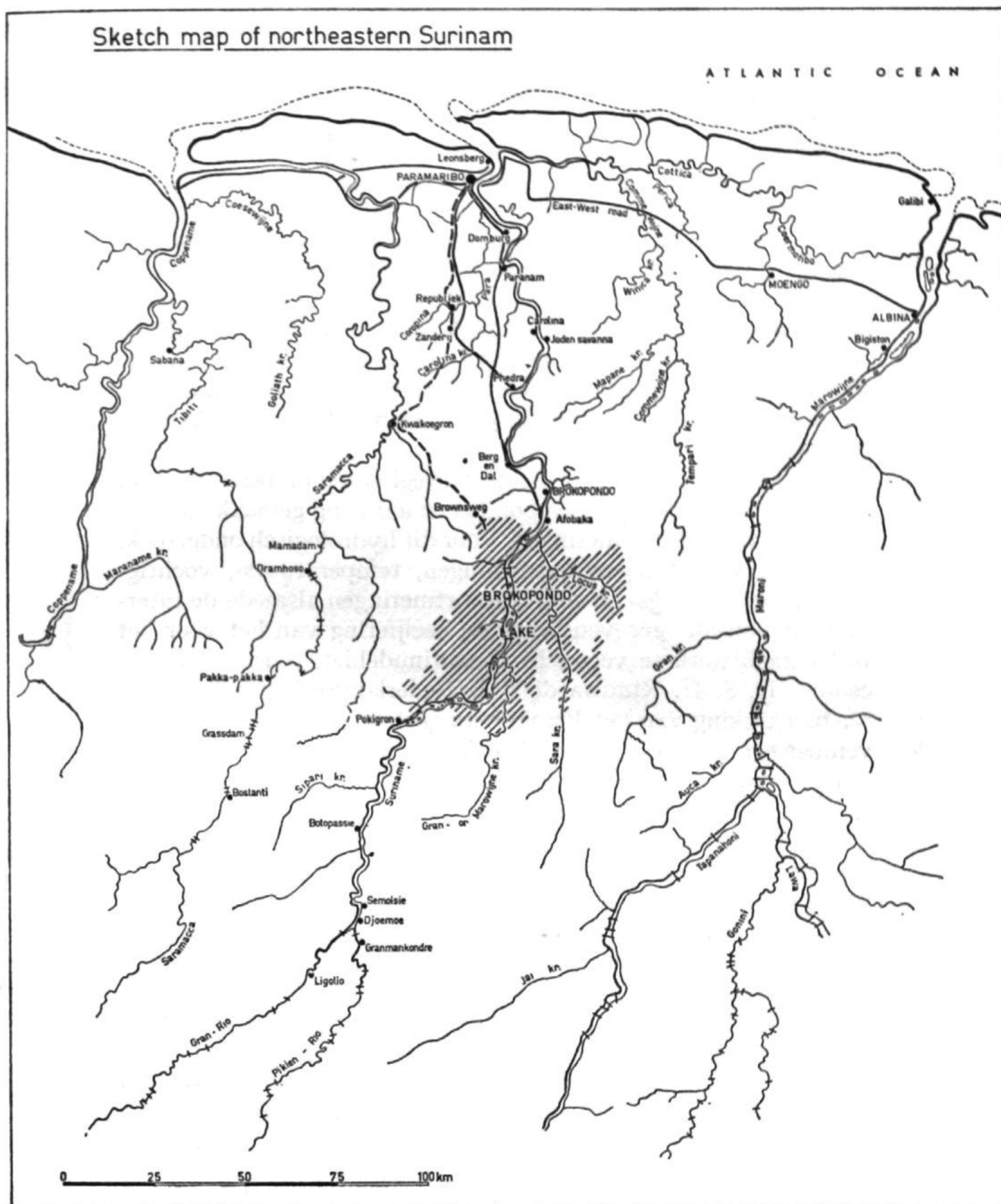

Fig. 1. Schetskaartje van noordoostelijk Suriname waarin de ligging van het *Brokopondo-stuwmeer* is aangegeven. (Naar een afbeelding uit een rapport van P. LEENTVAAR).

geven. Hier zou weliswaar de hoofddam langer en hoger zijn dan bij Brokopondo, d.w.z. ca. 1500 meter, maar het aantal secundaire dammen geringer.

In mei 1951 werden door de GEOLOGISCH MIJNBOUWKUNDIGE DIENST, PARAMARIBO, twee veldploegen ingezet voor geologisch onderzoek in het stuwmeergebied en voor funderingsonderzoek van de hoofd- en secundaire damlocaties en de natuurlijke waterkeringen. Grond- en boormonsters werden voor de beoordeling van hun geschiktheid als dambouw materiaal opgezonden naar het Laboratorium voor Grondmechanica te Delft. De G.M.D. stelde van de tot 1 september 1952 verkregen resultaten een omvangrijk rapport op, gedagtekend 10 oktober 1952. Het onderzoek van het stuwmeergebied bracht geen belangrijke ertsvoorkomens aan het licht.

Op 1 augustus 1951 werden de zelfregistrerende peilschalen in werking gesteld en bij Brokopondo een aanvang gemaakt met de geregelde waterdebietmetingen. Voor dit hydrologisch onderzoek, mede omvattend regenwaarnemingen, temperatuurs-, vochtigheids-, verdampings- en slibtransportmetingen alsmede de interpretatie van alle gegevens voor de becijfering van het voor het waterkrachtwerk te verwachten continue debiet, werd medio december Ir. S. H. RINGMA door de Nederlandse Rijkswaterstaat ter beschikking van het Planbureau gesteld, nadat hij op 10 november een werkprogramma had ingezonden.

In 1952 werd het aantal regenstations belangrijk uitgebreid en werden, behalve de dagelijkse debietmetingen bij Brokopondo, incidentele afvoermetingen te Pokigron en Semoissi verricht. In het bos bij Semoissi werden metingen gedaan van het percentage van de neerslag dat de bodem bereikt (ongeveer 75% van de totale regenval). Te Brokopondo werd de verdamping van een vrij wateroppervlak gemeten: bij een regenval van 2273 mm per jaar was er een verdamping van gemiddeld 3,3 mm per etmaal, d.i. ca. 1200 mm per jaar. De jaarlijkse slib- en zandafvoer bleek bij Brokopondo slechts 7000 kubieke meter groot te zijn zodat geen gevaar zou bestaan voor dichtslibbing van het stuwmeer. RINGMA rapporteerde aanvankelijk in zijn *Hydrologische Nota's* 1 (4 juni 1952), 2 (26 juli), 3 (19 augustus), 4 (oktober) en 5 (24 januari 1953, *Eindverslag afvoerjaar 1952*). Het laatste verslag geeft, ondanks de korte waarnemingsperiode, een fraai en gedegen overzicht – in tekst, kaarten, grafieken en tabellen – van o.a. het rivierverval, de waterstanden en -afvoeren, neerslag, verdamping, kwel, en transport van slib en zand. Na zijn eervol ontslag op

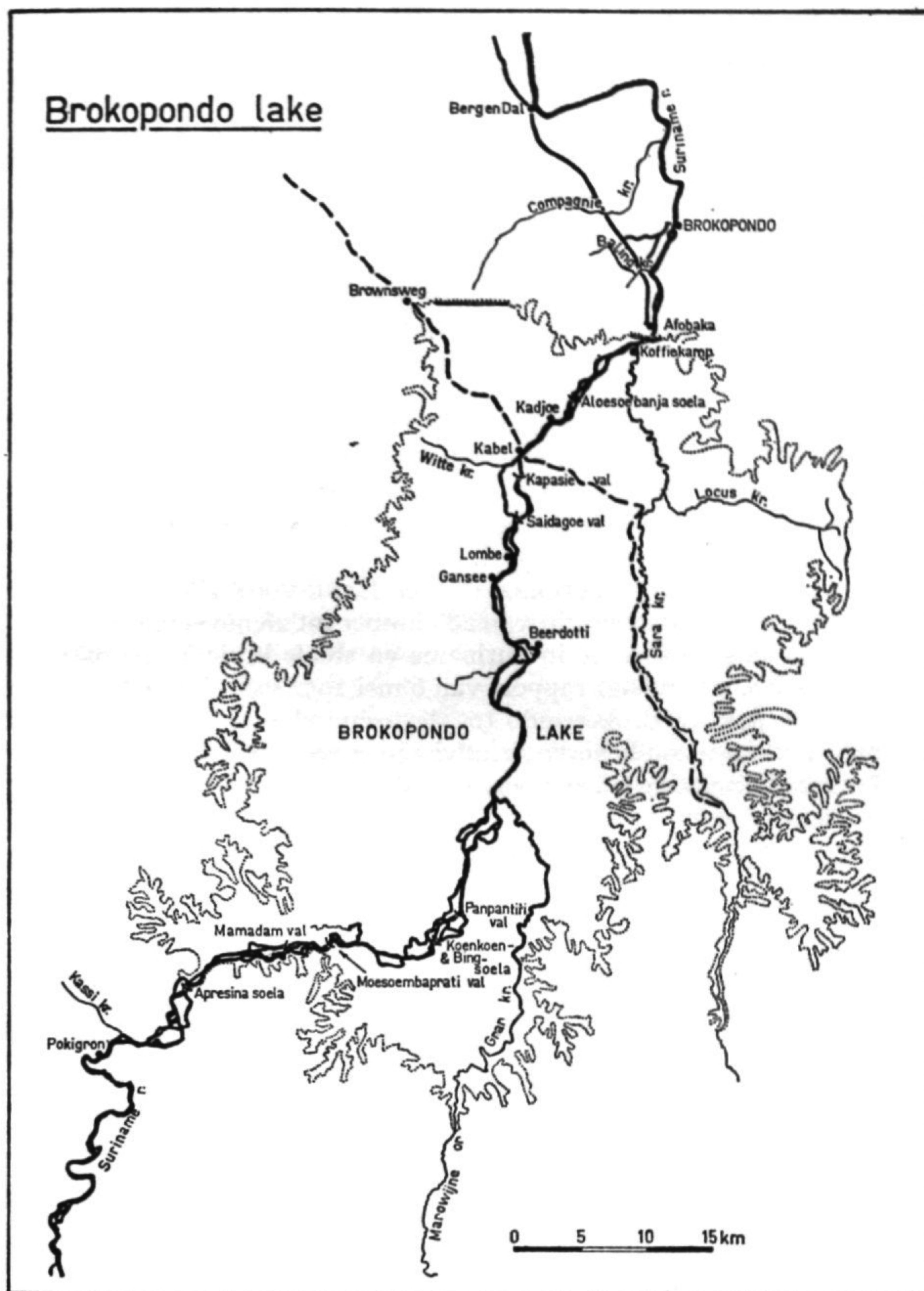

Fig. 2. Schetskaartje van de omtrek van het *Brokopondo-stuwmeer* waarin de grillige contouren en de talrijke eilanden niet zijn aangegeven. (Naar een afbeelding uit een rapport van P. LEENTVAAR).

28 februari 1953 schreef hij in Nederland zijn *Nota No. 6* (1953) waarin hij tot de conclusie kwam dat de regenval ter plaatse van de damlocatie geen bezwaar behoefde te vormen voor de bouw van een aarden dam.

De genoemde stuwdamvooronderzoekingen – sedert 1 augustus 1951 onder de algemene leiding van Ir. L. VAN GEUNS, te werk gesteld op het Planbureau te 's-Gravenhage – werden beschreven in de Bijlagen A bij de Jaarverslagen van het Planbureau over 1951 en 1952 (L. VAN GEUNS, 1953). Op 24 december 1952 werd geconcludeerd dat de uitvoering van een stuwdam in de Surinamerivier, annex de bouw van een waterkrachtwerk met een vermogen van minstens 100.000 kilowatt uit *technisch* oogpunt geen uitzonderlijke moeilijkheden zou opleveren, dat de locatie Sara de meest gunstige bouwplaats zou zijn en dat slechts de constructie van een aarden hoofddam economisch aanvaardbaar zou zijn (zie ook VAN GEUNS, *Schakels* 1953).

Een missie van de INTERNATIONALE BANK VOOR HERSTEL EN ONTWIKKELING onderzocht van 28 oktober tot 28 november 1951 de economische situatie in Suriname en stelde in de *Technische Bijlage No. 4* van haar rapport van 6 mei 1952 vast dat de bouw van een dam te Brokopondo tot de technische en economische mogelijkheden zou behoren; geadviseerd werd studies te verrichten met betrekking tot een betonnen dam, als alternatief van een aarden of stenen dam. Zie ook het Planbureau-ontwerp *De grondslagen van een tienjarenplan voor Suriname* (Het Brokopondoplan, p. 108-113), juni 1952.

De uitvoerige nota, gedateerd 21 november 1952, van de BILLITON MAATSCHAPPIJ kwam daarentegen, op grond van de door deze maatschappij ingestelde geologische en technisch-economische studies, tot weinig optimistische conclusies. Uitgebreide geologische waarnemingen zouden volgens de nota nog moeten worden verricht alvorens voldoende fundamentele kennis is verkregen omtrent tracé en bouwwijze van hoofd- en bijdammen. Voorshands werden de bouwkosten abnormaal hoog geschat, in verband met de grote lengte van de stuwdammen en de diepe verwerking van het gesteente, en de kilowattuurprijs van een rendabele waterkrachtcentrale te hoog bevonden voor een aluminiumindustrie. Ook zou er generlei zekerheid zijn voor regelmatige afzet van het product van een Surinaams aluminiumbedrijf. De nota werd overigens van verschillende zijden bekritiseerd (zie VAN GEUNS' *Nota van 17 maart 1953*; Planbureau, april 1953, *Beoordeling van het Billiton Maatschappij rapport*).

Intussen, op 2 oktober 1952, was reeds door de Surinaamse regering een overeenkomst gesloten met de SOCIÉTÉ ANONYME DES GRANDS TRAVAUX DE MARSEILLE (G.T.M.) voor het opstellen van een rapport omtrent de technische en economische aspecten van de bouw van een stuwdam annex waterkrachtwerk in de Suriname-rivier. Een en ander zou in samenwerking geschieden met het ingenieursbureau ANDRÉ COYNE & JEAN BELLIER, de COMPAGNIE DE FIVES-LILLE (C.F.L.), fabrikant van mechanische en elektrische outillage, en ALFRED FALCONNIER, deskundige op het gebied van damgeologie. Deze eerste missie van G.T.M. c.a. rapporteerde reeds in december 1952, zij het op nog onvoldoende topografische en geologische gegevens, in gunstige zin; voorkeur werd uitgesproken voor een geheel betonnen dam (zie ook *Note complémentaire*, januari 1953). Het Planbureau gaf over de G.T.M.-rapporten een beknopt overzicht in april 1953, en over kilowattuurprijsberekeningen op grond van NEDECO- en G.T.M.-gegevens een nota in oktober 1953 (zie over NEDECO hieronder).

EYSVOOGEL (1953) kwam, in tegenstelling tot G.T.M., tot de conclusie dat een aarden dam voorkeur zou verdienen.

Met schrijven van 8 juli 1953 van de Algemene Vertegenwoordiger van Suriname in Nederland werd het Nederlands Adviesbureau voor Ingenieurswerken in het Buitenland NEDECO, Den Haag, uitgenodigd de Surinaamse regering van advies te dienen inzake het vooronderzoek tot de bouw van een stuwdam in de Suriname-rivier met bijkomende werken en een op te stellen voorproject. Op grond van de bevindingen van de naar Suriname gezonden missie, de evaluatie van de reeds verkregen gegevens en de eerder over het project uitgebrachte adviezen en met inschakeling van verschillende experts op technisch, economisch en financieel gebied, bleek het NEDECO mogelijk reeds 1 oktober 1953 een *Advies inzake Combinatieplan Suriname Rivier* (een Nederlandse én een Engelse versie) aan de regering uit te brengen, voorzien van 6 bijlagen. In dit advies zijn behalve een historisch overzicht en een uitvoerige beschouwing over het rapport van de Société des Grands Travaux de Marseille, het gewenste (aarden!) damtype, de economische aspecten, de invloed op de aluminium-industrie in en buiten Suriname en de bauxietmijnbouw, o.a. in het te ontsluiten Nassau-gebergte, op gedegen wijze onder de loupe genomen. De hydrologische aspecten werden opnieuw bekeken; met de conclusies van RINGMA (1953) werd in het algemeen akkoord gegaan. NEDECO's eindadvies behelsde een aanbeveling om onderhandelingen te voeren met een of meer geïnteresseerde

aluminium-industrieën over verder onderzoek en uitvoering van het project en een aanbeveling om de hydrologische waarnemingen, mede in het gebied van de Tapanahony en Lucie-rivier, voort te zetten. Het rapport is vrijwel geheel afgestemd op het aluminiumindustrie-aspect; slechts terloops zijn nevenvoordelen van het project bekeken, zoals betere afvoer van bos- en mijnbouwproducten, betere bevaarbaarheid van de Suriname-rivier, visvangst in het stuwmeer: "een zeer uitgebreid studieterrein ligt nog braak, waarover men niet te licht mag denken" (hoofdstuk V 2).

De Stichting Planbureau Suriname droeg in oktober 1953 aanzienlijk bij aan de begripsvorming door het samenstellen van een *Overzichtskaat* van het toekomstige *stuwmeer in de Suriname-rivier*, schaal 1 : 100.000, waarop – aan de hand van hoogtelijnen om de 50 meter en van de vermoedelijke situatie van de hoofddam bij Afobaka ('Sara') en hulpdammen ter weerszijden – de omtrek van het meer is geschetst. Deze omtrek heeft door de grotendeels vlak-komvormige topografie van het dal, met gering relief, een uitermate grillige vorm; talloze zeer kleine eilanden zouden bovendien in het meer komen te liggen. Opgemerkt wordt dat de op deze kaart gegeven topografie in feite die is van het kronendak van het bos.

Het NEDECO-rapport gaf aanleiding tot hernieuwd overleg tussen de Surinaamse regering en de Franse groep G.T.M.-C.F.L., aan wie op 15 januari 1954 opdracht werd verleend voor de completering van het vooronderzoek en de opstelling van een definitief avant-project met kostenraming van het waterkrachtwerk, waarin zowel een betonnen als een aarden uitvoering van de dam zouden worden gecalculeerd. De regering behield zich in de overeenkomst het recht voor een concurrerende groep in te schakelen voor het maken van een bestek (zie o.m. *Jaarverslag Planbureau* over 1953 en 1954).

Op basis van genoemde opdracht zette de Franse groep zich in februari 1954 opnieuw aan het werk, met inschakeling van de boorfirma SOCIÉTÉ SOLÉTANCHE voor het doen van kernboringen in het hoofddamtracé; deze boringen werden medio juli voltooid. Het overige vooronderzoek geschiedde in nauwe samenwerking met het Planbureau, de Geologisch Mijnbouwkundige Dienst en het ook reeds eerder ingeschakelde LABORATORIUM VOOR GRONDMECHANICA te Delft, het laatste vooral met het oog op een advies over de mogelijkheid van constructie van een aarden dam. Het eindrapport van het Laboratorium verscheen in augustus 1954.

Het Planbureau nam in februari 1954 de terreinwerkzaamheden met betrekking tot het grondmechanisch onderzoek van de

Delftse Laboratoriumdeskundige over, vervolgde de hydrologische waarnemingen en topografische opmetingen, welke alle aan de Franse groep en later ook aan Harza (zie hieronder) ter beschikking werden gesteld. De interpretatie van de hydrologische gegevens werd door Ir. RINGMA in Nederland verzorgd en vastgelegd in de *Hydrologische Nota's* Nos. 7-9 (1954) en 10 (1957). In 1955 werden in het stroomgebied van de Tapanahony opmetingen verricht met het oog op het eventueel aldaar scheppen van een additioneel stuwmeer ten behoeve van het krachtwerk in de Suriname-rivier.

Gebruik makende van het recht, in de overeenkomst met de Franse groep bedongen, om een concurrerende groep in te schakelen, gaf het Planbureau namens de Surinaamse Regering op 10 juli 1954 opdracht aan de HARZA ENGINEERING COMPANY, Chicago, om een technisch rapport te maken over de constructie van de meest in aanmerking komende dam en bijbehorende hydro-electrische werken. Harza bracht het eerste rapport (Phase I) uit op 15 november 1954. Nadat, reeds vóór die datum, uit de voorbereidende studies de technische en economische uitvoerbaarheid gebleken was, sloot het Planbureau namens de Regering op 2 oktober 1954 opnieuw een overeenkomst met Harza voor Phase II en wel voor het vervaardigen van bestekken en tekeningen.

Harza's tweede rapport en het rapport van de Franse groep werden in maart 1955 aan de Regering overgelegd, met gegevens over de te verwachten kosten van een aarden hoofddam van 50 meter hoogte en 1560 meter lengte, alsmede van een waterkrachtcentrale met een continu gemiddeld vermogen van 115.000 kilowatt. Beide rapporten stelden vast dat het project technisch uitvoerbaar zou zijn. Dit was reden voor de Regering opnieuw besprekingen te gaan voeren met eventuele gegadigden voor de afname van de op te wekken energie (zie o.a. *Jaarverslag Planbureau over 1954 en 1955*).

Door de toenmalige directeur van het Planbureau, Drs. Ir. M. H. EKKER (in functie sedert 15 december 1952) werd in maart-april 1954 een waardevolle uiteenzetting gegeven over het Brokopondoplan, "stellig het grootste en meest gedurfde project dat ooit voor Suriname werd ontworpen, een project dat, indien het tot uitvoering komt, het gehele economische leven van ons land op een ander niveau zal kunnen brengen." Het plan – aldus EKKER – voorziet bij de geprojecteerde stuwhoogte van 42 meter (stuwdam-hoogte 50 meter boven de rivierbodem) de jaarlijkse levering

door de waterkrachtcentrale van rond 1 miljard kilowattuur energie, door voeding uit een 1350 vierkante kilometer groot stuwmeer (1% van de oppervlakte van Suriname) met een waterinhoud van 18 miljard kubieke meter. De bouwkosten van hoofd- en hulpdammen en centrale zouden een uitgave vergen van rond S/ 100 miljoen. Ongeveer 95% van de op te wekken energie zou bestemd zijn voor de jaarlijkse productie van 40.000 ton aluminium via 80.000 ton aluinaarde uit 160.000 ton bauxiet, d.i. ongeveer 1/20 deel van de toenmalige bauxietproductie van Suriname. EKKER wees op het nadeel dat een zeer groot gebied verloren gaat voor bosexploitatie en mijnbouw (al bleek niet dat zich hier waardevolle ertsvoorkomens bevinden) én voor bewoning en levensonderhoud van de Bosnegerbevolking. Hij vestigde ook de aandacht op de voordelen van gemakkelijke toegang van het toekomstige oevergebied en op de regularisering van het rivierdebiet (van gemiddeld ca. 400 kubieke meter per seconde), tot dan variërend bij Brokopondo van 20 in de droge tijd tot boven 2000 in de regentijd; die regularisering is uiteraard essentieel voor een constante energievoorziening.

H. TEUNISSEN (die Ir. EKKER op 30 september 1954 opvolgde als directeur van het Planbureau) gaf in oktober 1955 een beschouwing die het artikel van EKKER (1954) ten dele herhaalde en ook aanvulde. Volgens zijn mededeling was het de bedoeling dat de bouw en exploitatie van de dammen en de bijbehorende hydro-electrische werken door het Land of een Landsbedrijf zouden geschieden (met behulp van een lening) en dat de bouw en exploitatie van het aluminium-reductiebedrijf door een particuliere investeerder zouden worden gefinancierd, waarbij de energie van het Land zou worden gekocht; de bauxiet van het Nassaugebergte, geschat op maximaal 15 miljoen ton – voldoende voor een jaarlijkse productie van 40.000 ton aluminium gedurende 95 jaar – zou gereserveerd moeten worden voor de maatschappij die het reductiebedrijf bouwt. Volgens intussen ingestelde globale onderzoeken zou door koppeling van een Tapanahony-stuwmeer (afgedamd bij Affivisiti) aan het Brokopondomeer drie en een half keer zoveel energie kunnen worden opgewekt als door het Brokopondomeer alleen, zodat 140.000 ton aluminium per jaar zou kunnen worden vervaardigd. TEUNISSEN legde mede de nadruk op de vergroting van de werkgelegenheid (wat de bouw van de dam en de centrale betreft overigens van tijdelijke aard) en de verbreding van de industriële basis.

Volgens VAN GEUNS (1955) zou een stuwmeer worden gevormd

met, bij het hoogste peil van 45 m bij de dam, een oppervlakte van rond 1500 vierkante kilometer. Afleiding van het Tapanahony-water naar het Brokopondomeer en de bouw van enkele waterkrachtcentrales in de Sarakreek zou volgens hem een verhoging van de elektrische energiehoeveelheid van 1 miljard kilowattuur met wellicht 2 miljard, dus tot totaal 3 miljard, mogelijk maken.

Het spreekt vanzelf dat in Suriname veel publiciteit is gegeven aan het Brokopondo-plan. De voorlichting aan kranten en tijdschriften werd er o.a. verzorgd door het BROKOPONDOBUREAU. Het werd bij Resolutie van 31 juli 1957 door de Regering ingesteld op 1 augustus 1957 (door afsplitsing van het Planbureau) en wel voor het maken van een ontwikkelingsprogramma voor het gehele Brokopondogebied; bij Resolutie van 17 oktober 1958 werd de taak van het bureau gericht op het uitvoeren van de projecten welke ingevolge de (hieronder te bespreken) Brokopondo-overeenkomst door Suriname dienden te worden verwezenlijkt. Die voorlichting was steeds zeer optimistisch van toon, maar soms eenzijdig en onjuist.

Om slechts één enkel voorbeeld te noemen: In een ongedateerde maar denkkelijk ongeveer 1958 uitgegeven, in simpele taal gestelde folder van het Brokopondobureau, onder de naam *Licht en kracht uit de oerwouden van Suriname*, worden de voordelen van het plan breed en tendentieus uitgemeten. Gesuggereerd wordt o.a. dat vóór de inundatie het waardevolle hout gekapt zou kunnen worden; dat het niet zo erg is dat een aantal dorpen van de boslandbewoners verdwijnen omdat daardoor die mensen een kans op betere woonplaatsen en een beter bestaan krijgen en niet langer afgezonderd in de bossen behoeven te blijven ("een stuk wildernis wordt van ze weggenomen en er komt een eind aan hun nutteloze afzondering"; "ook voor hen is het Brokopondoplan dus van heel veel waarde"); dat de bosrijke oevers van het meer en de eilandjes daarin voor vermaak en toerisme kunnen dienen; dat het meer een uitstekende kweekplaats voor vis is, "voor misschien ongelooflijke hoeveelheden daarvan".

De Raad van Ministers besloot op 3 augustus 1957 een Commissie in te stellen aan welke de beraadslagingen over en de beslissingen inzake het Brokopondo-plan werden toevertrouwd, bestaande uit de Minister-President, de Minister van Financiën, de Minister van Economische Zaken en de Minister van Openbare Werken en Verkeer, en als Sekretaris Ir. R. ZONNEVELD van het Brokopondobureau (Resolutie van 7 augustus 1957). Op 11 december 1958 bepaalde de Raad van Ministers dat genoemde Commissie zal worden aangeduid als de BROKOPONDORAAD (Resolutie van 9 januari 1959). Opgemerkt wordt overigens dat reeds veel eerder in,

augustus 1953, bij Resolutie een 'Brokopondo-Raad' was ingesteld voor het dienen van advies, onder voorzitterschap van de directeur van het Planbureau; de naam daarvan is later gewijzigd in Studieraad Brokopondo-Plan (zie hoofdstuk 2. Natuurwetenschappelijke, medische en sociologische aspecten).

Ook in Nederland trok uiteraard het stuwmeerplan belangstelling, in de pers en in de Staten-Generaal. Wat de laatste betreft wordt o.a. gewezen op het *Voorlopig Verslag* van 18 november 1955 over de *Rijksbegroting 1956*, Hoofdstuk XIII, Overzeese Rijksdelen, en de *Memorie van Antwoord* van 1 december 1955 van de Minister van Overzeese Rijksdelen; alsmede op het verslag van de delegatie uit de Staten-Generaal over het bezoek aan Suriname in maart 1957 (31 oktober 1957). Desalniettemin bleven onderhandelingen tussen de Surinaamse en Nederlandse Regeringen over een langlopend (40 jaren) Nederlands crediet van Sf 120 miljoen, te bestemmen voor de bouw van de dam en de waterkrachtcentrale, met een rente van maximaal 4½%, zonder resultaat. Evenmin gelukte het de Surinaamse Regering zulk een lening in de U.S.A. te sluiten.

Gelukkig voor de stuwdampropagandisten werd door de G.T.M.- en Harza-rapporten van maart 1955 (opnieuw) de interesse gewekt van de ALUMINUM COMPANY OF AMERICA (Alcoa), welke dochteronderneming de Surinaamsche Bauxite Maatschappij immers nauw betrokken was met de plannen. De in 1956 begonnen besprekingen en onderhandelingen tussen Alcoa en de Surinaamse Regering vonden hun eerste resultaat in de op 4 februari 1957 geparafeerde 'letter of intent', waarin Alcoa zich in principe bereid verklaarde in Suriname een aluminiumsmelterij te bouwen indien de Surinaamse Regering de stuwdam en de hydro-electrische centrale zou financieren en voldoende elektrische stroom daarmee zou kunnen leveren. De 'letter of intent' werd op 1 maart door de Staten van Suriname bekrachtigd. Nadat in de loop van 1957 was gebleken dat financiering door de Surinaamse Regering op grote moeilijkheden stuitte door het niet kunnen afsluiten van een lening, bleek Alcoa bereid een veel grotere financiële last op zich te nemen dan aanvankelijk bedoeld was. Het was hiervoor gewenst de Surinaamsche Bauxite Maatschappij om te zetten in een nieuwe vennootschap die zowel de bauxiet zou ontginnen en de hydro-electrische energie produceren voor aluminiumfabricage. Zo ontstond in december 1957 de nieuwe Amerikaanse dochtermaatschappij van Alcoa, genaamd SURINAME ALUMINUM COMPANY (SURALCO), met zetel in Wilmington, Delaware. De

Surinaamse Regering sloot kort daarna, op 27 januari 1958, de Brokopondo-overeenkomst met Suralco, na bij Landsverordening van 25 januari 1958 machtiging te hebben gekregen "tot het aangaan van overeenkomsten met de Suralco inzake de ontwikkeling van het waterkrachtpotentieel van Suriname". Deze overeenkomst, en alles wat annex is, is uitvoerig vastgelegd in de publikatie *Brokopondo. Gemeenschappelijke onderneming Suriname-Suralco* (in 1959 in druk verschenen).

De Brokopondo-overeenkomst, een 'joint venture', is geldig voor 75 jaar. Zij verplichtte Suralco op haar kosten de stuwdam, het waterkrachtwerk met bijkomende werken en de hoogspanningsleiding Afobaka-Paranam te bouwen, te onderhouden en te exploiteren. Van de jaarlijks op te wekken energie van ca. 1 miljard kilowattuur werd 80 miljoen voor het land Suriname bestemd en de overige energie voor de aluminiumproductie van Suralco. De dambouw bij Afobaka zou vóór het einde van 1960 een aanvang moeten nemen. Na de periode van 75 jaar dient het gehele waterkrachtwerk gratis aan Suriname te worden overgedragen. Suralco nam voorts op zich een aluminiumsmelterij te bouwen bij Paranam, op te leveren tegen de tijd dat de eerste elektrische energie vrijkomt. Bovendien verplichtte Suralco zich om in een later stadium – binnen 16 jaar na 27 januari 1958 of binnen 12 jaar na de volledige inbedrijfstelling van de smelterij – een aluinaardefabriek te bouwen voor het thermochemisch verwerken van bauxiet tot aluinaarde (aluminiumoxide, alumina, Al_2O_3), zodat dan binnen Suriname uit de ruwe bauxiet, via aluinaarde, de aluminium kan worden vervaardigd. Zolang de aluinaardefabriek niet gereed zou zijn, zou Suralco aluinaarde uit het buitenland importeren voor het smelten tot aluminium. Een gedeelte van het in Suriname te verkrijgen metaal zal worden bestemd voor industriële verwerking binnen het land zelf, in de Nederlandse Antillen en in Nederland.

De deelname van Suriname in de 'joint venture' bestaat uit het ter beschikking stellen van land en water, de vooronderzoeken, de bebakening in het stuwmeer, de verplaatsing van de Bosnegerbevolking uit het te inunderen gebied, de voorzieningen op het gebied van hygiëne en assainering, en de bouw van het deel van de hoogspanningsleiding dat bestemd is de electriciteit van Paranam naar Paramaribo over te brengen.

Voorts werd overeengekomen dat Suralco op haar kosten de weg Paranam-Afobaka zou aanleggen en onderhouden, maar dat

Suriname voor die weg tenminste Sf 3.000.000 en maximaal Sf 4.000.000 aan Suralco zal betalen zodra het waterkrachtwerk gereed is voor volledige en normale exploitatie, d.w.z. wanneer het water in het stuwmeer is gestegen tot op of boven 43 meter boven Surinaams peil en wanneer alle onontbeerlijke delen van het werk bedrijfsklaar zijn; die weg zou van dat tijdstip af als openbare weg ten laste van het Land moeten worden onderhouden. Suralco verplichtte zich voorts om de Regering voor de betaling van de weg en ook voor andere uit Suriname's aandeel voortvloeiende verplichtingen een renteloze lening te verstrekken van maximaal Sf 12.000.000; terugbetaling zou moeten geschieden in 20 gelijke jaarlijkse termijnen, waarvan de eerste vervalt in het vierde kalenderjaar van volledige en normale exploitatie van het waterkrachtwerk.

De Brokopondo-overeenkomst voorziet eveneens in mogelijke uitbreiding van het stuwmeer door kunstmatige inundatie van delen van het Tapanahony-stroomgebied.

De overeenkomst is voor Suralco mede aantrekkelijk omdat die gebonden is aan een verlenging met 45 jaar van de bestaande bauxietconcessies, aan uitbreiding van het bauxietconcessie-areaal en aan een gunstige belastingregeling in de U.S.A. Wat de bauxietontginning betreft, kreeg Suralco een exploratie-concessie voor een oppervlakte van 2 miljoen hectare, begrensd door de Atlantische Oceaan, de Suriname-rivier, de 4de breedtegraad en de Marowijne. Na 10 jaar zou dit exploratie-terrein aanzienlijk worden ingekrompen en na 20 jaar zou voor maximaal 20.000 hectare een exploitatie-concessie kunnen worden verkregen (de huidige concessies bij Moengo en Paranam beslaan ongeveer 40.000 hectare). Zou Suralco op meer dan die 20.000 hectare willen ontginnen, dan kan zij meedingen met eventuele andere gegadigden.¹

Voor de (Amerikaanse) Suralco is belastingtechnisch voordelig de in de U.S.A. bestaande regeling van de Western Hemisphere Trade Corporation Act, die aan Amerikaanse ondernemingen die op grote schaal buiten de U.S.A. op het westelijk halfrond investeren, de zg. Western Hemisphere

¹ Vermeldenswaard is dat medio 1969 door Suralco werd begonnen met de aanleg van een ontsluitingsweg van de Locuskreek aan het stuwmeer naar de voet van het nabije Nassaugebergte, gelegen in het nieuwe concessiegebied, ten behoeve van booronderzoek van de bauxietafzettingen aldaar. Op grond van het in 1953 beëindigde onderzoek door de Geologisch Mijnbouwkundige Dienst werd – zoals vermeld – indertijd de hoeveelheid bauxiet in het Nassaugebergte op 15 miljoen ton geschat.

Trade Corporations, aanzienlijke belastingvermindering verleent. Hun winst wordt voor slechts 38% belast tegenover de normale 52%, terwijl voor mijnbedrijven nog aftrekposten zijn toegestaan, waardoor voor hen de belasting 30% van de winst bedraagt. De U.S.A. beoogt hiermee een indirecte bevordering van investeringshulp voor de ontwikkelingslanden, die even goed als, zo niet beter werkt dan, een rechtstreekse gift. Bovendien werd in Suriname vrijstelling van de overwinstbelasting bedongen, waardoor slechts de gewone inkomstenbelasting van 30% verschuldigd is.

Uit het bovenstaande is duidelijk dat de financiering van het project vrijwel geheel met buitenlands kapitaal is geschied en dat er in slechts geringe mate een beroep op de schatkist behoefde te worden gedaan. Ondanks deze voor Suriname zeer voordelige transactie, heeft de Regering meer dan eens gewaarschuwd tegen al te optimistische verwachtingen voor de welvaart.¹

In verband met de door het Brokopondo-project sterk toegenomen werkzaamheden in het stroomgebied van de Suriname-rivier werd op 1 januari 1959 door de Regering een nieuw district gecreëerd, het Brokopondo-district, door gedeelten van de districten Saramacca, Suriname en Marowijne tezamen te voegen. Drs. J. MICHELS werd benoemd tot Districtscommissaris.

Voorts liet de Regering zich inlichten "inzake de vermoedelijke expansieve invloed op de Surinaamse volkshuishouding van de uitvoering van het Brokopondoplan en andere tegelijk daarmee te entameren ontwikkelingsprojecten, tevens . . . over het in verband hiermede te volgen Regeringsbeleid ter handhaving van de interne en externe stabiliteit en verdere voorwaarden voor een gezonde economische bloei van Suriname". Daartoe brachten in april 1959 Prof. Mr. P. LIEFTINCK, lid van de raad van bestuur van het INTERNATIONALE MONETAIRE FONDS en van de WERELDBANK, en Prof. Dr. C. GOEDHART, hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam, een bezoek aan Suriname. In oktober van dat

¹ Door de Société Anonyme des Grands Travaux de Marseille werd na de afsluiting van de Brokopondo-overeenkomst tussen de Surinaamse Regering en Suralco een schadeloosstelling van Suriname geëist ten bedrage van Nf 12 miljoen. Destijds (8 januari 1954) was namelijk overeengekomen dat G.T.M. het avant-projet van de stuwdam zou maken en voor eventuele dambouw prioriteit zou krijgen als bouwer. Door de overeenkomst met Suralco, waarbij Suriname afzag van het zelf financieren van de bouw, voelde G.T.M. zich derhalve benadeeld. Zie over het verloop van deze kwestie o.a. *Weekberichten Bedrijfscontact Nederland-Suriname 1960-1962*; na oktober 1962 is hierover niet meer gepubliceerd. Over de nadien door beide partijen getroffen onderlinge schikking zijn geen bijzonderheden bekend gemaakt.

jaar kwam hun rapport beschikbaar (Stichting Planbureau Suriname, *Jaarverslag 1959*; december 1960).

In een voordracht van Ir. H. MEYER, directeur-beheerder van de Suralco, gehouden voor het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, 's-Gravenhage, op 22 april 1960 (MEYER 1960) heeft deze een toelichting gegeven op het door Suralco in uitvoering genomen Brokopondoplan. Volgens hem zou de jaarlijkse energieproductie wel 1090 miljoen kilowattuur kunnen worden. Suralco produceerde in de periode kort vóór 1960 $2\frac{1}{2}$ à $2\frac{3}{4}$ miljoen metrieke ton bauxiet per jaar, verscheept naar de U.S.A. Het zou de bedoeling zijn de verscheping naar de U.S.A. op ongeveer hetzelfde peil te houden en jaarlijks een extra hoeveelheid bauxiet van ruim 200.000 ton te produceren, om daarvan thermochemisch ca. 100.000 ton aluinaarde te maken en die door electrolyse om te zetten in ca. 50.000 ton aluminium, waarbij voor de bereiding van 1 kilogram aluminium ruim 20 kilowattuur benodigd is. De in Paranam te bouwen aluinaarde-fabriek zal echter meer dan 100.000 ton aluinaarde per jaar produceren en het surplus zal naar smelterijen in de U.S.A. worden geëxporteerd.

Suralco's Construction Division begon in juli 1959 met de aanleg van de weg Paranam-Afobaka; deze werd op 26 augustus 1960 officieel in gebruik genomen ('De Paranam-Affobakka weg grandioos geopend', *Bauxco Nieuws*, september 1960, p. 3-9). Sedertdien werden de werkzaamheden sterk geconcentreerd bij de stuwdamlocatie Afobaka. De vorderingen van de bouw van het Brokopondo-project zijn regelmatig gerapporteerd in *De Ingenieur* ('s-Gravenhage, 1960, Nr. 40, p. B. 127; 1961, Nr. 48, p. B. 221, en volgende), *Bauxco Nieuws* (Paramaribo, Maandblad voor geëmployeerden van de Suriname Aluminum Company, 1959-1965), *Surinaams Nieuws* (Wekelijkse uitgave van het Kabinet van de Gevolmachtigde Minister van Suriname, 's-Gravenhage), en de *Weekberichten van de Vereniging Bedrijfscontact Nederland-Suriname* ('s-Gravenhage, tevens publikatie van de Vereniging Surinaams Bedrijfsleven te Paramaribo). Een uitstekend, vooral technisch georiënteerd overzicht biedt het artikel van HILLEN & ACHTERHOF in het *Polytechnisch Tijdschrift* (1965).

Tijdens de bouw van het kunstwerk werden door Suralco's Public Relations afdeling in een geïllustreerde folder getiteld *Het Brokopondo Project* (september 1962) technische gegevens verstrekt, waarvan enkele hieronder zijn overgenomen (zie ook *Beknopte gegevens Suralco*, 1969). Het stroomgebied boven de dam beslaat 12.200 km². De oppervlakte van het geheel gevulde stuw-

meer, met een waterstand bij normale bedrijfsvoering van 50 meter, is berekend op 1560 km², waarbij de nuttige waterberging 12.400 miljoen kubieke meter zou zijn. De gemiddelde jaarlijkse afvoer bedraagt 390 kubieke meter per seconde en de gemiddelde valhoogte is genomen op 41½ meter; bij geheel gevuld meer is de valhoogte iets groter, namelijk 43 meter. De lengte van de hoofdam is 1913 meter, de hoogte 54 meter. Er zijn 16 hulpdammen van totaal 6400 meter lengte. Het krachtwerk bevat 6 turbines met een totaal geïnstalleerd vermogen van 180.000 kilowatt en een op te wekken energie van meer dan 1 miljard kilowattuur per jaar, met 92% waarvan Suralco een jaarproductie van maximaal 60.000 ton ruw aluminium kan bereiken (de productie in 1968 bedroeg 791 miljoen kilowattuur).

Van de 6 turbines zal er steeds één in reserve worden gehouden. Vermeldenswaard is nog dat, gezien het hoogteverschil van ongeveer 40 meter boven en beneden de dam, is afgezien van het construeren van een scheepvaartsluis. Voor een verbetering van de afstroming beneden de dam werden in het na de afsluiting op 1 februari 1964 (zie hieronder) tijdelijk drooggevalle gedeelte van de rivierbedding de rotsen van de stroomversnellingen door Suralco's dynamietploegen opgeruimd.

Op 1 februari 1964 werd de laatste van de drie tijdelijke omleidtunnels onderin de overlaat gesloten, waarmee de afsluiting van de Suriname-rivier een feit werd en het stuwmeer zich begon te vormen.

Ondertussen was op 1 januari 1959 onder leiding van Drs. J. MICHELS een aanvang gemaakt met de in 1964 te voltooien transmigratie van de boslandbevolking uit het te inunderen gebied. Voor de meer dan 5.000 Bosnegers van 28 Saramaccaanse en 6 Aucaanse dorpen werden 13 nieuwe dorpen aangelegd bovenstrooms van het stuwmeer, 10 benedenstrooms en één aan de spoorweg bij Brownsweg. De twee grootste transmigratiedorpen zijn Brownsweg (ca. 1500 inwoners) en Nieuw-Ganzee bij de Klaaskreek, beneden de dam (ca. 1200). In het Weekblad Revue (Nr. 39 van 25 september 1965) is op aardige wijze beschreven hoe Districtscommissaris MICHELS te werk ging bij het voorbereiden van de Bosnegers op deze gedwongen verhuizing.

In september 1963 werd door Suralco begonnen met de bouw van de aluinaardefabriek (dus veel eerder dan in 1958 de bedoeling was) en de aluminiumsmelter, te Paranam. Na een eerste proefdraaiing van het waterkrachtwerk te Afobaka, op 29 juli

1965, werden in oktober 1965 enkele turbines definitief in werking gesteld, kwam de eerste elektrische energie vrij en kwamen de eerste twee productie-eenheden van de aluinaardefabriek en de smelter in bedrijf. Op 9 oktober 1965 werd het nieuwe geïntegreerde aluminiumbedrijf te Paranam officieel in gebruik gesteld door Hare Majesteit KONINGIN JULIANA.

In 1966 kwamen een derde en vierde productie-eenheid van de aluinaardefabriek in bedrijf. Van het totaal van Suralco's productievermogen van 800.000 ton aluinaarde per jaar werd ongeveer 120.000 ton bestemd voor het zelf produceren van ca. 60.000 ton aluminium; 130.000 ton aluinaarde, te maken uit 260.000 ton bauxiet van de Billiton Maatschappij, werd bestemd voor deze Maatschappij – die het product naar haar Nederlandse aluminium smelter uitvoert – en 550.000 ton voor export door Suralco, hetzij voor aluminiumfabricage elders, hetzij voor andere eindproducten (*Dit is de Suralco*, 1966). Begin 1969 werd een vijfde en voorlopig laatste productie-eenheid voor aluinaarde te Paranam in gebruik genomen; de totale capaciteit van de aluinaardefabriek van Suralco is daardoor gestegen tot 1 miljoen ton per jaar (*Beknopte gegevens Suralco*, 1969). In 1969 heeft Suralco 2.177.503 metrieke ton bauxiet, 509.708 idem aluinaarde en 53.123 idem aluminium uit Suriname geëxporteerd. De aluminiumsmelter had in 1969 een productie van ca. 70% van het vermogen, het maximum dat met de beschikbare waterkrachtenergie kon worden geleverd. Het waterkrachtstation produceerde in 1969 ca. 841 miljoen kilowattuur, d.w.z. bijna 85% van de verwachte hoeveelheid.

Eind 1966, nadat in april de derde turbine in bedrijf was gesteld, kon – door de geringe stijging van het stuwmeerpeil – slechts de helft van het verwachte elektrische vermogen geproduceerd worden.

Naar aanleiding van de geringe stijging van het peil werd door de Nederlandse Vice-Minister-President Mr. B. W. BIESHEUVEL op 27 april 1966 in de Eerste Kamer van de Staten-Generaal, bij de behandeling van het wetsontwerp tot vaststelling van hoofdstuk IV der rijksbegroting voor het dienstjaar 1966, een kort overzicht van de situatie gegeven en meegedeeld dat Suralco "vertrouwen in het welslagen van deze onderneming" behoudt.

Als antwoord op een op 5 januari 1967 in de Tweede Kamer gestelde vraag van het lid VAN DER SLUIS (A.R.P.) deelde Minister BIESHEUVEL op 11 januari mee dat volgens deskundigen niet gevreesd behoefde te worden voor teruglopen van de energievoorziening door onvoldoende waterstand.

In antwoord op het eindverslag van de commissie van rapporteurs voor zaken rakende Suriname en de Nederlandse Antillen omtrent het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk IV voor het dienstjaar 1967, werd

door Minister BIESHEUVEL een nota ingezonden op 8 maart 1967, waarin opnieuw het probleem van de stuwmeervulling werd besproken en waarin enkele factoren werden genoemd die daarbij een rol zouden kunnen spelen. In een schrijven van 10 april 1967 heeft de Natuurwetenschappelijke Studiekring voor Suriname en de Nederlandse Antillen het Kabinet van de Vice-Minister-President gewezen op de niet geheel juiste formulering van sommige dezer factoren.

In juli 1967 heeft Suralco als aanvulling van het vermogen van haar aluminiumsmelter – die ook toen nog slechts op halve kracht kon werken door te geringe watervulling van het stuwmeer en als bedrijfsonderdeel niet rendabel was – en tevens voor de productie-eenheden van de aluinaardefabriek te Paranam een $47\frac{1}{2}$ megawatt stoomturbinegenerator, gevoed met dieselolie, in bedrijf genomen; hierdoor kon tijdelijk één van de drie turbines te Afobaka worden stilgelegd. In 1969 produceerde de stoomcentrale bijna 375 miljoen kilowattuur.

Op 21 augustus 1967 werd echter het peil van 241,08 voet (gelijkgesteld met 43 meter boven Surinaams peil) bereikt. Volgens de Brokopondo-overeenkomst Artikel I 1 (c) is het waterkrachtwerk “gereed voor volledige en normale exploitatie, wanneer het water in het stuwmeerbekken zal zijn gestegen tot op of boven 43 meter boven Surinaams peil”. Zo brak het moment aan waarop de Surinaamse Regering de Paranam-Afobaka weg en het onderhoud daarvan moest overnemen en waarop de eerste termijn ingang van de terugbetaling in twintig termijnen van de renteloze lening van S/ 12 miljoen.

Ten aanzien van de cijfers 241,08 voet en 43 meter moet een correctie aangebracht worden. Bij het begin van de werkzaamheden in Afobaka waren daar de nauwkeurige hoogten ten opzichte van het Nieuw Surinaams Peil (NSP) nog niet bekend. Een fictief zeeniveau werd aangenomen, genoemd Sarapeil, en alle waterpeilmetingen in voet (H.E.D. = Hydroelectric Datum) werden op basis daarvan vastgesteld, na optelling van 100 voet om niet met negatieve getallen te behoeven te werken. Door latere metingen werd het Sarapeil 5,908 voet = 1,8 meter lager bevonden dan NSP.

Toen op 21 augustus 1967 241,08 voet werd gemeten, ging het om $241,08$ minus $100 = 141,08$ voet H.E.D. overeenkomende met 43 meter, d.w.z. 43 meter boven Sarapeil. Aangezien Sarapeil 1,8 meter lager blijkt te liggen dan NSP, was het waterpeil op genoemde datum in feite slechts $43 - 1,8 = 41,2$ meter boven NSP.

Zie overigens ook het artikel ‘Peilen in Suriname’ in *Bauxco Nieuws* (augustus 1960).

Op genoemde datum van 21 augustus 1967 draaiden twee van de zes turbines (waarvan één steeds in reserve wordt gehouden) op $\frac{2}{3}$ van hun capaciteit. Om alle 5 turbines in bedrijf te krijgen en de

maximum-productie van 1 miljard kilowattuur te bereiken is een peil van 253 voet nodig. (In de eerste helft van oktober 1969 draaiden bij een peil van iets minder dan 253 voet vier van de zes turbines; in de tweede helft van mei 1970 eveneens vier bij een peil van 248 voet).

In het Vijfjarenplan 1967 t/m 1971 zijn posten opgenomen voor verbeterings- en onderhoudskosten van de weg Paranam-Afobaka.

Nadat een begin van uitvoering was gemaakt met de benutting van de Suriname-rivier voor de productie van waterkracht werd overgegaan tot verdere inventarisatie van Suriname's waterkrachtpotentieel. In 1959 werd door de Regering aan het Brokopondobureau opdracht verstrekt om in samenwerking met Harza Engineering Company, Chicago, dit potentieel te evalueren. In Harza's *Appraisal Survey* van 1 september 1959 werd rapport uitgebracht.

In verband met het belang dat werd gehecht aan onderzoek en benutting van het waterkrachtpotentieel werd met ingang van 1 januari 1962 (bij Resolutie van 10 januari 1962) de taak van het Brokopondobureau verruimd en de naam gewijzigd in BUREAU VOOR WATERKRACHTWERKEN.

Over de eventueel voor het Brokopondo-stuwmeer van belang zijnde stroomgebieden van de Saramacca en Tapanahony kan het volgende vermeld worden. In 1963 werd door Ir. F. BREEVELD en Ir. R. ZONNEVELD een hydrologisch rapport over de Saramaccarivier samengesteld. Ir. W. J. VAN BLOMMESTEIN, die eind mei 1964 in Suriname terugkeerde, bracht in september van dat jaar een voorlopig advies uit over een afdamming en opstuwing van de Boven-Saramacca, met het doel het water daarvan naar het Brokopondomeer te leiden en een vergroting van de capaciteit van de Afobaka-centrale te verkrijgen van 5.000 kilowattuur.¹ Ir. F. BREEVELD gaf op 5 mei 1964 een uitvoerige uiteenzetting over het Tapanahony-stuwmeerproject, waarover door de Regering en Suralco reeds besprekingen waren begonnen in verband met de vergroting van het debiet van het Brokopondomeer, in het kader van de Brokopondo-overeenkomst (*Surinaams Nieuws*, 21 maart 1964).

¹ De Raad van Ministers besloot op 20 oktober 1964 om, gelet op de verdiensten van Ir. VAN BLOMMESTEIN voor het Brokopondo-project, het zg. Brokopondo-meer bij Landsbesluit naar hem te noemen: Prof. Dr. Ir. W. J. van Blommestein stuwmeer.

Uitvoeriger gegevens over het waterkrachtpotentieel van Saracca, Tapanahony en de andere grote Surinaamse rivieren zijn bijeengebracht in deel 2 van het *Nationaal Ontwikkelingsplan Suriname* (Stichting Planbureau Suriname, 1965) – waarin ook een goed overzicht wordt gegeven van plannen en projecten voor de bevolking van het district Brokopondo – alsmede in het Memorandum voor de Regeringsperiode 1967–1971 (1967; hoofdstuk III, Waterkracht). De in 1968 samengestelde niet-officiële overzichtskaarten van het Bureau voor Waterkrachtwerken voor geheel Suriname (schaal 1 : 500.000), van het Kabalebo-project (1 : 200.000) en van West Suriname's irrigatieplan (1 : 250.000) zijn zeer bruikbaar voor het verkrijgen van een indruk van de plannen.¹

2. NATUURWETENSCHAPPELIJKE, MEDISCHE EN SOCIOLOGISCHE ASPECTEN

In de bovenstaande historische schets zijn in hoofdzaak slechts de technische en economische aspecten van het Brokopondo-waterkrachtwerk en stuwmeer ter sprake gekomen. In vervolg daarop wordt thans beschreven hoe van niet-technische en niet-economische zijde een inbreng is geleverd in het project.

Nadat VAN BLOMMESTEIN zijn technische combinatie-plan voor de Suriname-rivier in augustus 1950 openbaar had gemaakt, vonden daarover besprekingen plaats in het bestuur van de NATUURWETENSCHAPPELIJKE STUDIEKRING VOOR SURINAME EN DE NEDERLANDSE ANTILLEN. Na de vergadering van 7 april 1952 werd een nota ontworpen, waarin de consequenties van het plan voor de bodem, hydrologie, flora, fauna en volksgezondheid in het betreffende gebied uiteengezet werden. Met aanbieding van de nota

¹ Op de volgende door het Centraal Bureau Luchtka(r)tering uitgegeven kaarten zijn de contouren van het Brokopondomeer in maximale uitbreiding ingetekend:

Schaal 1 : 100.000; hoogtelijnen interval = 25 m tot 100 m hoogte, daarboven 50 m. Blad 30, 31, 32, 39 (1e druk 1961), 38 (2e druk 1963). CBL deelde op 12 november 1965 mee dat de maximale hoogte van het waterniveau in het stuwmeer zal worden gehouden op ca. 48,50 m N.S.P., terwijl op de kaart als grens van het meer de 50 m hoogtelijn is aangegeven. Het voor deze kaart gebezigde referentievlak is gelegen op — 1.50 m N.S.P.

Schaal 1 : 500.000; hoogtelijnen interval = 250 m. Blad I, II (3e druk 1968), III, IV (2e druk 1968), met Brokopondomeer en overige in Suriname geprojecteerde stuwmeren.

aan de Surinaamse Regering werd echter gewacht tot na de door de International Union for the Protection of Nature (I.U.P.N.) in Caracas, Venezuela, te houden conferentie in september 1952, van welker programma een der thema's aan de ecologische consequenties van hydro-electrische werken zou worden gewijd.

De United Nations Scientific Conference on the Conservation and Utilization of Resources (UNSCCURE), gehouden in 1949 in Lake Success, N.Y., U.S.A., en de genoemde Technical Meeting of I.U.P.N. in 1952, Caracas, besteedden veel aandacht aan de problemen verband houdende met toenemende dienstbaarmaking van rivieren voor energievoorziening, irrigatie, scheepvaart, visserij en recreatie. In een der resoluties van de Caracas-conferentie is aangedrongen op grote voorzichtigheid bij het bouwen van stuwdammen: "Whereas the construction of dams for hydroelectric or other projects is often achieved without appropriate scientific study of the effects of such works on other natural resources, and whereas it is possible that the management of one natural resource of any kind can seriously affect other resources of equal or superior value; therefore the Assembly recommends that the International Union for the Protection of Nature should make an insistent appeal that for all new proposed construction careful studies of all the resources should be made – if they do not already exist – before any plans for the construction or execution of such an enterprise shall be decided."¹

Dr. D. C. GEIJSKES, gedelegeerde van Suriname bij de Caracas-conferentie, deed na afloop een verslag aan de Landsregering toekomen, waarin onder meer de resoluties op het gebied van stuwmere in beschouwing werden genomen. Hij en zijn medegedelegeerde van de Nederlandse Antillen, Dr. J. H. WESTERMANN, bezochten in februari 1953 – na overleg met de landsminister van Algemene Zaken – de locatie Afobaka waar de stuwdam in de Suriname-rivier was geprojecteerd. Kort daarop, in maart 1953, bood het bestuur van de Studiekring aan de Surinaamse Regering

¹ Hier mag worden gewezen op het artikel "A dam across the Amazon" van ROBERT B. PANERO in *Science Journal* (september 1969, p. 56–60). Daarin wordt gepleit voor een project van een reeks stuwmere, dat een gebied zo groot als de U.S.A. voor ontwikkeling zou openleggen en onvoorstelbaar grote hoeveelheden hydroëlectriciteit zou opleveren. Over de ecologische consequenties en risico's van het plan wordt door de auteur heengestapt. Typerend is zijn opmerking: "We would expect none of these risks to prevent construction of the dam. Such risks are present in all dams and reservoirs and have never really prevented any from being built".

de bovenbedoelde nota aan, getiteld *Beschouwingen naar aanleiding van het Combinatie-plan Van Blommestein (c.q. Brokopondo-plan) voor de Suriname-rivier*. In deze nota zijn de technische, economische en financiële aspecten niet in beschouwing genomen maar wordt wel naar voren gebracht dat het project te veel technisch is geconcipieerd en nauwelijks of geen rekening houdt met de ecologische consequenties, d.w.z. met de ingrijpende veranderingen die zullen optreden in de bestaande levensgemeenschappen van water en land en van de Bosnegerbevolking. Aan de Regering werd tenslotte geadviseerd om een commissie van deskundigen te benoemen met opdracht om in samenwerking met de Stichting Planbureau Suriname en in overleg met ervaren buitenlandse organisaties "advies uit te brengen over de natuurwetenschappelijke consequenties van het stuwdammenproject, alsmede om, zover doenlijk, richtlijnen aan te geven ter correctie van de te verwachten moeilijkheden, die tijdens en na de uitvoering der voorgestelde werken, in het betrokken deel van het binnenland van Suriname zullen ontstaan. Zulk een advies zal dus naast de technische en economische plannen en naast de sociologische en medische vraagstukken, de natuurwetenschappelijke problemen in het totale plan moeten belichten."

Ook van de zijde van de VERENIGING VAN WETENSCHAPPELIJKE WERKERS IN SURINAME werd aangedrongen op een niet uitsluitend technisch-economisch vooronderzoek.

De Regering volgde de adviezen aanvankelijk op en stelde in augustus 1953 bij Resolutie de BROKOPONDO-RAAD in voor het dienen van advies, onder voorzitterschap van de directeur van het Planbureau; later werd de naam gewijzigd in STUDIERAAD BROKOPONDO-PLAN. Van de Raad maakten de bij het plan betrokken Departementsdirecteuren en Hoofden van Dienst deel uit. Een subcommissie werd samengesteld voor de bestudering van de natuurwetenschappelijke consequenties, onder voorzitterschap van Dr. D. C. GEIJSKES, alsmede een subcommissie voor de bestudering van de verplaatsing van de bevolking uit het stuwmeergebied onder voorzitterschap van Drs. J. MICHELS. Het *Programma* gedateerd 20 januari 1954 van eerstgenoemde subcommissie bevatte voorstellen voor een bodemkundige, botanische, zoölogische, hydrobiologische, hydrologische en meteorologische opname van het te inunderen gebied en een bestudering van het verloop van de verstoring van het natuurlijk evenwicht tijdens en na de inundatie. De andere subcommissie nam op zich het inventariseren van de in het te inunderen terrein wonende bevolking en de beschik-

kingskringen van hun lo's, en een sociologische, medische en economische evaluatie van de transmigratie (21 januari 1954).

Op 1 december 1953, tijdens een vergadering gehouden ten kantore van de STICHTING PLANBUREAU SURINAME, 's-Gravenhage, werd besloten dat door de Studiekring een vergelijkend literatuur-overzicht zou worden samengesteld, als eerste stap op weg naar een programma van veldonderzoekingen. Dank zij een belangrijke financiële bijdrage van het Planbureau kon reeds in januari 1954 een begin worden gemaakt met de literatuurstudie en wel door de biologisch doctorandus J. P. SCHULZ van de Utrechtse universiteit.

Het rapport van SCHULZ, getiteld *Vergelijkend literatuuronderzoek inzake de ecologische consequenties van het 'Combinatie-Plan Suriname Rivier'* verscheen op 1 oktober 1954 als uitgave van de Studiekring. Deze doorwrochte literatuurstudie bevat tot in details gaande analyses van ecologische aspecten naar analogie van elders verrichte onderzoekingen en opgedane ervaringen. Behalve een algemeen hoofdstuk bevat het rapport hoofdstukken over de te inunderen vegetatie en de te verwachten plantengroei in het stuwmeer, de betekenis van de vegetatieveranderingen voor de hydrologie (evapotranspiratie), de bestrijding van de plantengroei in het meer, de invloed van de stuwdam en het meer op de visstand, en de problemen van de volksgezondheid in het bijzonder wat betreft malaria, filariasis, gele koorts, dengue en schistosomiasis. Bovendien vestigde SCHULZ de aandacht op de noodzaak van een juist beheer van bos, bodem en water in de wijde omgeving van het stuwmeer, een gerichte 'watershed management' ten behoeve van het hydrologisch regime van het meer zelf. Natuurwetenschappelijke en volksgezondheidsvoorstudies in het Suriname-rivier-stroomgebied zouden volgens hem in een zo vroeg mogelijk stadium moeten worden uitgevoerd. Een korte bespreking van het rapport werd gegeven door J. H. DE HAAN (1955).

Hoewel SCHULZ' rapport in ruime mate werd verspreid onder autoriteiten en belangstellenden in Suriname heeft het, behalve enige kritiek van medische zijde (3 februari 1955), nauwelijks aandacht gekregen. Men kan zelfs zeggen dat verschillende voorstanders van de bouw van een stuwdam het een onaangename zaak vonden dat van natuurwetenschappelijke zijde werd opgekomen tegen een uitsluitend technisch-economische aanpak: de aanbevolen onderzoekingen zouden immers de voortgang van het begeerde project aanzienlijk kunnen traineren en mogelijk een af-

stel bewerken. Aan de in het rapport naar voren komende adviezen werd geen gehoor gegeven; er werd geen initiatief genomen tot het doen van ecologische voorstudies.

Ook van andere zijde kwamen bezwaren tegen de uitvoering van het Brokopondo-project. De houtvester J. W. GONGGRYP (1955, 1956) stelde tegenover de hydro-electrische energieopwekking de, volgens globale becijfering, ongeveer even dure energieopwekking uit brandhout, waarbij geen inundatie en geen transmigratie van bevolking nodig zouden zijn; een onderzoek daarvoor werd door hem bepleit. Dat – volgens een memorandum van Ir. R. ZONNEVELD van 24 april 1956 – het Planbureau GONGGRYP's voorstellen onaanvaardbaar vond en evenzo een kernenergiecentrale, lag, mede gezien de vergevorderde plannen voor het stuwmeer, voor de hand. In een bijeenkomst op 15 juni 1956 van de Vereniging van Wetenschappelijke Werkers in Suriname is door beide deskundigen een openbare discussie gehouden over het onderwerp 'waterkracht versus houtstook in tropisch regenbos' (zie o.a. de dagbladen *Suriname* en *Het Nieuws*, 16 juni 1956).

Intussen werden de technische voorbereidingen en de financieel-economische besprekingen voortgezet terwijl de ecologische en sociologische aspecten niet of maar nauwelijks aan de orde kwamen. Dit was reden voor de Studiekring om – toen verschillende berichten wezen op spoedig te nemen beslissingen – nogmaals een kritisch geluid te laten horen. In *Een korte beschouwing over het Brokopondo-plan* (WESTERMANN 1956) is er op gewezen dat in landen waar reeds jaren lang rivieren zijn afgedamd voor waterkrachtwerken en andere doeleinden, deze projecten vaak de toets der kritiek niet hebben kunnen doorstaan. Mede aan de hand van een in 1952 verschenen artikel 'Hydro-electric power and renewable resource conservation' van A. W. SMITH, Executive Secretary of the Committee on Regional Development and Conservation, Washington (in 1954 en 1955 opnieuw uitgegeven door I.U.P.N.) stelde de auteur dat voor het Brokopondo-plan niet alle aspecten zijn bekeken en gewogen. Hij voegde daaraan toe: "Er is vrijwel niemand die zich voor ogen kan stellen wat de balans is tussen hetgeen vernietigd en hetgeen gewonnen zal worden. Als stuwmeerproject is dat van de Suriname rivier uiteraard onaantrekkelijk, omdat, als gevolg van de topografische gesteldheid, een zeer groot en ondiep meer geschapen moet worden om de energie te kunnen leveren voor een aluminiumbedrijf." Er is onzekerheid over de waarde van het stuwmeer na enige tientallen jaren, ge-

Conclusie

zien de onzekere toekomst van het aluminiumfabricagebedrijf. Aannemende dat het Brokopondo-plan technisch mogelijk is maar economisch marginaal, werd voorts de vraag gesteld waarmee Suriname op den duur het meest gebaat zal zijn: "met een snelle en in zijn geheel gezien onvoldoende voorbereide bouw van een stuwdam of met een langzamere maar meer evenwichtige ontwikkeling van het stroomgebied."

De nota van de Studiekring vond weerslag in de pers, o.m. in het *Algemeen Handelsblad* van 16 maart en de *A.N.P. Westindische Documentatie Dienst* van 22 maart 1956; kritisch commentaar op de nota verscheen in het *Algemeen Handelsblad* van 21 maart en de *A.N.P. Westindische Documentatie Dienst* van 29 maart van de hand van Prof. Dr. R. A. J. VAN LIER. In het *Algemeen Handelsblad* van 23 maart en de *A.N.P. Westindische Documentatie Dienst* van 29 maart uitte de oud-directeur van de Surinaamsche Bauxite Maatschappij, Ir. O. M. DE MUNNICK, kritiek op het stuwmeerplan, mede naar aanleiding van in 1924-1925 door Alcoa verzamelde gegevens. Ook de beschouwingen van J. W. GONGGRYP over hout als brandstof voor een centrale werden weer in de pers vermeld (*Algemeen Handelsblad* van 3 januari, *Suriname* van 9 januari, *De West* van 16 januari 1956).

De technische en economische voorbereiding ging echter ongestoord verder, hetgeen resulteerde in de Brokopondo-overeenkomst van 27 januari 1958.

De Brokopondo-overeenkomst leidde echter wel tot enkele activiteiten en studies van niet-technische en niet-economische aard. Vooreerst moet daarvan genoemd worden de door Districtscommissaris Drs. J. MICHELS op 1 december 1958 afgesloten rapportage over de noodzakelijke transmigratie van Bosnegers uit het stuwmeergebied, de daarmee samenhangende ontvricting van de bestaande eigen maatschappelijke orde van - naar verwachting - 21 Saramaccaanse dorpen met totaal 3900 inwoners, en 4 Aucaner dorpen van bijna 1100, en de sociale implicaties van het scheppen van nieuwe woonplaatsen bovenstrooms en benedenstrooms onder een meer directe bestuursvorm. Een in 1958 door de STICHTING WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK SURINAME - NEDERLANDSE ANTILLEN (WOSUNA) gefinancierd sociologisch onderzoek door Dr. F. A. E. VAN WOUTEN naar het gebruiksrecht van gronden en wateren toebehorende aan verschillende lo's, moest ontijdig afgebroken worden en bleef zonder resultaat. MICHELS' advies luidde dan ook dat het bestuurspersoneel van het nieuwe district Brokopondo zo spoedig mogelijk tot een inventarisatie van dit recht zou moeten overgaan, teneinde bij de transmigratie rekening te kunnen houden met de van ouds be-

staande indelingen. Deze inventarisatie zou ook de registratie van de bevolking, gebouwen, begraafplaatsen, kostgronden en beplantingen moeten omvatten, mede met het oog op schadevergoeding.

Namens het bestuur van de STICHTING SURINAAMS-NEDERLANDS INSTITUUT VOOR DE VOLKSGEZONDHEID IN SURINAME (SUNEVO) richtte in 1959 de hoogleraar in de medische fysiologie te Leiden, Dr. J. W. DUYFF, zich tot de Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid van Suriname met een waarschuwing ten aanzien van de door de vorming van het stuwmeer op te treden ernstige verstoringen van biologische evenwichten, alsmede wat betreft de medische gevaren van de concentratie van arbeiders van verschillende landsaard en uit verschillende streken, met onderling verschillende infectie-, infestatie- en immuniteitspatronen, en van de transmigratie van de bevolking. DUYFF constateerde dat het te laat was om een gedegen biologisch, medisch-hygiënisch en epidemiologisch vooronderzoek te ondernemen en dat op het stuwprogramma geen invloed meer mogelijk was. Desniettegenstaande adviseerde hij – wijzende op de in lid 3 (a) van artikel I van de Brokopondo-overeenkomst door Suriname aangegane verplichting om “de technische hygiëne in en de assainering van het gebied van het stuwmeer te verzekeren en te handhaven” – vóór eind 1960 een minimumprogramma uit te voeren. Dit programma zou moeten bestaan uit entomologisch-malariologische, epidemiologische en geneeskundige onderzoekingen en op basis daarvan zouden maatregelen moeten worden genomen op het gebied van technische hygiëne, assainering en transmigratie.

DUYFF's adviezen werden – anders dan bij de natuurwetenschappelijke en sociologische desiderata – althans ten dele ter harte genomen.

In een doorwrocht mede op literatuur gebaseerd rapport aan de Stichting SUNEVO heeft de Leidse parasitoloog Prof. Dr. P. H. VAN THIEL – die in februari 1960 daarvoor naar Suriname ging en geassisteerd werd door de geneesheer H. R. G. ASIN van het Bureau voor Openbare Gezondheidszorg – *De malariaproblematiek in verband met de uitvoering van het Brokopondo-project* beschreven (1960). Achtereenvolgens wijdde hij beschouwingen aan het waterniveau, de oever en de bodem van het te vormen stuwmeer, de biologie en het voorkomen van *Anopheles darlingi* in Suriname, de geschiktheid van het meer als broedplaats van *A. darlingi* en andere Anophelinen en de kansen van het broeden in het meer, maatregelen om het broeden tegen te gaan, verwachtingen om-

trent malariagevallen vóór en na de inundatie, maatregelen ter voorkoming van malaria bij de bevolking in het stuwmeergebied met voorstellen voor het uitvoeren van een radicaal, een minimum en een compromis-programma. Een uitvoerige literatuurlijst is toegevoegd. Een gedrukte publikatie verscheen in *Tropical and Geographical Medicine* (1962).

Kort daarna, eind 1961, bracht VAN THIEL opnieuw een rapport uit aan SUNEVO, deze keer over *De kans op infectie met filaria en schistosoma* in hetzelfde gebied, eveneens met literatuurlijst. Maatregelen werden voorgesteld ter voorkoming van deze infecties tijdens de dambouw en in eventuele latere vestigingen aan het stuwmeer.

In dit verband moeten ook genoemd worden de onderzoeken door de arts H. R. G. ASIN en diens proefschrift (1962), onder promotorschap van Prof. VAN THIEL, over *De invloed van het contact tussen stads- en boslandbevolking op de epidemiologie van parasitaire darminfecties*, in verband met de bouw van de Brokopondo-stuwdam. (Zie ook ASIN & VAN THIEL 1963).

→ De Surinaamse ministerraad belastte op 8 februari 1960, slechts zes maanden voordat met de bouw van de dam in Afobaka een begin werd gemaakt, het – op 5 maart 1955 opgerichte en onder het Departement van Landbouw, Veeteelt en Visserij staande – BUREAU LANDELIJKE OPBOUW met het opstellen van een ontwikkelingsplan. In zeer korte tijd werd door dit Bureau een tamelijk gedetailleerd *Prae-advies inzake het Streekplan Brokopondo* uitgebracht (april 1960), dat naast de opsomming van algemene gegevens over het gebied en de bevolking, de consequenties belicht van de bouw van het waterkrachtwerk voor het milieu en de bevolking, en richtlijnen geeft voor de verdere ontwikkeling op het gebied van landbouw, jacht en visserij, bosbouw, mijnbouw, industrie, recreatie, toerisme, ontsluiting, transport, werkgelegenheid, onderwijs-, gezondheids- en planologische voorzieningen; ook het kostenvraagstuk en de bodembestemming (met kaart) werden aan de orde gesteld. Naar eerdere rapporten en publikaties is niet verwezen.

Het programma van handelen in het prae-advies vermeldt als punten van 'eerste urgentie' de bevolkingstrasmigratie, sociale voorzieningen voor de gehele boslandbevolking, onderzoek naar de sociale structuur van de Bosnegergemeenschap, geneeskundige verzorging van de plaatselijke bevolking, onderwijs, onderzoek naar de medische consequenties van het stuwmeer, beleid ten

aanzien van zending en missie, watertransport over het meer, overslaghaven bij de stuwdam, houtlift bij de stuwdam, invloed van het meer op de bevaarbaarheid van de Suriname-rivier benedenstrooms, mede tijdens de opvulperiode, opheffing van de spoorlijn Brownsweg-Kabel, wegenplan, centrumplan, plaatsbepaling van het centrum Paralumna, voedsellandbouw en boomgewassenteelt bij de Bosnegerbevolking, kostenraming van het streekplan Brokopondo.

Als punten van 'tweede urgentie' werden geacht de controle-dienst op het meer, onderzoek naar het waterkrachtpotentieel van de Saramacca-rivier en de Tapanahony, onderzoek naar de toekomstige zoutgrens in de Suriname-rivier, een vliegveld bij Goddo, een stedenbouwkundig plan voor het centrum Paralumna, bevordering van de huisnijverheid onder de boslandbevolking, opleiding van verplegend personeel en onderwijspersoneel voor het binnenland, een bodemkundige overzichtskaart, bescherming van de fauna tijdens de inundatie.

De punten van 'derde urgentie' waren het onderzoek naar de aanleg van een railbaan langs de vallen tussen Pokigron en Goddo, het vaststellen en inrichten van recreatie- en toeristencentra, de exploitatie van het houtbestand in het stuwmeerrandgebied, de geologische inventarisatie rondom het meer, onderzoek naar het voorkomen van economisch winbare steen, vestigingsmogelijkheden van industrieën, en een definitief bodembestemmingsplan.

Wat het eigenlijke meer betreft, wijst het prae-advies er op dat het zeer grillig van vorm zal zijn en talrijke kleine eilanden zal bevatten. Daardoor zal de totale oeverlijn, de eilanden inbegrepen, onevenredig lang worden, namelijk circa 2000 km. De normale seizoenschommelingen in waterpeil werden geschat op 1½ à 3 meter, maar bij extreem droge perioden zouden grote dalingen kunnen optreden, tot 10 meter beneden het maximumpeil, waardoor zeer grote arealen in de over het algemeen slechts flauw hellende oeverzones zullen droogvallen. Ook over de bevaarbaarheid en toegankelijkheid van het meer en de mogelijkheid van het ontstaan van uitgestrekte broedplaatsen van malariamuskieten was het prae-advies niet optimistisch: "Men kan voor zeer onaangename verrassingen komen te staan, die van invloed kunnen zijn op het economisch nut van het stuwmeer en omgeving."

WAGENAAR HUMMELINCK (1961) prees het bovengenoemde prae-advies om "de duidelijke taal die wij zo gaarne een tiental jaren geleden van officiële zijde hadden gehoord". Maar hij vroeg

zich tevens af: "Is de bezorgde toon welke in dit rapport naar voren treedt er wellicht de oorzaak van dat dit advies tot dusver zo weinig bekendheid heeft gekregen? Of beschouwt men de maatregelen welke hierin met klem worden aanbevolen als grotendeels onuitvoerbaar, of zelfs ongewenst, omdat zij de snelle voortgang van het Brokopondoplan zouden kunnen afremmen?"

Hoe het zij, het *Prae-advies* had een oriënterend karakter en formuleerde in algemene zin de problematiek van het gebied. Gezien de geringe beschikbare tijd en mankracht is het niet te verwonderen dat slechts aan enkele van de zeer vele punten meer dan oppervlakkige uitvoering kon worden gegeven.

Door Ir. G. P. TIGGELMAN, Directeur van het Ministerie van Landbouw, Veeteelt en Visserij, werd ter gelegenheid van de komst van de E.E.G. Commissie in april 1962 een voorlopig 5-jarig *Ontwikkelingsplan voor het Brokopondo-gebied* opgesteld, met projecten voor onderzoek naar de ecologische consequenties van het stuwmeer, voor ontwikkeling van bevolking, landbouw, bosbouw en industrie, voor ontsluiting en voor recreatie. Het plan heeft de E.E.G. niet bereikt.

Ook de ichthyoloog HOEDEMAN (1962) heeft een, zij het summier overzicht gegeven van de biologisch-oecologische factoren die de waarde van het stuwmeer en het wijdere milieu nadelig kunnen beïnvloeden, zoals de vorming van broedplaatsen van ziekteoverbrengers, wegvallen van benedenstroomse overstromingsgebieden van belang als paai- en voedingsgronden voor visen, verlanding en vergrote verdamping vanwege de drijfplanten.

Niet lang vóór de sluiting van de dam, in december 1963, deed de VERENIGING VOOR DIERENBESCHERMING te Paramaribo in haar tijdschrift een oproep om gelden te geven voor een dierenreddingsactie in het te vormen stuwmeer. De STICHTING 'TJALI OE DE GWAMBA' (Saramaccaans voor 'Hebt medelijden met het bosdier') werd 28 maart 1964 opgericht door de Minister van Algemene Zaken, met het doel die reddingsactie te organiseren en te financieren. De belangrijkste steun kwam van de zijde van de INTERNATIONAL SOCIETY FOR THE PROTECTION OF ANIMALS, Boston. JOHN WALSH van deze Society, de bestuursambtenaar ROB DE BRUIN en hun Bosnegerhelpers werkten van augustus 1964 tot en met december 1965 en reddden ruim 9700 dieren van de verdrinkings- en hongerdood; deze dieren werden vrijgelaten op veiliger plaatsen rondom het stuwmeer, dat met zijn eilanden en oeverstrook ter breedte van 10 km bij Landsbesluit van 2 oktober

1964 tot gebied werd verklaard waarvoor de Jachtverordening 1954 van toepassing is en waar de jacht voor vijf jaren geheel werd verboden (MICHELS 1965, SMITH 1966, WALSH 1967). Op 3 oktober 1969 werd het gebied – zij het met de gewone wettelijke beperkingen – weer voor de jacht opengesteld, hetgeen volgens *Suriname. Feiten en Cijfers* (september 1969) “een extra attractie bij de rekreatie-mogelijkheden die in het stuwmeergebied reeds geboden worden” betekent.

Beschouwingen over o.m. de watervulling en waterverliezen van het meer aan de hand van de hem beschikbare gegevens werden in 1966, 1967, 1968 en 1969 door J. W. GONGGRYP gegeven. Ten aanzien van de nota van 1966 werd door de adjunct-directeur Ir. W. C. VISSER van het Instituut voor Cultuurtechniek en Waterhuishouding, Wageningen (Nederland), waardevol commentaar geleverd (3 november 1966). GONGGRYP constateerde dat het waterkrachtwerk de volle capaciteit niet heeft bereikt; volgens opgave van Suralco van 31 mei 1969 was het hoogst bereikte percentage van het productievermogen van de aluminiumsmelter iets meer dan 70. Volgens hem zijn de cijfers betreffende het peil van het meer en van de toevoer van water verminderd met de afvoer, in verband met de afmetingen van het meer, zodanig dat het onwaarschijnlijk is dat het volle productievermogen ooit gehaald wordt. De peilschommelingen maakten het mogelijk een denkbeeld te krijgen van de verliezen aan water door evapotranspiratie en eventuele kwel gezamenlijk; deze werden geschat op 20% van de watertoevoer aan het meer. Gegevens over elk van deze factoren afzonderlijk kunnen pas verkregen worden na veel gedetailleerd onderzoek.

3. HET NATUURWETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK, 1962-1969¹

Op 7 januari 1962 verzocht Dr. F. P. JONKER, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Utrecht, aan de STICHTING WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK SURINAME-NEDERLANDSE ANTILLEN (WOSUNA), te Amsterdam, en de NATUURWETENSCHAPPELIJKE

¹ Er moet hier met nadruk op worden gewezen dat het onderzoek niet is opgezet uit hoofde van de in het vorige hoofdstuk gesignaleerde risico's van het stuwdamplan. Het is uitgevoerd als zuiver-natuurwetenschappelijk project, bedoeld om zoveel mogelijk te weten te komen van de veranderingen in flora, fauna en hun fysisch-chemisch milieu tijdens en na de stuwmeer-vorming.

concl. **STUDIEKRING VOOR SURINAME EN DE NEDERLANDSE ANTILLEN**, te Utrecht, bij de Surinaamse Regering aan te dringen op de oprichting van een Wetenschappelijk Stuwmeer Instituut. Professor JONKER stelde dat door het Brokopondo-project op zeer grote schaal werd ingegrepen in een natuurlijk landschap zonder dat men zich, afgezien van de technische aspecten, precies een voorstelling kon maken van de optredende veranderingen. Hij beschreef het plan als een enorm biologisch experiment, te vergelijken met de afsluiting en gedeeltelijke drooglegging van de Zuiderzee in Nederland. Evenals het geval was met laatstgenoemd project zouden in het Brokopondogebied de milieuveranderingen en de daaruit voortvloeiende biologische verschuivingen op de voet moeten worden gevolgd door een team van deskundigen, mede met het oog op eventuele volgende stuwmeerprojecten.

Een bespreking van genoemd voorstel door bestuursleden en adviseurs van de Studiekring op 18 januari 1962, te Utrecht, leidde niet tot een besluit om de Surinaamse Regering ter zake te adviseren. Wel werd, na overleg met Dr. P. WAGENAAR HUMMELINCK, op 5 juli door Dr. J. H. WESTERMANN een minder ver gaand voorstel ingediend tot het detacheren van een bioloog, bij voorkeur een limnoloog, bij het Brokopondo-project, voor het doen van waarnemingen met betrekking tot de oecologische consequenties van de vorming van het stuwmeer voor flora en fauna; daarbij werd mede verwezen naar het rapport van SCHULZ (1954) en enkele in 1960 en 1961 verschenen artikelen over het project. De reacties op dit voorstel waren dermate positief dat op 28 augustus daaropvolgend door de Studiekring bij WOSUNA een subsidieaanvraag werd ingediend voor genoemd onderzoek. Het WOSUNA-bestuur legde de aanvraag voor aan de Commissie van Advies te Paramaribo, die op 9 oktober aan het plan de hoogste prioriteit toekende. Op 20 november 1962 besloot WOSUNA aan de Studiekring voor 1963 een subsidie van maximaal Nf 40.000 toe te kennen.

WOSUNA zette de financiële steunverlening in 1964 voort; op 28 november 1963 werd aan de Studiekring een subsidie verleend van Nf 120.600.

Nadat WOSUNA had opgehouden te fungeren, in verband met de oprichting op 3 juli 1964 van de STICHTING VOOR WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK VAN DE TROPEN (WOTRO), werd de subsidiëring door WOTRO overgenomen: Nf 114.000 voor 1965 (29 december 1964); Nf 137.000 voor 1966 (7 januari 1966); Nf 80.000 voor 1967 (20 december 1966), later verhoogd met f 4.000 (27 september 1967).

Voorts ontving de Studiekring subsidies van WOTRO voor korte be-

Plaat I. Uitzicht van een heuvel Oost van de stuwdamlocatie naar het Zuiden, vóór de vorming van het Brokopondomeer. Op de achtergrond, over het dal van de *Suriname-rivier*, ziet men de Erownsberg. [Foto: Ir. F. C. BUBBERMAN, sept. 1954]

Plaat II. Het begin van de *stuwdam*-constructie. Uitzicht over het toekomstige stuwmeergebied naar het Zuiden; vgl. Pl. I. De brug welke benedendams is aangelegd vindt men op Plaat III, IV, VI, VII en IX terug. [7 sept. 1962] – Deze foto en alle volgende afbeeldingen werden gemaakt door het CENTRAAL BUREAU LUCHTKARTERING SURINAME.

Plaat III. De stuwdam in aanleg, vijf-en-een-half jaar nadat de 'letter of intent' door de Staten van Suriname werd bekrachtigd. [7 sept. 1962]

Plaat IV. Het grote werk in aanleg, naar het Zuiden gezien, acht maanden vóór de afsluiting van de Suriname-rivier. [8 juni 1963]

Plaat V. Het waterkrachtwerk, naar het Noordwesten gezien, drie-en-een-halve maand vóór de afsluiting van de rivier. [17 sept. 1963]

Plaat VI. Tien dagen na de afsluiting: het waterpeil bovenstrooms stijgt
snel! [11 febr. 1964]

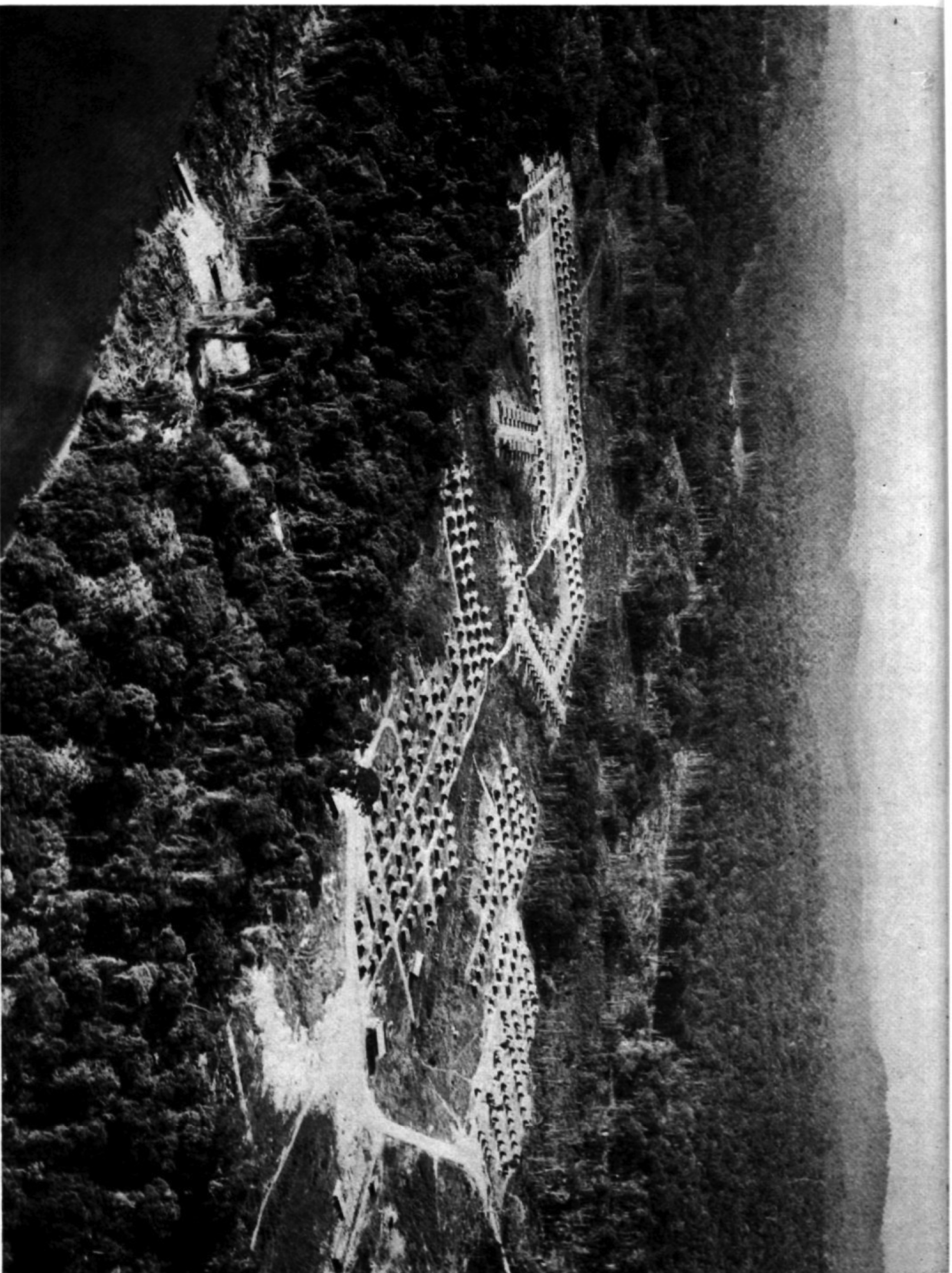
Plaat VII. Na negen maanden staat al een flink gedeelte van het boven-
stroomse bosgebied onder water. Slechts een klein deel van het terrein
werd tevoren schoongemaakt. [26 nov. 1964]

Plaat VIII. Negen maanden na de afsluiting ziet men al een enorm verschil in waterstand. [26 nov. 1964]

Plaat IX. Het Brokopondo-stuwmeer in wording, anderhalf jaar nadat de
dam werd gesloten. [27 juni 1965]

Plaat X. Het transmigratiedorp *Klaaskreeh* ten tijde van de damsluiting.
[11 febr. 1964]

STATION
Plaat XI. Het ~~hospitaal~~ van Kabel, twee maanden na de afsluiting van de
Surinamerivier. [29 april 1964]

Plaat XII. Het rijzende water bij *Koffiekamp*, vijf maanden nadat de dam werd gesloten. [30 juni 1964]

Plaat XIII. Het kerkje van Koffiekamp gaat onder water. [20 aug. 1964]

GANSEE

CHINSE.
Plaat XIV. De hogere gedeelten van Koffiecamp lopen pas na acht maanden onder. [29 sept. 1964]

Plaat XV. Hoe de bedding van de *Suriname-rivier* er benedendams uit-
zag, tien maanden nadat de watertoevoer was afgesneden. [26 nov. 1964]

Plaat XVI. Weg van *Paranam* naar het Brokopondo-stuwmeer.
[31 okt. 1964]

zoeken aan het stuwmeer door Drs. P. LEENTVAAR in de periode 1 april–8 mei 1968 (Nf 7.500; 4 maart 1968) en door Dr. J. VAN DONSELAAR in de periode 1 januari–6 maart 1969 (Nf 10.700; 12 december 1968).

Het totale toegekende bedrag voor 1963–1969 was f 513.800; daarvan werd in werkelijkheid bijna f 479.100 besteed.

De subsidieverlening voor 1963 leidde tot velerlei activiteiten, overzee en in Nederland. De Wageningse hoogleraar Dr. J. DE WILDE, op bezoek in Suriname, had gelegenheid om op 9 en 10 december 1962 in Afobaka en Paramaribo het onderzoekplan wetenschappelijk en zakelijk te bespreken met verschillende geïnteresseerden; in zijn schriftelijk advies aan de Studiekring van 10 december bepleitte hij de uitzending van een team van tenminste drie biologen. Dr. D. C. GEIJSKES, toentertijd ambtenaar voor wetenschappelijk onderzoek bij het Ministerie van Binnenlandse Zaken, richtte zich met een schrijven van 31 december 1962 tot de Minister-President en het Ministerie van Algemene Zaken van Suriname, waarin hij aandrang op steun van Surinaamse zijde voor het onderzoek.

Inmiddels was in Utrecht door de Studiekring de BROKOPONDO COMMISSIE NEDERLAND opgericht, waarin zitting namen Prof. Ir. I. A. DE HULSTER, Prof. Dr. F. P. JONKER, Prof. Dr. J. LANJOUW (voorzitter), Dr. M. F. MÖRZER BRUYNs, Prof. Dr. P. H. VAN THIEL, Dr. P. WAGENAAR HUMMELINCK en Dr. J. H. WESTERMANN. Deze commissie nam de algemene wetenschappelijke leiding van het stuwmeeronderzoek op zich. Haar eerste bijeenkomst vond plaats op 30 november 1962; tot het einde van 1968 werd dertien maal vergaderd, meestentijds in het ZOÖLOGISCH LABORATORIUM te Utrecht. In de vijfde vergadering, op 26 maart 1964, werd de naam officieel omgedoopt tot COMMISSIE NEDERLAND VOOR HET STUWMEERONDERZOEK IN SURINAME (Netherlands Commission for Research in Artificial Lakes in Surinam); 'Brokopondo Commissie' bleef echter als aanspreektitel gehandhaafd.

De Brokopondo Commissie werd op 20 augustus 1965 uitgebreid met de in Nederland teruggekeerde Dr. D. C. GEIJSKES en de Brokopondo-onderzoekers Dr. M. BOESEMAN en Drs. P. LEENTVAAR. Na hun repatriëring uit Suriname werden ook de andere onderzoekers er in opgenomen: Dr. G. F. MEES (15 augustus 1966), Dr. J. VAN DONSELAAR en Drs. J. VAN DER HEIDE (30 maart 1967), en Drs. H. NIJSSEN en Drs. J. NIJSSEN-MEYER (22 februari 1968). Prof. Dr. P. H. VAN THIEL bedankte op 22 januari 1968 voor het lidmaatschap, na nog als emeritus-hoogleraar enige tijd lid te zijn gebleven.

In de eerste helft van 1963 werden de volgende academici bereid gevonden het onderzoek ter hand te nemen: Drs. P. LEENTVAAR, hydrobioloog verbonden aan het RIJKSINSTITUUT VOOR VELD-BIOLOGISCH ONDERZOEK TEN BEHOEVE VAN HET NATUURBEHOUD (RIVON) te Zeist; Drs. J. VAN DER HEIDE, hydrobioloog verbonden aan het BOTANISCH LABORATORIUM VAN DE VRIJE UNIVERSITEIT, Amsterdam; Dr. M. BOESEMANN, ichthyoloog bij het RIJKS-MUSEUM VAN NATUURLIJKE HISTORIE, Leiden; Dr. J. VAN DONSELAAR, botanicus bij het INSTITUUT VOOR SYSTEMATISCHE PLANT-KUNDE, Rijksuniversiteit te Utrecht.

Verscheidene werkbeprekingen werden met bovengenoemd team gehouden. Contact werd voorts gezocht met Dr. E. B. WORTHINGTON van de Nature Conservancy in Engeland, in verband met diens limnologische onderzoekservaring verkregen in Afrikaanse meren. Met hem werd in Utrecht op 7 augustus 1963 het onderzoeksprogramma besproken. Kort daarna zond hij enkele 'Notes on the Brokopondo Research Scheme', samengesteld door Dr. ROSEMARY MCCONNELL née LOW, die in Guyana vis-oecologisch onderzoek had gedaan.

Met hulp van Dr. C. F. A. BRUIJNING, die in juli-augustus 1963 Suriname bezocht, en de directeur van het WOSUNA-Instituut te Paramaribo, de heer JAS D. EMANUELS, alsmede diens tijdelijke vervangster Mevrouw W. J. SMIT-EMANUELS, werden voorbereidingen getroffen voor de lokale organisatie van het onderzoek, omvattende het verkrijgen van woon- en laboratoriumruimte, transportmiddelen te land en te water, apparatuur en hulpkrachten. Dank zij de grote medewerking van het DISTRICTSBESTUUR VAN BROKOPONDO en van SURALCO konden voor de gehuwde onderzoekers BOESEMANN en VAN DONSELAAR en hun gezin woningen in Brokopondo worden verkregen, en voor de niet-gehuwde heren LEENTVAAR en VAN DER HEIDE een gemeubileerde kamer in een Suralco-barak te Afobaka. In die barak werd ook aan alle onderzoekers laboratoriumruimte met water en electriciteit, alsmede herbarium- en andere berguimte ter beschikking gesteld.

De heer LEENTVAAR was de eerste die in Suriname arriveerde, op 3 november 1963; hij reisde op 11 november door naar Afobaka. Dr. BOESEMANN, Mevrouw E. M. G. BOESEMANN-PLUYMERT en twee kinderen kwamen 13 november aan en vonden daarop, zoals vermeld, huisvesting in Brokopondo. Op 23 december arriveerden Dr. VAN DONSELAAR, Mevrouw Dr. W. A. E. VAN DONSELAAR-TEN BOKKEL HUININK (botanica) en twee kinderen; ook zij betrokken een woning in Brokopondo. Als laatste van het eerste onderzoek-

team kwam Drs. VAN DER HEIDE, op 1 februari 1964; hij vond, evenals Drs. LEENTVAAR, onderdak in Afobaka.

Dr. D. C. GEIJSKES, toentertijd Directeur van het Surinaams Museum, stelde zich op 7 februari 1964 beschikbaar als rapporteur-coördinator van de periodiek uit te brengen deelnemersrapporten. Een gezamenlijke bespreking tussen hem en de teamgenoten vond plaats op 3 maart in het WOSUNA-Instituut, in tegenwoordigheid van Dr. P. WAGENAAR HUMMELINCK; eerder, op 25-27 februari, had laatstgenoemde een en ander besproken met de teamleden, bij zijn bezoek aan Afobaka en Brokopondo. In de vergadering van 3 maart werd de grondslag gelegd voor de termijnrapportering (*Progress Reports*). Op 31 maart volgde, ook weer in het WOSUNA-Instituut, de eerste bespreking tussen Dr. GEIJSKES en de teamgenoten over de rapporten zelf. Na het vertrek van Dr. GEIJSKES uit Suriname, op 2 mei 1965, is door de teamleden de rapportering zonder coördinator verzorgd.

In de jaren 1964 tot en met 1969 zijn de volgende *Progress Reports* van het *Biological Brokopondo Research Project, Surinam*, verschenen, uitgegeven door de Foundation for Scientific Research in Surinam and the Netherlands Antilles:

Part I, 1963-1964, p. 1-89

Part II, 1965, p. 90-141

Part III, 1965-1966, p. 142-207

Part IV, 1967-1969, p. 208-265.

Deze omvatten de in de Engelse taal gestelde, gestencilde periodieke verslagen over de hydrobiologische, botanische, en ichthyologische en andere werkzaamheden, geïllustreerd met gedrukte kaarten en grafieken. Aan het einde van elk rapport is een mailing list opgenomen.

Naast de verslagen voor de *Progress Reports* werden door de onderzoekers verschillende artikelen gepubliceerd, welke titels zijn opgenomen in de bibliografie.

Het eerste team was slechts acht maanden tezamen werkzaam. Drs. LEENTVAAR verliet Suriname op 29 september 1964, zodat van die datum af het hydrobiologisch werk door één onderzoeker, Drs. VAN DER HEIDE, werd gedaan. Dr. BOESEMANN sloot kort daarna, op 4 oktober, het ichthyologisch en ander zoölogisch veldwerk af. Dr. G. F. MEES, ichthyoloog en ornitholoog van het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie, Leiden, vergezeld door Mevrouw V. J. MEES-BALCHIN, maakte begin maart 1965 een vervolg met het vissenonderzoek en het bijeenbrengen van ander zoölogisch materiaal, tot april 1966. Daarna, van 18 april 1966 tot 30 juni 1967, nam de ichthyoloog Drs. H. NIJSSEN van het ZOÖLOGISCH MUSEUM, Universiteit van Amsterdam, het vissen-

onderzoek over; evenals de heren BOESEMANN en MEES maakte ook hij andere zoölogische collecties.

Dr. VAN DONSELAAR werd bij zijn veldwerk onafgebroken bijgestaan door de Surinaamse boomkenner E. M. C. HELSTONE, gepensioneerd bij de Dienst 's Lands Bosbeheer, en incidenteel door Mevrouw Dr. W. A. E. VAN DONSELAAR-TEN BOKKEL HUININK. Op 7 september 1964 stelden hij en Mevrouw VAN DONSELAAR de Studiekring voor dat ook laatstgenoemde, zij het in beperkte mate, formeel aan het onderzoek zou deelnemen en wel voor het determineren van de verzamelde planten en voor een onderzoek van de plantengroei in de drooggevalle rivierbedding beneden de stuwdam. Het verzoek van de Studiekring om daarvoor gelden in het Brokopondo-subsidie op te nemen, kon door WOTRO niet worden ingewilligd.

Van belang voor het botanisch onderzoek was het, op verzoek van Dr. VAN DONSELAAR en WOTRO uitgevaardigde Besluit van 7 november 1966 van het toen onder leiding van Minister J. RENS staande DEPARTEMENT VAN OPBOUW (Bureau no. 1972, no. D 1807) betreffende het ter beschikking stellen voor wetenschappelijk werk van een terrein van 1200 hectare, gelegen ten oosten van de spoorbaan in het Distrikt Brokopondo, zoals aangeduid op de kaart van de landmeter S. O. ESAJAS van 28 april 1966. In dit aan de noordwestelijke rand van het stuwmeer gesitueerde gebied zijn proefterreinen voor het successie-onderzoek uitgezet. De DIENST 's LANDS BOSBEHEER heeft het gebied met borden gemarkeerd. Controle op het kapverbod werd door de Districtscommissaris van Brokopondo toegezegd.

Met het vertrek van Dr. VAN DONSELAAR en zijn familie uit Suriname, op 19 december 1966, werd het continue botanische onderzoek beëindigd. Door hem en Drs. VAN DER HEIDE werden, tijdens een afscheidsbijeenkomst ten paleize van Gouverneur Mr. H. L. DE VRIES op 14 november, causerieën over het onderzoek gehouden. In deze paragraaf kan tevens vermeld worden dat de beide onderzoekers veel eerder, namelijk op 9 oktober 1965, bij een bezoek van KONINGIN JULIANA en PRINS BERNHARD aan het stuwmeer voor het vorstelijk paar een korte voordracht hielden. Ook bij andere gelegenheden werden door Dr. VAN DONSELAAR en de andere onderzoekers lezingen gehouden over het onderzoek, o.a. voor de personeelsvereniging van Suralco. In de lokale pers verschenen enkele artikelen.

Voor het hydrobiologisch onderzoek van Drs. VAN DER HEIDE werd hulp ontvangen van het CENTRAAL LABORATORIUM van het

Departement van Volksgezondheid in Suriname; dit Laboratorium was in 1965 bereid chemische wateranalyses uit te voeren. Toen echter bleek dat een groter aantal analyses benodigd was dan het Laboratorium kon leveren, werd besloten om eind november 1965 ten laste van de WOTRO-financiering de leerling-analist HARRO WONG FONG SANG aan te stellen voor het nemen van watermonsters en voor eenvoudige fysisch-chemische bepalingen in het laboratorium te Afobaka; hij werd ook belast met het nemen en conserveren van planktonmonsters.

Drs. VAN DER HEIDE beëindigde het veldwerk medio november 1966 en vertrok de 30ste van die maand uit Suriname. Officieel op 25 november 1966 maar praktisch gesproken op 1 januari 1967 werd het hydrobiologisch onderzoek voortgezet door Mevrouw Drs. J. NIJSSEN-MEYER, tot 30 juni 1967.

Ondertussen was door de Studiekring besloten dat het continue Brokopondo-onderzoek op 30 juni 1967 zou worden afgesloten en dat daarna alleen periodieke series waarnemingen door van tijd tot tijd uit te zenden deskundigen zouden worden gedaan. Door Dr. J. H. WESTERMANN, die op 19 maart 1967 het stuwmeer in gezelschap van de heer en mevrouw NIJSSEN bezocht, werden over deze afsluiting besprekingen gevoerd met genoemde twee onderzoekers, de vertegenwoordiger van WOTRO en met Suralco. De familie NIJSSEN heeft vóór haar vertrek op 30 juni 1967 veel hulp verleend bij de liquidatie en de daarmee verbonden inventarisatie.

De in 1963 van Suralco in gebruik gekregen woon- en laboratoriumbarak te Afobaka werd ontruimd en naar elders verplaatst. Korjalen, buitenboordmotoren en auto's werden geschonken aan Surinaamse Diensten of verkocht. De apparatuur werd verdeeld over de WATERLOOPKUNDIGE AFDELING¹ en WOTRO-Paramaribo, en voor een deel naar Nederland gezonden. Chemicaliën werden overgedragen aan de Waterloopkundige Afdeling en het Centraal Laboratorium. Literatuur werd opgeborgen in de WOTRO-bibliotheek te Paramaribo.

Voor de leerling-analist HARRO WONG FONG SANG kon een plaats worden gevonden bij het Landbouwproefstation, terwijl

¹ De Waterloopkundige Afdeling van het Ministerie van Openbare Werken en Verkeer. Dit Ministerie werd medio 1967 omgedoopt in Ministerie van Bouwwerken, Verkeer en Waterstaat, en bij Landsbesluit van 27 januari 1970 in Ministerie van Openbare Werken.

enkele hulpkrachten bij de Waterloopkundige Afdeling werden aangesteld.

De monsterpunten in het meer werden door Mevrouw NIJSSEN op hardhoutstammen gemerkt, met rode verf op een hoogte van 233-234 voet.

De Afdeling Bacteriologie van het Centraal Laboratorium werd bereid gevonden Cl' bepalingen te doen maar geen volledige wateranalyses. De WATERLOOPKUNDIGE AFDELING zegde toe de hydrobiologische bemonsteringen op vijf regenstations en op zeven diepten voort te zetten, eenmaal per maand, en van de monsters alle gebruikelijke fysische bepalingen te doen; ook zouden planktonmonsters worden gefixeerd. Gegevens en planktonmonsters werden daarna van tijd tot tijd naar Nederland gezonden voor bewerking. Door deze Afdeling werd ook steun toegezegd voor periodiek in Suriname terug te keren onderzoekers.

Mevrouw NIJSSEN bewerkte na terugkeer in Nederland de door haar verzamelde gegevens en monsters in het RIVON te Zeist en later in het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie, Leiden.

Conform het door de Brokopondo Commissie vastgestelde beleid werden sedert het onderbreken van het continue onderzoek enkele korte series waarnemingen en bemonsteringen uitgevoerd. Van 1 april tot 8 mei 1968 bezocht Drs. LEENTVAAR opnieuw Suriname en het stuwmeer; hij nam watermonsters bij de gemerkte punten voor fysische en chemische bepalingen en voor determinatie van het plankton. In overleg met de Waterloopkundige Afdeling werd een nieuw maandelijks schema van bemonstering vastgesteld, in verband met de gewijzigde omstandigheden in het stuwmeer. Dr. J. VAN DONSELAAR inspekteerde van 7 januari tot 5 maart 1969 de indertijd door hem uitgezette botanische proefterreinen aan de noordwestelijke rand van het meer en deed ook andere waarnemingen; hij werd wederom bijgestaan door de boomkenner HELSTONE. Bij deze bezoeken werd veel medewerking ontvangen van de Districtscommissaris van Brokopondo, Suralco en de Waterloopkundige Afdeling.

Het onderzoek van het Brokopondo-team was niet beperkt tot het stuwmeer en het overige stroomgebied van de Suriname-rivier. Het werd namelijk gewenst geacht, mede van de zijde van de Brokopondo Commissie, om ook in andere rivieren en wateren gegevens en materiaal te verzamelen; kennis daarvan is immers belangrijk voor het Brokopondo-onderzoek én voor de exploratie van eventueel elders te scheppen stuwmeren. Dit 'buiten-onder-

zoek' kon zonder moeite ingepast worden in het tijdschema.

In januari 1964 bezocht P. LEENTVAAR de Tibiti, in maart, samen met J. VAN DER HEIDE, de Tapanahony bij de monding van de Paloemeu en, met M. BOESEMANN, de Saramacca (eerste helft van april). Op 5 en 6 september nam hij, met VAN DER HEIDE enkele monsters in de Beneden-Marowijne, de Cottica en de Comewijne. Tijdens de terugreis naar Nederland verrichtte hij enkele hydrobiologische waarnemingen in het Gatún-meer, Panamá (2 oktober 1964).

M. BOESEMANN verzamelde in de eerste helft van april 1964 vissen in de Saramacca en bezocht van 8 tot 17 september van dat jaar het eiland Trinidad, eveneens voor ichthyologisch onderzoek.

In september 1965 bezocht J. VAN DER HEIDE, samen met G. F. MEES, de Kabalebo-rivier.

J. VAN DONSELAAR verrichtte, op verzoek van de Dienst 's Lands Bosbeheer, op 2 en 3 november 1964 enig onderzoek in de savannen van Blaka Watra, nam in de eerste helft van februari 1965 deel aan een onderzoek van het natuurreservaat Voltzberg-Raleighvallen, en deed in augustus 1965 en februari en juli 1966 korte vegetatiekundige successie-opnamen in een door brand ontstane zwamp aan de Boven-Perika. Ook maakte hij voor deze Dienst een tocht naar de Sipaliwini-savanna, van 20 augustus tot 9 september 1966, in verband met plannen om aldaar een natuurreservaat te stichten. Hij en VAN DER HEIDE namen deel aan het 6-10 juni 1966 te Belém, Pará, Brazilië, gehouden Symposio sobre a Biota Amazonica (Symposium on the Biota of the Amazon Basin), georganiseerd door The Association for Tropical Biology, New York, met medewerking van de Brazilian National Research Council.

G. F. MEES bezocht in september 1965, gedurende tien dagen vergezeld door VAN DER HEIDE, de Beneden-Kabalebo; het BUREAU VOOR WATERKRACHTWERKEN verleende daarbij medewerking. Van 16 november tot 3 december van dat jaar deed hij onderzoekingen in de Tapanahony bij de monding van de Paloemeu, en medio januari 1966 in de Matapica, geholpen door de DIENST VISSERIJEN. In de Sipaliwini-savanna verzamelde MEES tussen eind januari en 21 februari 1966 vooral vissen en vogels.

H. NIJSSEN bezocht met Dr. W. VERVOORT, Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te Leiden, in juni 1966 de Beneden-Marowijne, Beneden-Saramacca en Beneden-Coppename. In februari 1967 onderzocht hij de Kleine Saramacca, begin april met zijn echtgenote het toekomstige stuwmeergebied Stondansi aan de

Boven-Nickerie (met medewerking van de Waterloopkundige Afdeling), in de tweede helft van april de Boven-Marowijne, Lawa en Tapanahony (daarbij geholpen door de Dienst Visserijen), en in mei 1967 de Boven-Coppename (met medewerking van de GEOLOGISCH MIJNBOUWKUNDIGE DIENST).

In de Brokopondo Commissie is meermalen gesproken over de wenselijkheid om het biologisch onderzoek aan te vullen met verdampingsonderzoek in en bij het stuwmeer, tot het verkrijgen van een beter begrip van de waterbalans en de invloed daarop van de geïnundeerde en drijvende vegetatie. Tijdens het verblijf in Suriname van het Commissie-lid J. H. WESTERMANN (februari-maart 1967) werden door hem oriënterende besprekingen over zulk onderzoek gevoerd met vertegenwoordigers van het Bureau voor Waterkrachtwerken en vooral de ter zake geïnteresseerde Waterloopkundige Afdeling. Door de Studiekring werd daarop contact opgenomen met de fysisch-meteoroloog Drs. W. J. DERKSEN van de AFDELING VOOR NATUUR- EN WEERKUNDE VAN DE LANDBOUWHOGESCHOOL te Wageningen. Een door laatstgenoemde op 30 juni 1967 aangeboden voorlopig onderzoekprogramma bleek te kostbaar om te worden uitgevoerd.

In 1967 reeds werden door de Waterloopkundige Afdeling metingen verricht van verdamping van het vrije wateroppervlak en van neerslag in het stuwmeer. Begin 1968 vervolgde deze Afdeling dit onderzoek samen met het Ministerie van Landbouw, Veeteelt en Visserij; met hulp van bij het Ministerie stage-lopende Wageningse studenten werd op het stuwmeer geëxperimenteerd met verschillende drijvende stellages met verdampingsbakken. De experimenten waren echter te weinig gericht en te ondoelmatig, zodat geen betrouwbare gegevens werden verkregen.

Onder leiding van Ir. G. E. KAMERLING en R. VAN DER WEERT van het LANDBOUWPROEFSTATION werden echter begin juni 1968 betere verdampingsexperimenten begonnen in de Cultuurtuin, en in oktober van dat jaar op het stuwmeer, met drijvende bakken in verschillende opstellingen; daarbij werden ook neerslag, temperatuur, dampspanning, windsnelheid en zonneschijn gemeten. De verdamping werd gemeten in bakken met open water alsmede in bakken met waterhyacinth en met een drijvende grassoort (evapotranspiratie). In tegenstelling tot de door TIMMER & WELDON ('Evapotranspiration and pollution of water by water hyacinth', *Hyacinth Control Journal* 6, June 1967) in Florida gevonden waarden van evapotranspiratie van waterhyacinth – die ge-

gemiddeld 3,7 maal zo hoog waren als de verdamping van een open wateroppervlak – bleken de metingen in de Cultuurtuin en op het stuwmeer tot veel lagere gemiddelden te leiden. De in de droge periode oktober tot en met december 1968 in het stuwmeer gevonden verhouding tussen de potentiële evapotranspiratie van waterhyacinth en de verdamping van open water was gemiddeld slechts 1,4 : 1 (zie VAN DER WEERT & KAMERLING 1968).¹

Reeds veel eerder was Suralco – bevreesd voor grote verliezen aan water, en dus waterkracht, vanwege de toentertijd zeer hoog bevonden waterhyacinth-evapotranspiratie – overgegaan tot intensieve en kostbare bestrijding van genoemde waterplant. In oktober 1964 (acht maanden nadat het stuwmeer zich was beginnen te vormen) begon Suralco praktische aandacht te besteden aan de waterhyacinth (*Eichhornia crassipes*), nadat de bedrijfsarts TJON TJIN JOE te Afobaka sedert juli enkele experimenten met chemische bestrijdingsmiddelen had gedaan en nadat de situatie op 31 augustus was besproken door Dr. VAN DONSELAAR en Alcoa- en Suralco-functionarissen, onder overlegging van door VAN DONSELAAR verzamelde gegevens. Advies werd ingewonnen van Dr. L. W. WELDON van het U.S. Department of Agriculture, Fort Lauderdale, Florida (eind oktober). Aanvankelijk werd een bestrijdingsploeg ingezet die bespuitingen uitvoerde uit één boot; als bestrijdingsmiddel werd een 1% oplossing van het herbicide 2,4-D (Dow Chemical) gebruikt, terwijl bestrijding ook geschiedde door de planten uit het water te vissen. Later werden meer boten ingezet met een betere outillage voor het spuiten, opererende uit verschillende kampen (*Bauxco Nieuws*, april 1965).

Sedert oktober 1965 werd zowel door boten als, periodiek, uit een vliegtuig gespoten respectievelijk verneveld, met 2,4-D in hogere concentratie, een en ander met redelijk goede resultaten. Op 18 september 1966 begon een langdurige en effectieve vliegtuigbestrijdingscampagne (VAN DONSELAAR 1968). Dr. WELDON stelde VAN DONSELAAR tweemaal in staat het gebied uit een vliegtuig in ogenschouw te nemen.

De kosten van de bovengenoemde bestrijdingswijzen waren echter hoog; jaarlijks ging het om een half tot één miljoen Surinaamse guldens. In het bijzonder na het bekend worden van de gegevens verkregen door VAN DER WEERT & KAMERLING (1968),

¹ Interessant in dit verband is H. MADEC's artikel 'L'évapotranspiration potentielle et le bilan de l'eau en Guyane' (*Monogr. Mét. nat.* no. 39, 1965).

waaruit bleek dat de evapotranspiratie veel lager was dan die welke in Florida was gevonden, werd een belangrijk punt van overweging bij Suralco of de bestrijding wel, en in dezelfde mate, zou moeten worden voortgezet. De kosten van verdere bespuitingen zouden wel eens hoger kunnen zijn dan de kosten van verlies aan water door evapotranspiratie wanneer geen bestrijding zou plaatsvinden. In *Suriname. Feiten en Cijfers* (van januari 1970) is vermeld dat in 1969 zo goed als alle waterhyacint is uitgeroeid en dat de bestrijding voorlopig kan worden opgeschort. In februari 1970 besloot Suralco de bespuiting uit een vliegtuig voor minstens een jaar te staken; bestrijding uit boten, opererend uit twee kampen, werd, waar nodig, voortgezet.¹

Als gevolg van bovengenoemde overwegingen inzake de effectiviteit en rentabiliteit van de chemische bestrijding wendde in juni 1968 Suralco zich via Dr. Ir. J. RUINARD, de WOTRO-vertegenwoordiger, tot de Studiekring met het verzoek te willen nagaan of een bestrijding door in het stuwmeer uit te zetten zee-koeien (*Trichechus m. manatus*) zinvol zou zijn. De Brokopondo Commissie heeft ten aanzien van deze suggestie, om verschillende redenen, negatief geadviseerd (zie ook NOELMANS 1969).

Meer belovend lijkt biologische bestrijding van de waterhyacint met insecten en mijten. Daarover werd van 19 tot 28 februari 1968 onderzoek gedaan door F. D. BENNETT & H. ZWÖLFER (1968) in de omgeving van Paramaribo, Brokopondo-meer, Nickerie en Coesewijne. Al eerder waren hierover in het meer waarnemingen gedaan door Dr. L. W. WELDON (september 1965) en Dr. J. VAN DONSELAAR (oktober 1965); door laatstgenoemde verzamelde keverlarven en -poppen werden door Dr. W. H. ANDERSON, Agricultural Research Service, Washington D.C., gedetermineerd.

Vermelding verdient voorts de in 1968 en 1969 door J. W. GONGGRYP gedane suggestie om zo mogelijk de Surinaamse zoetwaterpaalworm (*Psiloteredo healdi*) in het meer uit te zetten, in de verwachting dat geïnundeerde en afgestorven bomen door deze paalworm zullen worden aangetast en vernietigd. Hardhoutstammen, zoals basralocus, zullen echter daartegen bestand zijn.

¹ Een belangwekkend artikel over 'Aquatic weeds', met de veelzeggende ondertitel "The rampant quality of aquatic weeds has become one of the symptoms of our failure to manage our resources", verscheen van de hand van L. G. HOLM, L. W. WELDON & R. D. BLACKBURN in *Science* (7 november 1969). Ook Brokopondo is daarin genoemd.

4. BIBLIOGRAFIE

a. TECHNISCHE EN ECONOMISCHE ASPECTEN (in chronologische volgorde)

EYSVOOGEL, W. F., 1950. *Mogelijkheden tot benutting van de rivierdebieten in Suriname voor de opwekking van elektrische energie*. Nota.

BLOMMESTEIN, W. J. VAN, 1950 (Aug.). *Een Combinatie-plan voor de Suriname-rivier*. Coördinatie College Suriname. Economisch-financiële sector. Paramaribo, 10 pp., 1 bijl., 2 fig., stencil.

EYSVOOGEL, W. F., 1951 (Juli). *Nota over het vraagstuk van de energievoorziening*.

EYSVOOGEL, W. F., 1951 (Dec.). Witte steenkool in Suriname. Doel en strekking van het 'plan-Blommestein'. *Oost en West* 44, Suriname nummer 12, p. 11-14.

Stichting Planbureau Suriname, 1951. *The Brokopondo Project*. Stencil.

International Bank for Reconstruction and Development, 1952 (May). *Report of a Mission organized by the International Bank for Reconstruction and Development, with Recommendations for a Ten Year Development Program for Surinam*. The Johns Hopkins Press, Baltimore, 271 pp. *Technical Appendix No. 4. The Brokopondo Project*, p. 204-213 (*Technische Bijlage No. 4. Het Brokopondoplan 4. 1-5*).

Stichting Planbureau Suriname, 1952 (Juni). *De grondslagen van een Tien-jarenplan voor Suriname*. Paramaribo-Den Haag, 191 pp., 3 kaarten, stencil (p. 108-113: *Het Brokopondoplan*).

N.V. Billiton Maatschappij, 1952 (Nov.). *Beschouwingen omtrent het Combinatieplan Surinamerivier, tevens samenhangende met een aluminium-industrie in Suriname*. 's-Gravenhage, 75 pp. incl. kaarten, fig., tabellen, stencil.

Société Anonyme des Grands Travaux de Marseille, 1952 (Dec.). *Rapport Mission préliminaire. Note complémentaire*. [Jan. 1953].

Internationale Bank voor Herstel en Ontwikkeling, Washington D.C., 1952. *Suriname, aanbevelingen voor een Tienjarenplan*. Rapport vertaald in opdracht van de Stichting Planbureau Suriname, stencil.

Stichting Planbureau Suriname, L. VAN GEUNS, 1952. *Het Brokopondoplan*, radiocauserie.

RINGMA, S. H., 1953 (Jan.). *Combinatieplan Suriname rivier (Brokopondoplan)*. *Hydrologische Nota No. 5. Eindverslag afvoerjaar 1952*. Stichting Planbureau Suriname, Paramaribo, 62 pp., 26 bijlagen, stencil.

RINGMA, S. H., 1953. *Combinatieplan Suriname rivier. Hydrologische Nota No. 6. Verslag 1ste kwartaal afvoerjaar 1953. Beschouwingen over de verdeling van de regenval m.b.t. het maken van aarden dammen*. Hoorn, 8 pp., 7 bijlagen, getypt.

Stichting Planbureau Suriname, 1953. Verslag van de werkzaamheden met betrekking tot het vooronderzoek van het Brokopondoplan tot ultimo 1951. *Bijlage A bij Jaarverslag 1951*, p. 14-17, stencil.

Stichting Planbureau Suriname, L. VAN GEUNS, 1953. Overzicht van de werkzaamheden betreffende het vooronderzoek Brokopondoplan alsmede van de tot op 1 november 1952 verkregen resultaten. *Bijlage A bij Jaarverslag 1952*, p. 40-60, stencil.

Stichting Planbureau Suriname, 1953 (Feb.). *Memorandum inzake Combinatieplan Suriname rivier*. Stencil.

GEUNS, L. VAN, 1953 (Feb.). De stuwdam Brokopondo in Suriname. *Schakels 63* (Kabinet Vice-Minister-President, 's-Gravenhage), p. 8-13, stencil.

GEUNS, L. VAN, 1953. *Nota van 17 maart* (Samenvatting van kritische beschouwingen over N.V. Billiton Maatschappij's 'Beschouwingen omtrent het Combinatieplan Surinamerivier' 1952).

Stichting Planbureau Suriname, 1953 (April). *Beoordeling van het door de N.V. Billiton Maatschappij ingediende rapport, getiteld 'Beschouwingen omtrent het Combinatieplan Surinamerivier'*. Stencil.

Stichting Planbureau Suriname, 1953 (April). *Beknopt overzicht van het Rapport betreffende het Combinatieplan Surinamerivier, uitgebracht door de Société des Grands Travaux de Marseille*. Stencil.

EYSVOOGEL, W. F., 1953 (Juli). *Enige opmerkingen over de te bouwen dam in de Suriname-rivier nabij Sara*. Wageningen, 2 pp., getypt.

Stichting Planbureau Suriname, 1953 (Oct.). *Voorstel inzake bouw stuwdam in Grankreek C.A. ten behoeve van afvoer bauxiet uit Nassau- en Lelygebergte; tevens ten behoeve van suppletie van het debiet van het Sara-waterkrachtwerk*. Stencil.

Stichting Planbureau Suriname, 1953 (Oct.). *Nota betreffende vergelijkende kWh-prijs-berekening op basis NEDECO- en G.T.M.-gegevens*. Stencil.

Stichting Planbureau Suriname, 1953 (Oct.). *Overzichtskaart Stuwmeer in de Suriname-rivier, schaal 1 : 100.000*, nr. 00.02.14-W.55.

NEDECO, 1953 (Oct.). *Advies inzake Combinatieplan Suriname Rivier. Advisory Memorandum on the Surinam River Combination Plan*. 's-Gravenhage, stencil.

NEDECO, 1953 (Oct.). *Advies inzake Combinatieplan Suriname Rivier. Rentabiliteitsbeschouwingen Aluminiumindustrie*. Den Haag, 16 pp., stencil.

Harza Engineering Company, Consulting Engineers River Projects Chicago, 1954. *Project Planning Report Surinam River*, including R. Rhoades' Geological Report of Surinam.

RINGMA, S. H., 1954 (Jan.). *Combination Plan Surinam River. Hydrological Memorandum No. 7. Surinam River, Report for 2nd and 3rd quarters, 1953. Tapanahony, Report for 1st, 2nd and 3rd quarters 1953; etc.* Hoorn, 18 pp., 16 bijlagen, stencil.

Stichting Planbureau Suriname, M. H. EKKER, 1954 (Maart-April). Het Brokopondoplan. *Maandblad Economische Voorlichting Suriname*, 11 pp.

Stichting Planbureau Suriname, 1954 (Juni). Vooronderzoek Brokopondoplan. *Jaarverslag 1953*. Paramaribo-'s-Gravenhage, p. 6-9, 23-24, 27-28, stencil.

RINGMA, S. H., 1954 (Aug.). *Combination Project Surinam River. Hydrology Report No. 8. Surinam River. Gaugings Tapanahony*. Hoorn, 19 pp., 21 bijlagen, stencil.

RINGMA, S. H., 1954 (Sept.). *Surinam River Combination Plan. Hydrological Memorandum No. 9. Dam calculations for a combination of 2 and 3 pot lines*. Hoorn, 10 pp., 3 bijlagen, stencil.

EKKER, M. H., 1955 (Jan.). Het Brokopondo plan. *Techniek in Praktijk*, p. 23-26.

Stichting Planbureau Suriname, 1955 (Mei). Onderzoek Brokopondoplan. *Jaarverslag 1954*. Paramaribo-'s-Gravenhage, p. 3-7, stencil.

Stichting Planbureau Suriname, H. TEUNISSEN, 1955 (Oct.). *Het Brokopondo-project*. 7 pp., schetskaart, stencil. (In iets gewijzigde vorm opnieuw uitgegeven in oktober 1956, stencil).

GEUNS, L. VAN, 1955 (Oct.). Het Brokopondo-plan en de vestiging van een aluminiumindustrie in Suriname. *Economisch-Statistische Berichten (De transatlantische rijksdelen)* 40, 2000, p. 906, 907, 909.

Gids van Suriname, uitgegeven ter gelegenheid van het bezoek van H.M. Koningin Juliana en Z.K.H. Prins Bernhard, 1955 (Oct.-Nov.). (p. 51: Brokopondo-plan).

Stichting Planbureau Suriname, 1956 (Mei). Onderzoek Brokopondoplan. *Jaarverslag 1955*. Paramaribo, p. 3-4, stencil.

Anonymus, 1957 (April). Het Brokopondoplan. Bijdrage tot industrialisatie van Suriname. *Economische Voorlichting* 14, p. 7-8.

TEUNISSEN, H., 1957 (Aug.). The Brokopondo Plan. *The Caribbean* 11, 1, p. 12-13.

RINGMA, S. H., 1957 (Dec.). *Brokopondoplan. Hydrologische Nota No. 10. Suriname rivier periode 1952-1956*. Haarlem, 8 pp., w.o. summary en samenvatting, 47 bijlagen, fotocopie.

BLUMER, A., 1958 (Juillet). Le projet hydro-électrique de Brokopondo. *Industries et Travaux d'Outre-Mer*, p. 386-389.

Brokopondo-bureau, 1958 (Oct.). *Streekontwikkelingsplan "Brokopondo."*

Brokopondo-bureau, (1958). *Licht en kracht uit de oerwouden van Suriname*. Vouwblad.

Bureau voor Waterkrachtwerken, Suriname, (1958). *Het Brokopondoproject: voorbereidingen en vooruitzichten*. 9 pp., stencil.

Suriname Aluminum Company, (1958). *Brokopondo*. Paramaribo, 16 pp.

MORPURGO, A., 1959 (Aug.). Brokopondo. *Schakels* S 36, p. 3-11. (Brokopondo, een plan en een klank in Suriname. Paramaribo, 1960?. Stencil).

Grondonderzoek voor de bouw van een aarden dam in de Surinamerivier nabij de situatie 'Sara'. *LGM Mededelingen Delft* 4, 1959, p. 1-47, 49-74.

JONKERS, A., 1959 (Aug.). Moderne projecten. *Schakels* S 36, p. 28-31.

Government Information Service, Surinam, 1959 (Sept.). *Facts and figures about Surinam*. 20 pp. (p. 12-14: Brokopondo-project).

Harza Engineering Company, Consulting Engineers River Projects Chicago, 1959 (Sept.). *Appraisal Survey of Hydroelectric Power Resources in Surinam* (vertaling van de samenvatting uit het rapport, 1 september 1959; 8 pp., stencil).

Rapport van de Adviesraad voor de Herziening van het Tienjarenplan: 'Van 1960 tot 1965', 1959 (Dec.). 212 pp., 4 bijlagen, stencil (p. 40: Brokopondo investeringen; p. 58: Financiering Brokopondo-investeringen).

Brokopondo. Gemeenschappelijke onderneming Suriname-Suralco. Brokopondo. Joint Venture Suriname-Suralco, (1959). 365 pp.

- MEYER, H., 1960 (Mei). Het Brokopondo-plan. *De Ingenieur* 72, 22, p. A. 309-315.
- Anonymus, 1960 (Aug.). Peilen in Suriname. *Bauxco Nieuws* augustus, p. 4-5.
- JOSEPH, W., 1960 (Sept.). Over rivierdammen en nog wat. *Schakels* S 40, p. 14-18.
- Stichting Planbureau Suriname, 1960 (Dec.). *Jaarverslag 1959. Tienjarenplan Suriname*. Paramaribo (p. 14, 15: Brokopondoplan).
- ADHIN, J. H., 1961 (Juni). *Development planning in Surinam in historical perspective (with special reference to the Ten Year Plan)*. Diss. Groningen, 215 pp. (p. 144-147: The Brokopondo Project).
- Stichting Planbureau Suriname, 1962 (Juni). *Suriname. Beknopte beschrijving van het land, de bevolking, de staatkundige, sociale en economische structuur*. 84 pp., 8 bijlagen, stencil (p. 75-78: De ontwikkeling van het waterkrachtpotentieel van Suriname).
- Suralco, Public Relations, 1962 (Sept.). *Het Brokopondo Projekt, een gemeenschappelijke onderneming van Suriname en Suralco. Technische gegevens*. Paramaribo, vouwblad.
- BOITEN, J. R., 1963-1964. *Analyse van de neerslag en de verdamping in Suriname*. Bureau Landelijke Opbouw. Verslagen en Rapporten van de Stichting Planbureau Suriname, Ministerie van Algemene Zaken. 3 Delen.
- Anonymus, 1964 (Maart). Onderzoek waterkrachtontwikkeling Tapanahony-rivier wordt geïntensiveerd. *Surinaams Nieuws*, Kabinet Gevolmachtigde Minister van Suriname, 's-Gravenhage, 14, 12, p. 1-2.
- HILLEN, D., Suralco, 1964 (Maart). Bauxiet vandaag, aluminium in 1965. *Baas boven baas* (Nederlands Instituut voor Efficiency) 14, 3, p. 37-41.
- ROETHOF, H. J., 1964 (Maart). Oude en nieuwe wereld (Het Brokopondo-projekt in Suriname). *Schakels* S 58, p. 17-21.
- BANCKE, Csf, Pater Ed., 1964 (Juli). Transmigratie van Bosnegers (Het Brokopondo-projekt in Suriname). *Schakels* S 58, p. 22-25.
- ROETHOF, H. J., 1964 (Sept.). Nieuwe plannen voor elektriciteitsopwekking door waterkracht (Het Brokopondo-projekt in Suriname). *Schakels* S 58, p. 26-28 (32).
- CONSEN, HENK, 1964 (Oct.). Afobaka-stuwdam (Het Brokopondo-projekt in Suriname). *Schakels* S 58, p. 1-6.
- CONSEN, HENK, 1964 (Oct.). Het stuwmeer (Het Brokopondo-projekt in Suriname). *Schakels* S 58, p. 7-11.

CONSEN, HENK, 1964 (Oct.). Voordelen (Het Brokopondo-project in Suriname). *Schakels* 58, p. 12-16.

(Suralco), 1965 (Febr.). Reportage uit Suriname. Brokopondo-project nadert voltooiing. *De Nederlandse Industrie* (Verbond van Nederlandsche Werkgevers) 4, p. 100-103.

ROETHOF, H. J., 1965 (April). Elektrische energie en waterbeheersing (Brokopondo-stuwmeer in Suriname). *Schakels* 60, p. 26-28.

HULSBOS, L., 1965 (Juni). Voorgeschiedenis en vooronderzoek (Brokopondo-stuwmeer in Suriname). *Schakels* 60, p. 29-32.

HILLEN, D. & ACHTERHOF, E. TH., 1965 (Juli). Het Brokopondo-Project. *Polytechnisch tijdschrift* (Nederlands Instituut van Register-Ingenieurs en Afgestudeerden van Hogere Technische Scholen - NIRIA), B-editie, 20, 14, p. 564B-570B; 15, p. 609B-613B.

(Suralco), 1965 (Dec.). Reportage uit Suriname. H. M. de Koningin opende aluminiumbedrijf te Paramaribo. Productiecapaciteit 800.000 ton aluinaarde en 60.000 ton blokaluminium. *De Nederlandse Industrie* (Verbond van Nederlandsche Werkgevers) 23, p. 872-874.

Stichting Planbureau Suriname, 1965. *Nationaal Ontwikkelingsplan Suriname*, deel 2 (p. 269-277: Het Distrikt Brokopondo; p. 305-332: Het hydrologisch plan).

Suriname Aluminum Company, 1966. *Dit is de Suralco*, Paramaribo, 31 pp. (p. 12-13; Energie uit waterkracht; p. 22: Afobaka).

Suralco, 1966 (Dec.). 50 jaar samen met Suriname. *Bauxco Nieuws* 17, 12 (p. 24-29: Brokopondo).

VROON, L. J., 1967 (April). Enige aspecten van de aluminiumindustrie, I, II. *Economisch-Statistische Berichten* 52, 2588, 2589, p. 385-387, 419-421.

Memorandum inzake de informatie van het nieuwe kabinet voor de regeringsperiode 1967/1971, 1967 (April). Hoofdstuk III, p. 16-37: Waterkracht.

Ministerie van Openbare Werken en Verkeer, Suriname, Waterloopkundige Afdeling, 1965 (Okt.), 1967 (Maart, Juli). *Jaarboek der waterhoogten, afvoeren en zoutgehalte rivierwater 1961* (1965), 1962 (deel 1 en 2, 1967), 1963 (deel 1 en 2, 1967).

KRUIJER, G. J., 1968. *Suriname en zijn bureu. Landen in ontwikkeling*. Meppel, 1968, 4de druk (p. 246-252: Het Brokopondoproject en het belang van de bauxiet voor Suriname).

Ministerie van Bouwwerken, Verkeer en Waterstaat. Waterloopkundige Afdeling, 1968 (Maart). *Jaarboek der waterhoogten, afvoeren en zoutgehalte rivierwater 1964*.

Ministerie van Bouwwerken, Verkeer en Waterstaat. Waterloopkundige Afdeling, 1968 (Aug.). *Jaarboek der waterhoogten, afvoeren en samenstelling rivierwater 1965*.

Centraal Bureau Luchtkartering, 1968. (*Topografische kaart van*) *Suriname*, schaal 1 : 500.000. Hoogtelijnen interval = 250 m. Blad I, II (3e druk), III, IV (2e druk).

Bureau voor Waterkrachtwerken, Suriname, 1968. *Overzichtskaart van bestaande en geprojecteerde waterkrachtwerken in Suriname*, schaal 1 : 500.000 (met de hand gekleurd).

Bureau voor Waterkrachtwerken, Suriname, 1968. (*Overzichtskaart*) *Irrigatie Plan West Suriname*, schaal 1 : 250.000. Nr. 04.01-50 (met de hand gekleurd).

Bureau voor Waterkrachtwerken, Suriname, 1968. (*Overzichtskaart*) *Kabalebo Projekt, Project Area*, schaal 1 : 200.000. Nr. 04.01.53; 6-8-1968 (met de hand gekleurd).

Suralco, 1969 (Maart). *Beknopte gegevens Suriname Aluminum Company*. 5 pp., stencil.

b. NATUURWETENSCHAPPELIJKE, MEDISCHE EN
SOCIOLOGISCHE ASPECTEN
(in *chronologische* volgorde)

Natuurwetenschappelijke Studiekring voor Suriname en de Nederlandse Antillen, 1953 (Maart). *Beschouwingen naar aanleiding van het Combinatieplan Van Blommestein (c.q. Brokopondo-plan) voor de Suriname-rivier*. Nota voor de Surinaamse regering, stencil.

Union Internationale pour la Protection de la Nature, 1954. *Procès-verbaux et rapports de la réunion technique tenue à Caracas, du 3 au 9 septembre 1952*. (p. 63-85, 120-142, 173-192, 209-210, 215-216, 221-222, 229-378: La energía hidroeléctrica y la protección de la naturaleza).

Brokopondo-Raad, Subcommissie voor bestudering van de natuurwetenschappelijke consequenties, D. C. GEIJSKES, 1954 (Jan.). *Programma voor het onderzoek van de natuurwetenschappelijke consequenties ten aanzien van het Brokopondo-plan*. Stuk no. 54-8, 3 pp., getypt.

• Brokopondo-Raad, Subcommissie voor bestudering van de verplaatsing van de bevolking uit het stuwmeeergebied, J. MICHELS, 1954 (Jan.). *Verplaatsing bevolking*. Stuk no. 54-9, 3 pp., getypt.

SCHULZ, J. P., 1954 (Oct.). *Vergelijkend literatuuronderzoek inzake de ecologische consequenties van het "Combinatie-Plan Suriname Rivier"*. Natuurwetenschappelijke Studiekring voor Suriname en de Nederlandse Antillen, Utrecht, 124 pp., 3 bijlagen.

HAAN, J. H. DE, 1955. Ecologisch onderzoek ten behoeve van het Brokopondoplan in Suriname. *De West-Indische Gids* 36, p. 18-31.

GONGGRYP, J. W., 1955. Some remarks on the Brokopondo Project. *Vox Guyanae* 1, 6, p. 145-148.

International Union for the Protection of Nature, 1955. *Hydro-Electricity and Nature Protection. Stating the case. Hydro-électricité et Protection de la Nature. Une confrontation.* Pro Natura Series, Vol. II, Bruxelles.

WESTERMANN, J. H., 1956 (Febr.). *Een korte beschouwing over het Brokopondo-plan*, mede gezien tegen de achtergrond van een Amerikaans oordeel over de relatie tussen de opwekking van hydro-electrische energie en de conservering van vervangbare natuurlijke hulpbronnen. Natuurwetenschappelijke Studiekring voor Suriname en de Nederlandse Antillen, Utrecht, 16 pp., stencil.

GONGGRYP, J. W., 1956 (Maart). *Can firewood in the Guianas be a source of power for the production of aluminum?* Paramaribo, 4 pp., stencil.

WAGENAAR HUMMELINCK, P., 1958. De Brokopondo-overeenkomst geparafeerd. *Vakblad voor Biologen* 38, p. 28-29.

MICHELS, J., 1958 (Dec.). *Transmigratie Saramakkaners en Aukaners Boven-Suriname*. Paramaribo, 31 pp., 1 bijlage, 1 schetskaart, stencil.

DUYFF, J. W., 1959. *Nota betreffende de technisch-hygiënische problemen in verband met de uitvoering van het stuwmeerproject* (aan de Minister van Volksgezondheid, Suriname). 4 pp., getypt.

Bureau Landelijke Opbouw, 1960 (April). *Prae-advies inzake het Streekplan Brokopondo*. Rapporten en verslagen van het Departement van Opbouw, Paramaribo, 40 pp., 3 bijlagen, stencil.

THIEL, P. H. VAN, 1960 (Dec.). *De malariaproblematiek in verband met de uitvoering van het Brokopondo-project*. Stichting Surinaams-Nederlands Instituut voor de Volksgezondheid in Suriname, 's-Gravenhage, Leiden, 83 pp. incl. literatuurlijst, 6 schetskaarten.

WAGENAAR HUMMELINCK, P., 1961. Het Brokopondoplan. *Vakblad voor Biologen* 41, p. 174-179.

THIEL, P. H. VAN, 1961 (Dec.). *De kans op infectie met filaria en schistosoma in verband met de uitvoering van het Brokopondo-project*. Stichting Surinaams-Nederlands Instituut voor de Volksgezondheid in Suriname, 's-Gravenhage, Leiden, 29 pp. incl. literatuurlijst.

• HOEDEMAN, J. J., 1962 (Jan.). Voor en tegen van het Brokopondo-stuwmeer. *Elseviers Maandblad De Kern* 32, p. (28) 31-35.

THIEL, P. H. VAN, 1962. Malaria problems arising from the construction of a reservoir in the interior of Surinam. *Tropical and Geographical Medicine* 14, p. 259-278 (paper read at the combined meeting of the Dutch and the Belgian Societies of Tropical Medicine, Noordwijk, June, 1961; based on a report to the Netherlands-Surinam Foundation for Public Health in Surinam. Received October 20th, 1961).

ASIN, H. R. G., 1962 (Juni). *De invloed van het contact tussen stads- en boslandbevolking op de epidemiologie van parasitaire darminfecties, een prognose bij de bouw van een stuwdam in de Surinamerivier*. Leiden, proefschrift, 96 pp.

ASIN, H. R. G. & THIEL, P. H. VAN, 1963. An intestinal protozoa in the urban and bushland population in Surinam. *Tropical and Geographical Medicine* 15, p. 108-120. (p. 110-112: Examination in the inhabitants of the Brokopondo Reservoir area).

ASIN, H. R. G. & THIEL, P. H. VAN, 1963. On the distribution of intestinal helminths in the urban and bushland population in Surinam. *Tropical and Geographical Medicine* 15, p. 257-267. (p. 257-260, 263-264: Examination of the people in the Brokopondo Reservoir area).

Anonymus, 1963 (Dec.). Dieren in het Brokopondo-stuwmeer. *Orgaan van de Vereniging voor Dierenbescherming*, Paramaribo, p. 2-5.

MICHELS, J., 1965 (Maart). Operation Gwamba. *Schakels* S 60, p. 18-24.

ROETHOF, H. J., 1965 (Dec. 1964). Dieren in nood (Brokopondo-stuwmeer in Suriname). *Schakels* S 60, p. 24-25.

EDGCOMB, GABRIELLE, 1965 (Sept.). *Man-made lakes: a selected guide to the literature*. An aid to planning multi-disciplinary research on new African reservoirs. Compiled for the Africa Science Board in cooperation with the African Section of the Library of Congress. National Academy of Sciences, National Research Council, Washington D.C.; 98 pp., mimeograph.

Ghana Academy of Sciences, 1966. *International Symposium on Man-Made Lakes*, November 21-24.

SMITH, J. ROBERT, 1966. Surinam animal rescue. *Natural History, Journal Am. Mus. Natural History*, 75, 1, p. 24-29.

GONGGRYP, J. W., 1966 (Juni). *Watervulling en waterverliezen van het Brokopondo-stuwmeer*. Nota voor de Natuurwetenschappelijke Studiekring voor Suriname en de Nederlandse Antillen, Breda, 7 pp., 2 tab., stencil.

WALSH, JOHN, with ROBERT GANNON, 1967. *Time is short and the water rises* (Operation Gwamba: the story of the rescue of 10,000 animals from certain death in a South American rain forest). London, 224 pp.

GONGGRYP, J. W., 1967 (Juli, Aug.). *Over energievoorziening en waterkrachtpotentieel van Suriname I, II*. Interim nota voor de Studiekring, Breda, 11 pp.

GONGGRYP, J. W., 1968 (Feb.). *Waarom is het Brokopondo-stuwmeer thans niet vol? Wanneer zal het in de toekomst vol lopen?* Interim nota voor de Studiekring, Breda, 7 pp.

GONGGRYP, J. W., 1968 (Maart). *Taxatie van het waterverlies van het stuwmeer in 1967*. Interim nota voor de Studiekring, Breda, 3 pp.

GONGGRYP, J. W., 1968 (April). *Voorlopige gegevens tot nadere berekening van de capaciteit van het Brokopondo-stuwmeer*. Interim nota voor de Studiekring, Breda, 4 pp.

GONGGRYP, J. W., 1968 (April). *Gegevens tot berekening van de waterhuishouding van het Brokopondo-stuwmeer*. Interim nota voor de Studiekring, Breda, 5 pp.

GONGGRYP, J. W., 1968 (Dec.). *Opmerkingen betreffende het Brokopondo-stuwmeer in Suriname*. Nota voor de Studiekring, Breda, 8 pp., 1 bijl., stencil.

O'REILLY STERNBERG, HILGARD, 1968. Man and environmental change in South America. *Biogeography and Ecology of South America I*, The Hague, p. 413-445, 3 figs. (p. 432: Brokopondo). Center for Latin American Studies, Institute of International Studies, University of California, Berkeley, California, Reprint No. 310.

GONGGRYP, J. W., 1969 (Feb.). *Nadere opmerkingen betreffende het Brokopondo-stuwmeer in Suriname*. Interim nota voor de Studiekring, Breda, 4 pp.

Anonymus, 1969 (Sept.). Jachtgebied Brokopondo-areaal binnenkort weer open. *Suriname. Feiten en Cijfers 9* (Stichting tot bevordering van investeringen in Suriname, Den Haag).

LAGLER, KARL F. (editor), 1969. *Man-made lakes. Planning and development*. FAO, Rome.

C. HET NATUURWETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK,
1962-1969
(in alfabetische volgorde)

BENNETT, F. D. & ZWÖLFER, H., 1968. *Report on a survey of the insects and mites associated with Water Hyacinth, Eichhornia crassipes, in northern South America, undertaken in February-March 1968*. Commonwealth Institute of Biological Control, Trinidad, 29 pp., mimeograph.

BOESEMAN, M., 1968 (Dec.). The genus *Hypostomus* Lacépède, 1803, and its Surinam representatives (Siluriformes, Loricariidae). *Zoologische Verhandelingen* (Rijksmuseum van Natuurlijke Historie, Leiden) 99, 89 pp., 18 plates.

BOESEMAN, M., 1969. Additional new species of *Hypostomus* Lacépède, 1803, from Surinam; with remarks on the apparent 'gymnorhynchus-complex' (Siluriformes, Loricariidae). *Beaufortia* (Zoological Museum, University of Amsterdam) 16, 215, p. 119-136.

DEMOULIN, GEORGES, 1966. Contribution à l'étude des Ephéméroptères du Surinam. *Bulletin Institut Royal des Sciences Naturelles de Belgique* 42, 37, p. 1-22.

DONSELAAR, J. VAN, 1968. Water and marsh plants in the artificial Brokopondo Lake (Surinam, S. America) during the first three years of its existence. *Mededelingen Botanisch Museum en Herbarium Rijksuniversiteit Utrecht* 299; *Acta Botanica Neerlandica* 17, p. 183-196.

DONSELAAR, J. VAN, 1969. On the distribution and ecology of *Ceratopteris* in Surinam. *American Fern Journal* 59, 1, p. 3-8.

DONSELAAR, J. VAN, 1970. Floristic and ecological data on the lianes of the Brokopondo District, Surinam. *Acta Botanica Neerlandica* 19, p. 287-296.

DONSELAAR, J. VAN & WESTRA, L. Y. TH., 1968. De epiphytenuintjes van het Brokopondo-stuwmeer. *Orchideeën* (Nederlandse Orchideeën Vereniging) 30 (Nieuwe Serie), 2, p. 36-41.

Foundation for Scientific Research in Surinam and the Netherlands Antilles, 1964-1969. *Biological Brokopondo Research Project, Surinam. Progress Reports, Part I*, 1963-1964, p. 1-89; *II*, 1965, p. 90-141; *III*, 1965-1966, p. 142-207; *IV*, 1967-1969, p. 208-265.

BOESEMAN, M., Ichthyological and other observations, *I*.

DONSELAAR, J. VAN, Botanical observations, *I, II, III, IV*.

GEIJSKES, D. C., General remarks, *I*.

HEIDE, J. VAN DER, Hydrobiological observations, *I, II, III*.

LEENTVAAR, P., Hydrobiological observations, *I, IV*.

MEES, G. F., Ichthyological and other zoological observations, *III*.

NIJSSSEN, H., Ichthyological observations, *III, IV*.

NIJSSSEN-MEYER, J., Hydrobiological observations, *IV*.

HEIDE, J. VAN DER, 1966. Het stuwmeeronderzoek in Suriname. *Tijdschrift Kon. Ned. Aardrijkskundig Gen.* 83, 2, p. 173-180.

HEIDE, J. VAN DER, 1967. Hydrobiology of the artificial Brokopondo lake, Surinam. *Netherlands Foundation for the Advancement of Tropical Research (WOTRO). Report for the Year 1966*, p. 46-49.

J(ONKER), F. P., 1966. Het natuurwetenschappelijk Stuwmeer-onderzoek in Suriname. *Solaire Reflexen* (Rijksuniversiteit Utrecht) 12, 9, p. 2-3.

LEENTVAAR, P., 1964. *Biologisch onderzoek in het Brokopondo-meer*. Voor-
dracht, 21 november 1964, 33ste Algemene Vergadering Natuurweten-
schappelijke Studiekring voor Suriname en de Nederlandse Antillen. Ver-
slag, p. 4-6, stencil.

LEENTVAAR, P., 1965 (Febr.). De biologie van de Suriname-rivier vóór de
gereedkoming van de Afobaka-stuwdam. *Schakels S 60* (Kabinet Vice
Minister-President, 's-Gravenhage), p. 1-5.

LEENTVAAR, P., 1965 (Febr.). De biologie van het Van Blommestein-stuw-
meer. *Schakels S 60*, p. 6-17.

LEENTVAAR, P., 1965. De biologie van het Brokopondo stuwmeer in Suri-
name 1-3. *Deveaard* (Deventer Landbouwers Vereniging en Reunisten
Vereniging) 3, 4, p. 9-11; 5, p. 5-6; 6, p. 23-25.

LEENTVAAR, P., 1965. Ervaringen in Suriname. *Het Aquarium* 36, 6, p.
126-132.

LEENTVAAR, P., 1965 (Sept.). Iets over rivieren en krekens in Suriname. *De
Levende Natuur*, p. 224-232.

LEENTVAAR, P., 1966. VI. Artificial reservoirs. The Brokopondo Lake in
Surinam. *Verh. Internationale Verein für Limnologie, Stuttgart* 16, p. 680-
684.

LEENTVAAR, P., 1966. The Brokopondo Research Project, Surinam. *Man-
made Lakes*. Symposium Institute of Biology, London, p. 33-42.

LEENTVAAR, P., 1967. The artificial Brokopondo Lake of the Suriname
river. Its biological implications. *Atas do Simpósio sobre a Biota Amazônica*
3, (Limnologia), p. 127-140.

LEENTVAAR, P., 1968. Wetenschappelijk onderzoek op het stuwmeer.
Bauxco Nieuws, Suriname, 18, 7, p. 4-7.

LEENTVAAR, P., 1968. *Verslag van het hydrobiologisch onderzoek van het
Brokopondo-stuwmeer in april 1968*; 16 pp., tab. 9 graf., stencil. (cf. Hydro-
biol. research in April 1968, *Progr. Rep. IV*, p. 249-261).

LOWE-McCONNELL, R. H., 1966. *Man-made Lakes*. Proceedings of a Sym-
posium held at the Royal Geographical Society, London, on 30 September
and 1 October 1965. Symposia of the Institute of Biology No. 15. Academic
Press London and New York, 218 pp.

Maatschappij voor Wetenschappelijk Onderzoek in de Tropen (Treub-
Maatschappij), 1970. *Notulen zeven en zeventigste Algemene Vergadering, 7
juni 1968*. Het natuurwetenschappelijk stuwmeeronderzoek Suriname,
p. 6-15.

GEIJSKES, D. C., Het Brokopondo-onderzoek, p. 6-8.

HEIDE, J. VAN DER, Hydrobiologisch onderzoek, p. 8-10.

- BOESEMAN, M., Ichthyologisch onderzoek, p. 10-13.
 DONSELAAR, J. VAN, Botanisch onderzoek, p. 13-15.
- MEES, G. F., 1967. Freshwater fishes of Suriname: the genus *Heptapterus* (Pimelodidae). *Zoologische Mededelingen* (Rijksmuseum van Natuurlijke Historie, Leiden) 42, 20, p. 215-229.
- NOELMANS, P. L. J., 1969 (Jan.). *Oecologie en verspreiding van enkele zeldzame fauna-elementen in Suriname*. Ingenieursscriptie, Wageningen, stencil (p. 1-41: zeekoe).
- NIJSSSEN, H., 1970. Revision of the Surinam catfishes of the genus *Corydoras* Lacépède, 1803 (Pisces, Siluriformes, Callichthyidae). *Beaufortia* 18, 230, 75 + 2 pp. (tevens dissertatie).
- NIJSSSEN, H. & ISBRÜCKER, I. J. H., 1967. Notes on the Guiana species of *Corydoras* Lacépède, 1803, with descriptions of seven new species and designation of a neotype for *Corydoras punctatus* (Bloch, 1794) - (Pisces, Cypriniformes, Callichthyidae). *Zoologische Mededelingen* 42, 5, p. 21-50 (5 plates).
- NIJSSSEN, H. & ISBRÜCKER, I. J. H., 1968. *Gymnotus carapo* and *G. anguillaris* (syn.: *G. coropinae*), two often confused species of gymnotid fishes (Pisces, Cypriniformes). *Beaufortia* 15, 203, p. 161-168.
- Suralco, 1964. Stuwmeer onderzoek. *Bauxco Nieuws* 14, 5, p. 4-8.
- Suralco, 1965. De bestrijding van de waterhyacinth (op het stuwmeer). *Bauxco Nieuws* 16, 3, p. 4-8.
- WEERT, R. VAN DER & KAMERLING, G. E., 1968 (Dec.). *Evapotranspiratie van waterhyacinth* (Bodemfysisch en agrohydrologisch onderzoek). Intern rapport no. 211, Landbouwproefstation Paramaribo; 49 pp., incl. tab. en fotogr., excl. 5 graf., 2 figs., stencil.

TERMINOLOGY, ALLIANCE AND CHANGE IN WARAO SOCIETY

Preface	p. 56	phot. 1-7
I Ethnographical introduction.	p. 58	maps 1-2
II Historical review.	p. 64	
III The Warao relationship terminology: the problem	p. 84	
IV Empirical evidence.	p. 89	figs. 1-4
V Interpretation.	p. 108	
VI Conclusion	p. 114	
VII Bibliography	p. 116	
Glossary & Notes	p. 121	

When my ethnographical monograph (I) (1968) on the Warao was published, I had already completed two periods of fieldwork in the Orinoco delta among the Warao from November 1963 to May 1964, and from February to May 1966. I decided then to undertake a subsequent and necessary step in anthropological research, namely, a deeper analysis producing a theoretical interpretation of the Warao social system.

With this purpose in mind, I returned to the Orinoco delta from April to June 1968 to collect additional information on the Warao alliance system. Subsequently, I came to the Institute of Social Anthropology in Oxford University where I worked for seven months from November 1968 to June 1969 under the guidance and supervision of Dr. RODNEY NEEDHAM. During this period I subjected a corpus of Warao ethnographical material to a formal analysis attempting a theoretical explanation of Warao society.

"The crucial distinction which separates the social anthropologist from the ethnographer is his interest in the constraint of the individual". "The ethnographer is content to record custom"; "the social anthropologist stresses that custom is synthetic and quite distinct from the behaviour of individuals" (LEACH, 1968:

296). In this work I have tried to understand Warao society bridging this gap between ethnographical description and theoretical proposition. I have adopted a theoretical framework and a structural approach in order to make a systematic interpretation on the basis of my ethnographic experiences among the Warao.

I would like to express to Dr. NEEDHAM my personal debt for introducing me to the field of social anthropology. I am grateful to him for his invaluable help and advice. A special acknowledgement must be made to Dr. AUDREY COLSON for her constant encouragement and for reading the manuscript.

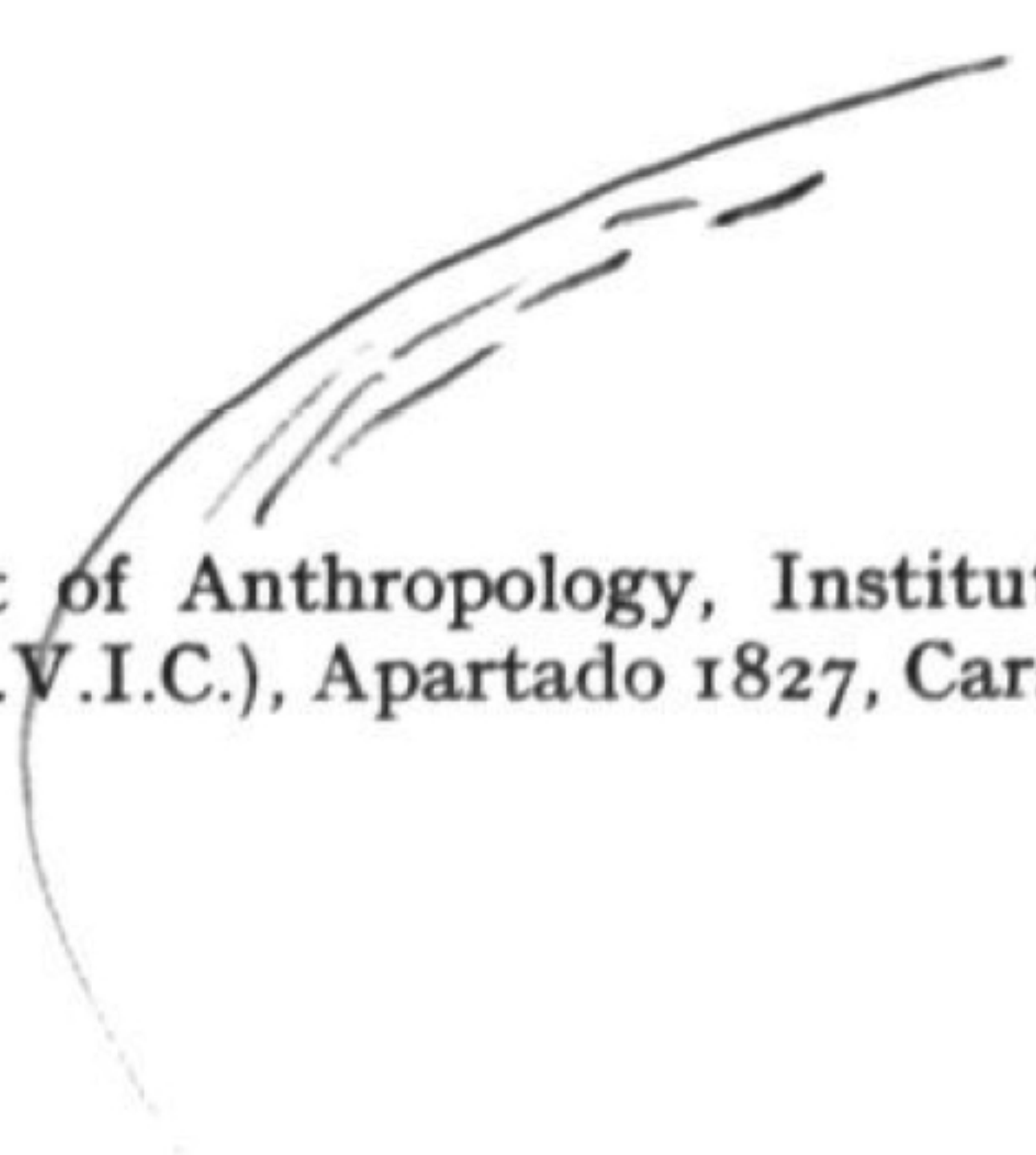
Work in the field and my stay in Oxford University was made possible by the financial support of the Venezuelan Institute of Scientific Research. To Dr. MARCEL ROCHE, the Director and Prof. J. M. CRUXENT, Head of the Department of Anthropology, I would like to offer my thanks for their encouragement.

I wish also to express my thanks to STELLA SMETHURST for help with the English text and to SHEIDA SABER for the execution of the diagrams.

The photographs were made by THEA SEGALL (Dept. of Anthropology, IVIC) in the region of Sacupana (Orinoco Delta) in 1967. They are included in this work (which is of a rather theoretical nature) in order to illustrate the human aspect and physical appearance of the Warao people.

Oxford, June 1969

Present address of author: Department of Anthropology, Instituto Venezolano de Investigaciones Científicas (I.V.I.C.), Apartado 1827, Caracas.

I ETHNOGRAPHICAL INTRODUCTION

The WARAO (people of canoes), who number about 8,000 live in the Orinoco delta, eastern Venezuela. The Orinoco delta at 8° Lat. N and 62° Long. W is bordered on the South by the frontiers of Brazil and Guyana, and to the North by the Atlantic Ocean (Map 1). The region is mainly humid and muddy with a mean temperature of 26°C. The rainy season lasts from approximately April to October and the dry season from about November to March. The landscape is characterised by a labyrinth of islands covered with tropical forest and by rivers of varying width. The area embraces nearly 22,500 km². The majority of the Warao are settled in about 250 villages raised on piles on the banks of the rivers and widely scattered, principally in the central delta and in the region near to the coast.

The Warao language, which belongs to the Macro-Chibchan family, subfamily Paezan (GREENBERG, 1956), is classified by LOUKOTKA (1968) with the languages of tropical forest tribes. Among the Venezuelan Indians, the Warao are grouped with the Piaroa, Maco, Guahibo, Chiricoa, Yaruro, Guaharibo and Guaica (Yanömamo) as 'independents' or 'archaics' (DUPOUY, 1953), thus differentiating them from the Carib and Arawak speaking tribes.

In the framework of Venezuelan archaeology the Warao are considered as survivals of Meso-Indian population (ROUSE & CRUXENT, 1963) without knowledge of ceramic techniques, living from fishing, hunting and gathering. STEWARD & FARON (1959) class them as a variety of nomadic and aquatic hunters and gatherers.

The Warao village is composed of an extended family. The villages have an approximate population of between 15 and 100 inhabitants. Generally a homestead consists of a man, his wife and their unmarried daughters and sons. The Warao practise matrilineal

residence. The parents expect their daughter's husband to live close to them in their own village and to build a house for their daughter. Equally, the daughter's husband owes them collaboration and help (See p. 89). The Warao village, then, is an aggregate of nuclear families joined by strong links of solidarity and reciprocal support.

Recently, as a consequence of external influences such as Capuchin missionaries established in the Orinoco delta since 1922, and 'criollos' (2), the Warao have become cultivators of rice and timber-workers. In order to develop their own commercial interests, the missionaries and the 'criollos' encourage the Warao to work in their sawmills and to grow rice by shifting cultivation methods. Thus, today, the Warao are undergoing a vigorous process of acculturation and their traditional culture will soon be disintegrating.

In consequence the present Warao mode of livelihood is characterised by the co-existence of their traditional way of subsistence and a new economy introduced and organised by missionaries and 'criollos'. This has resulted in changing the Warao from fishermen, hunters and gatherers to wage-earning labourers still living in the forest.

The traditional Warao economy, mainly based on the products of 'morighe' or Ite palm (*Mauritia flexuosa*), is at present losing importance. The 'morighe' tree can be used almost in its entirety. When kneaded and washed the pith of the tree provides bread. Two or three months after the tree has been cut down the inside bark supplies larvae which are eaten. The leaves are boiled, dried and twisted giving cords to braid the hammocks. The fruit is edible and the sap is a refreshing drink. In the main, the best time for collecting 'morighe' products coincides with the dry season. The Warao living on the banks of the river then leave their villages temporarily and move into the forest looking for palm groves; among these groves the Warao make camps to shelter themselves for two or three months, during the time of collection. Afterwards, they return to their settlements on the margin of the rivers and again rely on the food from the gardens.

In addition, the collection of 'morighe' has had a ceremonial and ritual value. The Warao present offerings of the flour obtained from the pith to *kanobo* or 'Our Grandfather'. This word designates a stone which is kept carefully in a special house *kano-bo hanoko*, and belongs to the *wisidatu*. This man is a specialist in the cure of *hebu* illness (See p. 62). The purpose of offerings is to

appease and satisfy the *kanobo* in order that *hebu* illness may be taken away from the village. The offerings are followed by a ritual distribution of the flour among the extended family and by a ceremonial dance expressing the feeling of gaiety and contentment of all the individuals of the village. Thus the 'morighe' tree has both an economic and ceremonial significance. Today, the only place where the Warao continue sporadically to collect the products of this tree is in the central area (Güinikina and Mariusa) (Map 1). In other parts of the delta this activity has completely disappeared and thus the Warao live mainly by cultivation of domestic gardens, fishing and hunting.

Each nuclear family possesses two or three gardens for their own maintenance. Every year just before the beginning of the rainy season, the husband must clear the forest and burn the land. Afterwards he helps his wife to plant the roots and seeds: 'ocumo' (*Colocasia antiquorum*), sugar cane (*Saccharum* sp.), bananas (*Musa* sp.), and on the slightly higher ground, maize (*Zea mais*) and bitter manioc (*Manihot utilissima*) or sweet manioc (*Manihot dulcis*). The gardens are situated near the village. The Warao choose them where the land is raised and not too swampy. When the crops are mature, the wife accompanied by her children and sometimes by a sister or some female relative, makes a daily journey to the gardens to harvest the food plants for cooking. Later, having returned to the village, she has to work at making hammocks or weaving baskets. Meanwhile, the men go out fishing or hunting. Early in the afternoon they come back and all the nuclear families gather for the main meal of the day. Each wife prepares the food for her husband and children, but if one of the hunters or fishermen has failed, so that some of the nuclear families are without food, the women whose husbands or sons have had a successful sortie proceed to distribute their fish or meat among the others. In that way, the contributions of the men are shared with any family that is in need. During the planting and harvesting of rice, or when the men are working in the sawmills, the village subsists on the provisions obtained from the missionaries and 'criollos' through commercial exchange.

The Warao do not cultivate rice in their domestic gardens as this cereal is not yet considered proper food. The authentic food for the Warao is fish, bread from the Ite palm pith, larvae and honeycomb. Nevertheless, they cultivate rice in fields separate from their gardens because it has a commercial value. The Warao feel the necessity of owning industrially manufactured goods, and

they recognize the advantages of the use of utensils and the prestige implicit in wearing European clothes. Therefore, they sell their time, strength and labour to their contractors.

During these new economic enterprises the relationship between the Warao and the missionaries and 'criollos' is marked by a feeling of mutual obligation among the inhabitants of the same village. It is not only an individual cultivating rice on his own or working in the sawmills who assumes the responsibility, but the village as a whole. On the one hand, this is related to links of reciprocal support and solidarity between the nuclear families; on the other, to the internal differentiation of jural status and to the distribution of political and magico-religious power among the males of the village. One of the indications of internal social disruption in the Warao village as a direct consequence of the external influences, is the loss of this collective feeling of responsibility. Gradually, by earning a salary and contracting their own debts to the missionaries and 'criollos', each man becomes independent. Thus, today, some Warao have assumed a new attitude of social detachment from their villages and in this way, the basis of the traditional political and magico-religious power of the leaders has begun to flounder.

In the Warao village, one, two or three men assume the leadership and the others follow their orders and carry out the hard tasks. Therefore, two sorts of jural status can be distinguished: one for the *kobenahoro*, *kabitana*, *bisikari* and *borisia* (3), who are the leaders; the other belonging to the *nebu* or workers. The latter perform the tasks demanding physical effort. The *kobenahoro*, usually the oldest man in the village, is a respectable grandfather *nobo* who possesses supreme authority. His assistants the *kabitana*, *bisikari* and *borisia* are younger and related to him by kinship ties. A *kobenahoro* can have one, two or three assistants depending on the size of his village and the extent of his power. A *kobenahoro* who has high prestige and exercises control over diverse villages needs to have several assistants to lead them.

This distinction between leaders and workers is connected with the control of supernatural forces producing diseases. Usually, the *kobenahoro* and his assistants, before attaining their respective status, know how to practise one or two magico-religious specialities. As they become older, and their knowledge and prestige in supernatural cure of illness increase, they have easy access to the leadership of the village.

With regard to magic and religious life, the control of the supernatural forces lies in the hand of the three Warao practitioners: the *wisidatu*, the *hoarotu* and the *bahanarotu*. Respectively, they master three supernatural forces which enter into the human body and cause three sorts of very different diseases, namely: *hebu*, *hoa* and *hatabu*. Each one of these diseases has specific symptoms and the therapy carried out varies in each instance. An individual ill with *hebu* suffers from digestive disorders, fever or flu. The treatment by the *wisidatu* to cure this disease consists of an invocation to spirit-helpers, and, by means of his ceremonial rattle, blowing tobacco smoke and giving massages, he extracts the unhealthy spirit possessing the body of the patient. *Hebu* can be identified as the spirit of certain trees, rain, stones, water, earth, shadows, fish, smoke, mountains, wind or menstrual blood. The *wisidatu* is an individual who himself possesses *hebu* in his chest. This attribute, which he has obtained from the time of his initiation, is the one which enables him alone to control all the manifestations of *hebu*. In contrast, *hoa* is an oral witchcraft sent by the *hoarotu* like an arrow against someone chosen as his prey. A person attacked by *hoa* feels a terrible pain somewhere in the chest or stomach and recognises himself to be victim of a wicked *hoarotu* living in the neighbourhood. *Hoa* also designates an oral formula used by the *hoarotu* during his treatment for curing *hoa* illness. Therefore, the *hoarotu* performs both actions: he can cause illness to individuals by means of his maleficent power but he is also able to restore their health through his curative oral formulas, by giving massages and blowing tobacco smoke.

Hatabu is produced by the *bahanarotu*. Like *hoa*, *hatabu* is also an arrow directed against a victim; but *hatabu* differs from *hoa* in that it is invested with a corporal appearance. *Hatabu* is identified as several kinds of concrete objects: strings, snails, fish-hooks, nails, hair, grains etc., which have a pathogenic action ascribed to them. The treatment for *hatabu* consists of suction, massage and fumigations of tobacco smoke intended to extract the arrow embedded in the body of the sick person.

Hoa and *hatabu* are the most fatal causes of death among the Warao. When the *hoarotu* or the *bahanarotu* are unable to extract them and fail in their curative functions then the patient inevitably dies. *Hebu* is a less serious disease being considered milder than the others.

Thus, the basic belief in the Warao theory of disease causation is that the human body is attacked by the incorporation of super-

natural forces which are conceptualized in three different ways: *hebu* as a natural spirit which possesses the individual and *hoa* and *hatabu* as two maleficent arrows which enter the body of a human prey chosen as a victim. The former is abstract, the latter is concrete. Both are produced by practitioners who assume dual roles: one aggressive and harmful, the other beneficent and curative. Warao society makes the malevolent aspect of the *hoarotu* and the *bahanarotu* dominant, and the wickedness of both is socially recognised and inspires fear, whereas the *wisidatu*, master of *hebu*, is well known for his goodness and benevolence.

In spite of the severity of this theory of disease and the clear distinction between two jural status, there are today, among the Warao, signs of a weakening of the whole of their beliefs and values. In certain parts of the delta the Warao disown *kanobo* and mock beliefs about *hebu*, *hoa* and *hatabu*. In addition, some young Warao, who are ignorant of these magical and religious specialities, but who have learnt to speak Spanish and adapt easily to the new way of life introduced by missionaries and 'criollos', are able to become leaders of their villages. Also, polygynous marriage, which has been in the past the exclusive privilege of the elderly leaders, and hence not allowed to the others, is beginning to be practised by those Warao workers, *nebu* who have close contact with the 'criollos'. At the same time, Warao and 'criollos' enter into sexual relationships, and generally the couples live permanently together with their children in the same house, contributing further to the dissolution of Warao society.

Thus, to summarize, this concise ethnographical review (4) has attempted to indicate some of the signs accompanying a rapid process of social and cultural change among the Warao as a result of the contact with two main sources of acculturation: the missionaries and the 'criollos'. Therefore, the traditional Warao culture is gradually disappearing and this circumstance explains in part why I have undertaken the formal analysis of Warao relationship terminology and alliance in the following pages.

II

HISTORICAL REVIEW

The aim of this historical account is to examine the most important sources connected with the Warao relationship terminology from 1825 to 1965. In this manner, and adopting a comparative view, it should be possible to discover any terminological changes during a period of more than a hundred years (5). Finally, the principal sociological interpretations of the Warao society will be set out in order to show the contribution which has already been made.

One of the earliest sources concerning the Warao dates from the XVI century in RALEGH's work (1596). Later GUMILLA (1741, 1791) and BANCROFT (1769) referred to the Warao in their writings but they did not mention any Warao kinship terms. In the XIX century the Warao appeared several times in the narratives of travellers, missionaries and explorers: HILHOUSE (1825, 1832, 1834), CODAZZI (1840), SCHOMBURGK, R. H. (1849), SCHOMBURGK, R. (1847-48), LEVEL (1850), BRETT (1851, 1868, 1880), PLASSARD (1868), MICHELENA Y ROJAS (1867), APPUN (1868, 1869), ERNST (1870), IM THURN (1883), CREVAUX (1882, 1883), CHAFFANJON (1887, 1889) and ADAM (1897).

Among these authors, those who have been interested in the collection of vocabularies, including kinship terms, are: HILHOUSE, SCHOMBURGK, R., BRETT, PLASSARD, CREVAUX, CHAFFANJON and ADAM. A separate examination of their reports is as follows.

WILLIAM HILHOUSE was a Surveyer, Quarter-Master General of Indians, and member of the Royal Geographical Society of London. He wrote a book (1825) which is a description of the Indian populations settled in British Guiana and later an article on the same subject (1832). In both of these he listed a vocabulary of 82 words including ten kinship terms. Subsequently he published another article on the Warao (1834), but on this occasion disregarding the vocabulary.

TABLE I

Warao Kinship Terms (HILHOUSE 1825, 1832)

Man	Neebooroo
Woman	Teeda
Brother	Daheyey
Sister	Daakooey
Uncle	Daatoo
Aunt	Daakatey
Cousin	Hesenga
Grandfather	Nobo
Grandmother	Naatu
Grandchild	Naatoosenga

RICHARD SCHOMBURGK was a Commissioner of the King of Prussia who travelled to British Guiana in 1840 to join his brother R. H. SCHOMBURGK, Surveyer of the boundaries of the area. The latter published an article (1849) comparing the vocabularies of eighteen languages of Indians inhabiting British Guiana and recorded 18 Warao words but no kinship terms. In contrast, the former wrote in three volumes (1847-48) (6) a vast book narrating his travels and at the end of the second volume shows a vocabulary of 73 Warao words of which ten are kinship terms.

TABLE 2

Warao Kinship Terms (SCHOMBURGK, R. 1847-48)

Vater	Diema
Mutter	Mama
Grossvater	Nobo
Grossmutter	Nathu
Bruder	Dahei-ei
Schwester	Dukuki
Mann	Niburu
Frau	Tida
Onkel	Daduh
Tante	Daakatei

The Rev. W. H. BRETT was an Anglican missionary connected with the Society for the Propagation of the Gospel in Foreign Countries and Rector of Trinity Church in Essequibo. He wrote several books about the missions in Guiana and the Indian tribes and their myths (1851, 1868, 1880). He noted Warao vocabularies in the first and second works including respectively 18 and 24 Warao words but giving only two kinship terms (Man: *Nibora*;

Woman: *Tida*). He also published a work entitled 'Simple Questions on the Historical Parts of the Holy Bible, for the Instruction of the Warau Indians at the Missions of Guiana' (the date of publication is not given); 623 Warao words collected by BRETT in this work are reproduced with an attempted literal translation at the end of an extract of the *Journal de la Société des Americanistes*, in which, at the same time, are published two articles on Warao vocabularies written by WILLIAMS (1928, 1929). In this work BRETT noticed the following kinship terms.

TABLE 3

Warao Kinship Terms (BRETT 1851, 1880?)

Father	Rima
Grandchildren	Notoromo
Mother	Dahne
Son	Uka
Daughter	Uka-tida
Wife	Tida
Husband	Nebora

Dr. LOUIS PLASSARD was the French Vice-Consul in Ciudad Bolívar, Venezuela. This town is situated near the delta of the Orinoco river. PLASSARD went on an expedition in Warao land and afterwards published an article (1868) which noted a vocabulary of 50 Warao words including five kinship terms.

TABLE 4

Warao Kinship Terms (PLASSARD 1868)

Femme	Ibóma
Fille	Tida
Père	Díma
Mère	Dani
Frère	Dacobo

Dr. JULES CREVAUX was a French traveller who visited South America several times and published a book (1883) narrating his experiences. He was closely connected with LUCIEN ADAM. They published together a collection of South American Indian vocabularies (1882) in which appeared a Warao vocabulary of 126 words compiled by CREVAUX containing five kinship terms.

TABLE 5

Warao Kinship Terms (CREVAUX 1882)

Femme	Tira
Fille	Mauca-tira
Garçon	Maouea
Mère	Dani
Père	Lima

JEAN CHAFFANJON was a French explorer who travelled in the Orinoco and Caura rivers in 1886-87 and wrote a book on his observations (1889). He published also an article specifically about the Warao (1887) recording a vocabulary of 64 words in which appeared four kinship terms.

TABLE 6

Warao Kinship Terms (CHAFFANJON 1887)

Fille	Tida
Mère	Dani
Père	Dima
Frère } Soeur }	Dacobo

LUCIEN ADAM was a linguist mainly interested in Carib-speaking tribes (1893). Nevertheless, he wrote a Warao grammatical outline (1897) with a vocabulary of 269 Warao words but only six kinship terms.

TABLE 7

Warao Kinship Terms (ADAM 1897)

Mère	Dahne, Rahn
Père	Rima
Fils	Howka, Uka
Fille	Uka-tida
Epoux	Nebora
Femme	Tida

In the XX century, from the sources of the historical evidence, the number of Warao kinship terms has been increasing. Recently, the main sources for the Warao vocabularies are: TAVERA ACOSTA (1907, 1921), OLEA (1928), WILLIAMS (1928, 1929), DE GOEJE (1930, 1930b), MENDEZ AROCHA (1956), WILBERT (1958) and VAQUERO (1965).

BARTOLOME TAVERA-ACOSTA was a Venezuelan historian, member of the Venezuelan Academy of History and had a great interest in dialects and languages of the Venezuelan Indians. He published a book (1907) and an article (1921) noting twelve kinship terms.

TABLE 8

Warao Kinship Terms (TAVERA-ACOSTA 1907, 1921)

Madre	Dani
Papá	Dima
Tía	Daini-catira
Tío	Adacco
Hermano	Daje
Hermana	Dacoi
Marido	Anebora
Esposa	Tachira, Tatira, Atira, Atida
Hijo	Auca
Hija	Tachirauca, Auk achira
Cuñada	Damitu
Sobrino	Giro sanuka

The Rev. Father BONIFACIO DE OLEA was a Catholic Capuchin missionary who lived many years near the Warao and wrote an essay on Warao grammar (1928) including twenty-six Warao kinship terms.

TABLE 9

Warao Kinship Terms (DE OLEA 1928)

Padre	Dima
Madre	Dani
Abuelo	Nobo
Abuela	Natu
Esposo	Nibora
Esposa	Tira (o tida)
Hijo	Auca
Hija	Auca tira
Nieto, Nieta	Natoro
Hermano menor (entre hombres)	Daca
Hermano mayor (entre hombres)	Daje
Hermano con relación a la mujer	Dacobo
Hermana con relación al hombre	Dacoy

Table 9 (*Continued*)

Hermana menor (entre mujeres)	Dajfa
Hermana mayor (entre mujeres)	Daiba
Cuñado (entre hombres)	Damitu
Cuñada (entre hombre y mujer)	Bayatida
Cuñado	Bayaratu
Cuñada (entre mujeres)	Daji
Tio	Dacu
Tia	Danijota
Sobrino	Jido sanuca
Suegro	Daji
Suegra	Dabai
Yerno	Dagua
Nuera	Natogorani

The Rev. JAMES WILLIAMS was a Protestant missionary in British Guiana who wrote two extensive articles about the Warao language and vocabulary (1928, 1929). The great merit of both these articles is the vast compilation of the main sources of Warao vocabularies. WILLIAMS did not give any kinship term collected by himself.

C. H. DE GOEJE was an officer in the Royal Netherlands Navy who published two articles about the Warao (1930a, 1930b) mentioning twenty-five kinship terms.

TABLE 10

Warao Kinship Terms (DE GOEJE 1930a, 1930b)

Father	Dima
Mother	Dani
Daughter-in-law	Natóroarani
Mother's brother	Daku
Man's sister	Dakui
Son	Uka
Daughter	Uka tida
Man's younger brother	Daka
Woman's father's sister	Dakatai
Father's brother	Dimuka
Mother's sister	Danika tida
Woman's brother	Dakobo
Man's father-in-law	Dahi
Woman's brother's wife	

Table 10 (*Continued*)

Man's older brother	Dahe
Woman's younger sister	Dahiya, Dahiye
Woman's older sister	Daiba
Mother-in-law	Dabai
Man's brother's wife	Baya-tida
Woman's sister's husband	Baya-ratu
Man's sister's husband	Damitu
Nephew, Niece	Hídyu sanúka, Hídyu
Wife	Tida
Grandfather	Nobo
Grandmother	Natu
Grandchild	Natoro

ALBERTO MENDEZ AROCHA is a Venezuelan engineer interested in linguistics who visited the Warao in 1954 and published a vocabulary (1956) in which appeared twenty-one kinship terms.

TABLE II

Warao Kinship Terms (MENDEZ AROCHA 1956)

Padre	Díma
Madre	Dáni
Hijo	Auka
Hija	Aukatida
Hermano mayor del padre	Dihóta
Hermano menor del padre	Dimúka
Hermana del padre	Dakatái
Hermana mayor de la madre	Danihóta
Hermana menor de la madre	Danikatída
Suegro	Dáhi
Suegra	Dabái
Cunado	Bayarátu
Cunada	Behetída
Yerno	Dáwa
Nuera	Natoworáni
Abuelo	Nóbo
Abuela	Nátu
Nieto, Nita	Natóro
Hijo del hermano	Uka
Hijo de la hermana	Uk(w)atída
Hija del hermano	
Hija de la hermana	

Dr. JOHANNES WILBERT is the present Director of the Latin American Center at the University of California, Los Angeles, publisher of *Antropologica* review and well known for a great

number of ethnological and anthropological publications about the Venezuelan Indians. His main interest has been the Warao and he has an extensive list of publications specifically on this subject. One of these is an article about the social and political organisation of the Warao (1958) which presents the first Warao kinship terminology collected by an anthropologist.

TABLE 12

Warao Relationship Terminology (WILBERT 1958)

Vaters Vater Vater	Näsenóbo
Vaters Mutter Vater	
Mutters Vater Vater	
Mutters Mutter Vater	
Vaters Vater Mutter	Näsenátu
Vaters Mutter Mutter	
Mutters Vater Mutter	
Mutters Mutter Mutter	
Vaters Vater	Nóbo
Vaters Vater Bruder	
Vaters Vater Bruder Sohn	
Vaters Vater Schwester Sohn	
Vaters Mutter Bruder	
Vaters Mutter Bruder Sohn	
Vaters Mutter Schwester Sohn	
Mutters Vater	
Mutters Vater Bruder	
Mutters Vater Schwester Sohn	
Mutters Mutter Bruder	
Mutters Mutter Bruder Sohn	
Mutters Mutter Schwester Sohn	
Vaters Mutter	Nátu
Vaters Mutter Schwester	
Vaters Mutter Schwester Tochter	
Vaters Mutter Bruder Tochter	
Vaters Vater Schwester	
Vaters Vater Schwester Tochter	
Vaters Vater Bruder Tochter	
Mutters Mutter	
Mutters Mutter Schwester	
Mutters Mutter Schwester Tochter	
Mutters Mutter Bruder Tochter	
Mutters Vater Schwester	
Mutters Vater Schwester Tochter	
Mutters Vater Bruder Tochter	
Vater	Díma

Table 12 (*Continued*)

Mutter	Dáni
Vaters Bruder (ä)	Dehóta
Vaters Bruder (j)	Dimúka
Vaters Schwester (ä, j)	Dakatái
Mutters Schwester (ä)	Danihóta
Mutters Schwester (j)	Danikatída
Vaters Bruder Gattin	
Mutters Bruder Gattin	
Mutters Bruder (ä, j)	Dakú
a. Bruder (m.s.)	Dahé
Vaters Bruder ä. Sohn (m.s.)	
Vaters Schwester ä. Sohn (m.s.)	
Mutters Bruder ä. Sohn (m.s.)	
Mutters Schwester ä. Sohn (m.s.)	
j. Bruder (m.s.)	Daká
Vaters Schwester j. Sohn (m.s.)	
Mutters Bruder j. Sohn (m.s.)	
Mutters Schwester j. Sohn (m.s.)	
a. Bruder (w.s.)	Dakóbo
Vaters Bruder ä. Sohn (w.s.)	
Vaters Schwester ä. Sohn (w.s.)	
Mutters Bruder ä. Sohn (w.s.)	
Mutters Schwester ä. Sohn (w.s.)	
j. Bruder (w.s.)	Dakóbo sanúka
Vaters Bruder j. Sohn (w.s.)	
Vaters Schwester j. Sohn (w.s.)	
Mutters Bruder j. Sohn (w.s.)	
Mutters Schwester j. Sohn (w.s.)	
a. Schwester (m.s.)	Dakói
Vaters Bruder ä. Tochter (m.s.)	
Vaters Schwester ä. Tochter (m.s.)	
Mutters Bruder ä. Tochter (m.s.)	
Mutters Schwester ä. Tochter	
j. Schwester (m.s.)	Dakói sanúka
Vaters Bruder j. Tochter (m.s.)	
Vaters Schwester j. Tochter (m.s.)	
Mutters Bruder j. Tochter (m.s.)	
Mutters Schwester j. Tochter (m.s.)	
ä. Schwester (w.s.)	Dáiba
Vaters Bruder ä. Tochter (w.s.)	
Vaters Schwester ä. Tochter (w.s.)	
Mutters Bruder ä. Tochter (w.s.)	

Table 12 (*Continued*)

j. Schwester (w.s.)	Dahiya
Mutters Schwester ä. Tochter (w.s.)	
Vaters Bruder j. Tochter (w.s.)	
Vaters Schwester j. Tochter (w.s.)	
Mutters Bruder j. Tochter (w.s.)	
Mutters Schwester j. Tochter (w.s.)	
Sohn	Úka
Bruders Sohn	
Schwester Sohn	
Vaters Bruder Sohnes Sohn	
Vaters Schwester Sohnes Sohn	
Mutters Bruder Sohnes Sohn	
Mutter Schwester Sohnes Sohn	
Mutter Bruder Tochter Sohn	
Mutters Schwester Tochter Sohn	
Tochter	Ukatída
Bruders Tochter	
Schwester Tochter	
Vaters Bruder Sohnes Tochter	
Vaters Schwester Sohnes Tochter	
Mutters Bruder Sohnes Tochter	
Mutters Schwester Sohnes Tochter	
Vaters Bruder Tochter Tochter	
Vaters Schwester Tochter Tochter	
Mutters Bruder Tochter Tochter	
Mutters Schwester Tochter Tochter	
Sohnes Sohn	Natóro
Tochter Sohn	
Sohnes Tochter	
Tochter Tochter	
Bruders Sohnes Sohn	
Bruders Tochter Sohn	
Schwester Sohnes Sohn	
Schwester Tochter Sohn	
Bruders Sohnes Tochter	
Bruders Tochter Tochter	
Schwester Tochter Sohn	
Vaters Bruder Sohnes Sohnes Sohn	
Vaters Bruder Sohnes Tochter Tochter	
Vaters Bruder Tochter Tochter Sohn	
Vaters Bruder Tochter Tochter Tochter	
Vaters Schwester Sohnes Sohnes Sohn	
Vaters Schwester Sohnes Tochter Tochter	
Vaters Schwester Tochter Tochter Sohn	
Vaters Schwester Tochter Tochter Tochter	
Mutters Bruder Sohnes Sohnes Sohn	
Mutters Bruder Sohnes Tochter Tochter	
Mutters Bruder Tochter Tochter Sohn	

Table 12 (*Continued*)

Mutters Bruder Tochter Tochter Tochter	
Mutters Schwester Sohnes Sohnes Sohn	
Mutters Schwester Sohnes Tochter Tochter	
Mutters Schwester Tochter Tochter Sohn	
Mutters Schwester Tochter Tochter Tochter	
Gatte	Nibóra
Gattin	Tída
Tochter Gatte	Ráwa
Sohnes Gattin	Natoaráni
Gatten Schwester (w.s.)	Dáhi
Gatten Bruders Gattin (w.s.)	
Bruders Gattin (w.s.)	
Gattin Bruder (m.s.)	Damítu
Gattin Schwester Gatte (m.s.)	
Schwester Gatte (m.s.)	
Gattin Schwester (m.s.)	Bähátida
Gattin Bruders Gattin (m.s.)	
Bruders Gattin (m.s.)	
Gatten Bruder (w.s.)	Bayarátu
Gatte Schwester Gatten (w.s.)	
Schwester Gatten (w.s.)	
Gatten Vater	Dahí
Gattin Vater	
Gatten Mutter	Dabái
Gattin Mutter	

(m.s.) = männlicher Sprecher; (w.s.) = weiblicher Sprecher; ä = älterer(e); j = jüngerer(e); ä, j = älterer(e) und jüngerer(e).

The Rev. Father ANTONIO VAQUERO (7) is a Capuchin missionary who has been living near the Warao in the Orinoco delta for twelve years. He wrote a grammar referring to the following kinship terms.

TABLE 13

Warao Kinship Terms (VAQUERO 1965)

Bisabuelo	Nesenobo
Abuelo	Nobo
Padre	Dima
Hijo	Auka
Nieto, Nieta	Natoro

Table 13 (*Continued*)

Bisabuela	Nesenatu
Abuela	Natu
Madre	Dani
Hija	Aukatida
Hermano mayor, entre varones	Daje
Hermano menor, entre varones	Daka
Hermano mayor, respecto a las hermanas	Dakobo
Hermano menor, respecto a las hermanas	Dakobo sanuka
Hermana mayor, entre hermanas	Daiba
Hermana menor, entre hermanas	Dajia
Hermana mayor, respecto a los hermanos	Dakoi
Hermana menor, respecto a los hermanos	Dakoi sanuka
Tio, hermano mayor del padre	Dejota
Tio, hermano menor del padre	Dimuka
Tia, hermana mayor del padre	Dakatai
Tia, hermana menor del padre	Dakatai sanuka
Tio, hermano mayor de la madre	Daku
Tio, hermano menor de la madre	Daku sanuka
Tia, hermana mayor de la madre	Danijota
Tia, hermana menor de la madre	Danikatira
Sobrino de varon, hijos de los hermanos mayores (Daje a auka)	Jido
Sobrino de varon, hijos de los hermanos menores (Daka a auka)	Jido sanuka
Sobrina, hijas de hermanos y hermanas	Aukatida
Sobrinos de mujer por ambas lineas	Auka
Sobrinas de mujer por ambas lineas	Aukatira
Suegro	Daji
Suegra	Dabai
Yerno	Dawa
Nuera	Natogorani
Tia, esposa de los hermanos mayores del padre (Dejota a tida)	Danijota
Tia, esposa de los hermanos menores del padre (Dimuka a tida)	Danikatira

Table 13 (*Continued*)

Tio, esposo de las hermanas mayores del padre (Daka-tai a nibora)	Daku, Dakobo
Tio, esposo de las hermanas menores del padre (Daka-tai sanuka a nibora)	Daku sanuka
Tia, esposa de los hermanos mayores de la madre (Daku a tida)	Daji
Tia, esposa de los hermanos menores de la madre (Daku sanuka a tida)	Daji sanuka
Tio, esposo de las hermanas mayores de la madre (Danijota a nibora)	Bayaratu
Tio, esposo de las hermanas menores de la madre (Danikatida a nibora)	Bayaratu sanuka
Cuñado, entre varones	Damitu
Cuñada, entre cuñadas	Daji
Cuñada del cuñado	Bayatira
Cuñado de la cuñada	Bayaratu
Esposo	Nibora
Esposa	Tida

TABLE 14¹ shows a comparison of the lists of kinship terms noticed by the different authors in the XIX century. In it the terms are reproduced in their original orthography but in the final column appears a phonetically corrected Warao kinship terminology summarizing the whole contribution of the sources for the Warao terminology in this period. The latter transcription is in accordance with the present Warao relationship terminology (SUÁREZ, 1968) presented in Table 15.

To sum up, the historical sources of the XIX century reveal thirteen terms for lineal and collateral relatives and only two terms for affines. It is evident that PLASSARD made a mistake in showing the term *iboma* 'girl' for 'wife'. Similarly, CHAFFANJON misunderstood the term *dakobo* 'brother' (female speaking) identifying it with 'sister'.

¹ Explanation of abbreviations used in Tables 14-16: FM = Father's Mother. FFF = Father's Father's Father. MeZ = Mother's elder Sister. MyZ = Mother's younger Sister. ZH = Sister's Husband. W = Wives, etc.

TABLE 14

Comparative View of the Sources of Warao Kinship Terms (1825-1897) and the Phonetically Corrected Warao Kinship Terminology for the same Period

	HILHOUSE 1825, 1832	SCHOM- BURGK 1847-48	BRETT 1851, 1882?	PLASSARD 1868	CRÉVAUX 1882	CHAF- FANJON 1887	ADAM 1897	Corrected Warao Kinship Termi- nology XIX Century
FF, FM	Nobo	Nobo						Nobo
MF, MM	Naatu	Nathu						Natu
F		Diema	Rima	Díma	Lima	Dima	Rima	Dima
M		Mama	Dahne	Dani	Dani	Dani	Dahne, Rahn	Dani
FB, MB	Daatoo	Daduh						Daku
FZ, MZ	Daakatey	Daakatei						Dakatai
B	Daheyey	Dahei-ei		Dacobo *		Dacobo		Dahe, Dakobo
Z	Daakooey	Dakuki				Dacobo		Dakoi
FZD, FZS								
FBD, FBS	Hesenga							Hesenga
MZD, MZS								
MBD, MBS								
H	Neebooroo	Niburu	Nebora				Nebora	Nibora
W	Teeda	Tida	Tida	Ibóma	Tira		Tida	Tida
S			Uka		Maouea		Howka, Uka	Auka
D			Uka-tida	Tida	Mauca-tira	Tida	Uka-tida	Aukatida
SD, SS	Naatoosenga		Notoromo					Natoro
DD, DS								

* Dakobo = Brother (female speaking).

It is rather interesting to notice that HILHOUSE is the only author who mentions a term for 'cousin' (*Hesenga*). Nevertheless, another reference noting a specific term for 'cousin' appeared in a Warao myth published by ROTH (1915: 186). The narrator refers in the text of this myth to the term *ija-sanuka* which is translated by Roth as 'cousin'. In contrast, the translation of the BARRAL dictionary (1957) for *ija* is 'crudo' (uncooked) and for *sanuka* 'pequeño' (small, little). In considering the disparity of both these translations it can be asserted that BARRAL's translation is the more reliable one since he is a Capuchin who has been living with the Warao for more than twenty years and he has a great knowledge of their language. Thus one can deduce that of the information presented by HILHOUSE and ROTH for 'cousin' (*Hesenga* and *ija-sanuka*), that of HILHOUSE is the more authentic. However, there is no additional known evidence supporting that HILHOUSE's word does in fact mean 'cousin' (8): the subsequent sources in the XX century and the present-day Warao relationship terminology indicate a terminological lack of identification for parallel and cross-cousins (Table 15).

Generally, in the XX century the transcription of the Warao kinship terms is more accurate than in preceding sources. Therefore, a comparison can immediately be seen in Table 15 between the present-day Warao relationship terminology, the corrected XIX century Warao kinship terminology and the kinship terms found in the sources reviewed for the XX century.

Examination of TABLE 15 shows the following characteristics:

a. The corrected Warao kinship terminology for the XIX century has no terms for affines (only husband and wife are identified). The criterion of relative age is disregarded in the first ascending genealogical level and in Ego's level. Likewise, there is no lineal distinction between collateral relatives in the first ascending level. Finally, there is a correspondence between the terms which have been reported for this period and the present-day Warao relationship terminology, excepting the peculiar HILHOUSE term for 'cousin' (Table 14).

b. TAVERA-ACOSTA is the first to introduce a term for an affinal relative (*Damitu*) and another for 'nephew' (*Giro-sanuka*) but he misunderstood the former, assigning it to a female relative 'cuñada' (Table 8), when in reality it corresponds to the sister's husband. Moreover, TAVERA-ACOSTA's list does not show any lineal distinctions in the first ascending genealogical level. Similarly,

the criterion of relative age is absent in the latter and in Ego's level. Although there are differences in the orthography, TAVERA-ACOSTA's list coincides with the present-day Warao relationship terminology.

c. OLEA is the earliest author to remark on the criterion of relative age in Ego's level but only for the brothers of males and the sisters of females respectively. However, there is still no distinction of linearity or relative age in the first ascending level. In OLEA's list the number of terms identifying affinal relatives increases, and he, like TAVERA-ACOSTA, also distinguishes the category 'nephew' (*Jido-sanuka*). Moreover, the terms of this list are similar to the present relationship terminology.

d. DE GOEJE is the first to notice the criterion of linearity in the first ascending level but neglects the terms expressing relative age in the same level. In contrast, the latter is applied to identify the brothers of a man and the sisters of a woman. The terms of DE GOEJE do not differ from the present-day Warao relationship terminology.

e. MENDEZ AROCHA's list indicates for the first time the criterion of linearity and relative age together distinguishing the relatives of the first ascending level, but he lacks all the terms for the relatives in Ego's level. Similarly, he does not mention any term for 'nephew' and makes the mistake of identifying this category as 'son' or 'daughter'. The terms listed by MENDEZ AROCHA are not unlike those of the Warao relationship terminology of today.

f. WILBERT presents the first Warao relationship terminology systematically grouping 33 categories of relatives. Nevertheless, this terminology has several deficiencies. The terms *dami-sanuka*, *harayaba*, *hido* and *hido-sanuka* are neglected and therefore the relatives grouped by the Warao under these distinctive categories are erroneously identified as *damitu*, *úka* and *ukatída*. Furthermore, the criterion of relative age is misunderstood in Ego's level both for male speaking and for female speaking. WILBERT affirms that *dahe* and *daka* identify not only the older and younger brothers respectively but also the oldest and youngest son of the father's brother and sister and mother's brother and sister. Likewise, *dakoi*, *dakoi-sanuka*, *dakobo*, *dakobo-sanuka*, *deiba* and *dahia* are described in the same way (Table 12). However, the Warao actually apply the criterion of relative age differently. For instance, the term *dahe* groups together all the brothers, parallel and cross-cousins older than Ego while *daka* groups all the brothers, parallel and cross-cousins younger than Ego, and so on

TABLE 15

Comparative View of the Actual Warao Relationship Terminology, the Terms found in the Sources of

Male Speaking	Suárez (1968)	Corrected Warao Kinship Terminology XIX century	Tavera-Acosta (1907, 1921)
FFF, FMF, MFF, MMF FFM, FMM, MFM, MMM FF, FFB, FMB, MF, MFB, MMB FM, FFZ, FMZ, MM, MFZ, MMZ F FeB, FZH, MZH FyB, FZH, MZH FZ, FBW, MBW	nese-nobo nese-natu nobo natu dima dehota dimuka dakatai	Nobo Natu Dima Daku Daku Dakatai	Dima Adacco Adacco Daini-catira
M MB, FZH, MZH	dani daku	Dani Daku	Dani Adacco
MeZ, FBW, MBW MyZ, FBW, MBW eB; FBS, MBS, FZS, MZS (older than Ego) yB; FBS, MBS, FZS, MZS (younger than Ego) eZ; FBD, MBD, FZD, MZD (older than Ego) yZ; FBD, MBD, FZD, MZD (younger than Ego) ZH W	danihota danikatida dahe daka dakoi dakoi-sanuka damitu tida	Dakatai Dakatai Dahe; Hesenga Dahe; Hesenga Dakoi; Hesenga Dakoi; Hesenga Tida	Daini-catira Daini-catira Daje Daje Dacoi Dacoi Tachira, Tatira Atira, Atida Damitu
BW, WZ WB WZH WF WM S, BS D, BD ZS, ZD (older than ego)	behetida dami-sanuka harayaba dahi dabai auka aukatida hido	Auka Aukatida	Auca Tachirauca, Auk achira Giro sanuka
ZS, ZS (younger than ego) SW DH SS, SD, DS, DD, BSS, BSD, ZSS, ZSD, BDS, BDD, ZDS, ZDD, SSS, SSD, SDS, SDD, DSS, DSD, DDS, DDD	hido-sanuka natohorani dawa natoro	Natoro	
Female Speaking eB; FBS, FZS, MBS (older than Ego) yB; FBS, MBS, FZS, MZS (younger than Ego) eZ; FBD, MBD, FZD, MZD (older than Ego) yZ; FBD, MBD, FZD, MZD (younger than Ego) HB, ZH HZ, BW	dakobo daboko-sanuka daiba dahia bayaratu, bayaratu-sanuka dahi, dahi-sanuka	Dakobo	
H	nibora	Nibora	Anebora

Corrected Warao Kinship Terminology for the XIX Century and the Kinship Evidence for the XX Century

de Olea (1928)	de Goeje (1930, 1931)	Mendez Arocha (1956)	Wilbert (1958)	Vaquero (1965)
Nobo	Nobo	Nóbo	Nāsenóbo	Nesenobo
Natu	Natu	Nátu	Nāsenátu	Nesenatu
Dima	Dima	Díma	Nóbo	Nobo
Dacu	Dimuka	Dihóta	Nátu	Natu
Dacu	Dimuka	Dimúka	Díma	Dima
Danijota	Dakatai	Dakataí	Dehóta	Dejota
			Dimúka	Dimuka
			Dakataí	Dakatai
				Dakatai sanuka
Dani	Dani	Dáni	Dáni	Dani
Dacu	Daku	Dakú	Dakú	Daku
				Daku sanuka
Danijota	Danika tida	Danihóta	Danihóta	Danijota
Danijota	Danika tida	Danikatída	Danikatída	Danikatira
Daje	Dahe		Dahé	Daje
Daca	Daka		Daká	Daka
Dacoy	Dakui		Dakói	Dakoi
Dacoy	Dakui		Dakói sanúka	Dakoi sanuka
Damitu	Damitu		Damítu	Damitu
Tira (otida)	Tida		Tída	Tida
Bayatida	Baya-tida	Behetída	Bāhātida	Bayatira
			Damítu	
			Damítu	
Daji	Dahi	Dáhi	Dáhi	Daji
Dabai	Dabái	Dabái	Dabái	Dabai
Auca	Uka	Auka, Uka	Úka	Auka
Auca tira	Uka tida	Aukatida, Uk(w)Tida	Ukatída	Aukatida
Jido sanuca	Hídyu sanúka, Hídyu	Uka, Uk(w)atida	Úka, Ukatída	Jido
				Jido sanuka
Natogorani	Natóroarani	Natoworáni	Natoaráni	Natogorani
Dagua		Dáwa	Ráwa	Dawa
Natoro	Natoro	Natóro	Natóro	Natoro
Dacobo	Dakobo		Dakóbo	Dakobo
Dacobo	Dakobo		Dakóbo sanúka	Dakobo sanuka
Daiba	Daiba		Dáiba	Daiba
Dajía	Dahíya, Dahiye		Dahiya	Dajia
Bayaratu	Baya-Ratu	Bayarátu	Bayarátu	Bayaratu
				Bayaratu sanuka
Daji	Dahi		Dáhi	Daji,
				Daji sanuka
Nibora			Nibóra	Nibora

for *dakoi*, *dakoi-sanuka*, *deiba* and *dahia*. Finally, WILBERT arranges relatives belonging to the first ascending level ambiguously under the categories *nobo* and *natu* (Table 12).

g. VAQUERO's list including 34 kinship terms gives *Jido-sanuka* for 'nephew' which has been overlooked by MENDEZ AROCHA and WILBERT, but VAQUERO is confused when he describes the terms for affines (Table 13).

In conclusion, comparison between the Warao kinship terms found in the historical sources from 1825 to 1965 and the 1968 Warao relationship terminology reveals a progressive increase in the number of terms noted by the different authors. Thus, the terms for lineal and collateral relatives were recorded before the terms for affines. Likewise, the introduction of the criterion of relative age in the reports precedes the criterion of linearity. Finally, in spite of the varying orthographic interpretations of the Warao kinship terms by the authors, it can be established that no terminological changes are found in the evidence of the period 1825-1968.

With regard to the sociological aspects of the Warao, the sources of historical evidence in the XIX century provide only brief notices about 'polygamy' or about 'marriages arranged by the girl's parents' APPUN (1868, 1869), SCHOMBURGK (1847-48), CHAFFANJON (1887) and PLASSARD (1868).

Later, in addition to the above observations, ALVARADO (1945) referred to the 'matriarchal' organisation of the Warao. KIRCHOFF said about the Warao "polygyny seems to be the rule and the Warrau are considered the most polygamous tribe of the Guiana" (1948: 874). Afterwards, STEWARD & FARON characterised Warao society as follows: "village patterns today are consistent with a society based on kinship rather than on class" (1959: 442), or "while the nuclear family is the basic economic unity, the community is a matrilineal, matrilineal lineage" (ibid: 443).

More recently, WILBERT has been the sole anthropologist who has attempted a sociological interpretation of the Warao:

a. "La sociedad warrau está basada en un sistema de grupos, estando compuesto cada uno por familias extensivas 1-3 matrilineales y matrilocales, tendiendo a ser endógamos, con un sistema de clasificación de parentesco de tipo hawaiano" (1956: 244).

b. "Die Familienzugehörigkeit (descent) sowie die Stammeszugehörigkeit wird von der Mutter hergeleitet und ist entsprechend

matrilineal". "Die erweiterte Familie, die meist unter einem Dach zusammenwohnt, umschliesst typischerweise alle Frauen in einer direkten Abstammungslinie, sowie deren Gatten und unverheirateten Kinder" (1958: 276).

c. "The Warao community is a matrilineal, matrilineal lineage". "The kinship system is of the Hawaiian type, local endogamy prevails, and descent is bilateral". "Succession of political and religious offices is not subject to any rigid rules and property is inherited bilineally" (1964: 17); (LAYRISSE & WILBERT, 1966: 172).

Having then examined the historical sources relating to Warao kinship terminology and the sociological observations which have been already made on Warao society, my next task will be to present my own contribution to the explanation of their social system.

III THE WARAO RELATIONSHIP TERMINOLOGY: THE PROBLEM

The first step is to proceed to the analysis of the Warao relationship terminology (TABLE 16) with the purpose of setting out its formal properties and hence delineating the central problem implicit in this terminology.

TABLE 16
Warao Relationship Terminology (SUÁREZ 1968)

1. <i>nese-nobo</i>	FFF, FMF, MFF, MMF
2. <i>nese-natu</i>	FFM, FMM, MFM, MMM
3. <i>nobo</i>	FF, FFB, FMB, MF, MFB, MMB
4. <i>natu</i>	FM, FFZ, FMZ, MM, MFZ, MMZ
5. <i>dima</i>	F
6. <i>dehota</i>	FeB, FZH, MZH
7. <i>dimuka</i>	FyB, FZH, MZH
8. <i>dakatai</i>	FZ, FBW, MBW
9. <i>dani</i>	M
10. <i>daku</i>	MB, FZH, MZH
11. <i>danihota</i>	MeZ, FBW, MBW
12. <i>danikatida</i>	MyZ, FBW, MBW
13. <i>dahe</i>	eB; FBS, MBS, FZS, MZS (older than Ego)
14. <i>daka</i>	yB; FBS, MBS, FZS, MZS (younger than Ego)
15. <i>dakoi</i>	eZ; FBD, MBD, FZD, MZD (older than Ego)
16. <i>dakoi-sanuka</i>	yZ; FBD, MBD, FZD, MZD (younger than Ego)
17. <i>damitu</i>	ZH
18. <i>tida</i>	W
19. <i>behetida</i>	BW, WZ
20. <i>harayaba</i>	WZH
21. <i>dami-sanuka</i>	WB
22. <i>dahi</i>	WF
23. <i>dabai</i>	WM
24. <i>auka</i>	S, BS
25. <i>aukatida</i>	D, BD
26. <i>hido</i>	ZS, ZD (older than Ego)
27. <i>hido-sanuka</i>	ZS, ZD (younger than Ego)
28. <i>natohorani</i>	SW
29. <i>dawa</i>	DH
30. <i>natoro</i>	SS, SD, DS, DD, BSS, BSD, ZSS, ZSD, BDS, BDD, ZDS, ZDD, SSS, SSD, SDS, SDD, DSS, DSD, DDS, DDD

It is clear enough that this terminology is ordered by the criteria of genealogical level, line, sex and relative age. The graphic representation of each of these principles by reference to the seven genealogical levels included in the terminology, may be shown as in TABLE 17 where a plus (+) indicates the presence of the criteria in each genealogical level.

TABLE 17

The Chief Features of the Warao Relationship Terminology

	Genealogical Level	Line	Sex	Relative Age
+3	+		+	
+2	+		+	
+1	+	+	+	+
0	+		+	+
-1	+	+	+	+
-2	+			
-3	+			

Examination of the above Table 17 reveals the following characteristics of the Warao terminology:

- (a) The third ascending level distinguishes by genealogical level ¹ and sex, while the third descending level, in contrast, applies only the former criterion.
- (b) Likewise, in the second ascending and descending levels the same criteria of genealogical level and sex are applied as in both the third levels.
- (c) The first ascending and descending levels are internally coherent since the four criteria of genealogical level, line, sex and relative age are applied in both levels.
- (d) Ego's level applies the criteria of genealogical level, sex and relative age, but disregards the criterion of line.

Looking at the three medial genealogical levels ², it can be seen that the terms in the first ascending level display limited lineal features:

$$\begin{aligned} \text{FB} &\neq \text{MB} \\ \text{MZ} &\neq \text{FZ} \end{aligned}$$

¹ An analytical term which distinguishes the Ego's ascending or descending relatives in a genealogy or a relationship terminology.

² These are: a) Ego's level. b) The level of Ego's father, mother and their respective brothers and sisters. c) The level of Ego's children and the children of Ego's brothers and sisters.

F and FB, however, are distinguished by distinctive terms, and similarly M and MZ. Furthermore, there are also distinctive terms for WF and WM. In the same level the following equations:

$$\begin{array}{ll} \text{FB} = \text{MZH} & \text{MB} = \text{FZH} \\ \text{MZ} = \text{FBW} & \text{FZ} = \text{MBW} \end{array}$$

are not diagnostic since there are also the following:

$$\begin{array}{ll} \text{FB} = \text{FZH} & \text{MB} = \text{MZH} \\ \text{MZ} = \text{MBW} & \text{FZ} = \text{FBW} \end{array}$$

In Ego's level this terminology presents an unexpected feature of cognation. There are no lineal distinctions whatever; siblings are equated with parallel and cross-cousins of the same sex:

$$\begin{array}{l} \text{B} = \text{FBS} = \text{MBS} = \text{FZS} = \text{MZS} \\ \text{Z} = \text{FBD} = \text{MBD} = \text{FZD} = \text{MZD} \end{array}$$

Moreover, in this level are distinctive terms for all the affinal relatives: ZH, W, (BW, WZ), WZH, WB.

The first descending level, like the first ascending level, presents also certain lineal features:

$$\begin{array}{l} \text{BS} \neq \text{ZS} \\ \text{BD} \neq \text{ZD} \end{array}$$

While S and BS are distinguished by the same term (*auka*), as are D and BD (*aukatida*). The affines SW and DH are denoted by specific terms.

In consequence, a comprehensive interpretation of the Warao terminology is rather difficult. In this terminology no prescriptive rule of marriage is indicated by the fact that there are distinct affinal terms for WM, WF, ZH, W, (BW, WZ), WZH, WB, SW and DH. Hence there is no category of marriageable women. Furthermore, on one hand, this terminology, while presenting certain lineal features, does not resemble the usual prescriptive terminologies; on the other, although showing in the central level a cognatic fashion of recognising relatives, the lineal distinctions of the first ascending and descending levels make it differ from cognatic terminologies. Thus the Warao terminology is structurally unusual and this gives particular interest in its theoretical interpretation.

A comparison can be seen immediately between the classical minimal equations and distinctions of a lineal descent terminology

and those of the Warao terminology, which shows the similarities and differences between them:

Lineal Descent Terminology	Warao Terminology
F = FB	F \neq FB
M = MZ	M \neq MZ
B = FBS = MZS	B = FBS = MZS
Z = FBD = MZD	Z = FBD = MZD
S = BS	S = BS
FB \neq MB	FB \neq MB
FZ \neq MZ	FZ \neq MZ
B \neq MBS \neq FZS	B = MBS = FZS
Z \neq MBD \neq FZD	Z = MBD = FZD
S \neq ZS	S \neq ZS

Thus, the centrally relevant point of this terminology is the contradictory way of applying lineal distinctions. The first ascending and descending levels exhibit certain lineal features; in contrast, the central level lacks them. The distinctions: FB \neq MB, MZ \neq FZ and BS \neq ZS, BD \neq ZD would incline one to expect some indication of linearity in Ego's own level. Why does the Warao terminology present this internal inconsistency?

One formal proposition based on the theoretical approach carried out by NEEDHAM (1966a, 1967, 1968) can be suggested as a possible answer. He has proposed an evolutionary explanation of social systems for the contrast between categories and modes of social action in four empirical test cases: Garo, Manggarai, Mapuche and Endeh societies. In this area of enquiry one of his conclusions is a hypothetical typological scale of social evolution 'from symmetry towards asymmetry', 'from prescriptive to non-prescriptive', from 'categorical to preferential' (1967: 46). Moreover, the two section system which is characterised by NEEDHAM as 'the simplest of all social structures' (ibid: 45), can follow a further development, such that a gradual disintegration of the criterion of linearity is succeeded by a cognatic fashion of recognising relatives.

In the light of this approach to the understanding of the social system we can then formulate a hypothesis of social evolution based on the internal discrepancies of the terminology which are reflected in the contradictory way of applying lineal distinctions: a structural change might have been initiated by the Warao society, resulting in a gradual loss of the principle of linearity. This

will eventually be replaced by a cognatic way of recognising relatives.

Having then this formal proposition in mind as an attempt to understand the Warao society, a related and necessary task, obviously, will be its confrontation with empirical observations on group-composition, marital residence, succession, inheritance, descent, rules of marriage and a further statistical account of the contraction of marriage in Warao settlements of the Sacupana river (Map 1). Thus the aim of this investigation is to demonstrate the structural change of the Warao society by means of the contrast between the contradictory formal properties of the relationship terminology and the mode of social life of the Warao people.

IV EMPIRICAL EVIDENCE

RESIDENCE RULE

Warao society may be characterised as being composed of extended families. The domestic unit consists of an aggregate of nuclear families commonly headed by the oldest man in the group. Frequently a homestead will comprise a man, his wife and their unmarried children. In individual cases one or more additional related persons may reside with the nuclear family in the same hut. The Warao dwelling, *hanoko*, 'the place to hang up the hammocks', is usually raised on piles on the banks of the river. Lacking walls these huts are completely open and there is always enough room inside to shelter any relative who is in need. The Warao couple welcome, temporarily or for long periods, individual relatives to share their daily life and livelihood.

Furthermore, the Warao are settled matrilocally. The husband, *nibora*, owes co-operation and service to his parents-in-law. After marriage, the husband has to live close to them in their own homestead, and afterwards he must build a new house for his wife in the same village. Thus, in Warao society the sons-in-law, *dawatuma*, are attached to their parents-in-law, *dahi* and *dabai*, by strong links of social duty and obligation. Warao parents expect their daughter's husbands to provide food for them every day and to co-operate under their direction in any economic task either for themselves, or for the domestic unit.

For this reason, the Warao express with vehemence their preference for daughters instead of sons. Similarly, among the Warao, one of the greatest occasions of misfortune for middle-aged couples is a lack of daughters. Hence they reveal deep feelings of loneliness and tiredness if they do not have any sons-in-law to be their economic support as they get older when they say: *ine sanera isamukara dawatuma ekida* 'I am poor and lonely without sons-in-law'.

On the other hand, as I have said elsewhere, the leader *nobo* and his assistants have the privilege of contracting polygynous marriage (See p. 63). This is illustrated in Fig. 1 where the two main leaders (MANI and CARLOS) have contracted polygynous marriage of sororal type (N 8, 9, 10 and 12, 13). This right of leadership is acquired with age, magico-religious properties and political power, while the workers, *nebu*, can only contract monogamous alliances. Thus, if an old leader has many daughters by his two or three wives, according to the rule of matrilocal residence, he attracts to his own household several sons-in-law, who reinforce his political power with their economic contribution to the livelihood of the domestic unit.

Therefore, the Warao leader can be seen as a focus of relationships matrilocally established, in which he gives orders surrounded by the respect and obedience of the extended family living in the domestic unit under his authority.

The social attitude prevailing in the Warao domestic group is distinguished by firm links of internal co-operation. To share food and dwellings, or to lend canoes to any relative, *mawarao*, who is 'my family' is approved and socially encouraged.

We can then assume that the Warao domestic group is an economically self-sufficient unit based on strong ties of mutual support, and that it is integrated by a polygynous extended family matrilocally settled, which is headed by the oldest man of the group.

DESCENT RULE, SUCCESSION AND HEREDITARY TRANSMISSION OF RIGHTS

The following account gives an outline of the conditions of succession and transmission of property, rights and duties in order to delineate a rule of descent, if indeed there is one in Warao society.

Firstly, it should be observed that before the introduction of Christian names by the missionaries and 'criollos', the Warao used mockingly to designate each other by nicknames alluding to any characteristic of the individual such as *botuka* 'thin', *hubasimo* 'red snake', *horuida* 'big saucepan', *hotuahoko* 'white blood', *na-kuakua* 'monkey's head' etc. The use of nicknames is today becoming rare and is being replaced by Spanish names acquired by baptism or by assuming the name of a missionary, nun or 'criollo' they like. The Warao answer the question 'What is your name?'

hi wai katukane (9) by a name such as Miguel, Marco, Rosita, María, José, etc. Although nicknames or Spanish names exist, if the Warao wish to call or to refer to someone they generally employ kinship terms. Thus, in colloquial conversation or in calling a relative the Warao often use their relationship terminology. I also experienced this during my stay with the Warao. They knew my Christian name, yet I was called *aukatida* 'daughter', *dakoi* or *dakoi-sanuka* 'older or younger sister (male speaking)', *deiba* or *dahia* 'older or younger sister (female speaking)', or *natoro*, 'grand-child'. It can then be assumed that the Warao by frequently employing their relationship terminology, emphasize and reinforce kinship ties. On the other hand, personal Spanish names and nicknames in Warao society, are not submitted to any customary procedure of hereditary transmission.

Concerning private property, the Warao society destroy some of those things of little permanence such as bows, arrows, fish-hooks, clothes, baskets or personal ornaments as a ritual after death; others are arranged in the hammock with the body of the deceased person and remain in the grave. This is connected with their super-natural beliefs concerning the causes of diseases (See p. 62-63). The destruction of the personal property of a dead person keeps malevolent forces producing illness away from the village. So we can affirm that inheritance of private property does not exist among the Warao.

Likewise, the most important possessions of the nuclear family, namely the house, two or three gardens and depending on the circumstances one, two or three canoes are not subjected to any fixed rule of inheritance. If the husband dies, the widow can keep the hut or can go to live with her mother or a sister, expecting to contract a second marriage. In the same way, if the wife dies, the widower returns to his village until he marries again and fixes a new residence. Furthermore, in the past the hut where any death occurred was abandoned, and if the deceased person was an important magico-religious practitioner the whole village was abandoned. The reason for abandoning a hut or a village was related to beliefs concerning diseases and to the fact that the Warao were nomadic fishermen, hunters and gatherers and that hence their houses had no permanent value.

Their gardens are prepared every year before the beginning of the rainy season (See p. 60). After the death of the husband, they are gradually neglected. The widow can always rely until the contraction of a new marriage on the food of her mother's or

sister's gardens. The dugout canoes are also made once a year in wood and have little permanence. In fact it can be established that Warao property has no great significance and therefore does not pose any problem of inheritance.

Referring to the transmission of rights and duties, two kinds of jural status, leader and worker, have been distinguished in the domestic unit (See p. 61). Both these statuses are concerned with the control of supernatural forces which produce diseases. However, a son of a leader is a worker, *nebu*, like the others. The attainment of the same status as his father depends on his abilities to become a practitioner exerting control over the magico-religious life. It is certain that there is a disposition in a leader's son to follow his father's learning in magico-religious techniques, but it is also true that the *nebu* have easy access to magico-religious knowledge. If one of them wishes to become a practitioner he need only seek the teaching of a master, and so, if he acquires the control of supernatural forces, he can become a leader as he grows older.

Moreover, the objects of the ritual, magic and religious practices are not governed by any rigid rule of hereditary right. After the death of a practitioner his sacred instruments are left to one of the most prominent disciples. Equally, the daughters of the leaders can contract marital alliance with *nebu*, or the daughters of the *nebu* are allowed to marry practitioners.

Finally, "the most important factor in determining the nature of succession in the simpler societies is the need of defining rights *in rem* over the persons". When a child is born there is the question 'to whom does the child belong?' (RADCLIFFE BROWN, 1963: 40). In Warao society, the children belong to both of the parents but in the case of separation of the couple the mother retains her children, and it is only the mother who has direct authority to take decisions concerning them. For instance, the marriage of a Warao girl depends almost exclusively on the mother's consent. In the same way, the separation of the children from their parents to go into the mission schools requires the permission of the mother alone. Furthermore, the mother's kin also have rights over the children. If the mother dies the children remain with their mother's mother (*natu*) or with their mother's sister (*danihota* or *danikatida*). Thus orphaned children are protected by female uterine relatives. Even if the mother is alive but has to travel away and to be separated from her children, the maternal aunts look after them as though they were their own children and,

if necessary, suckle them. Moreover, the uterine grandmother (*natu*) is the most important figure after the mother for her grandchildren (*natoromo*). This relationship between Warao grandmothers and grandchildren is specially distinguished among the relationships in the extended family by its tenderness.

It can be seen therefore that the Warao do not attach any importance to the inheritance of property and the transmission of rights and duties, but that, nevertheless, concerning the children the mother's kin has pre-eminence of rights over the father's kin since the former are primarily responsible for the protection and care if the children lose their mother. It can be suggested that this emphasis on uterine links is directly associated with matrilocality. Also another indication in connection with matrilocality, showing the stress on uterine ties among the relatives of the same extended family, appears in the use of the relationship terminology. In the second ascending level there are only two terms differentiating by sex, *nobo* and *natu*; in addition, the first ascending genealogical level distinguishes level, line, sex and relative age (See p. 85), so that there are specific terms for all collateral relatives. However, if a question relating to either of these levels is put to a Warao individual, either male or female, the answer is always the same, namely by reference to uterine relatives. That is to say, if one asks a Warao "what do you call the son and daughter of a *nobo* and *natu*?" (*katukane ihi dibunae: nobo auka, nobo aukatida, natu auka, natu aukatida*), the reply invariably, without exception in my experience, disregards collateral agnates but denotes instead the mother's brother and the mother's sisters: *daku, danihota* and *danikatida*.

To sum up, the ethnographical evidence in relation to succession and the hereditary transmission of property and other rights in Warao society reveals that there are no enduring corporate descent groups, and that a unilineal principle of descent cannot be admitted.

The Warao have no firm rule of descent; but it is evident that this society emphasises uterine relationship, and the matrilineal females in connection with matrilocality after marriage possess a social pre-eminence over males. This importance of Warao women, always related to the matrilocality rule, is also expressed by the invariable preference for daughters.

Societies like the Warao, lacking a firm rule of descent, have already been studied by RIVIÈRE (1966a, 1966b) with the Trio Indians, Carib-speaking hunters and cultivators in Surinam.

The distinction between 'cognatic' systems as the opposite type of unilineal descent systems has already been discussed by RADCLIFFE BROWN (1964), LEACH (1961), NEEDHAM (1966b) and FREEMAN (1968). LEACH has presented Pul Eliya society as a case where "relationships of descent are not involved at all since there are no unilineal descent groups" (ibid: 95), or "a contrary type – a 'bilateral' as opposed to a 'unilineal' structure" (ibid: 10). In fact we can assert that Warao society can be defined as 'cognatic' since there are no unilineal descent groups; however, it should be observed that even in the absence of a firm rule of descent this society emphasises uterine ties and matrilineal relationship. WILBERT's suggestion, therefore, that Warao society can be characterised by matrilineages is confuted (see p. 82–83). Matrilineal descent, moreover, is incompatible with ZD marriages, which can be practised among the Warao as is shown in TABLE 19.

ALLIANCE SYSTEM

I shall now examine the alliance system, setting out the rules governing the contraction of marriages in Warao society, but firstly recording this dialogue which expresses the marital exchange:

- The groom: "I want your daughter".
 The father: "I do not know, if she wants to...".
 The groom: "I want your daughter".
 The mother: "Will you fish?"
 "Will you make canoes?"
 "Will you prepare gardens?"
 "Will you gather honeycomb?"
 "Will you build a house next to me?"
 "Will you look after me?"

This dialogue frequently precedes a Warao alliance, but if not, the relationship of obligation and engagement between the son-in-law, *dawa*, and his mother-in-law, *dabai*, is supposed to be implicit in Warao marriage. Afterwards no customary ceremonial is observed. The mother merely hangs up the hammock of her son-in-law next to her daughter's hammock in her own hut and the marriage is socially recognised as such.

At the present time the rules governing marriage among the

Warao are rather 'preferential'. The Warao men are not obliged to marry women coming from any specific category of relatives. I have given here the definition of 'preferential' according to the meaning held in British social anthropology, in particular by NEEDHAM (1962). This definition emphasises the fact that in 'preferential' marriage a man has a freedom of choice in selecting a wife.

The Warao man, except for his immediate relatives, has a wide choice of possible spouses. He can marry women of his own genealogical level, genealogically or categorically cross and parallel cousins, matrilateral or patrilateral, living in his village or in the neighbourhood, or non-related women from another village situated in a different river. Marriages between genealogical levels are, however, rejected with the exception of that between a man and his sister's daughter, *hido* or *hido-sanuka*, and reciprocally a woman and her mother's brother, *daku*. Polygyny, commonly of the sororal type is practised as a privilege of leadership, and levirate and sororate are socially accepted as secondary marriages.

The influence of the Catholic moral teaching of the Capuchin missionaries on the contraction of marriages should be noticed at this point. The missionaries for the past 40 years have been advising the Warao to refuse marriage with consanguineal relatives, describing this kind of marriage as shameful. (In spite of this the Warao persist in marrying consanguineal relatives, as is shown furthermore by the quantitative analysis of marriages in the genealogies of Sacupana river). Hence the Warao today, repeating the missionaries' teachings, maintain that to marry a female relative by consanguineal ties is *tomanera* (shameful), but nevertheless, after careful enquiries and observation it became clear which are the categories of women permitted or rejected as wives.

TABLE 18 indicates with a plus (+) the category of women from which the Warao can take a wife, and with a minus (—) those which are forbidden.

It should be observed also that the Warao prefer to marry women from the area surrounding the river where they were born. This fact is related to two main reasons: one is a feeling, which receives linguistic expression, of belonging to the place of birth. Each person recognises himself as connected with the place of his birth. Thus the Warao born in Sacupana river are *sacobanarao* (people of Sacupana), or those born in Mariusa are *mariusarao* (people of

TABLE 18

Prohibitions and Permissions in Warao Alliance

	<i>nese-natu</i>	—
	<i>natu</i>	—
	<i>dakatai</i>	—
	<i>danihota</i>	—
	<i>danikatida</i>	—
	<i>dani</i>	—
	<i>dabai</i>	—
<i>dakoi</i> <i>dakoi-sanuka</i>	{ FZD	+
	{ MBD	
	{ FBD	
	{ MZD	
	{ Z	
	<i>behetida</i>	+
	<i>aukatida</i>	—
	<i>hido</i>	+
	<i>hido-sanuka</i>	+
	<i>natohorani</i>	—
	<i>natoro</i>	—

Mariusas), and so on. Moreover, the Warao would like to spend all their life near the river where they were born and eventually to die in it or in the surroundings. The other reason is the complex of supernatural beliefs about diseases and the fear of the malevolent magic and religious power of the Warao practitioners. The Warao dread becoming victims of the practices of the *hoarotu* or *bahanarotu* (See p. 62). In consequence, they avoid travelling, or approaching villages situated far away, trying thus to escape from the evil deeds of these two types of practitioners. Hence, the Warao are inclined to seek a wife in the village where they live or in some nearby village they know well. Because of these two facts there is a tendency to endogamy among the villages situated in the same area.

Having then stated the typical situation in which a man has the choice of a variety of potential wives, I shall now present the quantitative facts on marriage collected among the Warao inhabitants of Sacupana river (Map 1). In this way, the rule of 'preferential' marriage verbally expressed by the Warao will be confronted with the statistical evidence which shows what the Warao people do in reality.

GENEALOGICAL DATA

Hoana, Moninoko and Hanakasi are Warao villages situated in Sacupana river near the Mission of Guayo (Map 2) and they provided the genealogical data presented in Fig. 1.¹

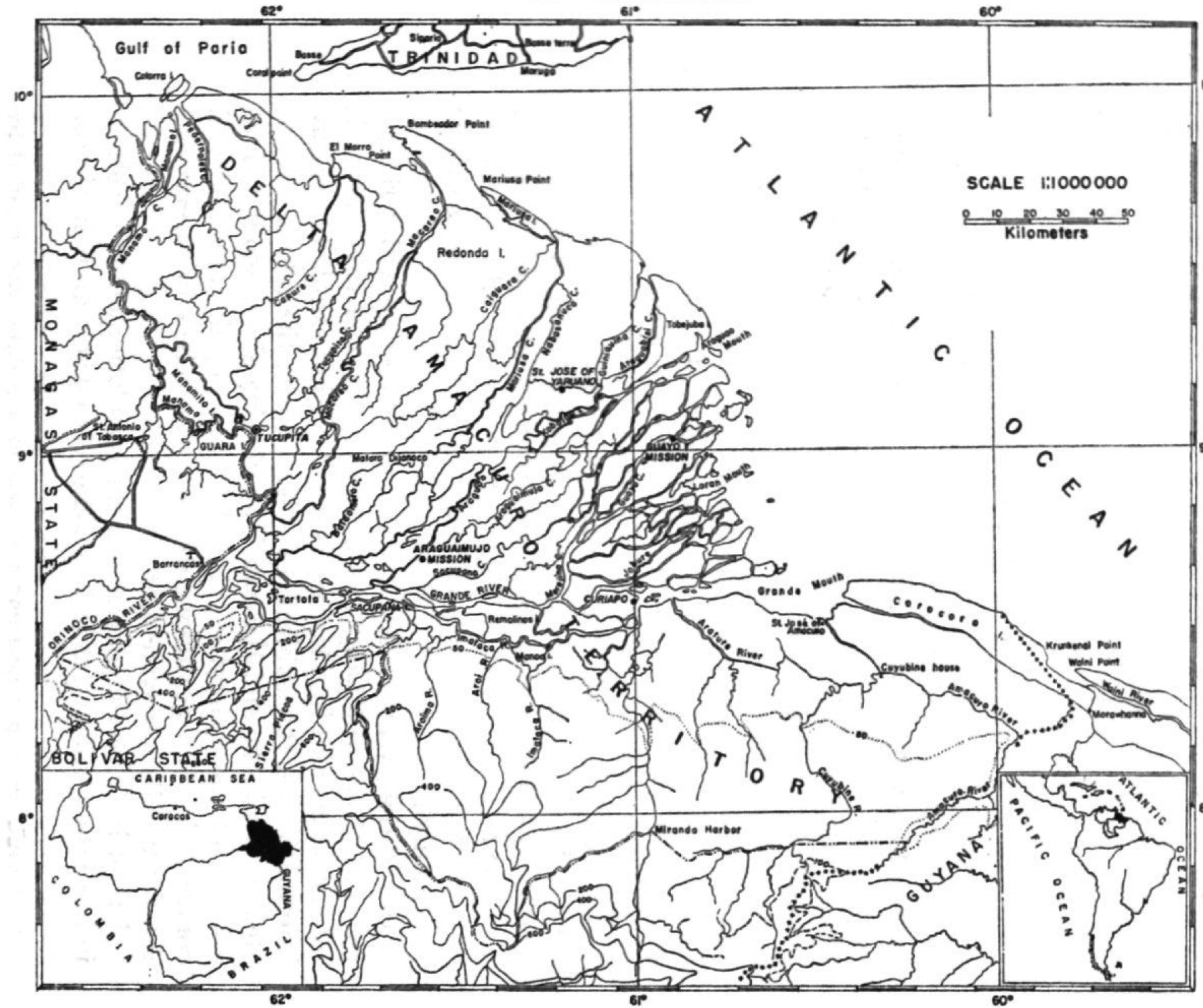
The reasons for selecting these villages for collecting genealogies and information on marital alliance is related to my first field-work among the Warao and to the fact that these villages are genealogically connected. During my field-work in 1963-64 and 1966 I stayed for a long period in Hoana village and hence I got to know all its inhabitants very well. The *nobo* 'grandfather' leader of the village, called MANI, was always a co-operative informant and I maintained a friendly relationship with him. Having thus established this mutually sympathetic relationship, indispensable for ethnographical work with the *sacobanarao* 'people of Sacupana', when I came back to the Orinoco delta in 1968 to collect additional information on the alliance system I found that Hoana, related by several intermarriages to two other neighbouring villages (Moninoko and Hanakasi), furnished substantial and interesting information on this area of the enquiry. Moreover, I also took into consideration the fact that the leaders of these three villages were relatives: *nobo* CARLOS, leader of Moninoko was MANI's brother, and *nobo* JOSE AGUSTIN leader of Hanakasi, was MANI's mother's brother's son. Furthermore, all the inhabitants of these three villages claimed to be related as *mawarao* or 'my family'.

In addition, Warao who have sexual intercourse with 'criollos' (see p. 63) are gradually losing their traditional rules of marital exchange, and in a few years it will be impossible to get any information on this subject. In spite of that, the inhabitants of Hoana, Moninoko and Hanakasi, numbering about 296 individuals (4% of the estimated total of Warao population), and still contracting marriages among themselves, can be said to represent the Warao alliance system.

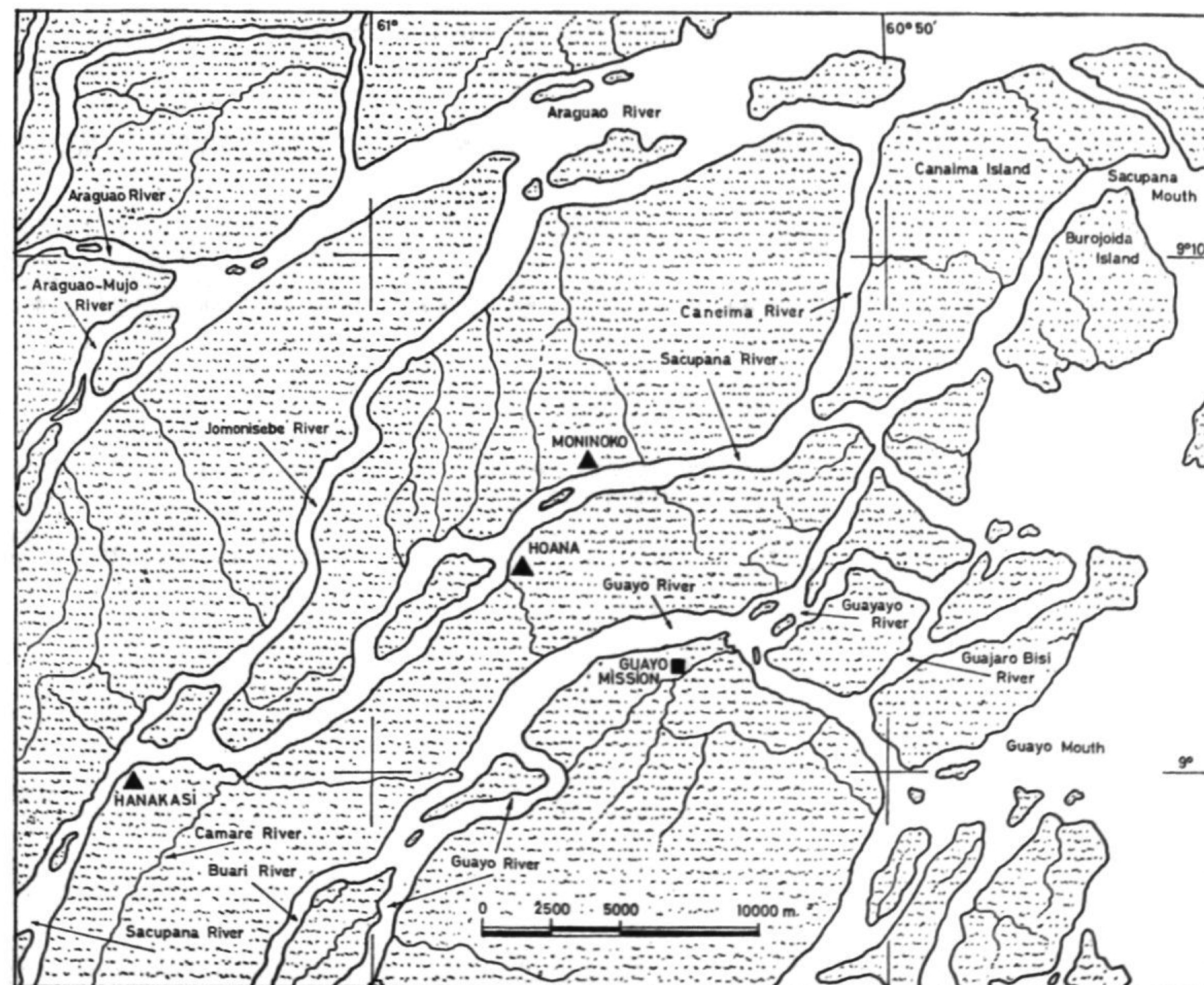
FIG. 1 includes the majority of the population actually settled in these three villages, as well as some related persons living in the

¹ The information concerning the genealogical data was collected by myself. (See Preface). My main informants were the three leaders of the villages, but during the time in which I did field-work the men and women of the villages, with which I communicated daily for three months gave me valuable information which helped me to compose and check the genealogies.

LOCATION OF THE WARAO IN VENEZUELA

Map 1. Location of the Warao in Venezuela.

Map. 2. Location of Hoana, Moninoko and Hanakasi villages in Sacupana River, Orinoco delta.

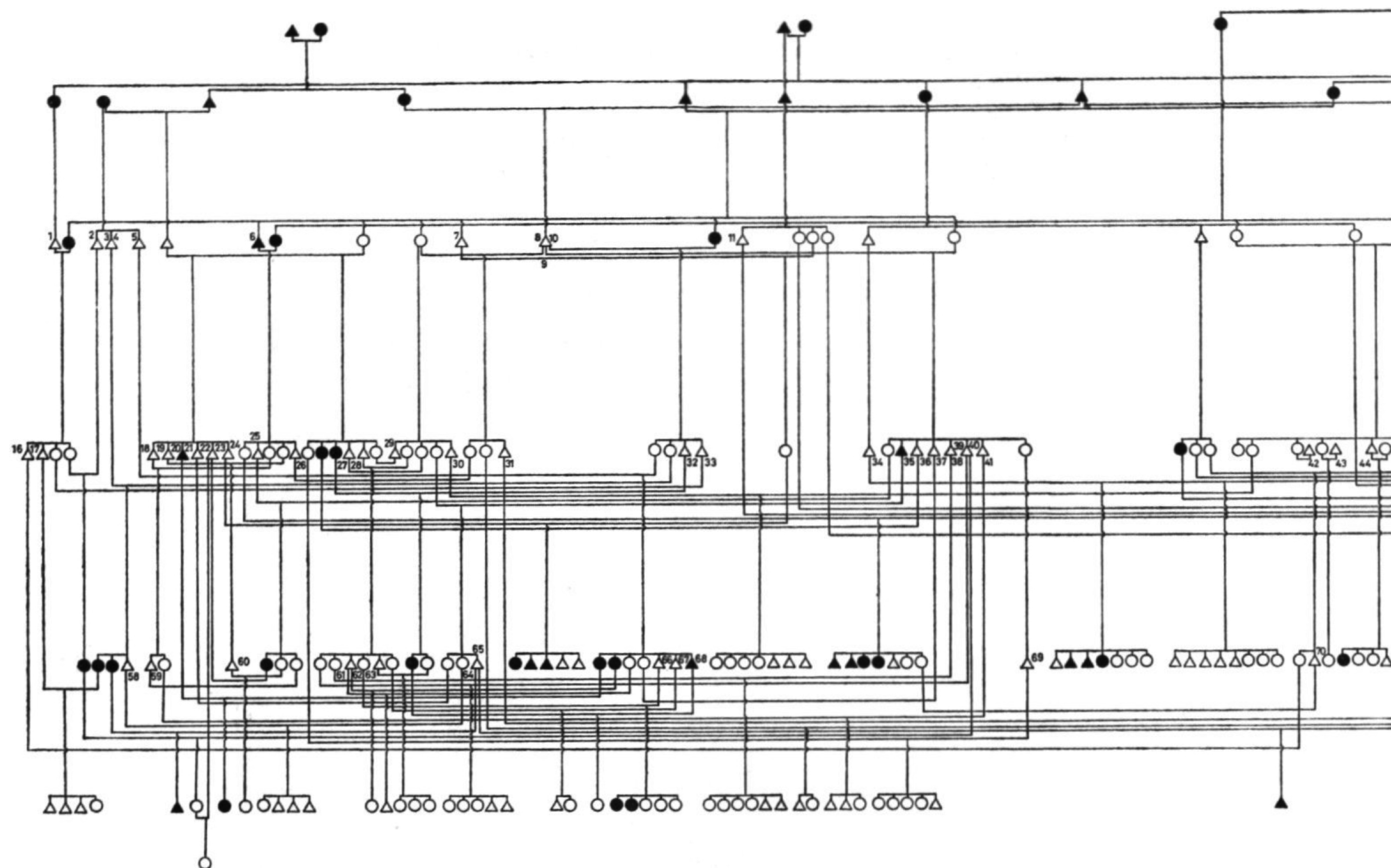
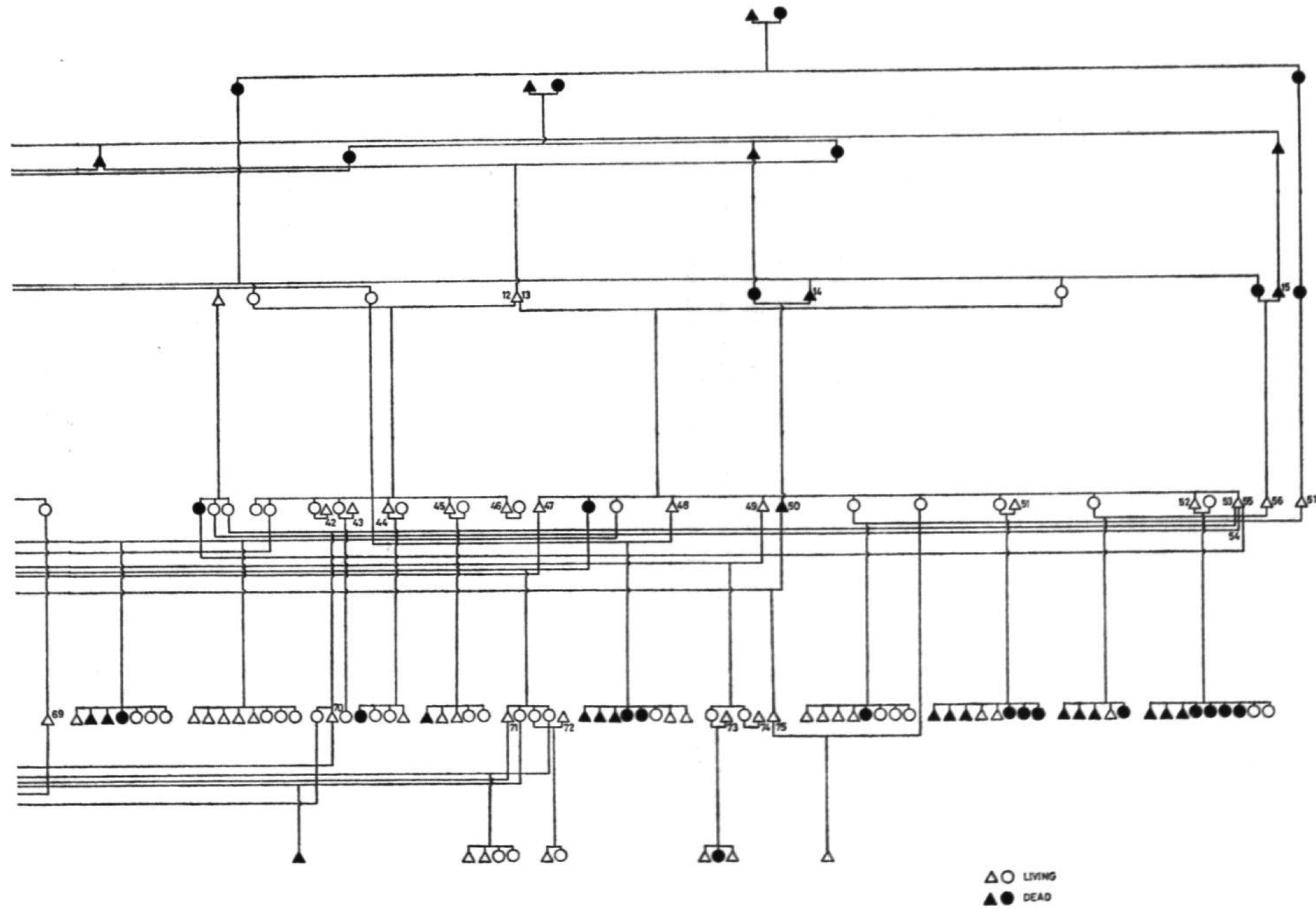

Fig. 1. Genealogy of Hoana, Monimoko and Hanakasi villages.

Fig. 1, continued.

neighbourhood. MANI, CARLOS and JOSE AGUSTIN can be individually seen as Ego in this diagram in which a number identifies the alliances by the husbands.

To get accurate information for the second and third ascending levels was rather difficult because the three leaders, although the oldest men in the villages, could not go back without confusion further than the first ascending level. Thus a group of four alliances appearing in these levels does not show any genealogical connections since the leaders have long forgotten them. Similarly, this diagram shows a group of indefinable alliances (6, 12, 13, 14, 15) in the first ascending level since these couples were not genealogically related. There is also a group of alliances classified as 'exogamous' (42, 43, 44, 45, 46, 51, 52, 72, 73, 74) in which the husbands were not relatives of the people originally settled in these three villages, or who, being born in Sacupana, left their villages and went away in order to contract their marriages.

LIST I presented below gives the Christian names of the numbered couples and a structural description of each of the marriages. These have been interpreted on the basis of a model satisfying the structural requirements of a two-section system in which

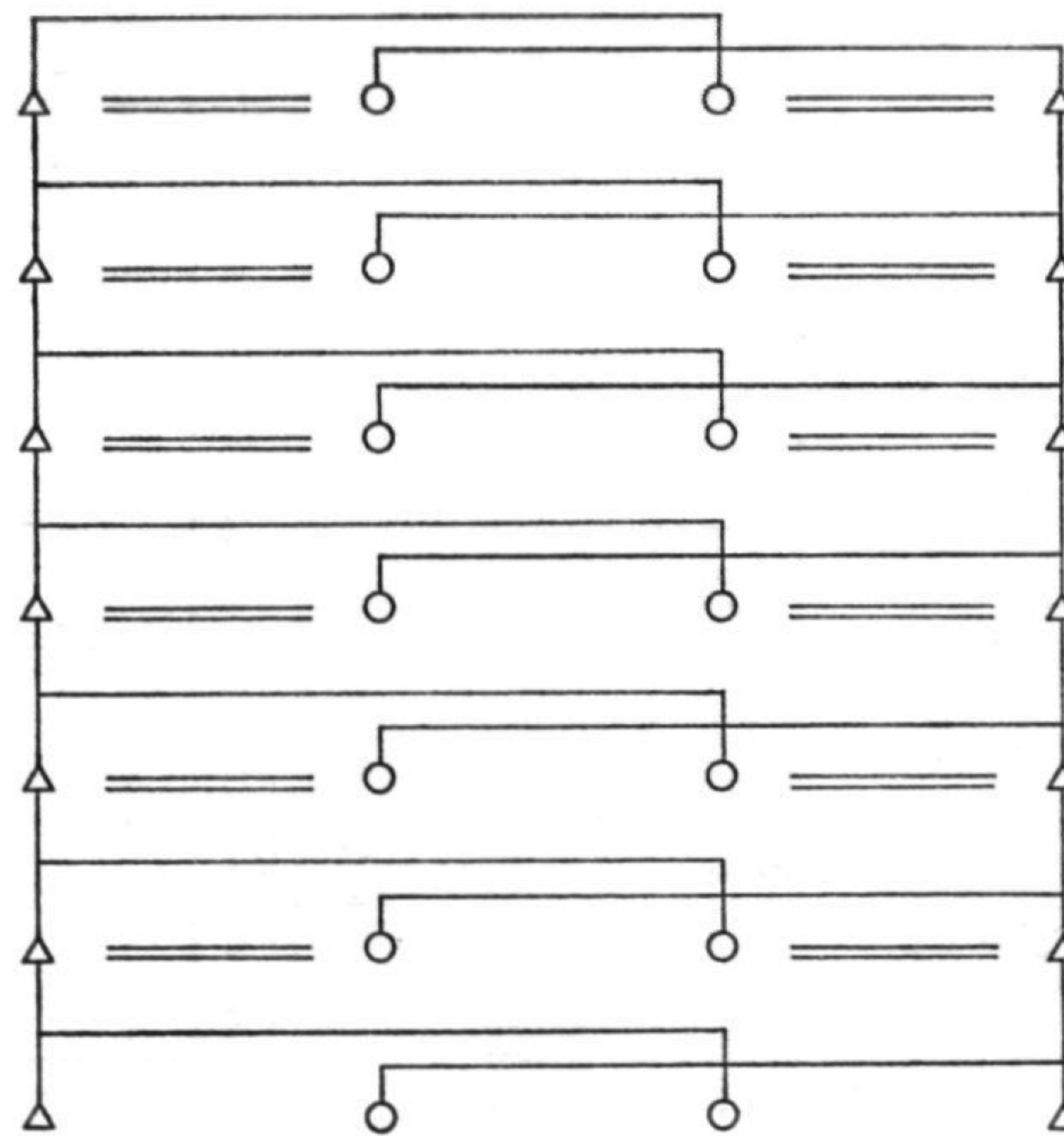

Fig. 2. Two-section System.

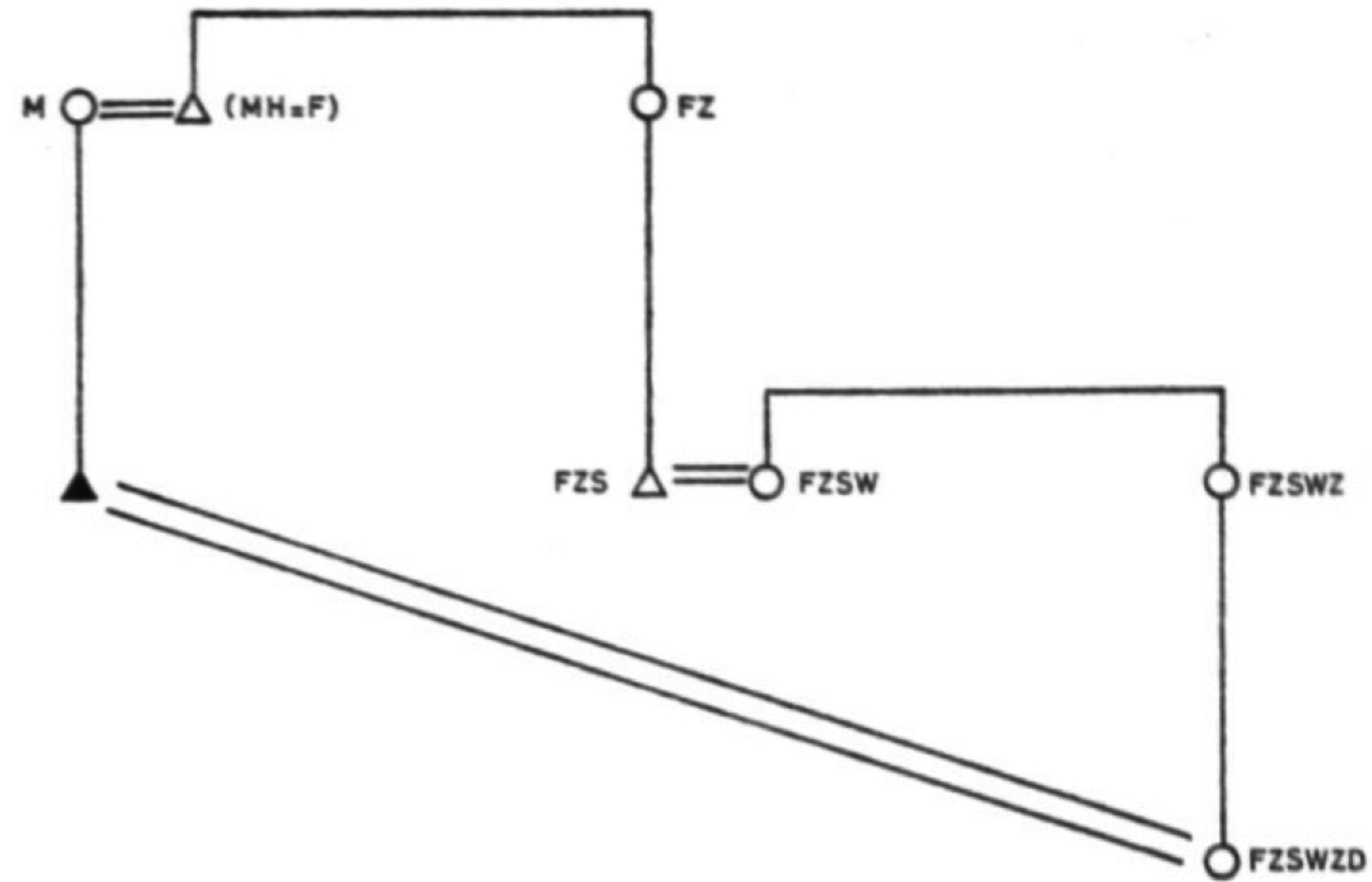

Fig. 3. The marriage of Ernesto and Martina.

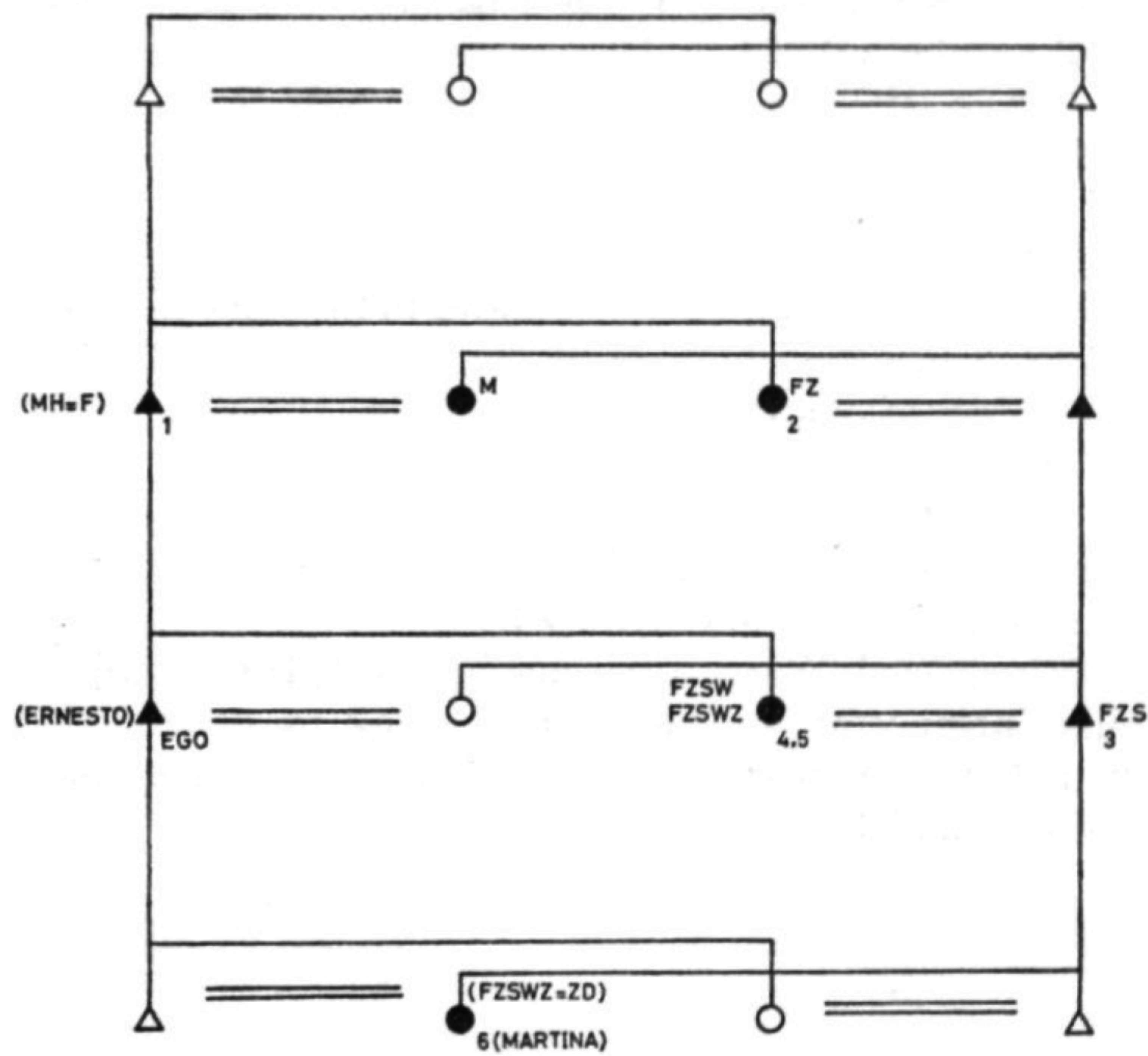

Fig. 4. Structural interpretation of the marriage of Ernesto and Martina.
(last line, for: FZSWZ=ZD, read: FZSWZD=ZD)

FZD = MBD (Fig. 2). This system is based on a relation of direct affinal exchange between two lines occupying simultaneously the status of wife-givers and wife-takers. Likewise, in this system the bilateral cross-cousin is necessarily prescribed as spouse (NEEDHAM, 1962). For each Warao marriage the genealogical connections between husband and wife were traced on this model through either the husband's agnatic or uterine ties, or through both depending on the individual case.

This methodological procedure will be illustrated by a particular example: marriage No. 2, between ERNESTO and MARTINA. This marriage extracted from Fig. 1 may be represented as in Fig. 3. It is clear enough that in this case the only possible relationship between husband and wife should be traced through ERNESTO's mother's husband, namely:

Ego (ERNESTO) \rightarrow (MH = F) \rightarrow FZ \rightarrow FZS \rightarrow FZSW \rightarrow FZSWZ \rightarrow FZSWZD (MARTINA).

However, if ERNESTO is identified as one of the males in the model, his relationship with MARTINA can be defined by reference to the two lines as in Fig. 4. If one follows the relationship in this Figure, it can be noticed that:

(MH = F): 1
 FZ: 2
 FZS: 3
 FZSW } 4, 5 (the relationship remains in the same line since No.
 FZSWZ } 5 has the same sex as No. 4 and belongs to the same
 genealogical level)
 FZSWZD: 6

Similarly, it can be seen that FZSWZD = ZD. Therefore, formally speaking, MARTINA is ERNESTO's ZD.

In this way, each Warao marriage in List 1, being subjected to a similar interpretation, has been reduced to a structural description. This demonstrates the practical use and the analytical value of the model.

LIST I: CHRISTIAN NAMES OF THE COUPLES IN HOANA, MONINOKO
AND HANAKASI VILLAGES AND STRUCTURAL TYPE OF MARRIAGES

<i>Christian Names</i>	<i>Structural Type</i>
1. Sebastian and Rufina	MBD
2. Ernesto and Martina	ZD
3. Jaime and Marieta	ZD
4. Natalio and Julia	ZD
5. José Augustin and Modesta	MBD/FZD
6. Rafael and Agustina	indefinable
7. Jimeno and Ramona	FBD
8. Mani and Juana	FBD/MZD
9. Mani and Josefa	FBD/MZD
10. Mani and Nieves	FBD/MZD
11. Bernardo and Laura	D
12. Carlos and Evangelita	indefinable
13. Carlos and Dominicia	indefinable
14. Ramon and Emilia	indefinable
15. Francisco Torres and Eraria	indefinable
16. Barberio and Catalicia	ZD
17. Santo and Gloria	ZD
18. Cleto and Marosa	MBD
19. Raimundo and Marta	MBD
20. Enrique and Bibina	D/ZD/Z
21. Didi and Florentina	D/ZD
22. Virgilio and Petra	ZD/D/SD
23. Virgilio and Benicia	D/ZD
24. Pinto and Paula	MBD
25. Felipe and Utesia	FZD
26. Sano and Eliana	FZD
27. Pendro and Teresa	MZD/(MBD/FZD)
28. Mónico and Leticia	MZD/(MBD/FZD)
29. Cesar and Marina	MZD/(MBD/FZD)
30. Cornelio and Adilia	FBD/(MBD/FZD)
31. Ramon and Alejandrina	D/ZD/(MBD/FZD)
32. Ernesto and Magdalena	MZD/(MBD/FZD)
33. Leuterio and Clelia	MZD/(MBD/FZD)
34. Cornelio and Cecilia	MBD/FZD
35. Pfo and Celina	Z/MZD/(MBD/FZD)
36. Hector and Dominga	MZD/(MBD/FZD)
37. Marco and Rosita	ZD
38. Silvano and Arapita	D/ZD
39. Bernardito and Brigida	D/ZD
40. Bernardito and Lastenia	D/ZD
41. Blanco and Aquilina	D/ZD
42. Hercilia and Basilio	exogamous
43. Luis Miranda and Ada	exogamous
44. Domingo and María Díaz	exogamous
45. Cruz Díaz and Teedora	exogamous
46. José Naranjo and Magdalena	exogamous
47. Alfonso and Virginia	Z/MZD

48. Brígido and Tomasa	M
49. Braulio and Amelia	FZ
50. Marcano and Guillermina	M
51. Benito and Elba	exogamous
52. Gilberto and Sola	exogamous
53. Bustillo and Felicia	MBD/FZD
54. Bustillo and Amelia	MBD/FZD
55. Bustillo and Maria Mesa	MBD/FZD
56. José Salomé and Regina	Z/MZD
57. Masao and Emma	Z
58. Perucho and Lola	Z/ZD/(MBD/FZD)
59. Conrado and Herminia	MBD/FZD
60. Sente and Sepita	MBD/FZD
61. Salvador and Marosa	Z/(MBD/FZD)
62. Salvador and Trina	Z/(MBD/FZD)
63. Seferino and Estilita	Z/(MBD/FZD)
64. Braulio and Lina	Z/(MBD/FZD)
65. Braulio and Lucía	FZ/(MBD/FZD)
66. Antonio and Tomasa	Z/(MBD/FZD)
67. Pablo and Regina	Z/(MBD/FZD)
68. Jesus and Utoria	MBD/ZD
69. Anselmo and Acera	M
70. Florentino and Jasunta	FBD/(MBD/FZD)
71. Zenon and Maria	M/Z
72. Lucas and Clelia	exogamous
73. Quinton and Dominga	exogamous
74. Zenón and Leonardo	exogamous
75. Epifanio and Mercedes	M/(MBD/FZD)

TABLE 19 summarises the total marriages contracted by the Warao inhabitants of Hoana, Moninoko and Hanakasi villages and shows numerical results for each type of alliance.

Considering the percentages in Table 19, it can be seen that of the 64% of the total number of marriages, 27% are clearly characterised as symmetric, 17% as non-symmetric, 13% as exogamous and 7% as indefinable; while 36%, presenting at the same time two structurally incompatible descriptions (symmetric and non-symmetric), are distinguished as ambiguous cases.

The next step will be a theoretical interpretation of these statistical results, relating them to the hypothesis of social change which has already been proposed on the basis of the internal discrepancies of the Warao relationship terminology.

TABLE 19

Account of Structural Types of Alliances in Hoana,
Moninoko and Hanakasi Villages

		Sub-Total	
Symmetric	MBD	4	
	ZD	6	
	MBD/FZD	7	
	FZD	2	
	MBD/ZD	1	
			20 (27%)
Non-Symmetric	M	3	
	M/Z	1	
	FZ	1	
	Z	1	
	FBD	1	
	FBD/MZD	3	
	Z/MZD	2	
	D	1	
			13 (17%)
Ambiguous	MZD/(MBD/FZD)	6	
	FBD/(MBD/FZD)	2	
	Z/(MBD/FZD)	6	
	FZ/(MBD/FZD)	1	
	M/(MBD/FZD)	1	
	D/ZD	6	
	Z/MZD/(MBD/FZD)	1	
	Z/ZD/(MBD/FZD)	1	
	D/ZD/(MBD/FZD)	1	
	D/ZD/Z	1	
	D/ZD/SD	1	
			27 (36%)
Exogamous		10	10 (13%)
Indefinable		5	5 (7%)
Total			75

V

INTERPRETATION

I have said above that the formal properties of the Warao relationship terminology are unusual because of the inconsistent distribution of lineal distinctions. The first ascending and descending levels present certain lineal features, while the central level exhibits a cognatic fashion of recognising relatives. Subsequently, a formal proposition has been suggested as a possible answer to this terminological inconsistency, namely that Warao society has been changing from a two-section system of prescriptive alliance towards a cognatic and non-prescriptive system.

I shall now examine the ethnographical data which have been reported here in order to find out if the empirical evidence supports such a proposition.

The percentages noticed for each structural type of alliance indicates that there is a higher proportion (27%) for the marriages consistent with symmetric alliance than for those which are non-symmetric (17%). However, there are ambiguous cases (36%) which can be described simultaneously as symmetric or non-symmetric. Exogamous (13%) and indefinable (7%) marriages have the lowest incidences and are not diagnostic for this analysis; they will hence be left aside. Symmetric, non-symmetric and ambiguous cases need to be computed separately, both in favour of and against the formal proposition under consideration.

The statistical results may be represented as in TABLES 20, 21 and 22, in which (m.) and (f.) denote sex and the arrows denote alliance. A conventional patrilineal matrix has been employed in these Tables. Thus Table 20 excludes ambiguous cases and presents only symmetric and non-symmetric marriages; Table 21 presents symmetric and non-symmetric marriages plus ambiguous cases interpreted as symmetric; and Table 22 also shows symmetric and non-symmetric marriages, but with the ambiguous cases interpreted as non-symmetric.

TABLE 20

Symmetric and Non-Symmetric Alliances

(m.) ← (f.)		(f.) → (m.)	
	3(M) 1(M/Z)	1(FZ)	
	4	1	
	7(MBD/FZD) 4(MBD) 2(FZD) 1(MBD/ZD)	3(FBD/MZD) 1(FBD) 1(Z) 2(Z/MZD)	
	14	7	
	6(ZD)	1(D)	
	6	1	

Symmetric: 20
Non-Symmetric: 13

TABLE 2I

Symmetric and Non-Symmetric + (Ambiguous = Symmetric)
Alliances

(m.) ← (f.)		(f.) → (m.)	
	3(M) 1(M/Z) 4	1(FZ) 1	
	7(MBD/FZD) 4(MBD) 2(FZD) 1(MBD/ZD) 6(MZD)/(MBD/ FZD) 2(FBD)/(MBD/ FZD) 6(Z)/(MBD/FZD) 1(FZ)/(MBD/FZD) 1(M)/(MBD/FZD) 6(D)/(ZD) 1(Z)/(MZD)/ (MBD/FZD) 1(Z)/(ZD)/ (MBD/FZD) 1(D)/(ZD)/ (MBD/FZD) 1(D)/(Z)/(ZD) 1(D)/(SD)/(ZD) 41	3(FBD/MZD) 1(FBD) 1(Z) 2(Z/MZD) 7	
	6(ZD) 6	1(D) 1	

Symmetric: 47
Non-Symmetric: 13

TABLE 22

Symmetric and Non-Symmetric + (Ambiguous = Non-Symmetric) Alliances

(m.) ← (f.)		(f.) → (m.)	
	3(M) 1(M/Z) 4	1(FZ) 1	
	7(MBD/FZD) 4(MBD) 2(FZD) 1(MBD/ZD) 14	3(FBD/MZD) 1(FBD) 1(Z) 2(Z/MZD) 6(MZD/(MBD/ FZD) 2(FBD/(MBD/ FZD) 6(Z)/(MBD/FZD) 1(FZ)/(MBD/FZD) 1(M)/(MBD/FZD) 6(D)/(ZD) 1(Z)/(MZD) (MBD/FZD) 1(Z)/(ZD)/ (MBD/FZD) 1(D)/(ZD)/ (MBD/FZD) 1(D)/(Z)/(ZD) 1(D)/(SD)/(ZD) 34	
	6(ZD) 6	1(D) 1	

Symmetric: 20
Non-Symmetric: 40

A comparison of the results emerging from Tables 20, 21 and 22 can be seen in TABLE 23 as follows:

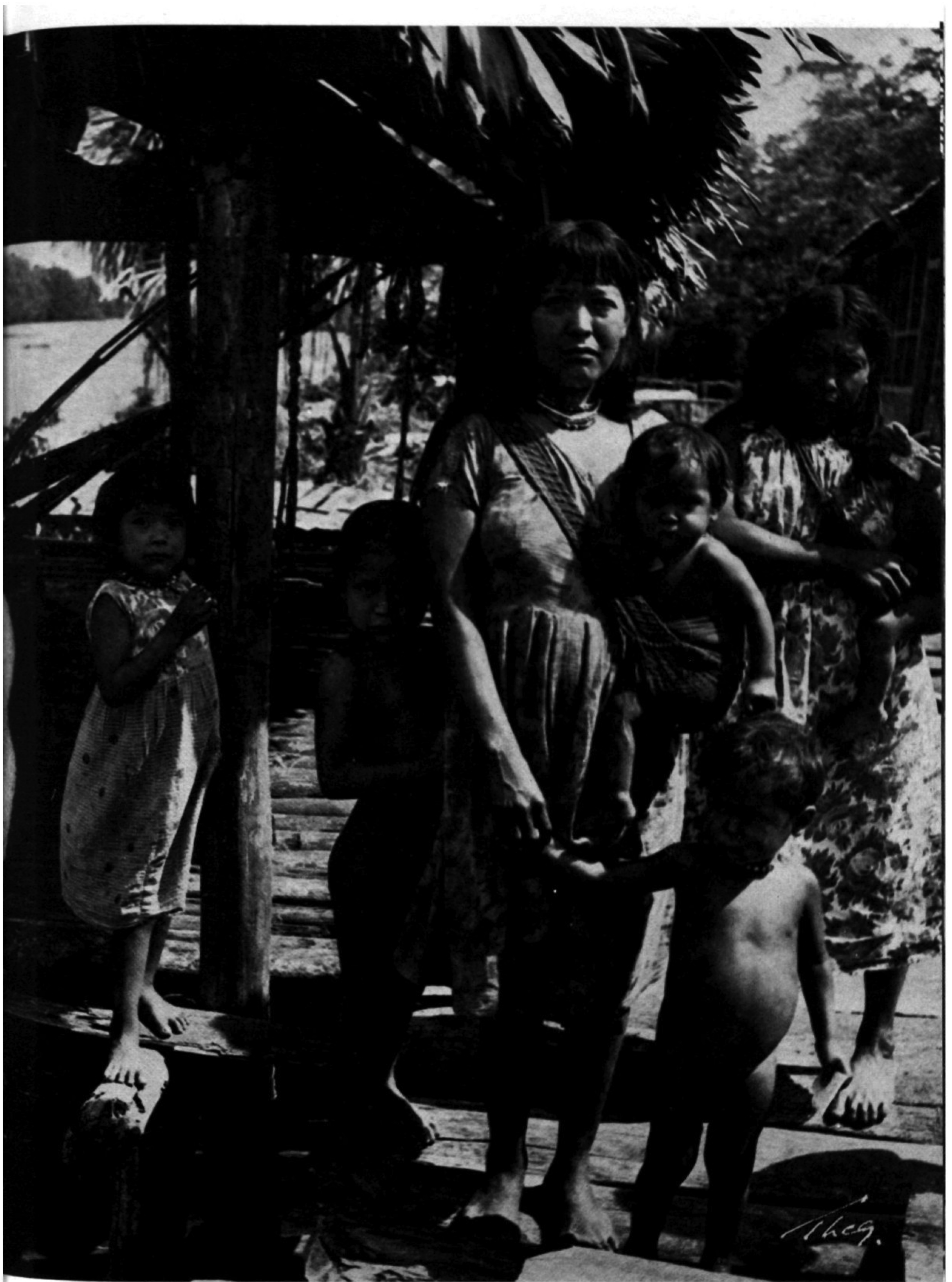
TABLE 23
Comparison of the Total Marriages Computed in
Tables 20, 21 and 22

	Table 20	Table 21	Table 22
Symmetric	20 (61%)	47 (78%)	20 (33%)
Non-Symmetric	13 (39%)	13 (22%)	40 (67%)
Total	33	60	60

It is evident that Table 20, computing only symmetric (61%) and non-symmetric (39%) marriages, gives a higher proportion for the former type. When the ambiguous cases are computed in favour of the hypothesis of symmetric alliance (Table 21), the proportion of symmetric marriages (78%) is even higher than the proportion of non-symmetric marriages (22%). It is only when the ambiguous cases are computed against the hypothesis of symmetric alliance (Table 22), that the proportion favours non-symmetric marriages (67%), giving only 33% for symmetric alliance. Nevertheless, if we compare the results revealed in Tables 21 and 22, the computation of ambiguous cases either for or against symmetric alliance involves four percentages: on the one hand, we have 78% for symmetric and 67% for non-symmetric marriages; and, on the other, we have 33% for symmetric and 22% for non-symmetric marriages. Thus, the symmetric marriages are still preponderant, even when the extreme possibilities are considered.

The statistical data on marital exchange in the particular cases illustrated by Hoana, Moninoko and Hanakasi villages thus reveal a pronounced stress on symmetric alliance:

27%	symmetric vs. 17%	non-symmetric	(of a total of 75 marriages)
61%	symmetric vs. 39%	non-symmetric	(of a total of 33 symmetric plus non-symmetric marriages)
78%	symmetric vs. 67%	non-symmetric	(of a total of 33 symmetric and non-symmetric marriages plus respectively 27 ambiguous cases)
33%	symmetric vs. 22%	non-symmetric	

Photograph 1. Warao Mothers with Children, in the region of Sacupana,
Orinoco Delta, 1967.

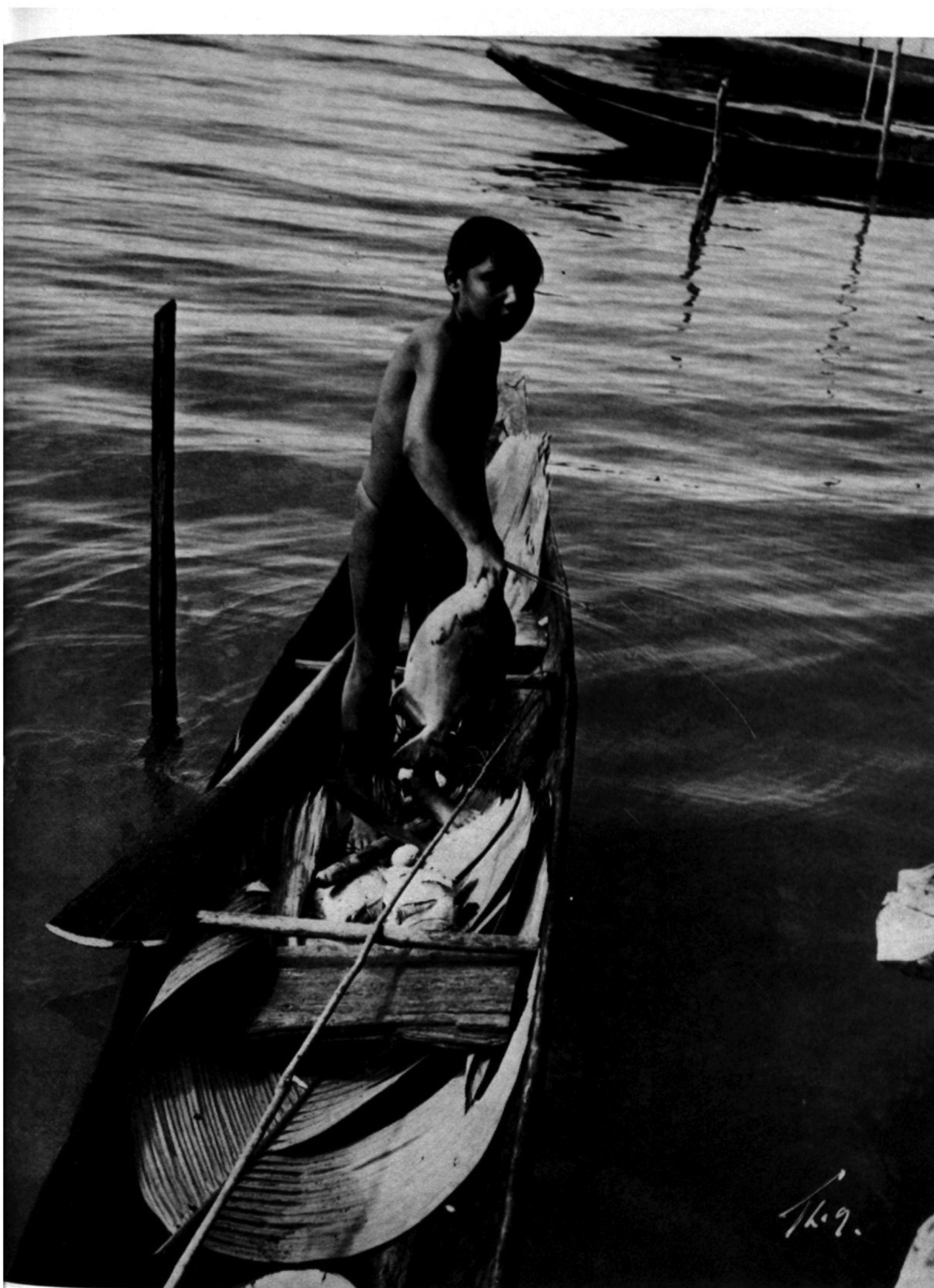
Photograph 2. Warao Mother with Child, in the region of Sacupana, 1967.

Photograph 3. Warao Mothers in the Sacupana region, Orinoco Delta, 1967.

Photograph 4. Warao boys at the Sacupana River, Orinoco Delta, 1967.

Photograph 5. Warao boy on the Sacupana, Orinoco, 1967.

Photograph 6. Warao Mother at the Sacupana River, Orinoco Delta, 1967.

Photograph 7. Warao Grandmother in the region of Sacupana, 1967.

It may hence be concluded that the formal proposition suggesting that the Warao at some time in their past were characterised by a two-section system of prescriptive alliance has statistical support. The proportion of symmetric marriages is actually dominant in a pattern of 75 marriages among the inhabitants of Sacupana river. Thus the Warao may exemplify a test case of structural change from a two-section system to a cognatic system.

VI

CONCLUSION

The purpose of this work has been an attempt to explain Warao society by means of the formal analysis of the relationship terminology, a statement of the marriage rules, and an empirical examination of the alliance system.

The first step was a review of the relationship terminology, using the most important historical sources, over a period of more than a hundred years, with the conclusion that there were no terminological changes between 1825 and 1968.

The ethnographical data revealed that:

- (i) The Warao are today undergoing a vigorous process of acculturation under two main sources of external influence: Capuchin missionaries and 'criollos', who represent for the Warao the global Venezuelan society. Traditional Warao culture is gradually disappearing.
- (ii) Warao society can be characterised by polygynous extended families, headed by the oldest man of the village, in which there is a clear tendency to matrilocal residence after marriage.
- (iii) Warao society has no corporate descent groups and no principle of unilineal descent; but it emphasises uterine relationships in connection with matrilocal residence.
- (iv) The rules governing the contraction of marriage can be described as 'preferential', since Warao men have a wide categorical choice in selecting wives.

On the other hand, Warao society furnished an unusual picture for analysis. The relationship terminology, presenting limited lineal features in the first ascending and descending levels and cognatic features in the central level, does not systematically resemble either prescriptive or cognatic terminologies.

Following NEEDHAM's approach, particularly in the analysis of the Garo, Manggarai, Mapuche and Endeh systems (1966a, 1967, 1968), this investigation has been based on the four following

theoretical premises:

- a.* The two-section system embodies the simplest formal conditions of all social structures.
- b.* The principle of linearity can undergo a progressive disintegration, being gradually superseded by a cognatic recognition of relatives.
- c.* Social systems can follow a further development from symmetry to asymmetry, from prescriptive to non-prescriptive, and from categorical to preferential.

On the basis of this theoretical framework a formal proposition, suggesting that Warao society might have initiated a structural change resulting in a progressive loss of the principle of linearity, emerged as a possible answer to the contradictory peculiarities of the relationship terminology. Hence, I have attempted to demonstrate in this work a structural change in Warao society from a two-section system of symmetric prescriptive alliance towards a cognatic and preferential system.

This formal hypothesis was confronted with the quantitative facts on marital exchange collected from the Warao settled in Hoana, Moninoko and Hanakasi villages on the Sacupana river, in order to find indications supporting such a proposition. The statistical results computed in a detailed study of 75 Warao marriages revealed a significantly high incidence for symmetric alliance.

It can be said then that a 'preferential' rule, verbally expressed, governs the contraction of marriages among the Warao, but that the statistical data, showing what the Warao in reality do, indicate a pronounced stress on symmetric alliance.

Finally, it can be concluded that the empirical quantitative evidence on marriages in a particular instance, supports the hypothesis suggesting that Warao society was characterised at some time in their past by a two-section system of prescriptive alliance.

BIBLIOGRAPHY

ADAM, LUCIEN, 1893. *Grammaire Comparé des Dialects de la Famille Caraïbe*, 139 pp. Maissonneuve, Paris. (Reprinted in 1968 by Krauss/Liechtenstein).

ADAM, LUCIEN, 1897. Esquisse Grammaticale et Vocabulaire de la Langue Guarauno. *Proc. Intern. Congress Americ.* 11, p. 479-489. México.

ALVARADO, LISANDRO, 1945. *Datos Etnográficos de Venezuela*, 412 pp. Biblioteca Venezolana de Cultura, Caracas.

APPUN, KARL, F., 1868-1869. Unter den Guaraunos Indianern. *Das Ausland* 41, No. 34, p. 793-796; No. 38, p. 891-897; 42, No. 8, p. 175-179; No. 9, p. 204-208. Stuttgart.

BANCROFT, EDWARD, 1769. *An Essay on the Natural History of Guiana in South America*, p. 264-266, 287. T. Becket and P. A. de Hundt, London.

BARRAL, BASILIO, 1957. *Diccionario Guaraio-Español, Español-Guaraio*, 276 pp. Monografías 3, Sociedad de Ciencias Naturales La Salle, Caracas.

BRETT, W. H., 1851. *Indian Missions in Guiana*, p. 171-182. George Bell, London.

BRETT, W. H., 1868. *The Indian Tribes of Guiana*, p. 415. Bell and Daldy, London.

BRETT, W. H., 1880. *Legends and Myths of the Aboriginal Indians of British Guiana*, p. 49-86. William Wells Gardner, London.

BRETT, W. H., Simple Questions on the Historical Parts of the Holy Bible for the Instruction of the Warau Indians at the Missions of Guiana. [date of publication not given] In: WILLIAMS, J., 1928-1929, *Extrait du Journal de la Société des Américanistes de Paris* 20-21, p. 104-121. (Published by the Society for Promoting Christian Knowledge), London, 1929.

CHAFFANJON, JEAN, 1887. Sur quelques Peuplades de la Région de l'Orénoque: I. Les Guaraunos. *Archives Société Américaine de France* 5, p. 189-203. Paris.

CHAFFANJON, JEAN, 1889. *L'Orénoque et la Caura* (Relation des Voyages Exécutés en 1886-87), p. 9-16. Libraire Hachette, Paris.

CODAZZI, AGUSTÍN, 1840. *Atlas Físico y Político de la República de Venezuela*, p. 2-4. Caracas.

CREVAUX, J., 1883. *Voyages dans l'Amérique du Sud*, IV. Excursion chez les Guaraunos, p. 595-617. Libraire Hachette, Paris.

CREVAUX, J. & SAGOT, P. & ADAM, L., 1882. *Grammaires et Vocabulaires Roucouyenne, Arrouaque, Piapoco et d'autres Langues de la Région des Guyanes*. Bibliothèque Linguistique Américaine 8, p. 263-266. Maisonneuve, Paris.

DUPOUY, WALTER, 1953. El Indio en el Mapa de Venezuela. *Tierra Firme* 15, Año II. Caracas.

ERNST, ADOLF, 1870. Das Delta des Orinoco und die Guaraunen. *Globus* 17, No. 20, p. 316-318. Braunschweig.

FREEMAN, J. D., 1968. On the Concept of Kindred. In: BOHANNAN, P. & MIDDLETON, J., *Kinship and Social Organisation*, p. 255-272. The Natural History Press, New York.

GREENBERG, JOSEPH, 1956. The General Classification of Central and South American Languages. In: STEWARD, J. H. & FARON, L. C., *Native Peoples of South America*, 481 pp. New York, McGraw-Hill, 1959.

GOEJE, C. H. DE, 1930a. The Inner Structure of the Warau Language of Guiana. *Journal Soc. Américanistes Paris* 22, p. 33-72. Paris.

GOEJE, C. H. DE, 1930b. Het merkwaardige Warau. *De West-Indische Gids* 12, No. 1, p. 1-16. 's-Gravenhage.

GUMILLA, JOSEPH, 1741. *El Orinoco Ilustrado*, Biblioteca Popular de Cultura Colombiana 1, p. 140-149. (1° Edición, Madrid, 1741). Bogotá.

GUMILLA, JOSEPH, 1791. *Historia Natural Civil y Geográfica de las Naciones situadas en las Riveras del Río Orinoco*, Tomo I, 360 pp.; Tomo II, 352 pp. Imprenta Carlos Gibert y Tuta, Barcelona.

HILHOUSE, WILLIAM, 1825. *Indian Notices: or Sketches of the Habits, Characters, Languages, Superstitions, Soil and Climate of the Several Nations; with remarks on their capacity for Colonization*, 132 pp. Demerara?

HILHOUSE, WILLIAM, 1832. Notices of the Indians settled in the Interior of British Guiana, *Journal of the Royal Geographical Society* 2, p. 227-249. London.

- HILHOUSE, WILLIAM, 1834. Memoir on the Warow Land. *Journal R. Geogr. Soc.* 4, p. 321-333. London.
- IM THURN, EVERARD, 1883. *Among the Indians of Guiana*, 445 pp. Kegan Paul Trench, London.
- KIRCHHOFF, PAUL, 1948. The Warrau. In: STEWARD, J. (ed.) *Handbook of South American Indians III*, p. 869-881. Bureau Amer. Ethnology, Smiths. Inst., Washington.
- LAYRISSE, M. & WILBERT, J., 1966. *Indian Societies of Venezuela*, p. 169-182. Instituto Caribe de Antropología y Sociología, Monograph 13. Caracas.
- LEACH, E. R., 1961. *Pul Eliya: A Village in Ceylon*, 344 pp. Cambridge University Press, Cambridge.
- LEVEL, A. E., 1850. *Informe sobre el Estado Actual de los Distritos de Reducción de Indígenas, Alto Orinoco, Central y Bajo Orinoco*, 102 pp. Caracas.
- LOUKOTKA, CESTMIR, 1968. *Classification of South American Languages* 7, 453 pp. Latin American Center, University of California, Los Angeles.
- MENDEZ AROCHA, A., 1956. Vocabulario Básico de la Lengua Warrau (Guarao, Guarauno), *Antropologica* 1, p. 27, 30. Caracas.
- MICHELENA Y ROJAS, F., 1867. *Exploración Oficial desde el Norte de la América del Sur en los Años 1855 hasta 1859*, p. 140-158. A. Lacroix, Verboeckhoven, Bruxelles.
- NEEDHAM, RODNEY, 1962. *Structure and Sentiment: A Test Case in Social Anthropology*, 135 pp. The University of Chicago Press, Chicago.
- NEEDHAM, RODNEY, 1966a. Terminology and Alliance, I: Garo, Manggarai. *Sociologus* 16, No. 2, p. 141-157. Berlin.
- NEEDHAM, RODNEY, 1966b. Age, Category and Descent. *Bijdragen Taal-Land- en Volkenkunde* 122, p. 1-35. 's-Gravenhage.
- NEEDHAM, RODNEY, 1967. Terminology and Alliance, II: Mapuche, Conclusions. *Sociologus* 17, No. 1, p. 39-53.
- NEEDHAM, RODNEY, 1968. Endeh: Terminology, Alliance and Analysis. *Bijdr. Taal- Land- Volkenkunde* 124, p. 305-335.
- OLEA, BONIFACIO DE, 1928. *Ensayo Gramatical del Dialecto de los Indios Guaraúnos*, p. 207-208. Caracas.
- PLASSARD, LOUIS, 1868. Les Guaraunos et le Delta de l'Orénoque, *Bulletin de la Société de Géographie*, p. 568-592. Paris.

- RADCLIFFE-BROWN, A. R., 1963. *Structure and Function in Primitive Society*, 219 pp. Cohen & West, London.
- RADCLIFFE-BROWN, A. R., 1964. Introduction. In: RADCLIFFE-BROWN, A. R. & FORDE, D., *African Systems of Kinship and Marriage*, p. 1-85. Oxford University Press for the International African Institute, London.
- RALEIGH, WALTER, 1596. *The Discovery of the Large, Rich and Beautiful Empire of Guiana, with a Relation of the Great and Golden City of Manoa (Which the Spaniards Call El Dorado)*, 1° ed. 1596, London. Reprinted by ROBERT SCHOMBURGK, p. 48-55. Hakluyt, 1848, London.
- RIVIÈRE, PETER G., 1966a. Oblique Discontinuous Exchange: A new formal type of Prescriptive Alliance. *American Anthropologist* 68, p. 738-740. Philadelphia.
- RIVIÈRE, PETER G., 1966b. A Note on Marriage with the Sister's Daughter. *Man* 1, No 4, p. 550-556. London.
- ROTH, WALTER, 1915. An Inquiry into the Animism and Folklore of the Guiana Indians. *30th Annual Report of the Bureau of American Ethnology (1908-09)*, p. 103-386. Washington.
- ROTH, WALTER, 1922-23. Translation of *Reisen in Britisch-Guiana in den Jahren 1840-44*, SCHOMBURGK, R. (1847-48), Vol 1, 402 pp.; Vol 2, 443 pp. Georgetown, Demerara.
- ROUSE, I. & CRUXENT, J., 1963. *Venezuelan Archaeology*, 179 pp. Yale University Press, New Haven.
- SCHOMBURGK, RICHARD, 1847-48. *Reisen in Britisch-Guiana in den Jahren 1840-44*, Vol. 2, p. 515-523, Verlagsbuchhandlung J. J. Weber, Leipzig.
- SCHOMBURGK, ROBERT, 1849. Remarks to accompany a comparative Vocabulary of Eighteen Languages and Dialects of Indian Tribes inhabiting Guiana. *Report of the 18th Meeting of the British Association for the Advancement of Science*, p. 96-99. London.
- SUÁREZ, MARIA M., 1966a. Las Alianzas Matrimoniales en un Poblado Warao, *Boletín Informativo*, Dept. Antropología, Instituto Venezolano de Investigaciones Científicas, No 4, p. 3-9. Caracas.
- SUÁREZ, MARIA M., 1966b. Les Utilisations du Palmier 'Moriche' chez les Warao du Delta de l'Orénoque. *Journal d'Agriculture Tropicale et de Botanique Appliquée* 13, No 1, 2, 3, p. 33-38, Paris.
- SUÁREZ, MARIA M., 1967. Los Warao: Sus Creencias Magico-Religiosas sobre la Enfermedad. *Boletín Indigenista Venezolano* 9, No 14 (1964-66), p. 59-67. Caracas.

SUÁREZ, MARIA M., 1968. *Los Warao, Indígenas del Delta del Orinoco*, 311 pp. Dept. Antropología I.V.I.C., Caracas.

STEWART, J. H. & FARON, L. C., 1959. *Native Peoples of South America*, p. 441-444. McGraw-Hill, New York.

TAVERA-ACOSTA, B., 1907. *En el Sur*, p. 120-133. Ciudad Bolívar.

TAVERA-ACOSTA, B., 1921. Nuevos Vocabularios de Dialectos Indígenas de Venezuela. *Journal Soc. Américanistes de Paris* 13, p. 217-221. Paris.

VAQUERO, ANTONIO, 1965. *Idioma Warao*, p. 123-124. Caracas.

WILBERT, JOHANNES, 1956. Rasgos Culturales Circuncaribes entre los Warrau y sus Inferencias. *Memoria de la Sociedad de Ciencias Naturales La Salle* 16, No 45, p. 237-257. Caracas.

WILBERT, JOHANNES, 1958. Die Soziale und Politische Organisation der Warrau. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie* 10, p. 272-291. Köln-Opladen.

WILBERT, JOHANNES, 1964. *Warao Oral Literature*, 199 pp. Instituto Caribe Antrop. Sociol. Monogr. 9. Sucre, Caracas.

WILLIAMS, JAMES, 1928. The Warau Indians of Guiana and a Vocabulary of their Language. *Journal Soc. Américanistes de Paris* 20, p. 193-252. Paris.

WILLIAMS, JAMES, 1929. The Warau Indians of Guiana and a Vocabulary of their Language. *Journal Soc. Américanistes de Paris* 21, p. 201-261. Paris.

GLOSSARY

Two-Section System of Symmetric Prescriptive Alliance:

This system is based upon a constant relation of direct affinal exchange between two lines occupying simultaneously the status of wife-givers and wife-takers; the prescribed spouse is the bilateral cross-cousin.

Asymmetric System of Prescriptive Alliance:

Three lines, occupying alternatively the status of wife-givers and wife-takers, transmit women unilaterally, thus closing a cycle in which the prescribed spouse is the matrilineal cross-cousin.

Prescriptive Alliance:

A rule of marriage in which the category of marriageable women is determined and where men must marry only those women belonging to that specific category.

Preferential Alliance:

A rule of marriage in which men have categorical choice in selecting their wives.

Cognatic System:

One lacking the principle of linearity and preventing the formation of enduring corporate descent groups.

NOTES

- (1) This work is an enlarged version of my *Étude Ethnologique des Quatre Villages Guaraó*, Thèse de 3e Cycle, Faculté de Lettres et Sciences Humaines, Université de Paris, 128 pp., 1965.
- (2) 'Criollos' is a word originally used in the 17th century to designate the population descended from the Spaniards and settlers in Venezuela. Today in the Orinoco delta, the 'criollos' are all those Spanish-speaking individuals who live near the Warao but are culturally distinguished from them. The 'criollos' are peasants or merchants and represent, with the missionaries for the Warao, the global Venezuelan society.
- (3) These terms are borrowed from the Spanish 'gobernador', 'capitan', 'fiscal' and 'policia'.
- (4) This information has already been extensively published in three articles (SUÁREZ, 1966a, 1966b, 1967) and in a monograph (SUÁREZ, 1968).

- (5) The latest published Warao relationship terminology (SUÁREZ, 1968) was compiled by myself in 1966-67.
- (6) The two former volumes have been translated into English by WALTER E. ROTH (1922, 1923).
- (7) In this historical review, the dictionary 'Guarao-Español Español-Guarao' (BARRAL, 1957) has been omitted since the kinship terms included in this work are the same as those in VAQUERO's list.
- (8) The Rev. Father J. LAVANDERA, who is actually living with the Warao and is very proficient in this language, wrote me a letter answering my questions about the meaning of the word *Hesenga*. Considering that his reply is rather illustrative and useful, I reproduce with his permission some paragraphs of his letter: "Los Warao desconocen esa palabra, todos coinciden en afirmar que primo se dice *daka* o *dahe*; *senga* no se ajusta a la fonética Warao. Esta lengua no tiene 'n' intersilábica ni 'g' de sonido suave. He notado que los autores de lengua inglesa transcriben 'n' cuando hay vocales oscuras y en Warao los sonidos 'ba' y 'wa' se intercambian fácilmente. De donde - es un intento de explicación - el término *Hesenga* no es más que una expresión de impaciencia de un indio que estaba harto de que le insistieran sobre la misma pregunta: Como se dice primo? Al principio diría *daka* o *dahe*. Al insistírsele diría *tuatanehese* (eso mismo). Finalmente cansado diría: *hese-wa* (lo mismo) y el experto transcribió: 'primo' = *Hesenga*".
- (9) *wai* in BARRAL's dictionary (1957) is spelt *guai* and translated into Spanish as 'nombre', 'bautizar' "poner el nombre a una persona" (name, to baptize, to give the name to someone).

BOEKBESPREKING

X *Encyclopedie van de Nederlandse Antillen*. Hoofdredacteur prof. dr. H. HOETINK. Bureau-redacteur drs. W. GORDIJN. Uitgegeven onder auspiciën van de Stichting Encyclopaedie van de Nederlandse Antillen¹. Elsevier Nederland N.V. Amsterdam, [April] 1969, 708 blz., talrijke illustraties, uitsl. gekl. kaart (f 62,50; intekenprijs f 55,—).

Zij die op de hoogte zijn van de pogingen van de in 1950 opgerichte 'Stichting Encyclopaedie van de Nederlandse Antillen' om te komen tot een nieuw naslagwerk ter vervanging van de nu reeds meer dan vijftig jaar oude '*Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië*'², zullen het verschijnen van deze *Encyclopedie van de Nederlandse Antillen* met een zucht van verlichting hebben begroet.

En ook met een zucht van voldoening. Want voor ons ligt thans een fraai boekwerk, dat met zijn duidelijke letter op goed papier, zijn vele goede illustraties, kaarten en fraai gekleurde schutbladen, een aantrekkelijke vraagbaak vormt voor een ieder die zich over de Nederlandse Antillen wil oriënteren. Een boek dat stellig in de behoefte van een ruim publiek voorziet, maar toch het bezit van de *Encyclopaedie* van BENJAMINS en SNELLEMAN niet overbodig maakt.

Als wij ons indenken welke moeilijkheden moesten worden overwonnen om tot dit resultaat te komen, dan kunnen wij Hoofdredacteur, Bureau-redacteur en Uitgever dankbaar zijn voor hetgeen — nadat de Stichting

¹ Bestuur: mevr. MAY HENRIQUEZ-ALVAREZ CORREA (voorz.), dr. J. HARTOG (secr.), mr. A. A. G. SMEETS (penn.), dr. PH. MEERBURG, P. T. M. SPROCKEL, dr. W. CH. DE LA TRY ELLIS. — De uitgave is tot stand gekomen met financiële bijdragen van het Ministerie van Cultuur en Opvoeding van de Nederlandse Antillen, de Shell Curaçao N.V. en de Sticusa, die tevens de bureauredactie heeft verzorgd.

² De oude *Encyclopaedie* verscheen in 1914–1917 onder redactie van dr. H. D. BENJAMINS en JOH. F. SNELLEMAN, in 13 afleveringen: p. 1–64 en 65–128, mei 1914; p. 129–192, juni; p. 193–256, juli; p. 257–320, okt.; p. 321–384, maart 1915; p. 385–448, mei; p. 449–512, dec.; p. 513–576, febr. 1916; p. 577–640, apr.; p. 641–704, sept.; p. 705–768, nov.; p. 769–782, febr. 1917.

voor de tweede keer aan een nieuwe encyclopedie was begonnen – in vijf jaren kon worden bereikt.

In 2615 alfabetisch gerangschikte trefwoorden (met inbegrip van 888 verwijzingen) wordt ons een veelzijdig overzicht opgediend van de Nederlandse Antillen, als een zeer gevarieerd menu van kleine hapjes tot omvangrijkere gerechten, lichtverteerbare spijzen en zwaarder op de maag liggende kost, met als dessert de volledige tekst van de Proclamatie van 29 december 1954, het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden, de Staatsregeling van de Nederlandse Antillen, en de Eilandenregeling Nederlandse Antillen.

Zij die gaarne zouden willen weten hoe de Redactie er in slaagde de nauwelijks op te lossen problemen welke zich bij het samenstellen van deze encyclopedie voordeden, te omzeilen of op te lossen, mogen worden verwezen naar de 'Verantwoording' van de Hoofdredacteur en de uitleg welke bij het Personenregister en het Zakenregister wordt gegeven.

"Bij de spelling van aardrijkskundige namen werden de aanwijzingen gevolgd van de in 1954 daartoe ingestelde officiële commissie. De noodzaak tot uniforme spelling van het Papiamentu had als logisch gevolg dat de door de genoemde commissie aangegeven spelling ook elders in het boek moest worden gebruikt." Met dat gevolg dat men bijv. (net als op de Topografische Kaart van 1963) steeds *Otrobanda* leest, inplaats van het meer gebruikelijke *Otrabanda*.

"Vele van de artikelen en biografieën moesten worden herschreven of geredigeerd met behulp van materiaal, dat soms van zeer vele medewerkers afkomstig was; om willekeur tegen te gaan werd daarom afgezien van het signeren van bijdragen: de namen der medewerkers en rubrieksredactoren, en de door hen verzorgde onderwerpen, zijn gezamenlijk afgedrukt".

Van de 106 personen welke in deze 'Lijst van Medewerkers' worden opgesomd (zonder Hoofd- en Bureauredacteur, die bergen werk moeten hebben verzet), is een 3/10 deel in Nederland woonachtig en 1/10 in het buitenland, zodat de ENA met recht niet alleen een encyclopedie vóór, maar ook van de Nederlandse Antillen kan worden genoemd. (Van de 80 medewerkers aan de oude *Encyclopaedie* woonde 1/5 op de Antillen en 1/4 in Suriname).

Na het verkrijgen van inlichtingen welke werden gevraagd met het doel de anonimiteit van een aantal artikelen op te heffen (hetgeen in de op deze bespreking volgende lijst van medewerkers is gebeurd), zou ik gaarne drie personen naar voren willen halen die – te oordelen naar het aantal bladzijden dat zij leverden – een grote steun voor de redactie moeten zijn geweest.

Mr. W. H. VAN HELSDINGEN, de oudste in jaren (Koninkrijks-, Lands- en Eilandsinstellingen, wetgeving op staatsrechtelijk terrein, jongste geschiedenis); prof. dr. C. Ch. GOSLINGA (geschiedenis der Spaanse periode, eerste West-Indische Compagnie) en L. P. VERMEULEN (landbeschrijving, bevolking).

De landbeschrijvingen van Aruba (p. 48–54), Bonaire (p. 104–111), Curaçao (p. 139–143), Saba (p. 487–495), Sint Eustatius (p. 508–515) en Sint Maarten (p. 515–518) zijn vergezeld van 6 kaartjes op een uitslaand vel in zes kleuren (1 : 250.000) tegenover bl. 408, welke speciaal voor deze En-

cyclopedie werd vervaardigd aan de hand van de recente topografische kaarten. Hoewel zij gunstig afsteken tegen andere kaartjes van deze soort welke men in recente werken aantreft, zijn deze kaartjes toch niet zo'n hoogtepunt geworden als wij graag zouden hebben gezien. Wij zouden een aantal onbelangrijke namen ten gunste van véél belangrijker aanduidingen hebben willen missen. Klein Curaçao moet een kwartslag naar rechts worden gedraaid. Voor de dichtstbevolkte delen van Curaçao en Aruba zou een nadere cartografische uitwerking gewenst zijn geweest; de overigens keurige kaartjes van Willemstad, Schottegat, Oranjestad en San Nicolas geven voor de wat oppervlakkige behandeling hiervan nauwelijks voldoende tegenwicht.

Een prettige verrassing zijn de originele kaarten van Saba (p. 491), St. Eustatius (p. 511) en St. Martin (gehele eiland, p. 531) met een reliëfbeeld zonder opdruk op de bladzijde daartegenover. Gezien het sterkere reliëf van de Bovenwinden én het feit dat het kaartbeeld van deze eilanden te vaak in de verdrukking pleegt te komen, is dit een geste waarvoor de lezers de Redactie dankbaar kunnen zijn.

Op de Lijst van Medewerkers staat achter niet minder dan 22 van hen: 'geneeskunde'. Het artikel *Geneeskunde* (p. 200 & 202-207, 8 afb.) is dan ook een bijdrage geworden van bijzondere waarde. Aangenomen mag echter worden dat deze samenvatting – door de bekortingen welke door de hoofdredacteur moesten worden aangebracht – minder tot zijn recht is gekomen dan door dr. L. W. STATIUS VAN EPS en zijn medewerkers was bedoeld.

Archeologie (p. 29-39, met 9 figuren) is een zorgvuldig gedocumenteerde verhandeling van prof. dr. J. M. CRUXENT (Caracas) en prof. dr. IRVING ROUSE (New Haven, U.S.A.), voortreffelijk uit het Engels vertaald door dr. P. GLAZEMA en zijn echtgenote.

Geologie (p. 207-220, met 6 kaartjes) is voor wat de Benedenwinden betreft, geschreven door drs. D. J. BEETS, drs. P. H. DE BUISONJÉ en dr. J. H. WESTERMANN, welke laatste ook de Bovenwinden en het *Geologisch onderzoek* (p. 220-222) voor zijn rekening nam.

De geschiedenis van de *Watervoorziening* (p. 592-597) werd behandeld door drs. M. P. H. ROESSINGH en W. WICHARD TIMMERS, de huidige situatie door ir. G. H. THÉ.

Aan *Zout* (p. 623-628, met 2 fig.) hebben prof. dr. C. Ch. GOSLINGA, dr. I. KRISTENSEN, P. STUIVER en L. P. VERMEULEN medegewerkt.

Maar de meest gecompliceerde co-productie is toch wel het kolossale artikel over de *Geschiedenis* (p. 223-257, met 10 illustraties), dat grotendeels van de hand is van prof. dr. C. Ch. GOSLINGA, maar waaraan ook drs. M. P. H. ROESSINGH (p. 229-237, 251-257), mr. W. H. VAN HELSDINGEN (p. 238-242, 250) en W. WICHARD TIMMERS (p. 243-250) in belangrijke mate hebben bijgedragen.

Enkele andere artikelen waarvan de namen van de schrijvers hier nog mogen worden genoemd zijn:

Bevolking (p. 81-95, met 3 grafieken en 17 tabellen) door L. P. VERMEULEN;

Joodse gemeenten (p. 313-318), door dr. I. S. EMMANUEL (Cincinnati);

Klimaat (p. 327-336, met 8 afb. en 10 tabellen), dr. A. BRUINENBERG;

Letterkunde (p. 361-364), van mr. N. DEBROT;

Muntwezen (p. 388-392), door mr. E. S. TAN;

Behoud en beheer van *Natuurlijke hulpbronnen en natuur* (p. 397-404), van dr. J. H. WESTERMANN;
Onderwijs (p. 418-424, met 2 fig.), door P. T. M. SPROCKEL;
Papiamentu (p. 440-443), door drs. R. G. RÖMER;
Plantages (p. 456-461), door W. WICHARD TIMMERS;
Protestantisme (p. 470-472, 4 fig.), dr. Ph. MEERBURG, en
Vrijmetselarij (p. 583-588, 2 fig.) door B. CROISSET VAN UCHELEN.

Het spreekt vanzelf dat er ook in deze *Encyclopedie* enkele gebieden minder goed tot hun recht zijn gekomen dan andere. Wijst men op de oude *Encyclopaedia* – waarvan men kan zeggen dat zij met recht een halve eeuw lang een werk was met gezag, en dat zij door de nieuwe *Encyclopedie* wellicht moeilijk zal kunnen worden geëvenaard – dan vergete men niet dat ook dit eerste werk zijn feilen had, dat de tijd waarin zij ontstond minder gecompliceerd was dan het heden, en dat haar doelstelling enigszins verschilde. Overigens werd reeds in 1919 – bij de oprichting van *De West-Indische Gids* het als een taak van dit tijdschrift beschouwd materiaal voor een *nieuwe* encyclopedie te vergaren.

In enkele persrecensies werd geconstateerd dat de Redactie bepaalde ingewikkelde zaken (zoals bijv. 'nationalisme') uit de weg is gegaan. Achteraf zou men kunnen denken aan een zekere intuïtie welke de Redactie stellig een dienst heeft bewezen, gezien de gebeurtenissen welke op 30 mei 1969 – d.i. een maand na het verschijnen van dit werk – plaats vonden. In een eventuele herdruk van deze *Encyclopedie* (de eerste 4000 exemplaren waren reeds na enkele maanden verkocht), zullen deze gebeurtenissen vanzelfsprekend worden behandeld, en zal ook op de sociaal-politieke achtergronden daarvan moeten worden ingegaan.

LIJST VAN MEDEWERKERS AAN DE ENCYCLOPEDIA

ANINK, G. B. o.p.
 BEETS, D. J.: Geologie (p.p.), p. 207-220.
 BENNENBROEK GRAVENHORST, J. W.
 BERG-DE FREITAS, C. VAN DEN
 BOEKHOUDT, M. J.
 BOOT, F.: Electriciteitsvoorziening, p. 167-169.
 BRADA, pater W. M.
 BRENEKER o.p., pater V.
 BREUSERS, P. H. J.: Posterijen, p. 464-468.
 BRUINENBERG, A.: Klimaat, p. 327-336. Meteorologische Dienst, p. 380-381.
 BUISONJÉ, P. H. DE: Geologie (p.p.), p. 207-220.
 BIJL, O. A.
 CAPRILES, L.: Bank-, geld- en kredietwezen, p. 59-65.
 CRATZ, C. B.
 CROISSET VAN UCHELEN, B.: Vrijmetselarij, p. 583-588.
 CRUXENT, J. M.: Archeologie (p.p.), p. 29-39.
 DAAS, C. A. DEN
 DEBROT, A.
 DEBROT, N.: Letterkunde, p. 361-364. Toneel, p. 553-554.
 DIP, C. E.

- DOUGLAS, zuster E.
 ELLIS, J. W.
 EMMANUEL, I. S.: Joodse gemeenten, p. 313-318.
 ENGELS, CHR. J. H.: Meubilair en wooncultuur, p. 382-383.
 FUENTE, L. A. DE LA
 GASTMANN, A. L. E.
 GERHARTS, L. D.
 GLAZEMA, P.: Archeologie (transl.), p. 29-39.
 GOMES CASSERES, CH.: Handel, p. 273-279. Invoer en uitvoer, p. 302-305. Kamers van Koophandel en Nijverheid, p. 320-321.
 GOSLINGA, C. CH.: Ampués, p. 21-22. Bestuursregeling (p.p.), p. 77-80. Geschiedenis, p. 223-229, 235, 236, 242-243, 245. Jol, p. 312. Koloniers, p. 338-341. Laet, p. 351-352. Nieuw Walcheren, p. 410-411. Ojeda, p. 416-417. Patroonschap, p. 445-446. Usselinx, p. 561-562. Walbeeck, p. 589-590. West-Indische Compagnie, p. 601-608. Zout, p. 623-627.
 GORDIJN, W.: Bibliotheekwezen, p. 95-96. Culturele centra, p. 137-138. Volkshuisvesting (p.p.), p. 580-581.
 GROOTENS, C. G.
 HAAREN, R. H. C. VAN
 HANEVELD, G. T.
 HEEKEREN, H. R. VAN
 HEIDE, L. VAN DER
 HELSDINGEN, W. H. VAN: Belastingen, p. 73-75. Bestuurscollege, p. 76-77. Eilandenregeling, p. 163-164. Eilandsraad, p. 166-167. Geschiedenis, p. 238-250. Gezaghebber, p. 259-260. Gouverneur, p. 263-265. Grondwet, p. 267-269. Interimregeling, p. 299-300. Kiesrecht, p. 324-325. Landsverordeningen, p. 358-359. Ministerraad, p. 385-386. Staatsregeling, p. 533-534. Staten, p. 535-536. Statuut, p. 536-537.
 HEMMES, J.
 HENRIQUEZ-ALVAREZ CORREA, mevr. M.: Beeldende kunsten, p. 68-70.
 HODGSON, R. A.: Volkshuisvesting, p. 580-581.
 HOETINK, H.: Geneeskunde (p.p.), p. 200, 202-207. Meubilair en wooncultuur (p.p.), p. 382-383. Sociaalwetenschappelijk onderzoek, p. 524.
 HEYWOOD, T.: Fosfaat (p.p.), p. 189-192. Godden, p. 260-261.
 HOOIJER, D. A.: Fossiele gewervelde dieren, p. 192.
 IRAUSQUIN, A. S.
 JAGT, L. E. VAN DER
 JONG, B. DE: Flamingo, p. 182. Spinnen, p. 527.
 KEUR, D.
 KOCK, W. CHR. DE: Visserij, p. 573-575. Visserijmethoden-Visserijontwikkeling, p. 575-577.
 KOELERS, H. J.: Jacht, p. 307-308.
 KRISTENSEN, I.: Biologisch onderzoek, p. 97. Koraal, p. 345-347. Schildpadden, p. 502-503. Walvissen, p. 590-591. Zout (p.p.), p. 623-628.
 KROFT, W. C.
 KROON, T. A. J.
 KUIPERI, M. S.
 KUYP, E. VAN DER
 LEITO, B. M.: Financiën, p. 180-181. Meerjarenplan, p. 379-380.
 LEON, S.
 LIOBA, Zuster

- LUCKMAN-MADURO, mevr. E.
MAASSEN o.p., W.: Bisdom Willemstad, p. 99-102.
MARKS, A. F.: Concubinaat, p. 133-134.
MASLIN, S. J.
MEERBURG, Ph.: Protestantisme, p. 470-472.
MEILINK-ROELOFSZ, M. A. P.
MEIJER, A.
MEIJEREN, H. P. VAN
MOERMAN, H.: Economie, p. 159-162. EEG, p. 175. Toerisme, p. 548-552.
MOFFIE, D.
MÖHLMANN o.p., M.
MORTON, JULIA F.: Geneeskrachtige kruiden en giftige planten, p. 199-201.
MUSKIET, A. B.
OIRSCHOT, Fr. ANTOON VAN
OOSTENDORP, W. J. A.
OZINGA, M. D.: Architectuur, p. 41-47.
PIETERS KWIERS, E. S.: Diergeneeskunde, p. 151-152. Landbouw, p. 354.
Veeteelt, 564-565.
PLANTZ, C. I.: Belastingen (p.p.), p. 73-75.
POTASSE, A.
PUFFELEN, mej. M. C. VAN
RAMSHORST, F. W. VAN: Havens, p. 281-285. Scheepvaart, p. 499-501.
Scheepvaart Inspectie - Scheepvaartverenigingen, p. 501-502. Verkeer en vervoer, p. 566-568.
REUS, Tj. DE
ROESSINGH, M. P. H.: Bestuursregeling (p.p.), p. 77-80. Emancipatie, p. 169-171. Geschiedenis, p. 229-236, 251-257. Slavenhandel, p. 520-521. Slavernij, p. 522-523. Watervoorziening (p.p.), p. 592-596. West-Indische Compagnie, p. 608-609.
RÖMER, R. A.: Seú (p.p.), p. 505.
RÖMER, R. G.: Papiamentu, p. 440-443.
RÖMER-HENRIQUEZ, mevr. B. R. D.: Jeugdbewegingen, p. 309-310.
ROUSE, IRVING: Archeologie (p.p.), p. 29-39.
SAR, A. VAN DER
SAR-VUYK, mevr. J. M. VAN DER
SCHILTKAMP, J. A.: Notariaat, p. 412-415.
SCHOUTEN, H.
SCHOUTEN, J.
SPROCKEL, P. T. M.: Onderwijs, p. 418-424.
STATIUS MULLER, W.: Seú (p.p.), p. 505-506.
STATIUS VAN EPS, L. W.: Geneeskunde (p.p.), p. 200, 202-207.
STOFFERS, A. L.: Palmen, p. 437-438.
STUIVER, P.: Fosfaat, p. 189-192. Mijnbouw en mijnbouwmaatschappijen, p. 393-394. Zout (p.p.), p. 623-628.
TAN, E. S.: Muntwezen, p. 388-391.
THÉ, G. H.: Watervoorziening, p. 594-597.
THIJS, M. D.
TIJSSSEN, Th. G. M.: Industrialisatie, p. 295-297. Lago Oil & Transport Company Ltd., p. 352-353. Petroleumindustrie, p. 451-452. Shell Curaçao N.V., p. 506-508.
VEGTER, H.

VELDHOVEN, M. VAN

VERMEULEN, L. P.: Antillen, p. 23-24. Aruba, p. 48-54. Bevolking, p. 81-95. Bonaire, p. 104-111. Curaçao, p. 139-143. Nederlandse Antillen, p. 406-409. Oranjestad, p. 427-432. Saba, p. 487-495. Sint Eustatius, p. 508-515. Sint Maarten, p. 515-518. Willemstad, p. 612-615. Zout (p.p.), p. 623-628.

VINKE, B.

VROMAN, B.: Wieren, p. 610-612.

WESTERMANN, J. H.: Geologie (p.p.), p. 207-220. Geologisch onderzoek, p. 220-222. Natuurlijke hulpbronnen en natuur, Behoud en beheer van, p. 397-404.

WICHARD TIMMERS, W.: Archieven, p. 39-41. Plantages, p. 456-461.

WINKEL, mej. A. C.

WINKEL, C. M.

WIT, H. DE: Pers, p. 448-449.

YRAUSQUIN, C. O.

P. WAGENAAR HUMMELINCK

Yu'i mama. Enkele facetten van gezinsstructuur op Curaçao door EVA ELISABETH ABRAHAM-VAN DER MARK. Proefschrift Universiteit van Amsterdam, gestencild en daarna gelichtdrukt door Drukkerij "De Curaçaosche Courant" N.V., Curaçao 1969, 212 bladz. en enige bijlagen, waaronder een lijst met errata.

Het is zeer te waarderen dat Mevrouw ABRAHAM zich de moeite heeft getroost gegevens te verzamelen en te verwerken over het gezinsleven op Curaçao. Haar studie is een nuttige aanvulling op het vele onderzoek naar de man-vrouw-kind relaties dat in West-Indië is verricht. Want zij is één van de weinigen die ons in de gezinnen binnenvoert en laat zien hoe man en vrouw en de kinderen samenwerken. Zij verkreeg dit inzicht door schoolkinderen te enquêteren met een vragenlijst, waarbij die van P. G. HERBST¹ als model diende. Aan de kinderen werd gevraagd wie er in huis bepaalde handelingen verricht, en wie in deze de beslissingen neemt. B.v.: "Wie gaat er eten kopen?" en "Wie beslist wat voor eten er gekocht moet worden?". Ook werd geïnformeerd naar mogelijke spanningen die daarbij kunnen optreden: "Hoe vaak zijn je ouders het niet met elkaar eens over wat er gekocht moet worden?" Deze en andere vragen werden voorgelegd aan Curaçaose kinderen in de zesde klas lagere school. De schrijfster spreekt van 'negride' kinderen die niet tot de 'negride elite' van hogere ambtenaren, beoefenaren van vrije beroepen en vooraanstaande personen in het bedrijfsleven behoren².

¹ A conceptual framework for studying the Family. In: O. A. OESER & S. B. HAMMOND, *Social structure and personality in a city*, 1954.

² Mevrouw ABRAHAM gebruikt herhaaldelijk de term negride, b.v. als zij over de negride groep en het negride gezin schrijft. Zolang niet is aangetoond dat bepaalde kenmerken van man-vrouw-kind relaties in West-Indië uitsluitend bij negers voorkomen en niet bij andere raciale groepen is het niet juist in dit verband van negride groep te spreken. Mevrouw ABRAHAM bedoelt: lagere inkomenscategorieën. Hindostaanse arbeiders die aan de plantages zijn gekluisterd hebben man-vrouw-kind relaties die

Wat bleek nu? De kinderen tezamen rapporteerden dat de meerderheid (59%) der huishoudelijke taken (wassen, koken etc.) door de vrouw wordt verricht en dat in de meeste gevallen (62%) de vrouw in deze ook de beslissingen neemt. En wat het verzorgen der kinderen betreft: ook hier worden de meeste beslissingen (62%) door de vrouwen genomen, maar in dit geval wordt vaak door man en vrouw beiden gehandeld (p. 139). Wat aangelegenheden op economisch gebied betreft (b.v. op afbetaling kopen en de elektriciteitsrekening gaan betalen) wordt meer door de man gehandeld en beslist.

Handelingen en beslissingen kunnen worden gekombineerd tot z.g. interaktiepatronen, b.v. de vrouw handelt en beslist alleen (vrouw autonoom) en de vrouw handelt, doch de man beslist (man autokratisch). Aldus doende blijkt dat de vrouw voornamelijk autonoom is op het gebied van haar huishoudelijke taken en op het gebied van de verzorging der kinderen (p. 145). Overheersend op andere gebieden is het z.g. synkretisch koöperatieve patroon, het beslissen en handelen van beiden.

Zoals gezegd werd ook gepoogd vast te stellen over welke zaken de ouders het niet met elkaar eens waren (= spanning). Veel spanning bleek er te zijn ten aanzien van het opruimen van de rommel in huis (overbevolkte woningen!), de maaltijden van de man, het mee uitnemen van de kinderen, geld waarom de kinderen vroegen, het beheren van radio en/of tv en het kopen op afbetaling.

Wat de spanningen bij de verschillende interaktiepatronen betreft bleek dat veel spanningen voorkwamen bij het synkretisch koöperatieve patroon, het patroon waarbij de vrouw leiding geeft en in situaties waarbij de vrouw autonoom is. Mevrouw ABRAHAM verklaart dit door te stellen dat de vrouwen de gegeven situatie niet erg waarderen; zij zouden – overeenkomstig de normen van de samenleving – meer gezag en verantwoordelijkheid van de mannen verwachten en wensen (p. 150).

De zoëven vermelde konklusies zijn gebaseerd op de frekwentieverdelingen van alle antwoorden die – door de geënquêteerden tezamen – op bepaalde vragen werden gegeven. B.v. er waren in totaal 323 antwoorden op de vragen "wie wast de kleren?", "wie beslist wanneer de kleren gewassen moeten worden?" en "hoe vaak zijn je ouders het daar over oneens?". In 97% van de 323 gevallen wassen de vrouwen en in 95% van de gevallen beslissen de vrouwen wanneer er gewassen wordt. Men kan echter ook per huishouden zich afvragen ten aanzien van hoeveel verschillende bezigheden (wassen, kinderen wekken, dieren verzorgen, reparaties verrichten etc.) de man of de vrouw handelt en beslist. Op grond hiervan kan men de huishoudens indelen in man-dominant, vrouw-dominant, autonoom, synkretisch-koöperatief en huishoudens met een synkretische funktieverdeling. Mevrouw ABRAHAM heeft dit gedaan en komt tot de konklusie dat 85 huishoudens niet kunnen worden ingedeeld. Onder de overige 256 komen de vijf onderscheiden struktuurtypen ongeveer gelijkelijk voor (p. 153). Maar er zijn wel veel overgangsvormen; zo is van de autokratische huishoudingen de helft eigenlijk autokratisch-autonoom.

Een vergelijking van de struktuurtypen naar het inkomen van het hoofd overeenkomst vertonen met die van in armoede en ellendige omstandigheden levende negers. Als Mevrouw ABRAHAM in termen van ras denkt is haar bewijsmateriaal uit Puerto Rico (p. 43) niet terzake.

van de huishouding leverde geen significant verschil op. Hetzelfde geldt voor de vergelijking naar aantallen duurzame consumptiegoederen (p. 154). Verder bleek dat in de huishoudens waar de man domineert meer verwanten van de man wonen terwijl in vrouw-dominante huishoudens meer verwanten van de vrouw vertoeven (p. 154). Een vergelijking van de structuren op basis van de frequentie van de kontakten met familieleden bleek geen verschillen op te leveren (p. 155).

De structuren, welke zijn gebaseerd op gegevens door kinderen verstrekt, werden vergeleken met antwoorden die door de ouders/verzorgers werden gegeven op vragen naar beslissingen t.a.v. de kinderen. Het bleek in de man-dominante structuren veel vaker voor te komen dat de man beslist in plaats van de vrouw. In de vrouw-dominante structuren is het omgekeerde het geval (p. 162).

Er werd ook aandacht besteed aan de taakverdeling in de onderzochte huishoudingen. Vrouwen met een inwonende partner zijn in de eerste plaats bezig met de verzorging van de kinderen, met huishoudelijke taken en ook wel met activiteiten op sociaal gebied, zoals kontakten met de school en de dokter en met het bezoeken van familieleden. De vrouwen zonder inwonende partner daarentegen zijn in sterkere mate actief op sociaal en economisch gebied, hetgeen ten koste gaat van de verzorging van de kinderen en van de huishouding.

De man houdt zich vooral bezig met economische en sociale activiteiten en verder met de huishoudelijke zaken die des mans zijn. "De participatie van de vrouw in de huishouding omvat een veel groter aantal activiteiten dan die van de man, activiteiten welke bovendien voor een belangrijk deel dagelijks herhaald worden, wat voor vele activiteiten van de man in de huishouding niet geldt". (p. 191). De vrouw 'delegeert' (zoals Mevrouw ABRAHAM dit noemt) een deel van haar taken aan de kinderen. Vooral als een partner ontbreekt hebben de meisjes aardig wat te doen (p. 191/2); voor de jongens (beneden de zestien) maakt het weinig uit of moeder al dan niet een partner heeft (p. 192).

Als Mevrouw ABRAHAM haar konklusies ten aanzien van de taakverdeling in de huishoudens samenvat stelt zij dat er duidelijke normen bestaan die rolsegregatie (werkverdeling) op basis van geslacht voorschrijven. De man brengt deze normen in de praktijk, de vrouw in veel mindere mate. De moeder neemt in de Curaçaose huishouding een centrale plaats in, hetgeen – merkt Mevrouw ABRAHAM terecht op – in vele maatschappijen het geval is. Volgens de norm is de man hoofd van de huishouding en de uiteindelijke bron van het gezag (p. 198), maar als hij geen of slechts een gering inkomen heeft, kan er een situatie ontstaan waarin de rol van de man in de huishouding marginaal wordt (p. 199). "Desondanks kan gezegd worden dat marginaliteit van de man geen wezenlijk kenmerk is van het merendeel der Curaçaose huishoudingen" (p. 200). Daar geeft Mevrouw ABRAHAM een aantal redenen voor waarvan ik de zin echter niet heb begrepen. De indruk wordt gevestigd dat Curaçao in dit opzicht verschilt van andere gebieden in West-Indië. Maar dit is op geen enkele wijze aangetoond. Er werd een steekproef genomen uit een bepaald deel van de Curaçaose bevolking¹; in het sample "ontbreken vrouwen onder de 30 jaar, terwijl het aantal

¹ Mevrouw ABRAHAM enquêteerde 476 kinderen uit de zesde klas lagere school en 257 ouders/verzorgers van deze kinderen.

vrouwen van 55 jaar en ouder dat is opgenomen gering is'' (p. 76). Men zou dus moeten vergelijken met dezelfde bevolkingskategoriën op andere eilanden, d.w.z. met huishoudingen met opgroeiende kinderen, waarvan er minstens één in de zesde klas zit, maar dit is niet gebeurd.

Er werden nog meer konklusies uit de enquêtes getrokken. Ik laat het echter bij de bovenstaande voorbeelden welke mij de belangrijkste lijken.

In deze studie neemt het begrip matrifokaliteit een belangrijke plaats in; het tweede hoofdstuk (na de inleiding over Curaçao) is er geheel aan gewijd. Helaas echter wordt dit begrip niet duidelijk gedefinieerd, althans niet op een voor analytisch onderzoek bruikbare wijze. Uitgegaan wordt van de volgende omschrijving van HOETINK: het matrifokale gezin is een gezinstype, waarbij de moeder een centrale, dominerende plaats inneemt, terwijl de vader een randfiguur is, dikwerf afwezig, sexuele relaties onderhoudend met andere vrouwen; in het gezin vindt niet zelden moeders moeder een plaats evenals moeders dochter(s), eventueel met kinderen. Niet zelden ook dient men niet van één, maar van meerdere vaders te spreken, die elkander als 'passagierende' figuren opvolgen¹. Het nadeel van deze definitie is dat er zo veel verschijnselen in worden vermeld die men met verschillende termen zou moeten aanduiden, o.a. uithuizige vader, buitenhuwelijks geslachtsverkeer (van de man), grootmoedergezin (of driegeneratiegezin), scheiding of verlating en tenslotte matrifokaal gezin (of huishouden) waarin de man een marginale rol speelt. Dit laatste is een vast kenmerk van de definitie, alle andere kenmerken kunnen, maar behoeven niet aanwezig te zijn. Bovendien zijn de kenmerken niet logisch consistent: in een gezin waar moeders moeder vertoeft kan de huisvader wel degelijk een dominerende positie innemen. Hetzelfde geldt voor een gezin waar moeders (en vaders!) dochter aanwezig is. Er wordt gesproken over een gezin waar "moeders dochter(s), eventueel met kinderen" aanwezig is. Dit impliceert gevallen waarin moeders dochter(s) zonder kinderen aanwezig is.

Waarom dit universele verschijnsel een kenmerk van matrifokaliteit (hoe dan ook gedefinieerd) moet zijn is mij een raadsel. Aan dit complexe begrip matrifokaliteit voegt Mevrouw ABRAHAM op pag. 2 nog onwettige geboorten en de voorname positie van de vrouw als grootmoeder toe. Het wordt dus steeds ingewikkelder; onwettige geboorten houdt het niet sluiten van een huwelijk in. Dit is iets wat niet met een gezinstype te maken heeft. Men moet – terwille van de duidelijkheid – een onderscheid maken tussen vormen van verbintenissen (relaties) tussen man en vrouw (o.a. huwelijk en konkubinaat) en vormen van groepen (b.v. gezinnen zonder kinderen, gezinnen met alleen kinderen, gezinnen met kinderen en anderen). De kern van matrifokaliteit ligt volgens Mevrouw ABRAHAM in de centrale plaats van de moeder en de marginale positie of de afwezigheid van de vader.

Zinvoller lijkt mij de onderscheiding in psychologische, structurele en funktionele matrifokaliteit. In het eerste geval is er een zeer sterke band tussen moeder en kinderen en een veel minder hechte band tussen vader en kinderen. Struktureel matrifokaal is een huishouding zonder man in de rol van echtgenoot/vader of een huishouden waarin deze slechts zelden

¹ H. HOETINK, *Gezinsvormen in het Caribische gebied. Mens en Maatschappij* 36, 1961, p. 81-93.

aanwezig is. Het is in dit laatste geval min of meer vanzelfsprekend dat de man dan een marginale positie inneemt. Als er in het geheel geen man is, is het wat wonderlijk om te stellen dat de man een marginale positie inneemt. Funktioneel, aldus Mevrouw ABRAHAM, "kan men matrifocale huishoudingen opvatten als huishoudingen waarin de moeder de meeste functies vervult, terwijl de vader zijn functies niet of op gebrekkige wijze vervult, en met name de economische en statusgevende functies" (p. 47).

Dat 'matrifokaliteit' vroeger op Curaçao heerste wordt afgeleid uit een brief van de Raad van Politie uit de jaren twintig van de vorige eeuw waarin gesteld wordt dat de slavenmannen twee à drie vrouwen tegelijk hadden en de vrouwen zelden lang met dezelfde man bleven huishouden (p. 17).

Het tweede 'bewijs' is een citaat van HOETINK: "Aan de slaven was het huwelijk verboden; de kern van het slavengezin bestond uit de moeder en haar kinderen" (p. 18). Het al of niet gehuwd zijn heeft echter niets te maken met wat Mevrouw ABRAHAM als de kern van matrifokaliteit beschouwt, namelijk de marginale positie van de man. Het is dan ook niet verhelderend dat in het hoofdstuk over de matrifokaliteit op Curaçao zo veel aandacht wordt besteed aan buitenechtelijke kinderen. Uit de daling van het percentage buitenechtelijke kinderen mag niet worden afgeleid dat de matrifokaliteit is afgenomen.

Mevrouw ABRAHAM stelt dat Curaçao minder huishoudingen telt waarin een man in de rol van echtgenoot/vader ontbreekt dan diverse andere delen van het Caribisch gebied (p. 35), maar ze geeft geen cijfers die deze uitspraak staven. Een verklaringsgrond voor het veelal aanwezig zijn van een echtgenoot/vader is de economische positie van de Curaçaose vrouw. Er zijn, zegt Mevrouw ABRAHAM, weinig mogelijkheden voor de vrouwen om een eigen inkomen te verwerven, waaraan ze toevoegt dat op vele andere eilanden in het Caribisch gebied de positie van de vrouw op economisch terrein wellicht nog ongunstiger is. Maar op die eilanden zijn de economische perspectieven van de man ook weinig belovend. Het voornaamste verschilpunt in deze vergelijking is dat de Curaçaose mannen er beter aan toe zijn dan de mannen elders in West-Indië. Het is daarom verrassend dat Mevrouw ABRAHAM het geringe aantal huishoudingen zonder echtgenoot/vader op Curaçao mede toeschrijft aan . . . de zwakke economische positie van de vrouw (p. 206).

Het weinige materiaal dat Mevrouw ABRAHAM aandraagt laat niet toe om een uitspraak te doen over de vraag wie er beslist over het gaan samen wonen (of huwen). Toch zegt zij "dat de Curaçaose vrouw meer geneigd is te trouwen dan vrouwen in een Caribische maatschappij waar een man op dit punt dikwijls weinig of niets te bieden heeft" (p. 37). Dit is in strijd met wat vele onderzoekers in West-Indië constateerden, namelijk dat het de man is die beslist welke vorm de verbintenis aanneemt (extra residentieel, konkubinaat of huwelijk).

Mijn voornaamste bezwaar tegen het boek is dat het Curaçaose gezin te weinig is geplaatst in de kontekst van de gehele samenleving. Dit is van groot belang daar Curaçao naast overeenkomsten ook verschillen met de overige Caribische samenlevingen vertoont. Het is zeer waarschijnlijk dat deze verschillen (o.a. de meerdere welvaart, tot voor kort) de gezinsstructuur beïnvloeden. Op deze omissie is door mij gewezen in een artikel in de *Sociologische Gids* van mei/juni 1970, p. 235 e.v.

Het boek van Mevrouw ABRAHAM, dat in goed Nederlands is geschreven, bevat echter zeer veel belangwekkend materiaal. De sociologische literatuur over het Caribisch gebied is door haar studie verrijkt. Het is alleen jammer dat het boek kennelijk in grote haast is geschreven. Er is een zeer lange lijst van errata, maar deze is geenszins volledig. Citaten zijn verkeerd overgenomen en verscheidene cijfers kloppen niet. Om een voorbeeld te noemen: van een reeks van zestien getallen (aantal huwelijken per jaar onder de R.K. bevolking), ontleend aan *Geschiedenis der Missie van Curaçao* (1945), werden er drie verkeerd overgeschreven.

G. J. KRUIJER

De laatste resten tropisch Nederland door WILLEM FREDERIK HERMANS. De Bezige Bij, Literaire Reuzenpocket 306, Amsterdam 1969, 199 blz., met foto's en krantenknipsels (f 8,50).

Als ik schrijf, schrijft HERMANS, doe ik mijn best iets te beweren dat nog niet eerder is beweerd, of tenminste weg te laten wat bij honderd anderen ook te vinden is. Nu: daar is HERMANS dan *niet* in geslaagd, tenzij men honderd letterlijk opvat. Zijn tekst is even weinig origineel als de toast die hem op Sint Eustatius, op een papiertje getypt, werd verstrekt met het opschrift "Original Toast". Dit neemt niet weg dat HERMANS een scherpe observator is en wat hij zag en hoorde op een duidelijke, soms oorspronkelijke, wijze kan opschrijven. Maar in wat hij zoal beweert, heeft hij lang niet altijd gelijk, terwijl hij het niet altijd goed bedoelt, hetgeen men ten overvloede op het laatste blad van de omslag kan lezen.

Er is een correlatie tussen HERMANS oordeel over de door hem bezochte landen en de wijze waarop hij er werd ontvangen. De Antillen en de Antillianen komen er beter af en staan er beter op dan Suriname en de Surinamers. In Paramaribo was men daar erg boos over. Het Dagblad *De West* nam de in *Avenue* gepubliceerde delen van het boek, geheel of gedeeltelijk over en stak zijn ergernis niet onder stoelen of banken, maar in vetgedrukte naschriften. Maar ja: de West kreeg weer wat publiciteit. Laten we hopen dat dit boek de kring verruimd heeft van hen die belangstelling hebben voor Suriname en de Nederlandse Antillen.

G. J. KRUIJER

H. J. MARIUS GERLINGS

HET KONINKRIJKSSTATUUT

I. Noord en Zuid, Oost en West	P. 135
II. De vier Koninkrijken.	P. 140
III. De eigen organen van het Statuutskoninkrijk	P. 141
IV. De aanvaarding en vestiging van de nieuwe rechtsorde	P. 144
V. De regeling van wijziging van het Statuut.	P. 149
Noten	P. 154

I. NOORD EN ZUID, OOST EN WEST

Op de kop af honderd jaar na de historische grondwetherziening van 1848, waarbij de ministeriële verantwoordelijkheid in de Grondwet is vastgelegd,¹ heeft de Nederlandse Grondwet opnieuw een wijziging ondergaan waar geschiedenis mee is gemaakt.

De eerste Grondwet heeft Nederland gekregen na de Franse overheersing, in 1814. Reeds het volgende jaar moest deze worden herzien doordat aan Nederland de Belgische landen werden toegevoegd en de 'Souvereine Vorst' de Koning was geworden.

De Staat, die in 1814 was genoemd 'De Vereenigde Nederlanden' kreeg toen de naam 'Het Koninkrijk der Nederlanden'. Zoals men weet, is de Grondwet in 1840 aangepast aan de inmiddels alweer gewijzigde situatie: de zuidelijke landen hadden zich afgescheiden. Na het einde van de volgende overheersing, van Nederland door Duitsland, van Nederlands-Indië door Japan, was er de grootst mogelijke haast om de Grondwet aan te passen aan wat toen bezig was zich te voltrekken: in feite had Nederlands-Indië zich al aan het Koninkrijksverband onttrokken, maar het was de bedoeling toch nog een verband te behouden, zij het dan nu op een geheel nieuwe leest. Terwijl Nederlands-Indië een afhankelijk onderdeel van het Koninkrijk der Nederlanden was geweest, zou het onder de naam 'de Verenigde Staten van Indonesië' een

onafhankelijke Staat worden, maar die Staat en het Koninkrijk der Nederlanden zouden zich verenigen tot de Nederlands-Indonesische Unie onder behoud van ieders onafhankelijkheid en soevereiniteit.² Deze Unie zou 'op eigen naam' aan het internationaal rechtsverkeer deelnemen.³ Formeel is de Nederlands-Indonesische Unie tot standgekomen,⁴ maar het als groots bouwwerk geconstrueerde lichaam bleek doodgeboren.

Nauwelijks was in 1954 de mislukking van deze Unie erkend, of een project op kleiner schaal kwam van de grond, maar met beter resultaat. Op de vijftiende december 1954 werd de nieuwe rechtsorde voor het Koninkrijk der Nederlanden in een 'plechtige bijeenkomst' in de Ridderzaal te 's-Gravenhage bevestigd en bij proclamatie van 29 december 1954 plechtig afgekondigd. In een bepaald opzicht was deze opzet te beschouwen als een soort herhaling van het plan, dat men met de Nederlands-Indonesische Unie had beoogd. Ook thans immers was het procédé als volgt: van het Koninkrijk der Nederlanden werd een gedeelte afgesplitst, dat daar tot nog toe een afzonderlijk onderdeel – met een afzonderlijke status – van had gevormd, onder gelijktijdige opvang van dat onderdeel door het als gelijkwaardige partner te aanvaarden in een zodoende te vormen hogere eenheid. Maar terwijl het in De Oost was gegaan om één partner, ging het in De West om twee partners – zodat de nieuwe eenheid tot stand kwam als een nieuwe Staat die *drie* Staten omspande: het aloude Koninkrijk der Nederlanden, Suriname, en de Nederlandse Antillen.

De nieuwe rechtsorde met De West kwam dus in feite tot stand nadat die met De Oost was mislukt. Maar beiden stamden uit een gezamenlijke opzet. Het was de bedoeling geweest dat zij tegelijkertijd in werking zouden treden; de volgorde was eerder andersom bedoeld: Dus niet eerst de Unie met Indonesië en daarna een nieuwe eenheid van Nederland met Suriname en de Nederlandse Antillen, maar eerst deze laatstbedoelde, en dan zou *die* eenheid tezamen met Indonesië de Nederlands-Indonesische Unie vormen. Dus trapsgewijze telkens hoger en groter.⁵

Deze opzet was neergelegd in de Grondwetswijziging van 1948, door aan die Grondwet als veertiende een bijzonder hoofdstuk toe te voegen dat uniek zal blijven. Het droeg als opschrift: "Bijzondere bepalingen nopens de overgang naar een nieuwe rechtsorde voor de in artikel 1 genoemde grondgebieden."⁶ Nog meer bijzonder dan het opschrift, was de tekst van dit hoofdstuk, want deze was van totaal ander gehalte dan men in grondwetten

pleegt aan te treffen. Een grondwet immers onderscheidt zich van andere wetten doordat deze de grondslag is voor de Staatsorganisatie en voor het functioneren van de Staatsorganen op welke het Staatsorganisme berust. Hier echter werd niet een nieuwe organisatiestructuur vastgesteld waar van die tijd af 'de nieuwe rechtsorde' van Nederland met De Oost en met De West op zou zijn gebaseerd; neen, het veertiende hoofdstuk had slechts ten doel een beginselprogram vast te stellen. Met dit hoofdstuk werd de Regering van Nederland door de grondwetgever gemachtigd de onderhandelingen met de overzeese gebiedsdelen voort te zetten en zo mogelijk een nieuwe rechtsorde te vestigen op de wijze zoals in dat hoofdstuk van de Grondwet werd vastgesteld. Ten onrechte hebben velen gedacht, dat door het vaststellen van die grondwetswijziging de nieuwe rechtsorde al was tot standgekomen, en dit heeft tot allerlei verwarringen aanleiding gegeven.⁷

Het duidelijkst kan deze verwarring worden geïllustreerd aan de hand van één merkwaardig incident. Terwijl de Nederlandse Regering in het wetsontwerp tot wijziging van de Grondwet⁸ had voorgesteld, dat Nederland, Suriname en de Nederlandse Antillen een Koninkrijk zouden gaan vormen waarvan de Kroon zou worden gedragen door Hare Majesteit Koningin Wilhelmina, Prinses van Oranje-Nassau, en bij opvolging door Haar wettige opvolgers in de Kroon der Nederlanden, had men in dat wetsontwerp voor de Nederlands-Indonesische Unie iets anders voorgesteld: "Er zal een Unie worden gevormd," "Aan het hoofd der Unie staat Hare Majesteit Koningin Wilhelmina." (enz.) In de Tweede Kamer der Staten-Generaal is de vraag gesteld waarom men hier sprak van een *hoofd* en niet van *Koning*. De Ministers lieten weten, dat voor de Unie een Koning (– tegenwoordig zou men zeggen: –) geen haalbare kaart was. De Tweede Kamer hield echter vast en zette door en zo is bij amendement de tekst van art. 209 lid 3 van de Grondwet geworden: "De Kroon der Unie wordt gedragen door Hare Majesteit Koningin Wilhelmina." (enz.) Het leek er op, dat hier door vastlegging in de Grondwet een principieel resultaat mee was geboekt, maar – wij weten het nu – het betrof slechts een beginselprogram en de Ministers hadden tevoren laten weten dat dit geen kans van slagen bood. En zo is het gegaan: In het Statuut voor de Nederlands-Indonesische Unie is het – ondanks de redactie die in de Grondwet stond – geworden: "Aan het hoofd der Unie staat Hare Majesteit Koningin Juliana." Maar zelfs dat is dus niet werkelijkheid geworden.

De Kroon van het in het vijfde lid van artikel 209 van de Grondwet van 1948 bedoelde Koninkrijk is opgedragen aan en wordt "gedragen door Hare Majesteit Juliana" (enz.).

Aanvankelijk is als naam voor dat Koninkrijk voorgesteld "Verenigd Koninkrijk der Nederlanden," maar tenslotte heeft men het gedoopt: "Het Koninkrijk der Nederlanden." Daarmee had men alweer een akelig misverstand geschapen, want dit was uitgerekend de naam die ons Koninkrijk uit het jaar 1815 altijd al had gedragen! Ter onderscheiding ging men toen spreken van het Koninkrijk krachtens het Statuut en van het Koninkrijk krachtens de Grondwet; men is gaan spreken van Koninkrijksaangelegenheden tegenover niet-Koninkrijksaangelegenheden; van Rijkswetten tegenover gewone – Nederlandse – wetten (alsof niet *alle* wetten koninkrijkswetten waren), allemaal gelegenhedsbenamingen die nodig waren geworden, omdat men nu eenmaal twee organisaties met dezelfde naam had benoemd. Het is blijkbaar niet te vermijden geweest dat de verwarring zover is gegaan, dat men alles door elkaar heeft gehaspeld en ieder onderscheid heeft verwaarloosd. Zonder de kwestie scherp te stellen is men gaan denken dat er dus altijd nog maar van één Koninkrijk der Nederlanden sprake was, het oude maar gereorganiseerde Koninkrijk, dat voor de vastelandse zaken de Grondwet heeft behouden en voor de contacten met De West een Statuut heeft gekregen.

Het heeft tot 10 juli 1962 geduurd eer deze kwestie goed is gaan spelen. Het was in een vergadering van de Tweede Kamer der Staten-Generaal dat voor het eerst gedelegeerden uit Suriname krachtens het Statuut aan de beraadslagingen deelnamen. Een van hen maakte er bezwaar tegen, dat een ontwerp voor een Koninkrijkswet in behandeling was genomen in een vergadering die was belegd en bijeengeroepen als vergadering van de 'gewone' Tweede Kamer, dus van die welke bestaat krachtens de Grondwet. Alvorens een ontwerp van wet in behandeling te nemen dat krachtens het Statuut zou moeten worden een 'Rijkswet,' zou dus de zitting van de (gewone) Tweede Kamer moeten zijn gesloten en de vergadering van de Tweede Kamer van het Statuutskoninkrijk moeten zijn geopend. De Voorzitter van de Kamer heeft daar toen hoffelijk op geantwoord, maar uit zijn woorden bleek, dat hij de draagwijdte van het bezwaar niet onderkende. Een week later speelde dezelfde kwestie in de Eerste Kamer. Toen was het de Minister-President, optredende als Minister van Buitenlandse Zaken ad interim, die er blijk van gaf dat hij nòg niet over deze

kwestie was georiënteerd. Hij sprak er zijn bevreemding over uit, dat, indien die opmerkingen van Surinaamse zijde gegrond zouden zijn, er *twee* Koninkrijken zouden bestaan, één volgens het nieuwe Statuut en één volgens de Grondwet. Blijkbaar vond hij dit denkbeeld dermate vreemd, dat hij heeft gemeend met die opmerking te kunnen volstaan en toen is men maar overgegaan tot de orde van de dag.⁹ Dit is toch wel een hoogst ongewenste situatie met betrekking tot iets dermate belangrijks als de structuur van een Koninkrijk (of van twee Koninkrijken!).¹⁰

Reeds werd vermeld, dat het de bedoeling is geweest, dat de Nederlands-Indonesische Unie op eigen naam aan het internationale rechtsverkeer zou deelnemen. Iets dergelijks is niet bepaald voor het Koninkrijk met De West. Hoe is dit te verklaren? Het zou de moeite waard zijn wanneer iemand dat eens haarfijn zou uitpluizen; voorshands meen ik de hier gestelde vraag lakoniek als volgt te mogen beantwoorden. Het is gegaan zoals het met veel ontwerpen voor wetten en statuten gaat. Over de opzet en over de eerste artikelen wordt enorm veel naar voren gebracht; dan treedt vermoeidheid op, men komt bovendien in tijdnood en dan gaat de rest er met veel minder moeite wel doorheen. In ieder geval: het krachtens het Statuut bestaande Koninkrijk der Nederlanden is nog steeds niet lid van de Organisatie van de Verenigde Naties. Sommigen zijn van mening dat dit Koninkrijk zelfs geen rechtspersoonlijkheid heeft,¹¹ en men heeft er op gewezen dat het ook geen schatkist bezit.¹² Wat die rechtspersoonlijkheid betreft: het is toch wel een bijzonder vreemde bewering, dat er een Koninkrijk zou zijn, dat niet rechtspersoonlijkheid zou hebben. Hoe zou dat dan publiekrechtelijke en privaatrechtelijke overeenkomsten kunnen aangaan? Het wonderlijkste is welhaast, dat blijkbaar niemand zich over dergelijke kwesties heeft drukgemaakt en zich er aan heeft gestoten dat dit alles zich niet verdraagt met de stelling, dat er slechts één Koninkrijk der Nederlanden is. Want het sinds 1815 bestaande Koninkrijk der Nederlanden is wel lid van de Organisatie van de Verenigde Naties, het heeft wel rechtspersoonlijkheid en het heeft wel een schatkist.

Merkwaardig is, dat de buitenlandse betrekkingen zowel van het Statuutskoninkrijk alsook van de Staten Suriname en de Nederlandse Antillen in feite worden behartigd door de Regering van het Koninkrijk der Nederlanden van 1815, waarbij uiteraard voorzoveel nodig met de regeringen van Suriname en van de Nederlandse Antillen overleg wordt gepleegd.

Het bovenstaande biedt zoveel ongeloofwaardigs, dat het geen moeite zal behoeven te kosten er tegenin te schrijven. Maar dat zal pas verantwoord zijn wanneer men zal hebben kennisgenomen van de studies welke tot het hierboven geschrevene hebben geleid. Wie dit alles nauwkeurig wil nagaan, moge worden verwezen naar de literatuur welke in noten onder deze bijdrage is vermeld. In die studies wordt wel weer naar andere vindplaatsen verwezen.

II. DE VIER KONINKRIJKEN

Op één facet is nog onvoldoende aandacht gevallen en dat betreft nog wel het aanzicht waarmee het Statuutskoninkrijk zich met de daarin verbonden Staten naar de buitenwereld vertoont.¹³ De eerste zin van het eerste lid van artikel 2 van het Koninkrijksstatuut luidt: "De Koning voert de Regering van het Koninkrijk en van elk der landen." Nog niet is nagegaan wat nu precies het karakter van elk dier 'landen' is. (Het gaat natuurlijk niet om 'landen' maar om Staten; artikel 42 van het Statuut spreekt dan ook van Staatsinrichting en van Staatsregeling). Na te hebben geconcludeerd, dat twee van deze Staten het karakter hebben van Koninkrijk,¹⁴ resteert de vraag welk karakter de Staten Suriname en de Nederlandse Antillen hebben.

De redactie van de Statuutsbepaling, dat de Koning *de Regering voert*, is voor ernstige bestrijding vatbaar, maar dat is een ander verhaal; één ding staat wel vast: Kennelijk heeft men de Koning aan het hoofd willen stellen van het overkoepelende Koninkrijk alsook van elk der drie daarin verbonden Staten, die in deze tekst zonder enige nuancering in één adem worden genoemd. Dit leidt onafwendbaar tot de conclusie, dat ook de Staten Suriname en de Nederlandse Antillen Koninkrijken zijn. Destijds heb ik van de structuur van het Statuutskoninkrijk een schema gegeven.¹⁵ Thans kan dit schema als volgt worden verbeterd.¹⁶ Zie pag. 141.

Men ziet dus dat er vier Koningen zijn. Het is van belang nog enig commentaar te geven. Men komt in artikel 40 de term tegen: 'het gehele Koninkrijk'. Dit is te verklaren uit de spraakverwarring betreffende de beide Koninkrijken der Nederlanden. DONNER¹⁷ is uitgegaan van de Koning en heeft dan onderscheiden in welke functie deze telkens handelt. Het gaat echter niet om *de* Koning, maar om een persoon die Koning is van meer dan één Koninkrijk. (Het is een algemeen bekende figuur, dat iemand zowel Voorzitter van de ene vereniging alsook Voorzitter van een andere vereniging is. Het is dan niet zo, dat *de* Voorzitter twee voorzittershamers

tegelijk hanteert; er zijn dan twee Voorzitters, die, zoals men pleegt te zeggen, een personele unie vormen.) In de toelichting op artikel 2 lid 2 van het Statuut staat: "De Ministers der landen zijn Koninklijke Ministers." Zij zijn dit niet van het Statuutskoninkrijk maar van hun eigen Staat.

III. DE EIGEN ORGANEN VAN HET STATUUTSKONINKRIJK

Ingevolge het veertiende hoofdstuk, dat in 1948 aan de Grondwet is toegevoegd, zouden er boven het Koninkrijk der Nederlanden op twee niveau's nieuwe 'eenheden' worden gevormd. Wij hebben er al op gewezen hoe merkwaardig het is, dat men deze opzet niet heeft geconstrueerd op de voor de handliggende wijze: étappégewijs, eerst de eersthogere eenheid en dan tenslotte aan de top de hoogste eenheid, de Nederlands-Indonesische Unie. De haast waarmee men onder druk van de omstandigheden te werk is gegaan, vindt zijn weerslag in de tekst van artikel 209. Dit (inmiddels alweer vervallen) artikel schreef eerst voor, dat er een Unie zou worden gevormd, waarin als gelijkwaardige Staten zouden deelnemen 'het in het vijfde lid bedoelde Koninkrijk en de Verenigde Staten van Indonesië'. Zowel die ene alsook die andere Staat bestond toen nog niet en wat men beoogde werd pas in latere leden van het artikel aangeduid: 'het in het vijfde lid bedoelde Koninkrijk' uiteraard in lid 5, 'de Verenigde Staten van Indonesië' in lid 6. Merkwaardig is, dat men wel al voor de ene Unie-partner een naam wist (de Verenigde Staten van Indonesië), en dat men ook al een naam had voor de Unie, maar dat men nog

geen naam bedacht had voor de andere Uniepartner, die in het vijfde lid van het artikel werd bedoeld.

Ook in ander opzicht maakt artikel 209 een onvoldragen indruk. Voor de beoogde Nederlands-Indonesische Unie werd in lid 4 bepaald dat de Unie *door eigen organen* de samenwerking 'tussen' de deelnemende Staten zou "verwezenlijken in zake buitenlandse betrekkingen, defensie en voor zover nodig financiën, alsmede nopens onderwerpen van economische en culturele aard; zij zal de rechtszekerheid, de fundamentele menselijke rechten en vrijheden, en deugdelijk bestuur waarborgen" en op eigen naam aan het internationaal rechtsverkeer deelnemen. Het bevreemdt, dat dit niet ineens voor de *beide* beoogde nieuwe eenheden is bepaald, want het ligt voor de hand dat er geen enkele reden kon zijn waarom dit alles wel voor de hoogste eenheid en niet eveneens voor de andere zou gelden. Trouwens, een gedeelte van al deze desiderata was al voor het gehele complex (voor de gehele beoogde 'nieuwe rechtsorde') geschreven in artikel 208: "een nieuwe rechtsorde worden gevestigd, waarbinnen deze gebieden de eigen belangen zelfstandig behartigen en op de voet van gelijkwaardigheid zijn verbonden tot verzorging van de gemeenschappelijke belangen en tot wederkerige bijstand, een en ander onder waarborgen voor de rechtszekerheid, de fundamentele menselijke rechten en vrijheden, en deugdelijk bestuur."

Toen men dit hier al had gesteld, was het overbodig dit in het vierde lid van art. 209 te herhalen. Nu men dit toch in dat vierde lid heeft gedaan met betrekking tot de Nederlands-Indonesische Unie en men er nog het een en ander heeft bijgevoegd over te vormen eigen organen (ook dat had men ineens in artikel 208 kunnen stellen met betrekking tot de beide beoogde nieuwe eenheden), spreekt het vanzelf, dat men dit dan ook had moeten doen met betrekking tot de in het vijfde lid bedoelde eenheid, maar daar zoekt men er te vergeefs naar.

Het zou onjuist zijn a contrario te beweren dat ten behoeve van de in lid 5 bedoelde eenheid dus blijkbaar niet iets dergelijks is beoogd. In artikel 208 was er nu al over geschreven; in het vierde lid van 209 was het vervolledigd; toen vond men het blijkbaar genoeg. Het is ondenkbaar, dat men er niet ook voor de in het vijfde lid bedoelde eenheid naar zou hebben willen streven dat deze *door eigen organen* de samenwerking tussen de deelnemende Staten zou verwezenlijken inzake buitenlandse betrekkingen, enz. en dat niet ook deze eenheid de rechtszekerheid, de fundamentele menselijke rechten en vrijheden, *en deugdelijk bestuur* zou waar-

borgen. Men zou de retorische vraag kunnen stellen: hoe zou men het anders hebben gewenst?¹⁸

De opzet van de Nederlands-Indonesische Unie en die van het Koninkrijk met De West zijn geheel verschillend geweest. Terwijl men de Unie met Indonesië had geconstrueerd op volkomen 'paritaire' basis, zodat in alle (eigen) organen, door welke de Unie zou werken evenveel Nederlanders als Indonesiërs zitting zouden krijgen,¹⁹ is men met de constructie van het Koninkrijk met De West veel bedachtzamer te werk gegaan. Het is een deugdelijke methode voorzichtig te beginnen, eens proef te draaien en te zien hoe het werkt. Aan de hand van de ervaring die men zodoende opdoet kan dan worden gezien hoe het bescheiden begin kan worden uitgebouwd. Weliswaar is de kiem gelegd voor de samenwerking van de drie op voet van gelijkwaardigheid verbonden Staten, maar overigens is de partner Nederland in beduidende mate overwicht blijven behouden. Hoewel het in 1954 krachtens het Statuut gevormde Koninkrijk – evenals dit de bedoeling is geweest met de Nederlands-Indonesische Unie – door eigen organen ging werken, werden die organen op een dergelijke wijze samengesteld, dat men gevoegelijk kan zeggen dat wel in zeer vergaande mate tegen de Nederlandse staatsorganen is aangeleund. Dit is begrijpelijk, want de gemeenschappen in De West zijn nu eenmaal veel kleiner dan die van Nederland (en dan die van Indonesië). Hij die de Koning was van Nederland²⁰ werd ook *Koning* van het nieuwe Koninkrijk; de *Raad van Ministers* kwam te bestaan uit die van Nederland aangevuld met een gevolmachtigde Minister van Suriname en een van de Nederlandse Antillen; de *Staten - Generaal*²¹ waren die van Nederland, maar naar de vergaderingen kunnen door Suriname en/of door de Nederlandse Antillen een of meer bijzondere gedelegeerden worden afgevaardigd, die gerechtigd zijn de mondelinge behandeling bij te wonen en daarbij voorlichting te geven (maar deze bevoegdheid is beperkt tot de vergaderingen voorzover er een ontwerp van Rijkswet aan de orde is, dus tot de wetgevende werkzaamheden van de Staten-Generaal); er is een *Rijkswetgever*²² en zelfs de *Raad van State* bestaat uit die van Nederland met *desgewenst* aanvulling van een lid uit Suriname en uit de Nederlandse Antillen. Ook een *Hoge Raad* is als hoogste rechterlijke College gevormd, maar dat heeft men op een aparte manier gedaan, namelijk door de Hoge Raad der Nederlanden in rang en positie te verhogen tot opperste gerechtshof van de bedoelde nieuwe eenheid.²³ Men ziet,

het is nog maar een uiterst voorzichtig en bescheiden begin. Intussen, het is dus geheel volgens het plan geweest, dat het Statuutskoninkrijk der Nederlanden zou werken door middel van eigen organen, onder meer tot het verkrijgen van 'deugdelijk bestuur'. En zo hebben wij nog eens van uit een andere gezichtshoek kunnen bevestigen dat men in het vijfde lid van artikel 209 van de Grondwet van 1948 moet hebben bedoeld op een afzonderlijk Koninkrijk met eigen organen.²⁴

Nu zullen wij een aantal kwesties behandelen die door de inmiddels in gang zijnde ontwikkelingen actueel zijn geworden, maar ook daarvoor moeten wij een aanloop nemen.

IV. DE AANVAARDING EN VESTIGING VAN DE NIEUWE RECHTSORDE

In de opeenvolgende drukken van *De Grondwet*²⁵ hebben degenen die, elkaar opvolgend, de tekst van aantekeningen hebben voorzien, het volgende vermeld:

"De wijzigingen bij wetten van 3 september 1948 betroffen:

a. de voorbereiding en vestiging van een nieuwe rechtsorde voor de in art. 1 der Grondwet genoemde grondgebieden." (enz.) Deze weergave moet het gevolg zijn van de grandioze verwarring omtrent de betekenis van het veertiende hoofdstuk. In de publicatie van Koningin Juliana van 8-9-1948 (*Staatsblad* I 414) betreffende de plechtige afkondiging van de vastgestelde veranderingen in de Grondwet werd het op juister wijze omschreven: "veranderingen in de Grondwet zijn vastgesteld betreffende: a. het openen van de mogelijkheid voor de in artikel 1 der Grondwet genoemde grondgebieden een nieuwe rechtsorde voor te bereiden en te vestigen." (enz.) Het ging dus om het openen van de *mogelijkheid*; "vestiging" was nog in het geheel niet aan de orde. (Voor de *vestiging* moet men zien naar artikel 211 van de Grondwet van 1948).

Nu moeten wij zien naar artikel 61 van het Statuut. Dit bepaalt allereerst, dat het Statuut in werking treedt "op het tijdstip van de plechtige afkondiging, nadat het bevestigd is door de Koning." "Alvorens de bevestiging geschiedt, behoeft het Statuut aanvaarding voor Nederland op de wijze, in de Grondwet voorzien; voor Suriname en voor de Nederlandse Antillen door een besluit van het vertegenwoordigende lichaam." Dus – en nu in tegengestelde, chronologische, volgorde – eerst moest dus voor Nederland de in de Grondwet genoemde Koning het Statuut 'aanvaarden' en moesten ook de vertegenwoordigende lichamen van Suriname en

de Nederlandse Antillen zulks doen, en dan eerst kon de Koning het Statuut bevestigen en door plechtige afkondiging in werking doen treden.

Ook hier heeft men onvoldoende onderscheid gemaakt. Het spreekt immers vanzelf, dat met 'de Koning,' die het Statuut in werking doet treden, niet is bedoeld de Koning uit de Nederlandse Grondwet die tevoren het Statuut voor Nederland moet hebben 'aanvaard.' De plechtige afkondiging – die op 29 december 1954 heeft plaatsgevonden – geschiedde uiteraard door de Koning van het Statuutskoninkrijk. Met die afkondiging was er een nieuw Koninkrijk geschapen en had de Koning van dat Koninkrijk zich geïnstalleerd. Hier is nog een terminologische verwarring in het spel. De in artikel 61 van het Statuut bedoelde 'aanvaarding' voor Nederland, was in het eerste lid van artikel 211 van de Grondwet van 1948 'aanvaarding' genoemd, maar daarenboven werd in het tweede lid van artikel 211 nog gesteld, dat de nieuwe rechtsorde (dan ook nog) de bevestiging behoeft door Hare Majesteit Koningin Wilhelmina of Haar wettige opvolger in de Kroon der Nederlanden. Daar werd dan nog aan toegevoegd: "en wordt plechtig afgekondigd." Dus ook de bevestiging van de aanvaarding van het Statuut door Nederland moest – en dan natuurlijk door de Koning van Nederland – plechtig worden afgekondigd. De bepaling van het tweede lid van artikel 211 was van wat ongewone redactie, want het gestelde in het eerste lid van dat artikel, dat sprak over 'vrijwillige aanvaarding langs democratische weg,' kon voor Nederland niets anders betekenen dan aanvaarding bij de wet. Daar lag dus al in besloten, dat de Koning krachtens het bepaalde in artikel 124 (thans art. 131) van de Grondwet het door de Staten-Generaal 'aangenomen' voorstel van wet moest 'goedkeuren', waarna het door afkondiging door de Koning kracht van wet kreeg. Na te gaan hoe het precies in zijn werk is gegaan, zou hier te ver voeren. Ik heb begrepen, dat zowel op 27-12-1949, toen het Statuut van de Nederlands-Indonesische Unie is tot stand gekomen, alsook toen vijf jaar later weer aan het einde van het jaar, op 29-12-1954 het Statuut met De West tot stand kwam, er in feite telkens slechts één keer een plechtige afkondiging is geweest, waarbij de beide bedoelde afkondigingen (dus die van de Nederlandse wet en die van het desbetreffende Statuut) als het ware zijn gecombineerd.

Men weet, dat als Koninkrijksdag jaarlijks op de vijftiende december door openbaar vlagvertoon het feit wordt herdacht dat in 1954 de nieuwe rechtsorde, zoals deze in het Statuut is vervat,

in plechtige bijeenkomst in de Ridderzaal te 's-Gravenhage is bevestigd.²⁶ Dit is daarom zo vreemd, omdat, zoals wij hebben gezien, het Statuutskoninkrijk eerst op 29 december 1954 in werking is getreden. Het Statuut was aanvaard bij besluit van de Staten van de Nederlandse Antillen op 26-8-1954, bij besluit van de Staten van Suriname op 9-9-1954 en door Nederland *bij de wet* van 28-10-1954 (Stbl. 503). De bevestiging door de Koning van het Statuutskoninkrijk heeft plaatsgevonden op 15-12-1954, maar de nieuwe rechtsorde trad dus krachtens artikel 61 eerst in werking op 29-12-1954 door de plechtige afkondiging. Hier deed zich dus een merkwaardigheid voor, die men vaker tegenkomt bij de tot standkoming van een nieuwe organisatie: Degene die volgens het Statuut de Koning zou worden en die Koning is geworden op 29-12-1954, trad als zodanig reeds bij voorbaat op, toen Hij op 15-12-1954 het Statuut bevestigde en daarbij het bevel gaf dat het Statuut zou worden afgekondigd op 29 december 1954. Men had deze crux kunnen wegwerken door de plechtige afkondiging te doen geschieden dadelijk in aansluiting aan de plechtige bevestiging, zodat deze twee momenten praktisch zouden zijn samengevallen, zoals het is gedaan op 27-12-1949.

Het derde lid van artikel 61 van het Statuut heeft kennelijk alleen betrekking op de aanvaarding door het vertegenwoordigende lichaam in Suriname, respectievelijk in de Nederlandse Antillen: "Dit besluit wordt genomen met twee derden der uitgebrachte stemmen. Wordt deze meerderheid niet verkregen, dan worden de Staten ontbonden en wordt door de nieuwe Staten bij volstreekte meerderheid der uitgebrachte stemmen beslist." (Met 'de Staten' wordt hier bedoeld op het vertegenwoordigende lichaam in de desbetreffende Staat.)

Er blijft dus de vraag over wat in het tweede lid van artikel 61 is bedoeld met "aanvaarding voor Nederland op de wijze, in de Grondwet voorzien." Daarbij werd natuurlijk niet bedoeld op de wijze waarop krachtens de Grondwet een gewone wet tot stand komt en ook niet op de wijze waarop de Grondwet kan worden gewijzigd, maar op de wijze waarop voor dit doel een voorziening is getroffen in artikel 211 juncto artikel 210 van het befaamde veertiende hoofdstuk van de Grondwet van 1948. Maar deze artikelen zijn in puzzelvorm geredigeerd.²⁷ Men heeft met drie mogelijkheden rekening willen houden.

a) Het Statuut zou *geen* bepalingen bevatten waarbij wordt afgeweken van de bepalingen van de voorgaande hoofdstukken, dus

van de hoofdstukken 1 tot en met 13 van de Grondwet. Zou volgens de Grondwetgever van 1948 in dat geval het Statuut zelfs niet de goedkeuring bij de wet hebben behoeft? Dat kan niet de bedoeling zijn geweest. Natuurlijk behoefde het Statuut goedkeuring bij de Wet, maar kennelijk werd dan een gewone wet voldoende geacht; de Grondwet van 1948 heeft daar als het ware reeds bij voorbaat machtiging toe verleend.

b) Het Statuut zou een of meer bepalingen bevatten waarbij *wel* wordt afgeweken van de bepalingen van de hoofdstukken 1 tot en met 13 van de Grondwet. Voor dat geval is in artikel 210 voorgeschreven, dat dan de Kamers der Staten-Generaal het ontwerp van een zodanige wet niet zouden kunnen aannemen dan met ten minste twee derden der uitgebrachte stemmen.

Artikel 210 schiep dus een tussenvorm tussen een gewone wet en een grondwetswijziging. Het vereiste van tenminste twee-derde meerderheid deed denken aan de procedure van grondwetsherziening, maar blijkbaar werd die procedure – behandeling door de oude en door nieuwe Kamers der Staten-Generaal – hier te omslachtig voor geacht.²⁸ De Grondwetgever van 1948 delegeerde dit in artikel 210 blijkbaar aan de gewone wetgever, zij het, dat wel als extra waarborg een gekwalificeerde meerderheid in ieder der beide Kamers van de Staten-Generaal werd verlangd.

c) Maar indien de Wet tot aanvaarding van het Statuut betrekking zou hebben op een nieuwe rechtsorde waarbij zou worden afgeweken van een of meer der bepalingen van de eerste tot en met de vijfde afdeling van het Tweede Hoofdstuk *en van het Dertiende Hoofdstuk* van de Grondwet,²⁹ dan zou dat niet mogen geschieden bij een gewone wet, ook niet bij een wet die zou tot standkomen met een gekwalificeerde meerderheid; dan zou het een Grondwetswijziging moeten worden geheel zoals is beschreven in het dertiende hoofdstuk.

d) In artikel 210 is niet gerept van de mogelijkheid dat de nieuwe rechtsorde zou tot standkomen met een regeling (dus met een Statuut) waarin zou worden afgeweken van een of meer der bepalingen van het *veertiende* hoofdstuk.

Het spreekt vanzelf dat iedere bepaling waarbij zou worden afgeweken van hetgeen in het veertiende hoofdstuk van de Grondwet als plan voor een nieuwe rechtsorde is goedgekeurd, opnieuw ter goedkeuring aan de Grondwetgever zou dienen te worden voorgelegd. Wat zou de waarde zijn geweest van vastlegging in de Grondwet van dat veertiende hoofdstuk, indien men daar 'zonder meer' van zou mogen afwijken? Men kan antwoorden: Het betrof

nog slechts een plan. Maar volgens het eerste lid van art. 209 moest bij de voorbereiding en vestiging van de nieuwe rechtsorde worden in acht genomen de uitkomst van het reeds gepleegde gemeen overleg, zoals deze uitkomst in de volgende leden van dat artikel is omschreven. 'In acht genomen moeten worden' is een weinig duidelijk begrip. In acht nemen vergt meer dan enkel er acht op moeten slaan. Het betekent: 'handelen in overeenstemming met,' 'niet afwijken van'. Nagegaan moet dus worden of zich een dergelijke afwijking heeft voorgedaan.

Met betrekking tot het Statuut voor de Nederlands-Indonesische Unie had zich dit inderdaad voorgedaan; wij hebben dat reeds beschreven. In dat Statuut had men, in de plaats van hetgeen in het veertiende hoofdstuk van de Grondwet was bepaald ('De Kroon der Unie') gesteld: 'Het Hoofd der Unie,' een punt dat de Grondwetgever in 1948 van essentiële betekenis heeft geacht. (Dat Statuut kwam zodoende bovendien in strijd met het bepaalde in artikel 10 van de Grondwet. Artikel 209 verwees immers in lid 3 voor de Kroon der Unie via Hare Majesteit Koningin Wilhelmina naar "Haar wettige opvolgers *in de Kroon der Nederlanden*," dus naar het bepaalde in artikel 10 van de Grondwet. Weliswaar heeft men in het Statuut voor de Nederlands-Indonesische Unie deze verwijzing gehandhaafd, maar iemand, die wel is waar elders (namelijk in Nederland) Koning is, aan het hoofd stellen van een Unie, zo maar als 'hoofd' zonder nadere kwalificatie, leverde toch eigenlijk wel een essentiële afwijking op van de bedoeling, zodat men daar de sanctie van de Grondwetgever voor had moeten verlangen.)

Wat het Statuut met De West betreft: Artikel 55 van dat Statuut schrijft voor hoe een wijziging van het Statuut tot stand kan komen. Lid 1 zegt: "Wijziging van dit Statuut geschiedt bij Rijkswet." Dit houdt in, dat in het algemeen voor wijziging een andere procedure is voorgeschreven dan die voor wijziging van de Grondwet geldt. Lid 3 zegt, dat, indien en voorzover een voorstel tot wijziging van het Statuut afwijkt van de Grondwet, het voorstel wordt behandeld op de wijze, als de Grondwet bepaalt voor voorstellen tot verandering in de Grondwet. Dan komt dus de Grondwetgever in actie, maar nu komt de afwijking: "met dien verstande dat de nieuwe Kamers de voorgestelde verandering bij *volstrekke* meerderheid der uitgebrachte stemmen kunnen aannemen." Dit is dus in het Statuut weer een andere afwijking van het Grondwettelijk systeem en dus had ook deze door de Grondwetgever moeten zijn goedgekeurd.

Niettemin is het Statuut geldig, want het is nu eenmaal voor Nederland door de Nederlandse wetgever aanvaard. Het Statuut heeft kracht van wet en een wet is nu eenmaal van kracht ook al komt deze met een artikel van de Grondwet in strijd.³⁰

V. DE REGELING VAN WIJZIGING VAN HET STATUUT

“De rechtsregeling van het Statuut is geen eeuwig edict. Het is een vastlegging van de rechtsorde, die thans onder de tegenwoordige omstandigheden als juist en redelijk wordt gezien. De ontwikkeling van de landen zal voortgaan, de weg moet open zijn om de rechtsorde hieraan aan te passen. Het Statuut moet derhalve kunnen worden gewijzigd en deze wijziging zal aan niet te bezwarende bepalingen moeten zijn gebonden.” Aldus de toelichting op artikel 55 van het Statuut. Het wordt de hoogste tijd hier aandacht aan te wijden.

Zojuist hebben wij in ander verband gezien, dat artikel 55 van het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden allereerst zegt: “Wijziging van dit Statuut geschiedt bij Rijkswet.” Dit betekent, dat de wijziging geschiedt door de gewone Statuutswetgever. Er is geen sprake van behandeling in tweede lezing nadat de gewone Rijkswetgever heeft verklaard dat er grond bestaat om het voorstel, zoals deze dit heeft vastgesteld, in overweging te nemen.

Aan de bespreking van de wijze waarop het Statuut zou kunnen worden gewijzigd, zullen wij laten voorafgaan hoe tot standkomen de rijkswetgeving en een Grondwetswijziging bij welke bepalingen in het geding zijn betreffende aangelegenheden van het overkoepelende Koninkrijk.

a) De wijze van RIJKSWETGEVING, waarmee dus wordt bedoeld de wetgeving in het Koninkrijk dat de Staten Nederland, Suriname en de Nederlandse Antillen overkoepelt, is als volgt: Wanneer de Koning van het Statuut een ontwerp voor een Rijkswet indient, wordt dit gecontrasigneerd door een of meer der Ministers van de Raad van Ministers, zoals is bedoeld in artikel 7 van het Statuut, want blijkens het bepaalde in artikel 2 lid 2 van het Statuut is de Koning onschendbaar en zijn de Ministers verantwoordelijk.

“Gelijktijdig met de indiening bij de Staten-Generaal” zendt de Koning een ontwerp van Rijkswet aan de vertegenwoordigende lichamen van Suriname en de Nederlandse Antillen.³¹ Het lijkt

hier alsof de Koning (van het overkoepelende Koninkrijk) tegelijkertijd een ontwerp van Rijkswet inzendt bij het vertegenwoordigende lichaam van *ieder* der drie het Koninkrijk samenstellende Staten, maar zo is het niet, want de Staten-Generaal aan welke het wetsontwerp wordt ingediend zijn niet de Staten-Generaal van het Koninkrijk anno 1815, maar die van het Koninkrijk krachtens het Statuut. Die Staten-Generaal – wij weten het – bestaan uit de Nederlandse Staten-Generaal plus in iedere Kamer een of meer bijzondere gedelegeerden uit ieder der vertegenwoordigende lichamen van de beide andere deelnemende Staten.³² (Deze constructie is ongeveer analoog aan die van de Raad van Ministers van het Koninkrijk van het Statuut. Art. 7 bepaalt, dat de Raad van Ministers van het Koninkrijk is samengesteld uit de door de Koning³³ benoemde Ministers en de door de Regering van Suriname, onderscheidenlijk van de Nederlandse Antillen benoemde Gevolmachtigde Minister.)

Suriname en de Nederlandse Antillen worden dus uiteraard zowel in de Kamers der Staten-Generaal van het Statuutskoninkrijk op het niveau van de volksvertegenwoordiging, alsook in de Raad van Ministers van dat Koninkrijk op Ministersniveau vertegenwoordigd. Hoe de behandeling van een ontwerp van Rijkswet verder plaatsvindt, is in de artikelen 17 en 18 van het Statuut te lezen; het gaat er ons hier slechts om, er aandacht voor te vragen dat het ontwerp wel door de vertegenwoordigende lichamen van Suriname en de Nederlandse Antillen, niet echter ook door die van het Koninkrijk anno 1815 wordt behandeld. (Er mag wel op worden gewezen, dat de behandeling door de Staten in De West niet behoeft te resulteren in aanvaarding van het ontwerp; als tegenwicht is artikel 18 van het Statuut geschreven.) Na te zijn vóórbehandeld in de vertegenwoordigende lichamen van Suriname en van de Nederlandse Antillen, komt het ontwerp van Rijkswet ineens in behandeling in de Tweede Kamer van het Koninkrijk krachtens het Statuut. Indien bijzondere gedelegeerden uit Suriname en/of de Nederlandse Antillen voor deze behandeling zijn afgevaardigd, spreken zij dus in de vergaderingen van de Staten-Generaal van het Koninkrijk van het Statuut naar aanleiding van een voorbehandeling door het vertegenwoordigende lichaam van hun Staat; de overige leden van de Staten-Generaal (te weten zij die ook lid zijn van de Staten-Generaal van het Koninkrijk anno 1815) spreken zonder dat een vóórvergadering in het vertegenwoordigende lichaam van het Koninkrijk anno 1815 heeft plaatsgehad.

b) Bij een ontwerp voor verandering in de GRONDWET waarbij het gaat om bepalingen betreffende aangelegenheden van het Koninkrijk krachtens het Statuut, geldt dezelfde regeling voor wat betreft het aandeel van Suriname en van de Nederlandse Antillen, want die Grondwetswijziging geschiedt bij Rijkswet,³⁴ maar uiteraard met dien verstande, dat daarbij (evenals bij een wetsontwerp dat niet aangelegenheden van Suriname en/of van de Nederlandse Antillen raakt), behandeling door de Staten-Generaal plaats vindt in twee lezingen, met in achtneming van de bepalingen die in de Grondwet zijn voorgeschreven in het hoofdstuk "Van veranderingen."

c) Bij een verandering echter van bepalingen van het STATUUT gaat het geheel anders.

Een voorstel tot wijziging van het Statuut waarbij niet wordt beoogd af te wijken van enige bepaling in de Grondwet, wordt aan de Staten-Generaal van het overkoepelend Koninkrijk voorgelegd en door deze behandeld kennelijk op gelijke wijze als met ieder voorstel van Rijkswet het geval is.³⁵ Wij weten al, dat aan de behandeling in de Staten-Generaal een voorbehandeling in de Staten van Suriname en de Nederlandse Antillen moet zijn voorafgegaan.³⁶ Wij weten ook al dat bijzondere gedelegeerden van die Staten aan de behandeling in de Staten-Generaal kunnen deelnemen. Maar als het voorstel dan door de Staten-Generaal is aangenomen, dan moet het nog door Suriname en de Nederlandse Antillen bij landsverordening worden *aanvaard*, alvorens het door de Koning van het overkoepelende Koninkrijk kan worden goedgekeurd.

De bovenbedoelde voorbehandeling heeft dus werkelijk slechts het karakter van vóórbehandeling gehad, want na aanneming door de Staten-Generaal krijgen de Staten van Suriname en van de Nederlandse Antillen het ontwerp dus voorgelegd ter al dan niet aanvaarding bij landsverordening. Deze landsverordening wordt niet vastgesteld alvorens het ontwerp door de Staten (bedoeld is: door de Statenvergadering van ieder der beide Staten) in twee lezingen is goedgekeurd.³⁷ Indien echter het ontwerp in eerste lezing is goedgekeurd met twee derde der uitgebrachte stemmen, dan geschiedt de vaststelling terstond.³⁸ Hier treffen we dus een regeling aan die doet denken aan die van onze grondwetswijziging, maar het is een in meerdere opzichten vereenvoudigde regeling. De Staten-Generaal van het Koninkrijk anno 1815 komen er niet aan te pas en de Staten-Generaal van het Koninkrijk van het

Statuut krijgen het voorstel niet ten tweede male ter beoordeling.

d) Anders is het er mee gesteld, 'indien en voorzover' een voorstel tot wijziging van het STATUUT afwijkt van de GRONDWET. Dan wordt het voorstel behandeld op de wijze, als de Grondwet bepaalt voor voorstellen tot verandering in de Grondwet, met dien verstande, dat de nieuwe Kamers de voorgestelde verandering bij volstrekte meerderheid der uitgebrachte stemmen kunnen aannemen.³⁹ Terwijl voor een wijziging van het Statuut, waarbij *niet* van enige bepaling van de Grondwet wordt afgeweken, aanneming door de Staten-Generaal in één lezing voldoende is (in tegenstelling tot de aanvaarding in Suriname en de Nederlandse Antillen), zijn, indien het voorstel een afwijking inhoudt van enige bepaling van de Grondwet, ook twee lezingen van de Staten-Generaal noodzakelijk, en wel op de wijze zoals de Grondwet voorschrijft dat moet worden gehandeld met een voorstel tot verandering van de Grondwet (echter dus met dien verstande, dat de nieuwe Kamers de voorgestelde verandering bij volstrekte meerderheid der uitgebrachte stemmen kunnen aannemen.)

Hier is de puzzle nog niet geheel mee opgelost, want nu blijft nog de vraag in welke fase de Staten van Suriname en die van de Nederlandse Antillen aan bod moeten komen voor de beoordeling of zij het voorstel al dan niet zullen aanvaarden.

De bepaling dat een voorstel tot wijziging, dat door de Staten-Generaal is aangenomen, door de Koning niet wordt goedgekeurd alvorens het door Suriname en de Nederlandse Antillen is aanvaard,⁴⁰ maakt ons niet wijzer. Het zou er op kunnen wijzen (en zo moet het wel worden opgevat), dat de aanvaarding door Suriname en de Nederlandse Antillen eerst aan de orde komt op het moment dat de Koning het overigens zou kunnen goedkeuren. De moeilijkheid zit hierin, dat de Koning het voorstel, wanneer het de weg doorloopt die voor grondwetswijziging is voorgeschreven, *twee maal* moet goedkeuren: de eerste keer na de eerste lezing, daarna na de tweede lezing.⁴¹

Het lijkt redelijk en ordelijk, dat het voorstel, zodra het in eerste lezing wet is geworden, aan de vertegenwoordigende lichamen van Suriname en de Nederlandse Antillen wordt voorgelegd ter aanvaarding bij landsverordening.

Nadat dit is geschied, zouden de Kamers der Staten-Generaal moeten worden ontbonden om na nieuwe verkiezingen in nieuwe samenstelling het voorstel in tweede lezing te beoordelen.

Het is economisch om niet reeds tot ontbinding van de Kamers

over te gaan zolang nog niet vaststaat, dat Suriname en de Nederlandse Antillen accoord gaan met het ontwerp, *zoals dat in eerste lezing is vastgesteld*.⁴²

e) In het vorige hoofdstuk hebben wij behandeld, dat de Grondwet van 1948 in het befaamde veertiende hoofdstuk in artikel 211 j^o artikel 210 heeft bepaald, dat, voor de *tot standkoming* van de nieuwe rechtsorde bij een gewone wet (zij het dan een wet die in ieder der beide Kamers der Staten-Generaal een twee derde meerderheid moest behalen) zou kunnen worden afgeweken van bepalingen van vorige hoofdstukken, maar niet (onder andere) van bepalingen van het dertiende hoofdstuk, dus van bepalingen betreffende verandering van de Grondwet. Toen in het Statuut een bepaling kwam, dat voor *wijziging* van het Statuut waarbij zou worden afgeweken van de Grondwet wel nodig zou zijn aanvaarding door de Grondwetgever, maar dat daarbij dan – in afwijking van het gestelde voor wijziging van de Grondwet – niet nodig zou zijn dat de Kamers der Staten-Generaal in tweede lezing het ontwerp zouden aanvaarden met een tweederde meerderheid,⁴³ had het Statuut dus ter aanvaarding moeten zijn voorgelegd aan de Grondwetgever. Wij hebben er toen echter al op gewezen, dat ten onzent een wet wet is, onverschillig of deze in strijd is met de Grondwet. Nu het Statuut wettig is, ook al is het tot stand gekomen in strijd met een Grondwetsartikel, is de moeilijkheid voorbij. Nu kan men het Statuut dus zonder bezwaar wijzigen op de – wat de fase van de Grondwetswijziging betreft – vereenvoudigde wijze die in artikel 55 lid 3 van het Statuut is aangegeven.

f) Vaak ziet men, dat statuten van een organisatie als laatste artikel bepalingen inhouden over beëindiging, opheffing of ontbinding van die organisatie. Deze bepalingen bevatten daarvoor dan meestal andere en strengere voorwaarden dan voor wijziging van de statuten van de organisatie zijn voorgeschreven. Nu dit met betrekking tot het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden niet is gedaan, zal moeten worden aangenomen, dat voor ontbinding geen andere procedureregels gelden dan die welke zijn voorgeschreven voor wijziging van het Statuut.

NOTEN

N.J.B. = *Nederlands Juristenblad*

T.v.O. = *Tijdschrift voor Overheidsadministratie*

- 1 Art. 53 (thans art. 55): "De Koning is onschendbaar; de ministers zijn verantwoordelijk."
- 2 Uniestatuut art. 1, lid 2.
- 3 Grondwet van 1948, art. 209 lid 4, laatste zin.
- 4 Zie het charter van soevereiniteitsoverdracht met het Uniestatuut, *Staatsblad* (1949), J. 600. Een aanvraag van het lidmaatschap van de Verenigde Naties heeft niet plaats gehad.
- 5 Deze opvatting is in strijd met wat het Nederlandse Kabinet bij het met De West gepleegde overleg heeft betoogd. De opbouw blijkt duidelijk uit de constructie van artikel 209 van de Grondwet van 1948: In de Nederlands-Indonesische Unie zouden als gelijkwaardige staten deelnemen "het in het vijfde lid" (van dat artikel) "bedoelde Koninkrijk en de Verenigde Staten van Indonesië." Dat vijfde lid luidde: "Nederland, Suriname en de Nederlandse Antillen vormen een Koninkrijk (enz.)" Dus ging men er van uit dat dit Koninkrijk reeds zou bestaan als de Nederlands-Indonesische Unie zou worden gevormd. (Alleen voor het geval een nieuwe eenheid van Nederland met De West niet tot stand zou komen, althans die nieuwe eenheid niet met Indonesië tot overeenstemming zou komen, dan zou alleen Nederland de partner van Indonesië in de Unie worden.) – Hierover nader in GERLINGS: De twee Koninkrijken der Nederlanden. *N.J.B.* 1969, p. 424.
- 6 GERLINGS: Het grondgebied van ons Koninkrijk. *T.v.O.* 1969, p. 333.
- 7 GERLINGS: De Kronen onzer Vorsten. *Rechtsgeleerd Magazijn Themis* 1963, p. 201. – De preambule van het Statuut. *T.v.O.* 1967, p. 75. – De Koninkrijken der Nederlanden. *T.v.O.* 1969, p. 121.
- 8 Ontwerp van wet No. 775 van 2-4-1948.
- 9 Wie over deze kwestie meer wil weten, kan worden verwezen naar B. H. ADAM, *N.J.B.* 1963, p. 854, op p. 855, en naar W. H. VAN HELSDINGEN, *N.J.B.* 1957, p. 398 en 1958, p. 670. – Na de behandeling van een ontwerp voor een Rijkswet in de Eerste Kamer op 23-7-1957 werd de vergadering enige ogenblikken geschorst, "blijkbaar om te markeren, dat daarna tot de behandeling van de Nederlandse wetgeving werd overgegaan." Op 18-3-1958 werd in die Kamer de opvatting tot uiting gebracht, dat over Koninkrijksaangelegenheden in die vergadering niet mocht worden gesproken, omdat "voor het bespreken van Koninkrijksaangelegenheden een speciale vergadering zou moeten worden uitgeschreven, waarvoor de Gevolmachtigde Ministers der twee andere rijksdelen zouden moeten worden uitgenodigd." (Mr. Van Helsdingen voegde hier aan toe: "Dit gaat een bedenkelijke stap verder. Een dergelijke verbodsbepaling is nergens in het Statuut te vinden." "Waarvoor zouden wij het staatsmechanisme nodeloos nog ingewikkelder maken dan het reeds is!")
- 10 In *T.v.O.* heb ik in herinnering gebracht hoe de plaatsvervangend gevolmachtigde Minister van Suriname in Nederland dr. J. F. E.

EINAAR de harten van veel Nederlanders heeft veroverd met zijn woorden in de Tweede Kamer bij een gelegenheid waarbij tegelijkertijd een (gewoon) wetsontwerp en een ontwerp voor een Rijkswet aan de orde waren. *T.v.O.*, 1965, p. 498 en 1966, p. 6 op p. 8 en 9.

- 11 W. H. VAN HELSDINGEN: *N.J.B.* 1958, p. 671 en 672.
- 12 Aldus ook Gerechtshof te 's-Gravenhage (Derde Kamer), 5-2-1958, te vinden in *Nederlandse Jurisprudentie* 1958, p. 343; en eveneens in *Administratieve en Rechterlijke Beslissingen* 1959, p. 100 met noot van STELLINGA. Zie ook Mr. J. W. F. X. DE RIJK, *N.J.B.* 1959, p. 32 en Jhr. Mr. H. F. VAN PANHUYS, *N.J.B.* 1959, p. 207.
- 13 Hierover in GERLINGS: De postzegel voor het Koninkrijk der Nederlanden. *N.J.B.* 1970, p. 856.
- 14 J. R. STELLINGA heeft in *T.v.O.* 1970, p. 86, mijn stelling, dat er twee van elkaar te onderscheiden Koninkrijken der Nederlanden zijn, onderschreven. Een andere conclusie komt hem niet mogelijk voor. In *T.v.O.* 1966, p. 6.
- 15 Aldus in mijn: De vier Koninkrijken, *T.v.O.* 1971, p. 31.
- 17 Bijna was A. M. DONNER tot deze conclusie gekomen op blz. 598 van zijn bewerking van de 8e druk (1968) van het *Handboek van het Nederlandse Staatsrecht*, van C. W. VAN DER POT. Daar schreef hij: "De Koning voert, naar art. 2 zegt, de regering van het Koninkrijk en van elk van de landen. Hij verenigt dus als het ware vier Kronen, die van het gehele Koninkrijk en die van elk der drie gebieden. Telkens wanneer de Koning optreedt, kan dus de vraag rijzen, of hij dit doet als hoofd van het Koninkrijk dan wel als kroondrager van het land." Maar DONNER heeft dit niet verder uitgewerkt. Zie hierover verder in de tekst.
- 18 Men vergelijk hierbij iets dergelijks: in artikel 208 werd al voor het gehele complex gesteld: "zal op de grondslag van de uitkomst van het reeds gepleegde en nog te plegen gemeen overleg"; artikel 209 stelde in lid 1 nog eens: "zal worden in acht genomen de uitkomst van het reeds gepleegde overleg," maar hier werd dit terecht niet beperkt tot de in lid 2 bedoelde hoogste eenheid.
- 19 Een voorbeeld: Er zou ook een Unie Hof van Arbitrage komen, rechtsprekende in naam van het Hoofd der Unie (Uniestatuut art. 13-19), dat zou bestaan uit drie door het Koninkrijk der Nederlanden en drie door de Republiek der Verenigde Staten van Indonesië benoemde leden. Artikel 14, lid 3 bepaalde: "Tot voorzitter wordt jaarlijks bij afwisseling een Nederlander en een Indonesiër door en uit de leden van het Hof gekozen."
- 20 De Koning, het doet er daarbij niet toe of deze een man of een vrouw is. Hierover in GERLINGS: De Koning, *N.J.B.* 1968, p. 1026.
- 21 B. H. ADAM, *N.J.B.* 1962, p. 755, sprak op p. 761 terecht van het Koninkrijksparlement. Maar niet juist is wat hij daarop liet volgen: "De opzet van het Statuut is nu eenmaal zodanig, dat de Nederlandse organen bij de wetgeving fungeren als Koninkrijksorganen." De nota van toelichting van het Reglement van Orde voor de Raad van Ministers, van 9-6-1956, zegt: "Er is overwogen twee reglementen van orde op te stellen: één voor de Raad van Ministers voor het Koninkrijk en één voor de Nederlandse Ministerraad. Hoofdzakelijk om praktische

redenen is evenwel besloten de bepalingen in één reglement bijeen te houden."

- 22 Art. 4 lid 2 en art. 15 t/m 21. Art. 17 lid 1: "De gevolmachtigde Minister van het land, waarin de regeling zal gelden, wordt in de gelegenheid gesteld in de Kamers der Staten-Generaal de mondelinge behandeling van het ontwerp van Rijkswet bij te wonen en daarbij zodanige voorlichting aan de Kamers te verstrekken als hij gewenst oordeelt" Lid 2: "Het vertegenwoordigende lichaam van het land, waarin de regeling zal gelden, kan besluiten voor de behandeling van een bepaald ontwerp in de Staten-Generaal één of meer bijzondere gedelegeerden af te vaardigen, die eveneens gerechtigd zijn de mondelinge behandeling bij te wonen en daarbij voorlichting te geven." Lid 4: "De gevolmachtigde Ministers en de bijzondere gedelegeerden zijn bevoegd bij de behandeling in de Tweede Kamer wijzigingen in het ontwerp voor te stellen." Belangrijk zijn ook de twee leden van artikel 18.
- 23 De Hoge Raad van het Koninkrijk nieuwe stijl, *T.v.O.* 1967, p. 45.
- 24 Hiermee heb ik mijn aandeel bijgedragen aan waar J. H. A. LOGEMANN in *Het nieuwe staatsrecht* (*N.J.B.* 1950, p. 1) toe heeft opgewekt: "Nu de Wet Souvereiniteitsoverdracht Indonesië haar onschendbaar woord heeft gesproken, breekt allengs de tijd aan, dat de argumenten pro en contra door proefschriftschrijvers en anderen sine ira wetenschappelijk zullen kunnen worden onderzocht." W. F. PRINS heeft in zijn artikel 'Staats- en Administratief recht' in *Vooruitzichten van de rechtswetenschap* (1964, p. 139, op p. 141) de verwarring getypeerd door te stellen: 'Het Koninkrijk': "Uitsluitend op de teksten lettende zou men zelfs de indruk krijgen, dat op 29 december 1954 alles ondersteboven werd gekeerd."
- 25 *Nederlandse Staatswetten*, editie SCHUURMAN & JORDENS, No. 1, thans 10e druk, 1970, p. 15.
- 26 Bij welk besluit is de vijftiende december tot Koninkrijksdag geproclameerd?
- 27 Die artikelen luiden als volgt:
210. Voor zover de overgang naar de nieuwe rechtsorde voorzieningen vordert, waarbij wordt afgeweken van de bepalingen van voorgaande hoofdstukken, worden deze getroffen bij de wet; de Kamers der Staten-Generaal kunnen het ontwerp van een zodanige wet niet aannemen dan met ten minste twee derden der uitgebrachte stemmen.
Deze wet kan niet afwijken van de bepalingen van de eerste tot en met de vijfde afdeling van het Tweede Hoofdstuk en van het Dertiende Hoofdstuk.
211. (lid 1) De nieuwe rechtsorde komt, onverminderd het in het tweede lid bepaalde, tot stand door vrijwillige aanvaarding langs democratische weg in elk der in artikel 1 genoemde grondgebieden; voor Nederland vindt daarbij artikel 210 overeenkomstige toepassing.
- 28 De Grondwetgever, *T.v.O.* 1969, p. 22.
- 29 In artikel 210 is dus ten onrechte gesteld: "van vorige hoofdstukken"; het kon daar slechts gaan om de hoofdstukken 1 tot en met 12.
- 30 L. PRAKKE: Het rechterlijke toetsingsrecht van de wet aan de Grondwet. *N.J.B.* 1969, p. 258.
- 31 Statuut art. 15 lid 1.

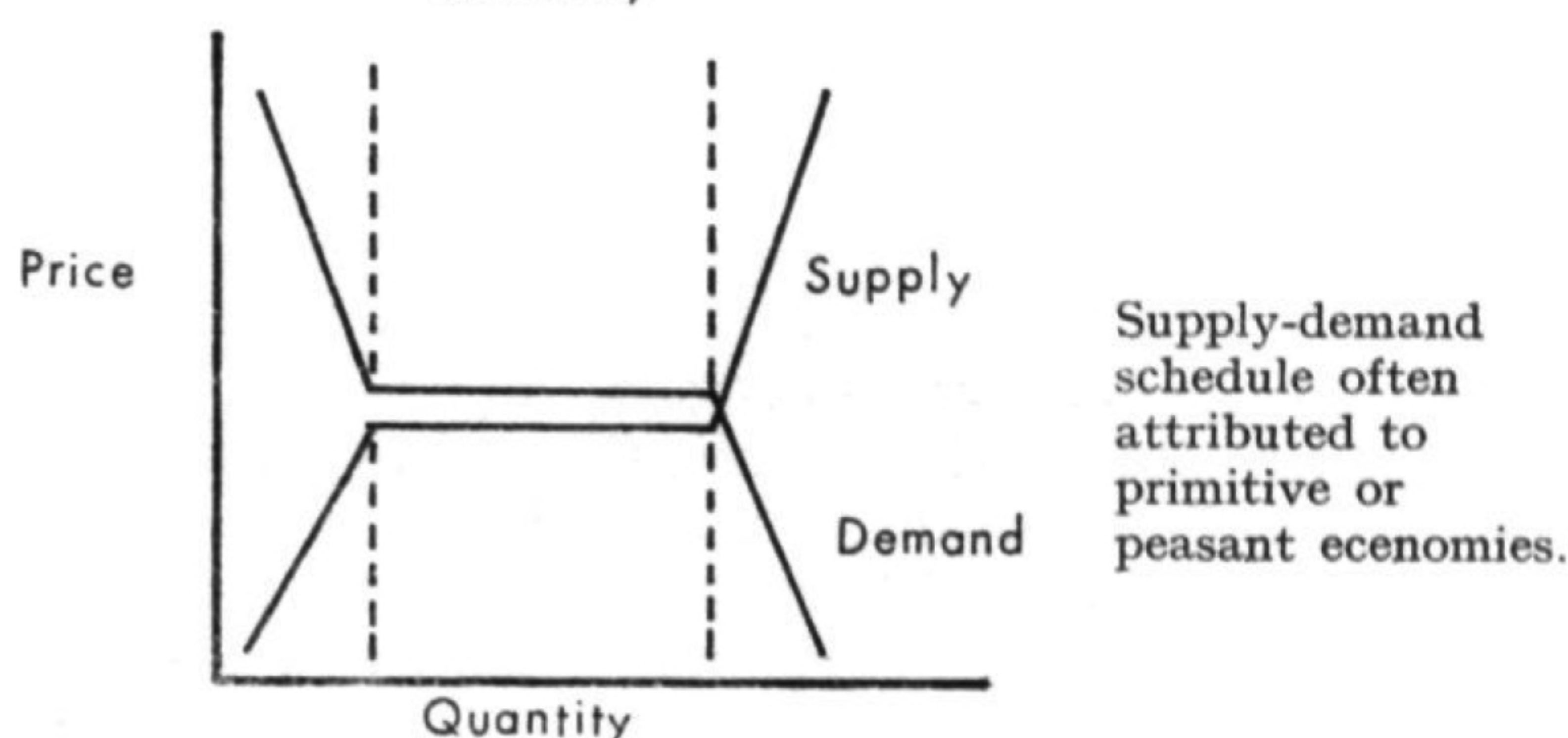
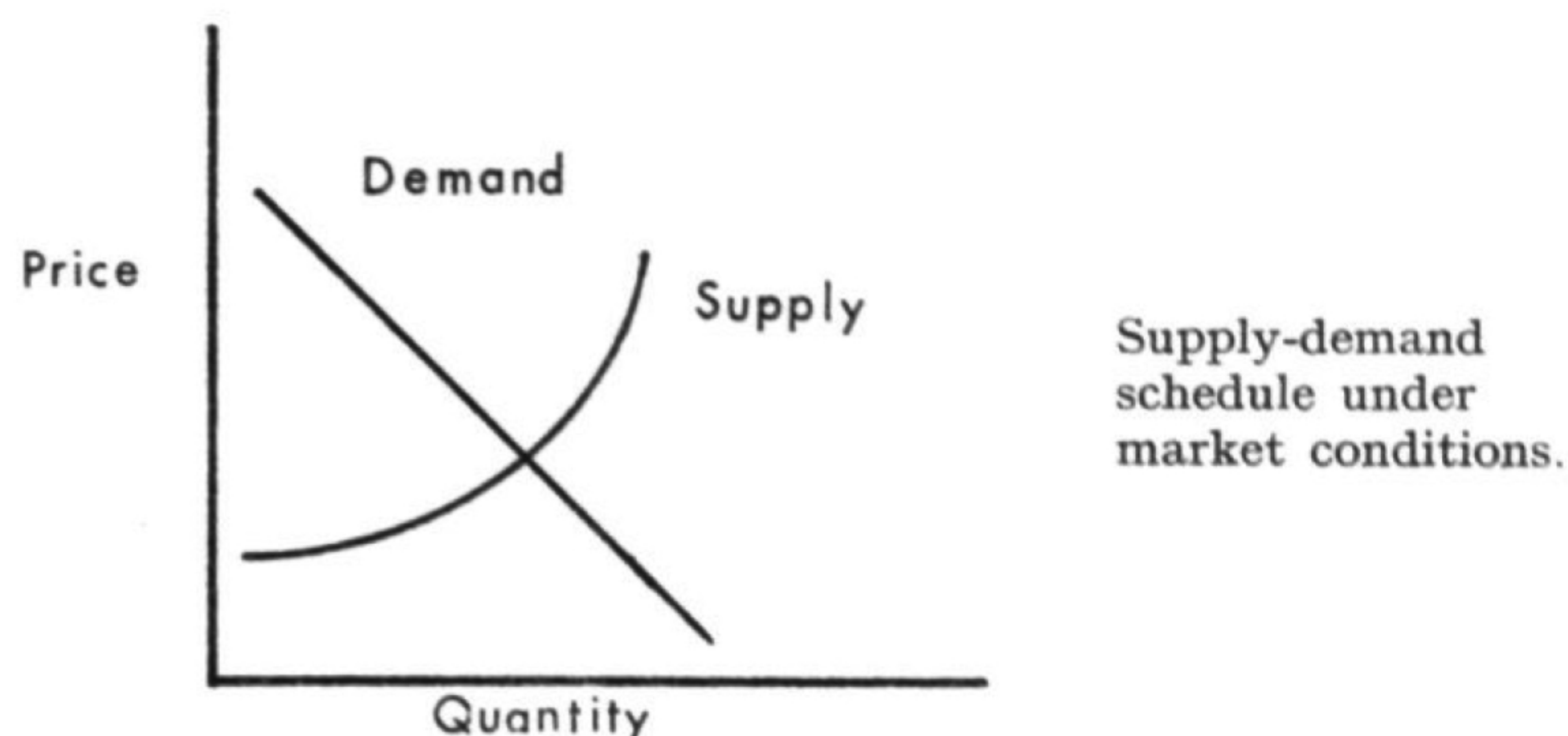
- 32 Blijkens lid 2 van artikel 17 van het Statuut zijn deze bijzondere gedelegeerden gerechtigd de mondelinge behandeling bij te wonen en daarbij voorlichting te geven. Zij hebben dus geen stemrecht. Zie wel art. 18 lid 2.
- 33 Hier is bedoeld de Koning van het Koninkrijk anno 1815
- 34 Artikel 11 lid 1 en artikel 5 lid 3 van het Statuut.
- 35 Art. 55 lid 1 van het Statuut.
- 36 Art. 15 lid 1 van het Statuut.
- 37 Statuut art. 55 lid 2, tweede alinea.
- 38 Art. 55, lid 2, tweede alinea van het Statuut.
- 39 Art. 55 lid 3 van het Statuut.
- 40 Statuut art. 55 lid 2, eerste alinea.
- 41 De Grondwetgever, *T.v.O.* 1969, p. 22. Gekwalificeerde meerderheid, *T.v.O.* 1969, p. 169.
- 42 Art. 210 van de Grondwet (tegenwoordige nummering). Over de eigenaardigheid van een dergelijke wet "tot het in overweging nemen van een voorstel tot verandering in de Grondwet": De Grondwetgever, *T.v.O.* 1969, p. 22.
- 43 Statuut art. 55 lid 3.

RICHARD FRANKE

ECONOMIC CIRCUITS IN A SURINAM VILLAGE

Introduction.	158
I. The Berlijn 'Dorpsgemeente'.	160
II. Economic activities	162
III. Economic circuits at Berlijn.	166
IV. Monetization	168
V. Economic change	170
Notes.	172

Anthropologists have long noted the special problems which arise from the attempt to apply 'Western' economic theory to technologically simple economies. Though part of the confusion in this matter has arisen from the fact that Western economic theory has itself been changing – LECLAIR's revisions make obsolete the major thrust of POLANYI's critiques¹ – a certain middle ground has been reached on which interpretations can be built. According to this synthesis as offered in the writings of FIRTH, SALISBURY, and NASH among others,² the law of supply and demand can be applied to many transaction patterns in small, partially isolated, and inward-oriented village economies. Other sets of transactions, on the other hand, do not seem interpretable by this ordinary device, though we may perhaps assume that at some theoretical extremes of production there would be either a cut-off of supply to even the nearest kinsman or bond friend, or so much of the good in question that no transaction would be required. Within these extremes, however, there appears to be a flat spot on the supply and demand curves. The economist might graph such a phenomenon as follows:

As can be readily seen, the area within the dotted lines calls for special analysis. Such analysis has nearly always been forthcoming from anthropologists. FIRTH in his *Primitive Polynesian Economy* argues that the "basic aspects of Tikopia economy do correspond to the data of ordinary economic analysis."³ Nevertheless, "There are to some extent closed circuits of exchange by a traditionally dictated scheme of values in which certain types of commodity are regarded as appropriate to specific social situations."⁴ Reciprocal labor exchanges,⁵ obligations to fellow clansmen,⁶ and expenditures of 'capital' for ceremonial goods⁷ are examples of transactions which occur along this apparently flat segment of the economist's supply and demand schedule. Such examples imply that 'circuits' of goods and services can be discovered in a primitive or peasant economy (perhaps in our own as well), and that a 'mode of transaction' can be derived for each.

Such an interpretation may be adequate if the situation is static. But since national markets of modern economies are almost

exclusively characterized by the supply-demand transaction pattern, the village economy which comes suddenly into intensive contact with national or international markets may undergo alterations of its internal modes of transaction. Some ways in which the influence of the external market manifests itself in the economy of a Surinam Creole village will be explored in this paper. First it is necessary to attempt a characterization of the village circuits and their interplay with the national market. Following this some speculations will be offered about the extent and direction of recent changes in internal transactional modes.

I. THE BERLIJN 'DORPSGEMEENTE'⁸

Berlijn village is located in the *Para Resort* (or sub-district) in the East-West center of Surinam. The plantation consists of 8400 hectares on the southernmost edge of the Resort, beginning at the line 52 km south of the Atlantic Ocean and extending to the 63 km line south. Approximately one-third of the plantation land is fine white sand on which grows savannah. The remainder is hilly jungle where swidden agriculture is practiced.

The history of Berlijn begins in the 18th Century.⁹ Around 1760 a number of lots along the upper Para River were ceded with the intention of fostering lumber exploitation. On February 25, 1763 1,000 acres were ceded to JOHAN GODLIEB VAN BORRIUS, captain-lieutenant serving the Directors of the Surinam Society. At about this time Bush Negroes were bringing many of the plantations closest to the jungle under almost continual attack in their war against the colonial government.¹⁰ Owing to its position on the edge of the jungle Berlijn became a military post. (The cannon barrels still lie to the side of the road at the eastern end of the village.)

In 1821 Berlijn was bought by Mr. JAMES BALFOUR, owner of the sugar plantation Waterloo in the district of Nickerie, with the intention of moving the slaves from Berlijn to Waterloo. When the slaves, who had already been transported to Paramaribo, learned that they were bound to be shipped to Nickerie, they revolted and fled back to Berlijn. Owing to a certain grudge by the government officials in Paramaribo against the English colonists in Nickerie, the slaves were allowed to stay at Berlijn.

With the establishment of the peace with the last of the warring Bush Negro tribes in 1825, the safety of the outlying plantations was guaranteed. There followed a period of expansion on the lumber plantations. Such

1830	3500 acres	288 slaves
1840	6800 acres	315 slaves
1847	6800 acres	370 slaves
1861	21421 acres	382 slaves

expansion required the continual acquisition of new land so that in various almanacs the following changes in the size of Berlijn can be traced:

In 1863 the slaves of Surinam were emancipated. According to the emancipation plan former slaves were allowed to own plantation land following a ten-year apprenticeship period. For some reason the families at Berlijn did not accept the option of buying the plantation and continued to live at Berlijn without ever making the land their own property. Because the lumber plantation had been set up so that it demanded that the slaves provide their own food through farming, fishing, and hunting, the families which stayed after emancipation were at no great loss to support themselves.¹¹

During the next 70 years first Hindustani and then Javanese contract laborers were brought to Surinam. These wet rice cultivators preferred to settle along the alluvial plains of the coast where they could construct irrigation ditches for rice paddies and market their products more easily than could the farmers of the more isolated Para area. For this reason the Para today remains an exclusively Creole area.¹²

In 1937 Berlijn was declared a 'dorpsgemeente' or village commune.¹³ This declaration meant the establishment of a token government within the former plantation and the defining of tax requirements and authority relations between the national government and the Berlijn 'bestuur'. According to the final agreement Berlijners signed a 75-year lease on an area of 8400 hectares for which they are required to pay a total of Sf. 52 per year (\$ 30). Land for farming is free to Berlijners without further payment though there is an additional bestuur tax on lumber sales.

During the Second World War American troops were landed just 8 km from Berlijn at *Zanderij* to construct and defend an airstrip which has since become Surinam's international airport. Three men from Berlijn worked in this project for two years; otherwise there has been evidently little contact by Berlijners with markets outside the village. This was in large measure owing to their great distance from Paramaribo: a week-long journey down the river by canoe, or a full day's journey by train. The railroad tracks are an hour's walk over rugged hilly jungle, however, and the train has never run more often than twice a week.

In 1957 a dirt road was constructed between Berlijn and the airport at *Zanderij*. From *Zanderij* there is a paved road to Paramaribo. There is now a daily bus service linking the village with the city; the trip to town is about 1½ hours one way.

II. ECONOMIC ACTIVITIES

A characterization of the Berlijn economy requires some basic information on the kinds of goods which are produced and services which are rendered by the participants. The major modes of production involve local exploitation of *dorpsgemeente* land and the offering of labor for wages outside the village.

A major source of income and subsistence is derived from agriculture. All 46 permanent households in the village cultivate by 'slash-and-burn' methods. Land is to be had in abundance, possibly only one-third of the total area of the *dorpsgemeente* ever being cleared for planting. Farming capital is minimal, consisting mainly of an axe, a hoe, and a digging stick. The returns from farming are utilized in two ways. Some crops are primarily for local consumption, others for sale at the marketplace in Paramaribo. Table I indicates which crops move into the external market and which do not.

TABLE I - USES OF CROPS

<i>Subsistence</i>	<i>Cash</i>	<i>Occasional</i>
taro	taro	okra
sweet kassava	ginger	poka (type of yam)
bitter kassava	pineapple	pineapple
plantain	napi (type of yam)	sugar cane
banana	banana	potato
string beans		sweet potato
rice		corn
		yam
		abongra (sesame)

'Occasional' crops are those which are produced in small quantities and which do not seem to be exchanged in regular patterns. Infrequently they will be sold at the market, but usually they are consumed as trimmings on a daily meal. It will be noted that some crops fall into both the subsistence and cash categories. This reflects partly their different uses at different times of year and partly that they may be consumed or sold or both at certain times of year. Taro for example is basically a subsistence crop except during the heavy harvesting months of September and October when large quantities are taken to market as well. Bananas are often sold in January and February to help meet

an annual rice and taro shortage. It should be kept in mind, however, that some crops are almost exclusively subsistence (e.g. rice, plantain, kassava), whereas others are grown primarily for sale at the market (e.g. ginger, pineapple, napi). Kassava presents a special problem to the Berlijn farmer. There is an attractive market price for bread from this root, yet the planting risks are great owing to the ever-present danger of pre-harvest annihilation of the crop by parasol or leaf-chopping ants. A few of the wealthier households at Berlijn have attempted to control this pest by the use of a rather expensive powder poison, but even so, kassava crops are frequently destroyed. Villagers believe that the only effective way to control the ants is to plant on higher ground a few hundred meters from the creek bed and to limit the kassava crop to a few plants so as not to attract the ants from their jungle nests. The result of course is that kassava remains a subsistence crop except for a very occasional shipment of a few loaves of bread to the city.

In addition to agriculture, some Berlijners fish in the Para Creek. During the rainy season, when the river is high, only seven households have persons maintaining traps. Fish from these traps are never sold outside the village. For a few days in the middle of the dry season, however, fishing becomes a major subsistence activity for everyone. As the river dries up, shallow pools are left in the sandy bed. Fish are drawn from these pools in large baskets called *kurukuru*. People follow the river bed for great distances, removing fish from the pools. Fish from these pools circulate only in the village.

When the dry season is in full swing, a few able men take up hunting seriously. Hunting at Berlijn seems to be almost a leisurely pastime except during the months at the height of the dry season when many men hunt almost nightly. Game from Berlijn is never sold at the marketplace in Paramaribo.

In addition to the above activities, three or four men at Berlijn manufacture charcoal. The oven, or *krofaya*, is allowed to smolder for about a week after which it is dismantled and the charred logs removed and stuffed into gunny sacks. Charcoal is sold in town and within the village.

A further source of income is local labor. Wage labor inside Berlijn accounts for part of the income of only one person besides the school teacher who comes from the city and is paid by the national government. In addition to the teacher only one real specialist is present in the village. This is the woodworker, who

makes occasional dish cabinets, wooden tombstones, and axe handles. His total income for these pursuits during my 11-week stay at the village was enough to purchase two chickens. Casual wage employment inside the village is obtained during August and September when six families from the city come to live in vacation homes which they have constructed at Berlijn, and for which they pay an annual rent to the village bestuur.

The major source of income from labour, however, and by far the major source of income from the external market, is regular work for the national government. Sixteen of the 46 households at Berlijn have at least one person employed outside the village. One household has two. (The highest paid government worker, not included in the count, is the school teacher.) One man works as a supply hand at a nearby Dutch army training camp, another is a railroad repairman. Three types of work occupy the remaining fourteen laborers: road repair (8), park attending (4), and foreman of repair gang (2).

Road repair work may take a man as many as 50 km from home during the day, but road workers always leave Berlijn at 6:30 a.m. and return at 4:00 p.m. or slightly earlier. Two of the workers are permanently assigned to the two-kilometer segment of road connecting Berlijn with the road to Zanderij. Their daily labor contribution amounts to walking along this road and filling in holes and buttressing low areas with log retainers during the rainy season. This work takes no more than about three to four hours per day, and no supervision is required. Usually the men walk along the road making the necessary repairs and continue to their swiddens which are just beyond the connection with the Zanderij road.

Park attendants work at one of Surinam's amusement parks, Kola Creek (so named because the water resembles Coca Cola in appearance). Their main job is to rake leaves in the morning before the crowds begin to arrive, and to pick up carelessly discarded papers and other trash left around by the first swimmers and picnickers. The work crews leave Kola Creek at 2:00 p.m. and arrive back at Zanderij at 2:30. There they must wait for an hour until the Volkswagen bus comes with the road workers. The hour stopover is passed drinking beer and soft drinks at a Chinese store a few hundred feet from the cross-roads. It appears that a fairly large share of each week's wages is deposited in this store. Road gang foremen go with the road workers to other parts of the Para Resort, but return with the Berlijn road workers in the 4:00 bus.

Everyone works six days each week. Park and road workers are paid f 4,20 per day (\$ 2.35). Foremen make f 4,50 or f 4,80 depending on seniority (all wages are for 1965). A typical household spends most of its wage money for food. Rice and meat are purchased during the dry season, meat during the rainy season. Wages are also used to buy household items such as baskets utensils, and furniture. Sometimes food is traded with Carib Indians for pottery or baskets, but usually cash is required for such purchases.

A final source of wealth for the entire village, though primarily for the three or four wealthiest households, is the *eskursie*, or subscription dance. *Eskursies* are set up by entrepreneurs in Paramaribo, usually Hindustani bus drivers. Arrangements are made with one of the Berlijn households which has cash to invest in the enterprise. Tickets are printed and advertising time is purchased on the radio stations. A band is hired; beer, soft drinks, *nasi-goreng* (Javanese fried rice), and other special foods are prepared in large quantities and brought from the city just before the arrival of the busloads of people who have purchased tickets. The *eskursie* begins at about 11:00 a.m. immediately after church on Sunday, and lasts until dusk at 6:00 pm. or so. As many as 200 people may attend, but their presence alone does not insure a profit for the sponsoring household. Substantial amounts of food and drink must also be purchased by the city people. Some city families bring their own food, in anticipation of the high prices of the *eskursie* concessions. Many families seem to come only to get away from the city and to buy agricultural products at below-market prices, not indulging themselves at the *eskursie* proper.

Other than the economic benefits or losses to the sponsoring household, the *eskursie* seems to have a beneficial effect on the Berlijn economy. City families frequently buy large amounts of ginger, napi, and taro when in season. An *eskursie* Sunday can be detected by the near lack of attendance at church, for everyone is busy setting up stands in front of his house with products to sell to the excursioning city-folk.

In addition to all previously noted undertakings, one man runs a small general store at Berlijn from which he derives a relatively large income through the sale of food and soft drinks.

III. ECONOMIC CIRCUITS AT BERLIJN

The brief survey presented above gives an immediate view of the discontinuities between intra-village and inter-village economic circuits. Rice, fish, and game do not circulate outside the community (except when rice must be purchased from the market); certain crops, charcoal, eskursie tickets, and labor services do. Yet there is not a simple 'break' between the two circuits, for *within* the village at least three circuits are operating.

The smallest of these circuits is the household. A Berlijn household is not definable in terms of kinship or location alone. It may consist of a strict nuclear family, all members of which occupy an identical house structure. It may, however, include aged parents of husband or wife or both, children by previous cohabitation of either party, brothers and sisters of husband and wife, children of deceased brothers and sisters, grandchildren of brothers and sisters of husband and wife, etc. perhaps *ad infinitum*. It does not always have a husband and wife. The household may also be extended over an apparently unlimited number of house structures some at opposite ends of the village, others just next door to each other. The household was conveniently defined in the field by noting which persons took the evening meal together. These same persons work a swidden in common. Later reference to field notes indicates that this same group of people circulate all or nearly all goods and services among one another without operation of a price mechanism (though, as mentioned above, there may be theoretical supply limits at which this mode would break down). Intra-household transactions may be said to take place along lines of social obligation which function as a substitute for the market.

Larger than the single household is an economic circuit comprising clusters or 'sets' of households. The presence of these sets was not fully appreciated until after leaving the field, and it is difficult to ascertain how member households are recruited. There are currently three of these sets functioning at Berlijn. Each has one member of the village bestuur, a position which leads to some influence over government welfare, and may help to account for them. (There are five positions on the bestuur; two are currently vacant.) All members are near kinsmen of these notables, though no single principle of consanguinity or affinity seems to determine membership as the list below indicates.

TABLE II - COMPOSITION OF 'SETS'

A.

- 1) 50-year-old man plus his 78-year-old mother (man is bestuur member)
- 2) His daughter and her husband
- 3) Second daughter and her husband
- 4) Third daughter and her husband
- 5) Eight children of his father's brother's sister, living as one household under headship of oldest child, a girl of 18.

B.

- 1) 66-year-old man, his wife, and three grandchildren whose parents recently died (man is bestuur member)
- 2) A wife's father's brother who lives alone
- 3) A wife's father's brother and his 33-year-old daughter with her eight children
- 4) A wife's sister and her husband
- 5) A 'cousin' (neef) whose exact relationship I did not learn.

C.

- 1) 53-year-old man, his wife, and five children (man is bestuur member)
- 2) A son of a deceased sister plus children
- 3) Another son of same deceased sister plus wife and children
- 4) Another son of same deceased sister plus wife and children
- 5) Another son of same deceased sister plus wife and children
- 6) 78-year-old mother of man in household 1) plus her sister and sister's son
- 7) A man of undetermined relationship plus his wife
- 8) Mother of the man in household 7) who lives with and cooks for his three children by a woman previous to his present wife
- 9) A sister's son who lives alone and is mentally feeble.

No generic term for these sets appears to exist, but a number of transactional data confirm their presence. Specifically, subsistence and occasional crops, fish during the rainy season when they are a scarce commodity, game, charcoal from the *krofaya*, and sometimes cash crops pass among these households along lines similar to those within households. Subsistence goods are freely given, without specification of return, and redistribution occurs with the greater portion of goods passing from wealthier (especially bestuur) households to poorer (especially aged) households. Goods purchased at the city with cash, or at the general store, such as soft drinks, beer, kitchen utensils, or more expensive goods such as radios, clothing, or furniture, do not circulate in the sets, though they could be theoretically purchased for cash.

Strikingly, however, reciprocal labor arrangements do not obtain within the sets. Only harvesting time brings together different households in a set, but such labor cooperation lasts for just a few days each year. Other kinds of labor within the village such as house construction, swidden tending, even clearing of the jungle for planting, require indemnification through payment in cash or subsistence goods, or both, apparently at the discretion of the debtor.

There is yet another economic circuit at Berlijn. This is the circuit which includes all members of the dorpsgemeente – exclusive of the government schoolteacher, vacationers, and visiting anthropologists that is. Modes of transaction in this widest intra-village circuit are much more blurred than in either of the other two. With respect to goods, both supply-demand and channels of social obligation are in effect. Fish in the dry season are for the taking; no one makes the 'rational' decision to carry them off to market for his own gain. Eskursie tickets are free to all members of the dorpsgemeente. Iguana eggs, a delicacy in August when the savannahs are filled with a 'never-ending' supply, are distributed to everyone by their gatherers. A *ferjari-hoso*, or birthday party, is open to all residents of the dorpsgemeente, and even the school teacher and vacationers might be invited. But here the channels of social obligation dry up. Cash and subsistence crops, and charcoal from the *krofaya* are sold for immediate or promised indemnification to all dorpsgemeente members outside one's own household or set.

Labor, if it occurs, requires pay at a scale roughly comparable to that of the government road jobs. Communal labor obligations, however, are written into the dorpsgemeente charter, or *Erfpacht*. Theoretically one member of the bestuur, the *Commissaris Onderhoud*, organizes semi-annual work parties to dig the drainage ditches around the village; and various persons are appointed more or less at random to keep the medical clinic building in repair (for the monthly visits of a government doctor). These obligations are rarely fulfilled today.

IV. MONETIZATION

An important corollary of the distinction between supply-demand and social obligational modes of transaction is that monetization tends to be found with the former. The Berlijn data bear this

corollary out. External market transactions are all accomplished with cash, those all-village transactions which follow supply-demand modes, and the all-village labor circuit – excepting communal labor – are almost monetized. Subsistence crops might be acceptable as payment in the all-village labor circuit, but were not observed in such a capacity during eleven weeks of field work. Casual labor within the sets may be remunerated with cash, but observations indicate that food is the preferred form of payment in this circuit.

TABLE III – BERLIJN VILLAGE ECONOMY

<i>Circuit</i>	<i>Goods</i>	<i>Transaction Mode</i>		<i>Services</i>
National Market	cash crops charcoal eskursies	SD*	SD*	wage labor
All-village	cash crops subsistence crops charcoal	SD*	SD*	wage labor
	eskursie tickets <i>ferjari-hoso</i> iguana eggs fish (dry season)	CSO	(CSO	communal labor)
Sets	subsistence and occasion- al crops charcoal fish (rainy season) game	CSO	SD**	casual labor payment may be in kind
Household	all or nearly all	CSO	CSO	all or nearly all

SD denotes 'supply and demand'

CSO denotes 'channels of social obligation'

* denotes 'monetized'

** denotes 'partially monetized'

() denotes 'services not currently rendered'

--- divides the two transactional modes

A simplified diagram of the Berlijn village economy is given in Table III. A convenient way to check this diagram is to take

any good and use the classifications to predict its economic circuit behavior. Rice, for example, does not move out of the village (though it is purchased during a few lean months). In the whole village circuit it is bought and sold; but in the set circuit it passes without a price, and within the household it also circulates along the flat portion of the supply-demand schedule. Charcoal is exchanged on a supply-demand basis in the external market and within the whole village circuit; it is freely given within one's set, and of course, within one's household.

Labor obligations present a more difficult problem and indicate a need for some additional speculations. As has been noted, labor is sold outside the village for wages. Within the household there are no formal prices for labor. But both the all-village circuit and the set circuit resemble the outside market in their transactional modes for labor. Furthermore there are unmet communal labor obligations and only partial monetization of the labor sector of the set circuit. What might these blemishes on our model indicate?

V. ECONOMIC CHANGE

The construction of a road to Berlijn in 1957 greatly intensified the villagers' contact with outside, supply-demand oriented markets. Furthermore, it has increased the demand schedules within the village enormously. Many persons attested to their recent ability, through wage labor primarily, to purchase radios, furniture, bicycles, plastic toys for their children, etc. A likely interpretation of the half-monetization of the set labor circuit, then, would be to view it as a recent development. But what about the mode of transaction in this circuit? An example may provide the answer.

A man building a house could not get help from his set-mates to saw two large beams. He finally persuaded a man not in his set to help him for about one hour. Later in the same day an argument ensued over whether the helper should receive cash payment. No payment was given and the helper refused to return. When asked, the contractor replied that people in the village never used to ask one another for payment for help in the fields or with house building. Apparently reciprocal labor arrangements have broken down during approximately the same period in which the communal labor obligations of the *Erfpacht* also began to falter. Yet the set circuit for goods has remained intact, and a large portion of all-village goods transactions are still within the flat segment of the supply-demand curve.

Further evidence of the recent arrival of present transactional modes for labor is reflected in the ambivalent attitudes of Berlijners towards Bush Negroes.¹⁴ According to Berlijners Bush Negroes are 'true Africans'; they share with one another freely, unlike town Creoles or white men. When distributing buffalo meat to his set-mates, one man proudly offered the unsolicited remark: "This is how Bush Negroes live. This is how Africans live. They share everything. You white people don't do that." Two nights later, however, the same man was making fun of Bush Negroes because they don't understand how to work and save. "When they were working at *Afobaka* (site of a hydroelectric project of the Suralco branch of Alcoa Aluminium), they would come for a few days until they got paid, then they would stock up on food and trinkets and go home to their villages. That is why they remain so poor." Another man remarked on a different occasion: "Bush Negroes are stupid. They don't know how to hold a job with an American company. They come to work late and they spend too much of their money on drinking and on other people." The same man said on another occasion: "Bush Negroes really have the life. All they do is plant crops and fish and hunt. They don't have to leave their homes all the time to work for other people. They don't have to work hard."

Such contradictory remarks most likely reflect a partial awareness on the part of many of the villagers of the changes which have come with the road. Both the new schedules of wants and the regret at the loss of old values about the way services should be rendered are implicit in them.

Changes may also have come to the sector for goods, but it is perhaps significant that market mechanisms have reached farther down into the village economy for transactions involving labor. The difference cannot be attributed to differing respective starting points. The conflict over intra-set labor reciprocity and the neglect of communal obligations indicate that it is this sector that has undergone the greatest changes in recent years. And in any case an explanation is at hand. It is labor outside the village which has most drastically altered the demand schedules of Berlijners; agricultural produce is small by comparison. And it is labor within the village which has been most thoroughly revaluated, whose mode of transaction has become like that of the outside market where its power to bring new goods has been so dramatically demonstrated in so short a time.

NOTES

The author (Peabody Museum, Harvard University) wishes to thank Professors M. NASH and D. OLIVER for their helpful criticisms of an earlier draft.

- 1 E. LeCLAIR, Economic theory and economic anthropology, *American Anthropologist* 64, 1963, p. 1179-1203.
K. POLANYI, C. ARENSBERG, and H. PEARSON, *Trade and Market in the Early Empires*, Glencoe, 1957.
- 2 R. FIRTH, *Primitive Polynesian Economy*, London, 1939 and 1965.
R. SALISBURY, *From Stone to Steel*, London, 1962.
M. NASH, *Primitive and Peasant Economies*, San Francisco, 1966.
- 3 *Op. cit.*, p. 353.
- 4 *ibid.*, p. 355.
- 5 *ibid.*, p. 350.
- 6 C. BELSHAW, *In Search of Wealth*, American Anthropological Association Memoir No. 80, 1955, p. 65-66.
- 7 SALISBURY, *op. cit.*, p. 172.
- 8 Field work was carried out in Surinam from June to September, 1965 on a grant from the National Science Foundation.
- 9 I am most grateful to Mr. H. C. VAN RENSELAAR of the Royal Institute of the Tropics, Amsterdam, for kindly making available archive materials regarding the history of Berlijn.
- 10 J. VOORHOEVE and H. C. VAN RENSELAAR, Messianism and Nationalism in Surinam, *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 118, 1962, p. 207.
- 11 R. A. J. VAN LIER, *Samenleving in een Grensgebied*, The Hague, 1949, p. 167-168, 228.
- 12 *ibid.*, Chapter IX.
- 13 *Gouvernements-Blad* No. 110, 1937; cf. VAN LIER, *op. cit.*, p. 237.
- 14 The general attitude of Surinam Creoles towards Bush Negroes is summarized in A. J. F. Köbben, "Continuity in Change," *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 124, 1968, p. 87. For Bush Negro attitude towards other Surinamers, see *ibid.*, p. 63.

RICHARD WOOD

THE ENGLISH LOANWORDS IN PAPIAMENTU

Papiamentu, the vernacular of the islands of Curaçao, Aruba and Bonaire, Netherlands Antilles, is an Afro-Iberian Creole. It appears to be descended from a Spanish-based Creole once widely used in the circum-Caribbean area, itself showing an Afro-Portuguese substrate, whose existence has recently been posited.¹ Another closely related Afro-Hispanic Creole, Palenquero, is in use in a village in northern Colombia, and there are relics of similar Creoles, now largely extinct, in Puerto Rico, Cuba, and elsewhere.

Dutch elements are also strongly present in Papiamentu² alongside the Iberian (Castilian and non-Castilian, the precise origin of the latter still vigorously disputed³) lexical and phonological elements. Non-European lexical contributions, on the other hand, are significantly less than in other Creoles of the Western Hemisphere. By contrast, for example, with Sranan,⁴ Haitian Creole⁵ or Jamaican Creole,⁶ the number of African loanwords which have so far been discovered in Papiamentu is limited to around thirty, some of which are obsolescent.⁷

Numerically, English loanwords occupy the third position of importance in the Papiamentu lexicon, after the Iberian and the Dutch elements. Lexical loans showing some degree of creolization or naturalization, whether semantic or phonological, and which may be traced either to English or to the English-affiliated Creoles of the Caribbean (principally Jamaican, as will be demonstrated), number in excess of sixty. Such English loanwords which have become an integral part of the Papiamentu lexicon do not exceed 1% of the total vocabulary of the language, and are, therefore, in no way comparable with the Iberian loans, which constitute some 90% of the total, and the Dutch, which provide the majority of the remainder.

Creolized English loans, adapted to accord with the phonology

of Papiamentu, and often showing minor, or even major, semantic change at, or since, entry into the language, must be distinguished from the numerous technical, sporting and other terms which are borrowed on an *ad hoc* basis by sophisticated speakers. These undergo little or no creolization, and are conscious foreign loans. Just as Papiamentu draws its religious and philosophical vocabulary freely from Spanish, beyond the basic vocabulary used by all speakers of the language, it may be said that, since the establishment of the American-owned oil refinery on Aruba, and the penetration of American and other English-speaking commercial interests into many facets of the commercial life of the islands, a free borrowing of technical terms from English (rather than from Spanish or Dutch) has been accepted by Papiamentu speakers as the normal means of augmenting the technical vocabulary of the vernacular.

Such borrowing is, however, taking place in many parts of the world at the present time, and its occurrence in Curaçao and Aruba is of comparatively minor linguistic interest. Of significantly greater interest, however, is the corpus of partially or wholly creolized English loans. In most cases, native speakers of Papiamentu are unaware of their etymology. Some loans have themselves produced compounds, by affixation, within the morpho-syntactic system of the Creole. Another form of creolization noted is change of word class or extension of a particular etymon to an additional class.

As Curaçao served as the leading center of slaving activities in the Caribbean, contact with English-speaking islands was close during the formative years of the language,⁸ a few words of which, in forms recognizably close to their present structure, are recorded from around 1700.⁹ Numerous slaves were shipped from Curaçao to such English-speaking islands as Jamaica, and plantation owners and others came from Jamaica and other islands in the plantation economy of the West Indies to purchase slaves.¹⁰ The Jamaican Creole loans may be assumed to date from the period beginning in 1662, when the slave trade began to dominate the economy of the island. A decline in slaving, and in contacts with other islands through such trade, began in 1713.¹¹

A second historical period which provided circumstances favorable for the accretion of English loans was that of the Napoleonic Wars. After having been in Dutch hands since 1643, Curaçao was occupied by the English in 1800 and until 1803, and from 1807 until 1816. It is, in fact, from the first period of British occupation

that the first recorded use of the name of the language (as 'Papimento') appears.¹² Curaçao was restored to The Netherlands in 1816, and is now an autonomous part of the Kingdom. Since around the middle of the nineteenth century, the principal English-speaking country with which the Antilles have maintained contacts has been the United States, and recent borrowings in technical fields are demonstrably of American origin.

As will be demonstrated, many English loanwords have undergone considerable change within Papiamentu, and are frequently no longer *prima facie* recognizable. This has led previous students of the sources of the Papiamentu lexicon to underestimate both the extent of English contributions and their degree of incorporation into the structure of Papiamentu. RUDOLF LENZ,¹³ for example, in his classic study, simply omits most of the English loans, as they did not happen to occur in his 2500-word corpus. Indeed, the only truly creolized English loans noted by LENZ were *ararút*, *bek*, *waf* and the pair *šap* and *šapéro*.

Several subsequent scholars have failed to recognize the antiquity, as evinced by the degree of creolization, semantic change, the obsolescence of the English etymon, etc., of English loanwords. VAN BALEN, for example, comments, "De Hollandsche (en andere Europeesche, met name Engelsche) invloeden zijn grootendeels van recente datum, doch met een merkbare neiging tot krachtiger worden, als gevolg van de economische infiltratie sinds de komst van de olievoorspoed."¹⁴ His claim regarding the age of the Dutch loans has been ably refuted by MADURO,¹⁵ but VAN BALEN errs equally in his assumption of a recent date for the entry of most English loans.

Likewise, another scholar, LATOUR, plainly fails to recognize many creolized English loans. Those which he cites are still patently English in origin: "De Engelse woorden zijn vrij gering in getal. . . Al lang hebben burgerrecht: *djab*, *šap*, *chens*, *back* (alleen als werkwoord: achteruit rijden), *tyre*, *wire*, *stop*, *Shilín*."¹⁶

Only the Antillian MADURO has, in the past decade, correctly identified many of the more totally assimilated lexical loans, and for the first time significantly raised the total number of known English loanwords. He has also shown that, in the pre-modern period, the sources of English loans must be sought in West Indian especially Jamaican, English, as well as in the standard language. This is true, incidentally, also of the many Dutch loans. In early times, at least until the end of the eighteenth century, these often

came from non-standard Dutch dialects, whereas today they enter from the standard *algemeen beschaafd*.¹⁷

It is hoped that the following glossary of English loanwords in the Afro-Hispanic creole of Curaçao, Aruba and Bonaire will prove to be reasonably complete. The author would welcome comments or additions. Only words showing some adaptation to the phonology, morphology or lexicon of Papiamentu have been included. Section 3) lists a sampling of typical transient loans of a technical or modish nature, which show no such adaptation.

I. GLOSSARY OF TOTALLY OR PARTIALLY CREOLIZED ENGLISH LOANS

The phonemic transcription used throughout the present study is based upon that of WOOD, 1970, and SILVA-FUENZALIDA, 1952.¹⁸

ararút, nn. 'arrowroot' < Eng. *arrowroot*. One of the few words identified by LENZ as being of English origin.

bek, adv., vb. 'back' < Eng. *back*. This is the English loan of most frequent occurrence in written texts and speech. In normal usage, this is primarily, or solely, an adverb, used in conjunction with certain verbs, mainly of motion, in a manner reminiscent of the separable verbs of Dutch, which consist of a verb and a separable prepositional or adverbial prefix. As has been noted elsewhere by the present author,¹⁹ such constructions in Papiamentu are the result of Dutch syntactic influence; e.g. Pap. *pasa ofr* 'pass over, cross' is a calque of Du. *overgaan* 'go over, pass over, cross,' as in Du. *je gaat over* 'you pass over, cross,' cf. Pap. *bo ta pasa ofr*. In this instance, although the lexical loan *bek* is of English origin, some of the verbs with which it is characteristically associated in Papiamentu are reminiscent of certain separable verbs of Dutch. Some degree of calquing may be present in the frequent combinations *bay bek* 'go back, return' (influenced by Du. *teruggaan*?), *bini bek* 'come back, return' (Du. *terugkomen*?), *dal bek* 'hit back, hit again' (a calque of Du. *terugslaan* seems more than possible here), *hala bek* 'pull back' (Du. *terugtrekken*?), *manda bek* 'send back, return' (Du. *terugsturen, terugzenden*?). Such verb phrases are, of course, structurally similar to Eng. *come back, send back*, etc.; but the basic syntactic structure is of Dutch origin and has merely been applied, here, to an English lexical loan, just as, in many other instances, Iberian-derived adverbs (many of them originally prepositions) are used in

similar structures, e.g. *kay adén* 'fall in, collapse.' *bek* is a part, not only of the spoken, but of the written language.²⁰

A single page of a typical popular-legal work²¹ provides three occurrences:

"Kico lo pasa si e persona cu a worde declara probablemente morto a bini back?" ("What would happen if the person who had been declared presumed dead came back, returned?")

"...nan balor mester worde debolbe na e bek." ("...their value must be returned to him.")

"...e no por pidi su esposo of esposa bek." ("...he cannot seek the return of his husband or wife.")

Other frequent uses noted were *óra el a bini bek kas* "when he returned home," *nos ta bay bek Kòrsóu* "we are going back to, returning to, Curaçao."

This loanword was found in the speech of all informants, in all socio-economic brackets and geographical areas.

Interestingly, an instance of *bek*, in a somewhat unusual sense, was noted in the speech of a folklore informant in Otrobanda, Curaçao; her idiolect was otherwise almost free of English loans. Speaking of an exploit of Nanzi, the folk-hero spider, she said, "el a haña su kumínda bek bon," lit. "he got his food back well," not implying that Nanzi had previously had the food, and had now regained it, but that the food was his reward for the exploit described earlier in the narrative. In this sense, semantic development to the sense 'in return' has occurred.

More recently, *back* has again been borrowed, in this case as a verb in the technical sense 'to back (of a motor vehicle).' A nominal compound has been formed in this sense, see 2).

blek, nn. 'boot blacking, shoe polish' < Eng. *black* in its compounds *blacking*, *boot black*, *boot blacking*. No reference to color is felt by the Papiamentu speaker, and such combinations with a color adjective as *blek prátu* 'black blacking, black shoe polish,' *blek korá* 'red blacking, red shoe polish,' are common.

blo, vb. 'turn up, appear suddenly' < colloquial Eng. *blow in*. The *in* is lost. This may possibly be borrowed from maritime language. Like *bek*, this was noted from an informant in a folk narrative: *áta nánzi ta blo* "look, Nanzi turns up, appears." To judge from its occurrence in the idiolect of such a speaker, in such a highly traditional narrative, *blo* must be an early borrowing. It is now infrequently heard, and may be obsolescent.

bluféyn, nn. 'varicose vein, carbuncle' possibly < Eng. *blue vein*. Although MADURO²² posits a Dutch etymology for this, *bloedvin*, with a meaning similar to the Papiamentu term, he does not account for the unusual loss of *d* [t], nor for the highly irregular vowel correspondence, Du. *i* as against Pap. *ey*. Influence of Eng. *vein* seems probable; indeed, *bluféyn* bears a notable resemblance to the English nonce combination *blue vein*, although no specialized or established compound in this sense appears to be recorded in English. The occurrence of Pap. *f* for Eng. *v* in *vein* has a parallel in Pap. *fitó* 'plantation overseer' < Sp. *veedor*.

bòks, nn. 'post office box' < Eng. *box*. This is probably a rather recent borrowing. A distinction is now maintained between *káha* or *bàs*, both in the sense 'box (container, not P.O. box)' and the technical, precise *bòks*. More recently, the English sporting term *box* has produced the sporting noun and verb *bòks* in Papiamentu, which in turn has given rise to a mixed noun *bòksdó* (see later).

bónči, nn. 'bundle' < Eng. *bunch*. Considerably adapted within Papiamentu. Most Papiamentu nouns in *-či* are derived from Dutch diminutives in *-tje*, realized in the coastal Dutch dialects, from which many early Papiamentu loanwords are taken,²³ as [či]. Examples include *súnči* 'kiss' < Du. dim. *zoentje* 'little kiss,' *bórči* 'board, sign' < Du. *bordje*, and over a hundred others. This has had a general effect upon Papiamentu phonology: loans from other languages originally in [č] or [čV] are generally reflected in Papiamentu as *-či*. *bónči*, *stíči* and *wínči* are English loans which show this tendency. Although not originally diminutives, such English loanwords, like others from Spanish such as *bíči* 'worm' < Sp. *bicho*, may now be labelled quasi-diminutives. *bónči* refers to a bundle (of wood, clothing, etc.), rather than a bunch of flowers or fruit; this may reflect a non-standard English usage.

čápi, nn. 'spade,' *čapi*, vb. 'clear land' < Eng. vb. *chop*, probably via a Jamaican intermediary. It is noteworthy that Afro-Cuban dialect *chapi-chapi* 'chop' is probably also of Jamaican Creole origin. ESCALANTE²⁴ suggests 1713–1724 as the period of entry of this loan into Afro-Cuban from Jamaica, and, in view of the gradual decline of the slave-trade between 1713 and 1750²⁵ and the resulting decline in Curaçaoan contact with Jamaica, it is likely that *čápi* entered Papiamentu between, or before, the dates mentioned.

čens, nn. 'chance' < Eng. *chance*; the vowel suggests a North American model. This is a fairly recent loan, probably dating from the turn of the present century. It was not heard by the present author during fieldwork in the *kunúku* of Curaçao and Bonaire, but was noted from Willemstad residents of various socio-economic and racial backgrounds, not all high-prestige dialect speakers. Such phrases as *mi ta dunábu un čens* 'I give, I am giving, you a chance,' *lo mi tuma e čens* 'I will the chance take, take the risk,' were frequently noted; both may be loan translations of the corresponding English phrases, and the latter probably is. Other senses of Eng. *chance* are expressed by *oportunidát*, *kaswalidát*, and are semantically distinct from *čens*.

fundéši, nn. 'foundation, basis' < Eng. *foundation*. Phonological creolization is markedly evident. The ending *-ši* places the word in the rather numerous category of quasi-diminutives, nouns which have, for basically phonological reasons, assumed the ending *-ši* and which are, consequently, thought of by the native speaker, to some extent, as diminutives or affectives. Although Pap. *e* [e] or *ey* [ej] are closer, phonetically, to the *a* of Eng. *foundation*, they do not occur before *-ši*; cf. Pap. *kéši* 'cheese' < Du. dial. *keesje*; *péši* 'pimple' < Du. *puistje*; *soséši* 'sausage' < Du. *saucijsje*.²⁶ It is clear that the source of this loan is spoken, not written, English. Otherwise, the appearance of *foundation* would doubtless have led to the adoption of **fundašón*, in accordance with the regular development of Spanish nouns in *-ción*. The vowel *u* [u] of Pap. *fundéši* is probably caused by analogy with Pap. *funda* 'found, base, establish.'

gil, nn. 'gale' < Eng. *gale*. Occurs only in phrase *kore gil* 'run a gale.' Another loan from maritime English; the verb phrase is clearly a calque of Eng. *run a gale*; the English origin of *gil* is identified by MADURO,²⁷ who does not, however, identify the calque. The vowel correspondence is highly unusual.

grons, *brons*, nn. 'grunt, a kind of fish, *Haemulon sciurus*' < Eng. plu. *grunts*. OED 4:473, "Grunt. A name for American fishes of the genus *Haemulon* and allied species (as *Orthopristis chrysopterus*). So called from the noise they make when taken." One of the earlier OED citations is from Jamaica (1713). MADURO²⁸ cites *grunt* in this sense in the Netherlands Leeward Islands (St. Eustatius, St. Maarten, Saba); however, it is widespread elsewhere. This is

one of several examples of the borrowing of an English (or in one case, Dutch) monosyllabic plural in nasal (+ *t*) + *s* as a singular, or collective, in Papiamentu; cf. *sens*, *yams* hereunder.

jánkro, nn. 'black, esp. from former British West Indies (term of insult)' < Jam. Eng. *johncrow*.²⁹

jap, nn. 'job' < Eng. *job*. A relatively recent loan; the vowel suggests an American model. The final stop is devoiced, as always in Papiamentu, a phonological phenomenon of Dutch origin.³⁰

járki, *yérki*, *yórki* and variants, nn. 'jerked meat' < Eng. (primarily American) *jerky*, which is largely colloquial and dialectal; probably from sailors' language.

jínja, nn. 'hedgehog' < Jam. Eng. *iejág*, the first variant listed by CASSIDY & LEPAGE.³¹ Final voiced stops do not now occur in Papiamentu. Other instances of loans from an original -*g* show devoicing; however, it is possible that, rather than being devoiced, a voiced stop, upon borrowing into Papiamentu, might be lost. There are no direct parallels to this, as the languages which have provided Papiamentu with the great majority of its lexicon, Spanish and Dutch, do not themselves permit final voiced stops. However, final [x] of Dutch -*ig* is regularly lost, cf. Pap. *móndi* 'of age' < Du. *mondig*, *járdrít* 'sad' < Du. *verdrietig*, etc. An -*n*- frequently develops before a consonant medially, e.g. *nanse-nase* 'be born' < Sp. *nacer*. Generation of an initial palatal through assimilation is paralleled by Pap. *súši-šúši* < Sp. *sucio*, *šíši* 'elder sister' < Du. *zusje*, where a palatal is produced by assimilation to its later occurrence in the word.

jis, adv. 'just, merely; right now, immediately, at once' < Eng. *just*. This has been extended semantically to the sense 'immediately, at once,' which is also conveyed in Papiamentu by *umbé* (< *un bes* < Sp. *una vez*). This semantic development may be based upon the temporal sense of Eng. *just now*. In its other senses, typical phrases are *jis un drópçi* 'just a drop,' *jis un florín* 'just one guilder.' The word is typical of low-prestige urban Papiamentu. In *kunúku* (country) usage and the literary language expressions such as *un florín* so 'one guilder only, just one guilder' would be preferred.

ʃónki, nn. 'piece, lump (primarily of food, esp. meat)' < an obsolete sense of Eng. *junk*. OED 5:632, 'Junk. 2. A piece or lump of anything; a *chunk*.' This sense of Eng. *junk* is now obsolete, but still recorded, dialectally, in Jam. Eng., by CASSIDY & LEPAGE: "(In Std Engl. today, 'chunk' would be used in the senses below.) 2. A large piece or lump, esp of meat."³² The Papiamentu word may alternatively have been borrowed from standard English when *junk* was current in this sense; or from Jamaican English then or at a later date.

MADURO³³ claims that the word must originally have been **ʃónk*, with accretion of final *-i* through the frequent occurrence of the unstressed variant of *di* 'of', *i*, between **ʃónk* and the following noun, e.g. *ʃónk i kárni* (or *ʃónki kárni*) 'piece of meat' (< **ʃónk di kárni*), *ʃónk i kéši* 'piece of cheese' (< **ʃónk di kéši*). This is, indeed, a possible explanation, not merely of the *-i* on *ʃónki*, but of numerous Papiamentu words in *-nki* and, generally, in nasal + stop + *i*. Similar examples of nouns expressive of quantity, occurring in phrases similar to the above, lend credence to this theory, e.g. *klómpi* 'lump', thus, < Du. *klomp* through regular occurrence in such phrases as **klomp i óro* 'lump of gold' (**klomp di óro*) > modern Pap. *klómpi óro*, in careful speech *klómpi di óro*.

Nevertheless, this explanation, though plausible, is not definitive. All Dutch nouns in nasal + *k* add final *-i* in Papiamentu, as do most in nasal + any stop. Many of these do not, unlike the quantifiers, occur in contexts followed by *di* ~ *i* 'of' plus another noun, e.g. *bánki* 'bench; bank' < Du. *bank*. They do, however, occur in Dutch as common diminutives, adding *-je* in standard Dutch. In the Dutch coastal dialects from which the earlier Dutch lexical loans in Papiamentu are drawn, this diminutive suffix is consistently realized as *-[i]*, e.g. Du. dial. [*baŋkī*], stand. Du. *bankje* 'little bench,' etc. Bearing in mind the great frequency of borrowing of Dutch diminutive nouns in Papiamentu, producing such typical final syllables as *-či*, *-ši*, *-i*, the theory of the assimilation of the unstressed variant of the morpheme /di/ shows some weakness. Many of the nouns which themselves may be used to demonstrate the latter theory, could well have been borrowed in originally diminutive form, e.g. *klómpi* perhaps < Du. dim. *klompje* 'little lump'.

klɔp, nn. 'truncheon, club, stick.' MADURO³⁴ claims a derivation from Eng. *club*. Phonetically, this is, indeed, possible. The same vowel correspondence occurs, for example, in *grɔns*, above, and

devoicing of the final stop is automatic. However, an alternative etymology is at least equally plausible, and the etymon in such a case is almost identical phonetically: Du. *klop*, nn., *kloppen*, vb. 'knock, tap.' Or, here as elsewhere in Papiamentu, mutual reinforcement of two similar loans may be at work.

kɔnkl, vb. 'knock together, bump.' MADURO³⁵ suggests Jam. Eng. *kunk*, in the same meaning, cited from CASSIDY.³⁶ Final *-l*, however, remains unexplained. Perhaps an independent onomatopoeic invention.

lagumáy, interj. 'never mind' < Eng. *never mind*; possibly a conscious deformation thereof, jocularly used by a few sophisticated speakers, perhaps with overtones of *lagé bay* 'let it (him) go' in the sense 'it does not matter, forget it.' Probably an ephemeral loan, and only heard among a few highly sophisticated urban speakers.

lapistón, nn. whetstone < obsolescent Eng. *lapstone*, cf. MADURO.³⁷ Epenthetic vowel as in *seligá* 'sail-thread' < Du. *zeilgaren*.

maniwál, nn. 'medusa, Portuguese man-of-war' < Eng. (*Portuguese*) *man-of-war*. Correctly identified by MADURO.³⁸ The change of final liquid is a frequent characteristic of Papiamentu, cf. *dɔl* 'yolk' < Du. dial. *dor*.

muf, vb. 'move' < Eng. *move*. Probably a rather recent loan, but now widely heard, at least in urban usage. Pap. *move* < Sp. *mover* is also current, and, while no semantic distinction could be discerned between the two, *muf* is the lower-prestige form. Like the voiced stops, Pap. /v/ does not occur finally. This is again the result of Dutch phonological influence.

nek, vb. 'nag, tease, torment' < Eng. *nag*.³⁹ Cf. the vowel of *bek* < *back*, Final *-k* through devoicing of final stops.

norwéji, nn., adj. 'Norwegian' < Eng. *Norwegian*. The only Papiamentu nationality name showing English influence (except for possible reinforcement of *činés* 'Chinese'). Note final palatal + *i*, cf. the many words in *-či*, *ši*.

ɔkfes, nn. 'hogfish, *Hypoplectrus unicolor*' < Eng. *hogfish*. CED

5:325, "Hogfish. 4. Also applied to other kinds of fish, esp. the West Indian *Lachnolaemus maximus* or *suillus*, having 14 dorsal spines..." However, non-English influence is also present, as *-fes* is the regular morpheme in several compound fish names borrowed from Dutch *-vis* 'fish' compounds. Dutch short *i* regularly > Pap. /e/; *k* here again through devoicing of syllable-final stops.

pen, vb. 'pin' < Eng. *pin*. Used especially of pinning the upper of a shoe to the last.⁴⁰

piki, nn. 'pickax, pick' < Eng. *pick*. MADURO⁴¹ correctly cites this etymology, without, however, explaining *-i*. However, cf. *diki* 'thick' < Du. *dik*; *réki* 'rack, roost' < Du. *rek*; and the verb *piki* 'pick, pick up' probably < Du. *pikken*.

polis, nn. 'policeman; smoked herring, bloater' < Eng. *police* (perhaps in its colloquial and non-standard sense 'policeman'). Refers, not to the police force as a unit, which is consistently, in Papiamentu, *polisía* < Sp. *policía*, but to the individual. Papiamentu borrows philosophical concepts and abstracts, as well as formal titles of social institutions, freely from Spanish. Dutch and to some extent English, on the other hand, are frequent sources of vocabulary of a less formal or abstract nature. This distinction is evident in *polisía* 'police force,' the abstract concept, as opposed to *polis*, the individual member of that force, with whom the average Antillian has dealings.

The figurative use 'smoked herring, bloater' cited by MADURO and called by him 'gemeenzaam,'⁴² may be due to a perceived resemblance between the smoked fish and the nineteenth-century uniformed policeman.

ponké, nn. 'a kind of Antillian cake' < Venezuelan Sp. *ponqué* which < Eng. *pancake* or possibly *poundcake*. The term is used only on Aruba⁴³ where Spanish influences, primarily from Venezuela, are somewhat stronger than on Curaçao.

prisón, nn. 'prison,' possibly < Eng. *prison*. LENZ⁴⁴ assigns to *prisón* a Portuguese origin, *prisão*, which is indeed phonologically possible, but adds "también se puede pensar en f. [= francés] prison." In general, LENZ was too eager to assign to Portuguese all possibly Iberian loans not patently Castilian in phonology.

Eng. *prison* with stress-shift under influence of Sp. *prisión* or the many Papiamentu nouns in *-ón*, cannot be ruled out.

pudín, nn. 'pudding' either < Sp. *pudín* which < Eng. *pudding*, or directly < Eng. *pudding* but under influence of Sp. *pudín*; cf. *šilín* in the latter case. Unstressed Du. Eng. *-ing* are otherwise lost or reduced, cf. *fərdíp* 'floor, story' < Du. *verdieping*.

réfri, nn. 'referee, umpire' < Eng. *referee*. A sporting term borrowed in the latter half of the nineteenth century, and showing the characteristic disyllabic structure of numerous creolized Papiamentu words, with loss, here, of unstressed medial syllable. Cf. *meslá* 'mason' < Du. *metselaar*, *kana* 'walk' < Sp. *caminar*.

sanpépr, nn. 'sand-paper' < Eng. *sand-paper*. Note stress-shift.

sens, *sen*, nn. 'cent; (colloquially) money' < Eng. plu. *cents*. As in *grons* and *yams*, a singular (or collective) is derived from a monosyllable in nasal (+ *t*) + *s*. Cf. also *dams* 'girl' < Du. p.lu *dames* 'ladies.' Derivation from obsolescent Du. *cents* 'cents' is also possible (now more usually *cent*, *centen*). In colloquial, low-prestige Papiamentu, *sens*, *sen* has taken on the sense 'money,' which in standard Papiamentu is *pláka*. *sens* is doubtless the older variant, while *sen*, which was indentified by several informants as a lower-prestige form, shows loss of final *-s*, a prime characteristic of such social dialects both in Papiamentu and in the Spanish of the circum-Caribbean area and elsewhere.

slek, vb. 'mete out, pay out (rope)' < Eng. *slack*. Another maritime loan.

smóki, nn. 'tuxedo, dinner jacket' < Eng. *smoking (jacket)* via Du. *smoking*. On loss of final unstressed *-ng* cf. examples cited under *pudín*, above.

snélči, nn. 'short line of metal, nylon, etc., used to fasten a fish-hook to a fishing rod.'⁴⁵ < Amer. Eng. *snell*. OED 9:316, "Snell. U.S. [of obscure origin]. A short line of gut or horsehair by which a fish-hook is attached to a longer line." The first printed use cited by OED is 1895; but the use of *snélči*, with characteristic diminutive suffix added within Papiamentu, is well established and may well date from an earlier period.

snok, adj. 'tight, tightly fastened' < Eng. *snug*. MADURO⁴⁵ cites *ser e snok* 'tie him up, fasten him tightly.'

stíči, vb. 'stitch' < Eng. *stitch*. As has been observed under *bónči*, the Dutch diminutives which entered Papiamentu in *-či* had a general phonological effect in the language; hence, most English and other borrowings originally in *[-č]*, whether nouns or not, appear in Papiamentu as *-či*, cf. *bónči*, *wínči*.

stop, vb. 'stop (esp. of a motor vehicle)' < Eng. *stop*. The vowel shows possible Dutch influence; contrast *šap* < (Am.) Eng. *shop*. Interchangeable with the traditional verb *para* but confined, unlike it, largely to urban use.

šap, nn. 'tavern (on Curaçao); grocery store, tavern (on Aruba)' < Eng. *shop*; the vowel indicates a probable American English model. Probably an old loanword, as a compound by affixation has already been produced in Papiamentu, *šapéro* (see under), and *šap* has undergone semantic change in the basic meaning 'tavern,' the only one current upon both islands; in this sense it may be based upon English *grog shop*. Cf. Curaçaoan *tyénda* 'shop, store, grocery store.'

šilín, nn. 'shilling' < Eng. *shilling*, possibly influenced in stress and vowel quality by Sp. *chelín* 'shilling'; the stress pattern may be additionally reinforced by the common *florín* 'guilder.'

šobl, vb. 'shuffle (cards, dominoes)' < Eng. *shuffle*. Possibly influenced by Eng. *shovel*?

táya, nn. 'tire (on motor vehicle)' < Eng. *tire*. The expression *flat tire* is borrowed intact on Aruba, as *flet táya*; on Curaçao, however, *táya abáw* is heard, literally 'tire down.'⁴⁶

tólpen, nn. 'rowlock, oarlock' < obsolescent Eng. *tholepin*. MADURO⁴⁷ identifies this etymology. Also *dol* < Du. *dol*.

toréyn, nn. 'tureen, large bowl. esp. for soup' < Eng. *tureen*. MADURO⁴⁸ calls the English derivation probable but cites Du. Fr. *terraine* also. However, the French loan is rare in Dutch and the English is closer phonologically.

tow, vb. 'tow' < Eng. *tow*. Another loan in a maritime semantic area. The diphthong may be from an English dialect which shows a similar diphthong in *tow*, or influenced by Du. *touw* 'rope' in such semantically related phrases as *op sleeptouw nemen* 'take in tow.'

trem, vb. 'distribute load (on ship), stow (cargo); control, keep in check' < Eng. *trim* in its maritime senses. Still primarily maritime in Papiamentu, but MADURO⁴⁹ cites a non-literal, figurative use in *su padrása ta trem e* 'his stepfather controls him, keeps him in check,' a good example of colorful, imaginative Antillian language and an interesting semantic development.

waf, nn. 'dock, wharf' < Eng. *wharf*. Cf. loss of postvocalic *r* in *táya*, *wáya*. Like these, *waf* may be borrowed from one of the many varieties of English which shows no liquid postvocally for /r/, such as Southeastern British, Eastern New England, Southern U.S. or West Indian. A derivation from Du. *werf* 'ship-building yard' is phonologically unlikely (cf. *ferf* 'paint' < Du. *verven*), but the influence of Du. *haven* < Pap. *haf* 'harbor,' or rather, mutual influence between *haf* and *waf* < *wharf*, which are frequently found in combination as *waf i haf*,⁵⁰ cannot be ruled out.

wáya, nn. 'wire (generally of metal)' < Eng. Cf. *táya*. A semantic distinction between three senses all subsumed, in Dutch, by *draad* 'thread; string; wire' is maintained in Papiamentu, through the adoption of one loanword from each of three languages: *wáya* 'wire, metal wire'; *hílu* 'thread, yarn' < Sp. *hilo*; and *drat* 'thread' < Du. *draad*.

wínči, nn. 'winch, capstan' < Eng. *winch*. Cf. *bónči*, *stíči*. Another loan in the field of seamanship.

yams, nn. 'yam' < Eng. plu. *yams*. Although the word *yam* is originally of African origin, final *s* here points to an English intermediary. Another singular (collective) borrowing of a monosyllable in nasal + *s*, cf. *sens* etc.

II. INTERNAL DERIVATIVES FROM ENGLISH ROOTS WITHIN PAPIAMENTU

bekméntu, nn. 'backing, reversing (of motor vehicle)', from *bek* plus the very productive substantivizing suffix *-méntu* denoting an action, the progression of an action, or the result thereof; cf.

the name of the language itself, *papyaméntu* 'speaking, talking' = *papya* 'speak, talk' + *méntu*; *bringaméntu* 'fight, fighting' < vb. *bringa*, etc. *bekméntu* is either a spontaneous formation within Papiamentu or a calque of Eng. *backing*.

bòksdó, nn. 'boxer' < vb. *bòks* plus productive agent suffix *dó* (hypercorrect and archaic *dór*); cf. *yaxdó* 'hunter, huntsman' < *yax* 'hunt' < Du. *jagen*, a probable calque of Du. *jager* as is *bòksdó* of Eng. *boxer*.

mufméntu, nn. 'movement (physical only), act of moving' < *muf*, q.v. Cf. *bekméntu*. Also *moveméntu* 'movement (physical and metaphorical, e.g. political movement)' < Sp. *movimiento* or a calque thereof. Here, as elsewhere, the Hispanic loan, although partially physical in reference, has a metaphorical, philosophical sense, while the Germanic loan is purely concrete and physical⁵¹. *mufméntu* may either have formed spontaneously in Papiamentu with the highly productive substantivizing suffix *-méntu*, or be based upon Eng. *movement* or already existing Pap. *moveméntu*.

skarsidát, nn. 'scarcity.' Not a direct lexical loan, but may show English influence. It consists of Pap. *skars*, adj. 'scarce' < Du. *schaars* + abstract substantivizing morpheme *-idát* < Sp. *-idad*. However, Eng. *scarcity* may have been the model; contrast Sp. *escasez* 'scarcity.'

šapéro, nn. 'tavern owner, bartender; (Aruba only) grocer, grocery store keeper' < *šap*, q.v. This diminutive was noted by LENZ.⁵² The suffix *-éro* < Sp. *-ero*, denoting a tradesman, occurs in another Germanic/Iberian mixed noun, *blekéro* 'tinsmith' < *bléki* 'tin' < Du. dim. *blikje*.

III. RECENT BORROWINGS OF TECHNICAL AND MODISH VOCABULARY

Such loanwords are largely unassimilated; they include *okay*, and on Aruba such items as *pay day*. LENZ, for example, noted *brandy*, *whiskey*, *ice-cream*.⁵³ The following typical loans were noted in a road-safety guide⁵⁴: *side-car*, *trailer*, *motor-cycle*, *brake*, *bright*, *dim* (both of headlights), *stop-light*, *muffler*, *shaft*, *speed* (technical only, = gear), *shift*, *park*, *gearbox*, *truck*.

NOTES

- 1 BICKERTON, DEREK & ESCALANTE, AGUILAS, 1970. Palenquero: a Spanish-based Creole of Northern Colombia. *Lingua* 24, p. 254-267.
- 2 WOOD, RICHARD, 1970. *Papiamentu: Dutch contributions*. Indiana University, unpub. Ph.D. diss.
- 3 MADURO, ANTOINE J., 1965. *Papiamentu, origen i formación*. Corsou. – A compendium of the different positions of past observers, with critical notes from a partisan viewpoint (in very lively Papiamentu).
- 4 LICHTVELD, LOU, 1927/28. Afrikaansche resten in de Creolentaal van Suriname. *W.I.G.* 10, p. 391-402 (1927), 507-526 (1928); 11, p. 72-84, 251-262. – An early study of Sranan.
- 5 FAINE, JULES, 1937. *Philologie Creole. Études historiques et étymologiques sur la langue d'Haïti*, Port-au-Prince, 2-ème éd.
- 6 CASSIDY, FREDERIC G. & LEPAGE, R. B., 1967. *Dictionary of Jamaican English*. Cambridge.
- 7 LATOUR, M. D., 1936. Vreemde invloeden in het Papiamentu. *W.I.G.* 17, p. 387-396.
- 8 HARTOG, JOH., 1962. *Curaçao, van kolonie tot autonomie*. 2 Vols. Aruba. – The most thorough history of the island of Curaçao.
- 9 MEETEREN, N. VAN, 1947. *Volkskunde van Curaçao*. Willemstad, p. 217.
- 10 HARTOG, 1962, *op. cit.*, *passim*.
- 11 HARTOG, J., 1967. *Curaçao. A short history*. Aruba.
- 12 MADURO, 1965, *op. cit.*, p. 25.
- 13 LENZ, RODOLFO, 1928. *El Papiamentu, la lengua criolla de Curaçao (la gramática más sencilla)*. Santiago de Chile.
- 14 BALEN, W. J. VAN, 1940. Papiamentoe en Portugeesch. *W.I.G.* 22, p. 371-376.
- 15 MADURO, 1965, *op. cit.*, p. 13.
- 16 LATOUR, 1936, *op. cit.*, p. 394. His statement on *back* is erroneous (see *besk*, above).
- 17 WOOD, 1970, *op. cit.*, p. 55-56 and *passim*.
- 18 SILVA-FUENZALIDA, ISMAEL, 1952. *Papiamentu morphology*. Northwestern University, unpub. Ph.D. diss.
- 19 WOOD, 1970, *op. cit.*, p. 57-60.
- 20 Our earliest record of written Papiamentu is a letter dated 1776; the first printed book is dated 1826.
- 21 LOPEZ, H. TH., 1963. *Derecho- y obligacionan den un matrimonio civil*. Curaçao, p. 75.
- 22 MADURO, ANTOINE J., 1966. *Procedencia di palabranan Papiamentu i otro anotacionnan*. I. Corsou, p. 15.
- 23 WOOD, 1970, *op. cit.*, p. 55.
- 24 ESCALANTE, AGUILAS, 1964. *El Negro en Colombia*. Monografías Sociológicas [Bogotá] 18, p. 54.
- 25 HARTOG, 1967, *op. cit.*, p. 36.
- 26 WOOD, 1970, *op. cit.*, p. 45.
- 27 MADURO, 1966, *Procedencia I*, p. 36.
- 28 MADURO, 1966, *Procedencia I*, p. 35.
- 29 MADURO, 1966, *Procedencia I*, p. 28.

- 30 WOOD, 1970, *op. cit.*, p. 46.
- 31 CASSIDY & LePAGE, 1967, *op. cit.*, p. 223.
- 32 CASSIDY & LePAGE, 1967, *op. cit.*, p. 254.
- 33 MADURO, 1966, *Procedencia I*, p. 28.
- 34 MADURO, ANTOINE J., 1967, *Proverbio-, refran-, dicho- i expresionnan Papiamentu i nan nificación na ulandés*. Corsou, p. 74.
- 35 MADURO, 1966, *Procedencia I*, p. 28.
- 36 CASSIDY, FREDERIC G., 1961. Jamaica talk. London, p. 136.
- 37 MADURO, 1966, *Procedencia I*, p. 39.
- 38 MADURO, 1966, *Procedencia I*, p. 44.
- 39 MADURO, ANTOINE J., 1966. *Procedencia di palabranan Papiamentu i otro anotacionnan. II* (Letter N te ZJ), Corsou, p. 11.
- 40 MADURO, 1967, *Proverbio*, p. 79.
- 41 MADURO, ANTOINE J., 1967 *Observacion- i apuntenan tocante 'El Papiamento, la lengua criolla de Curazao' Santiago de Chile - 1928 di Dr. Rodolfo Lenz*. Corsou, 1967, p. 39.
- 43 MADURO, 1967, *Proverbio*, p. 80.
- 44 LENZ, 1928, *op. cit.*, p. 217, 242.
- 45 MADURO, 1966, *Procedencia II*, p. 33.
- 46 LATOUR, 1936, *op. cit.*, p. 394.
- 47 MADURO, 1966, *Procedencia II*, p. 42.
- 48 MADURO, 1966, *Procedencia II*, p. 43.
- 49 MADURO, 1967, *Proverbio*, p. 67.
- 50 WOOD, 1970, *op. cit.*, p. 222.
- 51 WOOD, 1970, *op. cit.*, p. 75-80.
- 52 LENZ, 1928, *op. cit.*, p. 243.
- 53 LENZ, 1928, *op. cit.*, p. 232.
- 54 CHLEBOUN, J. B., *Regla i borchinan di trafico Antillanan Hulandes*. Curaçao, Edition revisa.

A. J. MADURO

ENKELE OPMERKINGEN OVER
RICHARD WOOD'S ARTIKEL OVER
'THE ENGLISH LOANWORDS IN PAPIAMENTU'

De Redactie verzocht ANTOINE J. MADURO (Curaçao) enig commentaar te willen leveren op het artikel van Dr. RICHARD WOOD (Louisiana). – De gebruikte schrijfwijze is die welke de Spellingscommissie heeft voorgesteld en welke op 7 september 1970 aan de Minister van Cultuur en Opvoeding der Nederlandse Antillen werd overhandigd.

Ararut. Het Nederlandse woord voor 'arrowroot' is araroet (zie Van Dale). Wij hebben het woord dus blijkbaar van het Nederlands en niet van het Engels.

Blufein. Het uitvallen van de *d* (*t*) in bloedvin is niet ongewoon. Wij vinden hetzelfde verschijnsel in: rabrak–radbraken, bake–badkuip, kreinagel–kruidnagel, stanbai–stand by, hòdòk–hotdog en mèsla–metseelaar. Ik geloof niet dat er twijfel kan bestaan omtrent de oorsprong. Wat betreft de uitgang –ein voor –in, zulks is niet aan een vaste regel gebonden, hetgeen moge blijken uit de volgende voorbeelden: gurdein–gourdin (Haïti), tamarein–tamarin (Haïti), grapein–grappling (Eng.), werein–wegering (Ned.), torein–tureen (Eng.), karbonstein–steenkool (Ned.), letterlijk koolsteen, pispain–pitchpine (Eng.), beskein–beschimmeld (Ned.), lisenbein–duizendbeen (Ned.), duizendpoot, berehein–berenjena (Spaans).

Mòndi (van 'mondig') moet zijn 'mòndu'.

Djis un dròpchi. Een druppel is 'un gota'. 'Dròpchi' verouderend, komt van het Ned. 'droppeltje'.

Lagumai moet zijn 'legumai' met de variant 'lebumai'.

Lapiston. Lap-stone is geen slijpsteen (whetstone), maar een klopsteen. Onze schoenmakers gebruiken daarvoor een strijkijzer (oud model) zonder handvat.

Dòl. Niet van gewestelijk 'dor,' maar van Ned. 'door'–dooier. Zie Van Dale.

Chines. Indien niet van Ned. 'Chinees,' dan van Galicisch 'chínés.' Engelse invloed absoluut uitgesloten vanwege de 'ai'-klank.

Piki. Mogelijk van Eng. 'pick,' doch met meer waarschijnlijkheid van Jamaican English 'picker.'

Polis. In J. E. 'police' – a policeman. Zie CASSIDY & LEPAGE, p. 357.

Shilin. Moet zijn 'chilin'. Spaanse invloed (chelfn) ligt derhalve meer voor de hand.

Ɣaya. Dat meende pater LATOUR te horen; wij zeggen evenwel zeer duide-

lijk 'tayer'. 'Flat tyre' is in de laatste tijd ook op Curaçao zeer gebruikelijk.

Tou. Mogelijk van Eng. 'tow', doch geenszins zeker, want het Nederlands kent ook het werkwoord 'touwen' voor 'op sleeptouw nemen'. Zie Van Dale.

De lijst van Dr. WOOD kan met de volgende woorden van Engelse herkomst worden aangevuld. Er zijn er natuurlijk veel meer, maar die zijn min of meer intact in het Papiamentu overgenomen.

beri	bearing (lager)	fius	fuse
beròm	bay-rum	flasku	flask
blet	blade	flèshlait	flash-light
bòdi	bother (zich bemoeien)	fòks	fox (voorschoeenen aanzetten)
bozu	bo'sun = boatswain	fòrnap	for and aft
bres	bridge	guènguwe	ganger - gangway
brik	brig (driemaster)	gueni	Guinea (Guinea hen = galiña gueni)
brim	J. E. brim; Eng. bream (brasem)	grap	grab
bubi	booby (Sula leucogaster)	hènsòp	hands up
buldòk	bull-dog	hòbi	hobby
bulfait	bull-fight (wilde danspartij)	hòmbòk	humbug
		hòdòk	hot dog
		tait	tighten
chòkful	chock-full	johnny-cake	
chup	tube	kalmou	cremole (op de Bo-venwinden)
dòbelkròs	double-cross	kèpten	captain
dònchi	dunnage (stuwhout)	kèsh	cash
drep	drip	kinki	kinky
dròbèk	drawback	kiper	keeper
dròwe	draw away	kleps	cliffs
djèk	jack (krik)	klinchi	clinch
djèki	jacket	klòchi	clutch
djèkpòt	jack-pot	krabèchi	J. E. crab-catcher
djèm	jam en gem	krènk	crank
djèsbènt	jazz-band	kròs	cross (werkwoord)
djigui	J. E. jigging = a dance	lamungras	J. E. lemon grass
djip	jib (kluiver)	lain	lining (voering)
djip	jeep	laiter	lighter (aansteker)
djòmpi	jumper (kledingstuk)	les	lace (rijgen)
djòin	join	lider	leader
djubòks	juke-box	(makaku)	
djukfes	jewfish	babun	baboon
djus	juice	mòp	mop
èshi	hash	parna	partner
eispichi	ice-pitcher	pèki	packing
eispik	icepick	pèster	pesterer
fashi	fashion	pimpi	pimp
feks	fix		

pímpiri	J. E. pipieri (een vogel)	strèp	strap
pispein	pitchpine	stret	straight
player	pliers	shut	shoot (stortplaats)
pòkchòp	pork-chop	taip	type
(na) prim	primp	taipraiter	typewriter
puluwe	pull away	tèk	tack (laveren)
rèket	racket	tèntu	turn to
ròshi	rush	tèps	tips
safe		tèst	test
sangré	Eng. sangaree, J. E. sangree	tim	team
sais	size	tochi	touch
sèntwich	sandwich	tutpik	toothpick
sèt	set (stel)	train	
skafir	J. E. scuffle	trainer	
skinòk	... ? ... knuckle (boks-beugel)	training	
skor	score	trenu	trainee
skual	squall	trim	(niet: trem) trim
skuer	square	tròbel	trouble
slais	slice	twist	twist
sparplùk	sparkplug	weter	waiter
spaiks	spikes	washi	washing-board
spich	speech	wòshi	washer (sluitring)
stanbai	stand by	wawabèri	guavaberry
stedi	steady, steadily (elke keer weer)	wedji	wages
stèdi	steady (vaststaand)	wiki	wicket
stefle, stéfule	stiffener (contrefort van schoen of laars)	winchimèn	winchman
stòpwòch	stopwatch	winshil	windshield
stowe	stowaway (versteke-ling)	waiper	wiper
		wòri	worry
		zim	zinc pan, tub (teil)
		zip	zipper, zip fastener

S. BIHARIE

HINDOSTAANSE MUZIEKINSTRUMENTEN EN ZANG IN SURINAME

Tussen 1873 en 1916 immigrerden er in Suriname ruim 34.000 Hindostanen, die moesten voorzien in het toen heersende gebrek aan arbeidskrachten. Ondanks aanvankelijk ongunstige levensomstandigheden – o.a. zwaar werk op de plantages, dat nauwelijks van slavernij verschilde en een groot tekort aan vrouwen zodat een normaal familie-leven onmogelijk was – slaagden de immigranten erin zich als een aparte groep te handhaven. Zij behielden een eigen cultuur, hetgeen o.a. tot uiting komt in een eigen religie (Hindo en Moslim), taal, muziek, traditie en moraal. Het spreekt vanzelf dat de specifiek Hindostaanse culturele omstandigheden in de loop der jaren in Suriname veranderingen ondergingen.

De aard van deze veranderingen kan onder meer worden geïllustreerd door de geschiedenis van de Hindostaanse muziek in Suriname. Het waren echter niet alleen de veranderingen in de muziek die de schrijver brachten tot het opstellen van het hierna volgende overzicht. Er waren nog twee andere redenen. In de eerste plaats bestaat er tot op heden noch in Suriname, noch in Nederland, enige literatuur betreffende Surinaams-Hindostaanse muziek en zang. De enige die enkele woorden hieraan wijdde was dr. J. H. ADHIN in zijn woordenboek Hindi-Nederlands. Helaas gaf hij soms een minder juiste vertaling. In de tweede plaats bleek de schrijver, die sinds jaren leider is van de 'Surinaamse Kauwali Band' in Den Haag, dat het bestaan van deze band – die zeer populair is bij de ongeveer 3000 in Nederland verblijvende Surinaamse Hindostanen – en van de muziek die zij speelt, in Nederland praktisch onbekend is.

In het hierna volgende wordt een overzicht gegeven van de verschillende soorten zang, en – in alfabetische volgorde – van de

muziekinstrumenten welke in Suriname door de Hindostanen (Hindo en Moslim) worden bespeeld.

Tot de komst van de Hindostaanse film in Suriname, ongeveer twintig jaar geleden, werd in Suriname naast Tjautaal en Ramajan ook nog Bhadjan, Bierha en in het bijzonder Baithak ké gana gezongen.

Tjautaal, dat wordt gezongen met begeleiding van dhool, djhaadjh en kartaal, is een lied dat gezongen wordt bij het Holi-feest, dat overeenkomt met het Europese oudejaarsfeest, met dien verstande dat op die dag ook de verdelging van het kwade plaats vindt (Holyka dahan).

Ramajan is de gezongen tekst uit de Ramayana. Het wordt gezongen bij spel van de nagara en de djhaadjh. In plaats van de nagara wordt ook op de dhool gespeeld.

Bhadjan wordt gespeeld en gezongen bij dhool, khadjarie en kartaalspel.

De *Baithak ké gana* was in feite de populairste van allemaal. Hierbij werd een lied met een bepaalde strekking (filosofie, godsdienst, liefde, enz.) gezongen, dat altijd begeleid werd door dhool, sarangie en madjiera.

De *Bierha* is een ballade, uitsluitend gezongen door mannen, en begeleid door de nagara.

Naast deze gezangen had men nog het *Natak* (Hindostaanse operette).

Na de komst van de Hindostaanse film in Suriname raakte het Surinaams Hindostaanse toneel (operette) op de achtergrond. Het filmlied deed vanaf toen definitief zijn intrede in Suriname en de populaire Baithak ké gana versmolt met de Kauwali, en werd ook voortaan meer en meer zo genoemd. *Kauwali*, dat uit zang bestaat met instrumentale begeleiding van dhool, harmonium en dhantaal komt uit het vroegere Brits-Indië en werd uiteraard het meest door daarvandaan geïmporteerde films geïntroduceerd.

Sinds omstreeks 1950 komen in Suriname voornamelijk twee soorten zang met muziek voor, te weten filmliederen op muziek en de kauwali, waarbij meestal een verhaal verteld wordt op muziek.

Bij de begeleiding van de hierboven genoemde soorten zang,

wordt een aantal muziekinstrumenten gebruikt, die in het hiernavolgende kort worden beschreven.

De *dandtaal* is een heel eenvoudig van staal vervaardigd slag-instrument. Het bestaat uit twee delen, die er uitzien als de staf van Sinterklaas en een hoefijzer. Het hoefijzervormige metalen voorwerp waarmee de staf bespeeld wordt is ca. 20 cm hoog. De staf heeft een diameter van ongeveer 1 cm en is meestal ruim een meter lang. De dandtaal heeft een staalachtige klank.

Vroeger werd dit instrument alleen door mannen bespeeld, zoals alle Hindostaans-Surinaamse muziekinstrumenten behalve de dhool en het harmonium. Tegenwoordig echter gebeurt dit ook door vrouwen. De dandtaal wordt altijd in combinatie gespeeld met dhool en harmonium. Dit zijn eigenlijk ook de drie instrumenten waarmee tegenwoordig de Surinaamse kauwalie-zang wordt begeleid.

De *dhool* is eenvoudig van constructie en heeft ongeveer de vorm van de Cubaanse conga, d.w.z. het is een slaginstrument bestaande uit een naar beide zijden taps toelopende holle houten cilinder, aan beide zijden bespannen door in het algemeen resp. een geite- en een bokkevel, het kleine vel is blank van kleur. Het instrument wordt aan beide zijden tegelijk bespeeld met gekromde vingers, met vlak gehouden vingers, met de handpalm en ook met de muis van de hand.

Het holle lichaam van de dhool wordt uit hout vervaardigd. In Suriname gebruikt men hiervoor voornamelijk het hout van de mangoboorn, de broodboom en het zg. mierenhout. De vellen van de dhool worden opgerold om een bamboe hoepel, daarna worden ze gespannen door middel van touw. Aan de binnenzijde van het grote vel worden verschillende olieën en gemalen kruiden gesmeerd, zoals wonderolie, fenegriek, etc. Hierdoor ontstaat een betere klank, bovendien blijft hierdoor het geluid langer naklinken. De dhool wordt aan de zijde van het kleine vel op een bepaalde toonhoogte gestemd. Dit stemmen geschiedt door middel van ringen, die schuiven om telkens twee van de spantouwen. Het lichaam van de dhool wordt vaak mooi afgeschilderd en soms van snijwerk voorzien. Meestal wordt de dhool rood geverfd. De kleur heeft een religieuze betekenis, rood is namelijk de kleur van de god Hanoeman. De dhool wordt om de hals gebonden (dit komt in Suriname echter praktisch niet voor), om het middel gebonden

of bij de kleermakerszit onder het scheenbeen vastgeklemd bespeeld, uiteraard steeds met de dhool in liggende stand.

De dhool is het geliefdste slaginstrument in Suriname. Hij wordt daar zowel door de man als door de vrouw bespeeld. De dhool-bespeler wordt in Suriname als tabla-maastar betiteld, waarschijnlijk omdat de dhool familie is van de tabla (het beroemde klassieke slaginstrument van India), welke in Suriname niet zo vaak gespeeld wordt, door gebrek aan leermeesters en omdat het spel jarenlange en voortdurende studie vergt. Sinds de komst van de Heer AKAL, die jarenlang in India heeft gestudeerd, alsmede door de komst van beroemde Indiase tabla-spelers bekend van de Indiase film, is momenteel de animo om tabla te spelen sterk toegenomen.

De dhool is in Suriname onmisbaar bij het musiceren. De vrouwen gebruiken dit slaginstrument bij geboortefeesten, zoals tjha-thie (feest op de zesde dag na de geboorte) en barhie (feest op de twaalfde dag na de geboorte), waarbij aangetekend moet worden dat alleen de geboorte van zonen en niet die van dochters gevierd wordt. Voorts bespelen zij hem bij huwelijksfeesten, zoals matmangra (een offerfeest van vrouwen ten behoeve van een huwelijksvoltrekking) en bij bhat-waan (bij dit feest wordt rijst aan de halm geroosterd). Mannen bespelen de dhool o.a. bij godsdienstige liederen (bhadjan), bij kauwalie zang, bij toneeluitvoeringen, bij ramajan-zang en bij tjautaal.

De *djhaadjh* bestaat uit twee ronde metalen bekkens van brons of een zuiver metaal. De bekkens hebben dezelfde grootte met een diameter van ongeveer 11 cm. In het midden heeft de *djhaadjh* een verhoging waarin een touw of riempje is aangebracht. Aan het touw is een opgerolde doek bevestigd als handvat. Deze 'kussentjes' worden volledig in de handpalm vastgehouden, zodanig dat de *djaahdjh* rust op de tweede kootjes van de vingers.

De *djhaadjh* is zodanig geconstrueerd dat tijdens het bespelen alleen de randen elkaar raken en trillen als ze langs of tegen elkaar geslagen worden. De klank is een beetje te vergelijken met het geluid van een rijdende trein en is zeer doordringend.

De *djhaadjh* wordt uitsluitend door mannen gespeeld bij ramajan-zang en de tjautaal.

Het *harmonium* behoort tot de familie der blaasinstrumenten. Hoewel er harmoniums zijn van kleiner en groter formaat, hebben ze toch alle een gelijk bereik van $3\frac{1}{2}$ octaaf. Men kan het een huis-

orgel noemen, dat men na het bespelen kan opvouwen en als een koffer overal gemakkelijk meenemen.

Een harmonium heeft doorslaande tongen. Zodra in de ruimte waarin de tong zich bevindt, wordt geblazen, begint deze tong te trillen. Door deze trilling ontstaat de toon. Met de ene hand bedient men de blaasbalg voor de luchttoevoer naar de tongen, met de andere hand wordt op de toetsen – gelijk aan pianotoetsen – de gewenste melodie gespeeld.

Het harmonium is voor de Hindostanen een even belangrijk muziekinstrument, als de piano voor de Europeanen. Op het harmonium kunnen alle westerse accoorden gespeeld worden. De klank heeft echter een eigen kleur, zodat deze niet te vergelijken is met de klank van Europese muziekinstrumenten. Zowel legato als staccato is zeer goed mogelijk. Zeer belangrijk is nog de mogelijkheid van crescendo en decrescendo.

Het harmonium kan bij iedere Hindostaanse muziek en zang worden gebruikt. De toon is chromatisch in halve tonen onderverdeeld, zodat dit voor een Europeaan geen probleem kan vormen. Het harmonium wordt zowel door mannen als door vrouwen bespeeld.

De Haagse Kauwalie Band gebruikt vaak heel eenvoudige ritmen. De melodie en de woorden, die gezongen worden, zijn in het algemeen niet moeilijk. Deze drie elementen (ritme, melodie en tekst) vormen één geheel. Ook de dynamiek moet men bij de kauwalie-zang en muziek heel goed beheersen.

Gedurende de zang is de instrumentale begeleiding secundair. Na het eerste couplet van de zang wordt de begeleiding primair, waarbij door de musici eventueel mag worden geïmproviseerd. De improvisatie moet kort zijn. Het bovenstaande herhaalt zich tot het lied eindigt. Meestal eindigt deze zang met het refrein of met de eerste regel. Na een driemaal door de dhool gegeven signaal moet men echter abrupt ophouden.

De *kartaal* is een groot soort castagnetten. Hij is eenvoudig van constructie, en bestaat uit twee houten delen, waarin losse metalen schijven gevat zijn, bovendien zijn aan de twee delen bellen bevestigd. Het hout wordt meestal rood geverfd. Elk deel is een langwerpige stuk plat hout van ca. 2 cm dikte en overige afmetingen ca. 30 bij 10 cm. In elk plankje is een gat gemaakt waardoor de vier vingers van de hand gestoken kunnen worden. Men houdt de twee delen in een hand met de vier vingers door het gat van het ene plankje en de duim door het andere plankje. Een

speler houdt in elke hand een kartaal. Door de twee delen van de kartaal tegen elkaar te drukken en weer los te laten ontstaat er een rinkelend en duidelijk ritmisch effect.

De kartaal wordt gespeeld bij ramajan en bhadjan. De kartaal wordt in Suriname uitsluitend door mannen bespeeld. De ramajan en bhadjan worden ook uitsluitend door mannen gezongen.

De *khadjarie* komt overeen met de tamboerijn. Hij bestaat uit een houten ring van ca. 20 cm doorsnede, waarop een leguaan-vel is gelijmd. Indien de *khadjarie* in de linkerhand vastgehouden wordt, dan wordt met de vingers en de handpalm van de rechterhand het door de zanger aangegeven ritme op het vel geslagen. Aan de rand van het instrument bevinden zich losse metalen schijfjes die met de duim van dezelfde hand worden gerinkeld. De linkerhand kan dan nog door drukken op het vel bepaalde klank-effecten teweegbrengen.

Bij de *khadjarie* wordt bhadjan gezongen. De bhadjan wordt begeleid door *khadjarie*, dhool en kartaal. De *khadjarie*-spelers zitten in twee rijen van tenminste vier personen tegenover elkaar en zingen beurtelings bhadjan, met dien verstande dat de tweede groep telkens herhaalt wat de eerste groep gezongen heeft. Opzij van de groepen wordt de dhool gespeeld, die het tempo aangeeft. Aan de andere zijde wordt de kartaal bespeeld, waarvan de speler af en toe bhadjan-zang afwisselt met het zingen van *kabier*. De *kabier* is een enigszins ironisch lied met een bepaalde moraal.

Een bhadjan inclusief de tussengevoegde *kabiers* duurt ongeveer een half uur. Meestal wordt de ene bhadjan na de andere gezongen; dit kan een gehele nacht duren. De bhadjans worden veelal na een godsdienstige plechtigheid gezongen, zoals na *khatha* en *bhaag-wat*. De bhadjans worden ook vaak gezongen door de *kabier*-panthie's, d.w.z. volgelingen van de *Kabier* secte.

De *madjiera* komt in enige opzichten overeen met de cymbaal. Hij bestaat uit twee even grote van een zuiver metaal (bijv. koper) vervaardigde klokken zonder klepel ter grootte van een fietsbel. In het midden hebben ze een gat, waarin een stevig touw is aangebracht, waardoor de twee *madjiera*'s één geheel vormen. Het touw wordt goed vast om de middelvingers gewonden, zodat beide *madjiera*'s in beide handen goed in de greep zitten. De klank ontstaat als de *madjiera*'s tegen elkaar geslagen worden. De *madjiera* klinkt als klokkenspel in een versneld tempo, enigszins te vergelijken met de klank van een fietsbel.

De madjiera wordt in Suriname altijd samen met de sarangie en de dhool gespeeld. De madjiera wordt dus nooit alleen gespeeld. De laatste tijd wordt hij erg weinig gespeeld.

De *nagara* is een belangrijk slaginstrument voor de Surinaamse Hindostanen en benadert in vorm de pauk. Hij bestaat uit twee bekkens van ca. 35 cm hoogte, waarbij de grote nagara een diameter van 45 cm heeft en de kleine nagara een doorsnede van 25 cm.

De nagara is vrij ingewikkeld van constructie; de grote wordt gemaakt van klei of hout; klei geeft een betere klank. Een van de twee bekkens van de nagara moet bespannen zijn met een bokkevel en het andere deel met een geite-vel. Het vel wordt gewikkeld om een hoepel van Indisch bamboe. Aan deze hoepel zijn touwen of riemen gespannen die anderzijds bevestigd zijn aan een metalen ring of een riem, die onderaan het bekken klemt. De toonhoogte wordt gefixeerd door het vel bij vuur te verwarmen en door ringen die elk over twee touwen schuiven. Het vel van de grote nagara wordt in het midden aan de binnenkant ingesmeerd met een smeersel van plantenkruiden en olie, zoals onder meer wonderolie, fenegriek en karail. De ingesmeerde plek heeft een diameter van ca. 7 cm. Het smeersel wordt aangebracht als een koek die in het midden bijna een halve centimeter dik is en naar de rand toe plat afgevlakt. De koek droogt in, blijft vastzitten aan het vel en zorgt ervoor dat de klank langer aangehouden wordt.

De kleine nagara heeft een blank vel en geeft een hogere toon. Hij wordt altijd van hout geconstrueerd. Het vel wordt op dezelfde manier gespannen als bij de grote nagara, doch wordt niet ingesmeerd. De nagara wordt op een kussen (*bietha*) op de grond geplaatst om hem te kunnen bespelen, de bekkens hebben een enigszins schuine stand, de kleine nagara het sterkst hellend. Het bespelen geschiedt met twee stokken van ca. 30 cm lengte maar van verschillende dikte waarmee beide nagara's bespeeld worden.

Met begeleiding van de nagara wordt in Suriname de *bierha* gezongen. De *bierha* is een ballade die uitsluitend door mannen gezongen wordt. Vroeger behoorden de zangers respectievelijk dansers bij de *bierha* tot de kaste van de ahiers oftewel herders van koeien. De dans na het zingen van ieder couplet van de *bierha* heet *arhierwa(n) ké naatj*. De *bierha* heeft een vastgesteld ritme. Na het zingen van een couplet van de *bierha* wordt het ritme aan de nagartjie (*nagara*-bespeler) overgelaten, die in staat is zijn ritme onmiddellijk verder te improviseren. Tijdens deze improvi-

satie wordt de ahierwa ké naatj gedanst. De nagara-speler zorgt er voor na zijn improvisatie weer terug te komen in zijn oorspronkelijk ritme, waarna de zanger zijn bierha kan voortzetten.

Bierha's worden in Suriname bij huwelijksfeesten zeer vaak gezongen, uiteraard met begeleiding van de nagara. De bierha wordt in Suriname ook door de daphala begeleid. De daphala komt overeen met de tamboerijn.

De *sarangie* is een strijkinstrument dat in vele opzichten vergelijkbaar is met een viool; de bovenzijde van de klankkast bestaat echter uit een gespannen vel. De constructie is tamelijk ingewikkeld. Het instrument wordt uit hout vervaardigd en bestaat uit de volgende onderdelen: 1, krul; 2, stenschroeven; 3, kielhoutje; 4, hals; 5, tokkeltoets in de hals; 6, met vel bespannen klankkast; 7, kam (stukje hout tussen snaren en vel). De klankkast is aan de bovenkant bespannen met geite-vel waarover de snaren worden gespannen.

Er zijn twee snaren waarop de melodie wordt gespeeld en een aantal meeklinkende snaren. Het aantal snaren dat meeklinkt is meestal oneven, maar in ieder geval meer dan vijf. De snaren waarop de melodie wordt gespeeld worden aangestreken door een zelfgemaakte strijkstok, die in bepaalde opzichten lijkt op een cellostok. De strijkstok bestaat uit hout en uit geprepareerd of gewoon paardehaar. Het haar wordt met hars ruw gemaakt opdat haar en snaren zo intens mogelijk contact zullen hebben. De strijkstok is even belangrijk als het instrument zelf.

Bij het bespelen wordt de sarangie staande geplaatst in een stoffen riem om het middel. De speelwijze is te vergelijken met die van de cello. De strijkstok wordt in de ondergreep gehouden.

De sarangie heeft een volle en doordringende klank. Men bespeelt dit instrument bij volksdansen en klassieke liederen, de laatste tijd minder dan vroeger.

De doelstelling van de 'Surinaamse Kauwali Band' is de Surinaams-Hindostaanse (Hindo en Moslim) cultuur, speciaal ten aanzien van zang en muziek te propageren. Deze band houdt zich daarom gaarne aanbevolen voor het geven van demonstraties. (Contactadres: S. BIHARIE, Elsstraat 16 's-Gravenhage).

HINDOSTAANSE MUZIEK IN SURINAME

Fig. 1. Twee leden van de 'Surinaamse Kauwali Band' in Den Haag met enkele van hun instrumenten: *dandtaal* (voorgond), *dhool* (links), *harmonium* en twee soorten van *tabla*.

Fig. 2. De drie muziekinstrumenten welke door de Hindostaanse musici in Suriname het meest bij de baithak ké gana worden gebruikt: *dhool*, *dandtaal* en *harmonium*.

C. DE JONG

AANTEKENINGEN OVER
JAN REEPS IN SURINAME, 1693

JAN REEPS en zijn mislukte kolonisatiepoging in Zuid-Amerika in 1692 zijn aan de vergetelheid ontrukkt door prof. dr. G. VAN ALPHEN in zijn publicaties *Jan Reeps en zijn onbekende kolonisatiepoging in Zuid-Amerika* (Van Gorcum, Assen, 1960, 103 pp.) en 'Suriname in een onbekend journaal van 1693' (*Nieuwe West-Indische Gids* 42 1963, p. 303-313). Voordat VAN ALPHEN in zijn tijdschriftartikel de 'Korte beschrijvinge van Suriname' uit het journaal van JAN REEPS publiceerde (*NWIG* 42, p. 307-313) had ik een fotokopie van deze beschrijving laten maken om deze tijdens mijn verblijf in Suriname te gebruiken. De vergelijking van deze fotokopie met de door VAN ALPHEN afgedrukte tekst en de lezing van zijn beide publicaties geven mij aanleiding tot enige aanvullende opmerkingen, welke niets afdoen aan mijn grote waardering voor deze geschriften over REEPS als vergeten Nederlandse pionier.

JAN REEPS uit Hoorn is in september 1692 met een door hem uitgerust schip met kolonisten van Vlissingen uitgezeild naar de kust van Brazilië tussen de Amazone-mond en Frans Guyana. Zijn doel was, daar een Nederlandse plantage-kolonie te stichten. Zijn schip leed echter schipbreuk op de kust van Brazilië. Met zeventien tochtgenoten voer REEPS in een sloep eerst naar Belém do Para en vandaar naar Cayenne en Suriname. Na een verblijf van zeven maanden in het gastvrije Suriname keerde hij terug naar Nederland, waar hij in 1697 te Hoorn overleed.

ZEEKOEVANGST

Een van de belangwekkende mededelingen, door REEPS in zijn reisverslag gedaan, werpt enig licht op een weinig bekend bedrijf der Nederlanders in Latijns Amerika: de handel in zeekoeien (manati). Op blz. 74 van VAN ALPHENS boek staat de volgende mededeling van REEPS afkomstig: "De Indianen daar (d.i. op een

eiland aan de zuidzijde van de noordelijkste mond van de Amazonerivier) vertelden hun (aan REEPS en zijn metgezellen) dat er op het eiland een eind het kanaal in, nog een paar huizen van Hollanders stonden, die daar vroeger zeekoeien kochten om te verscheppen. Zij zeiden dat zij graag zouden zien, dat de Hollanders daar weer kwamen wonen om handel te drijven."

Deze mededeling is een interessante aanvulling op mijn artikel 'De zeekoevangst in Guyana' (*De Surinaamse Landbouw* 9, 1961, p. 93-100). Het blijkt, dat de handel in zeekoeien zich niet beperkte tot Nederlands en Frans Guyana, maar ook nog aan de Amazonemond werd uitgeoefend, alwaar zij echter vóór het einde van de 17e eeuw teniet was gegaan – mogelijk nog eerder dan in Nederlands en Frans Guyana, omdat de Amazonemond veel verder van de voornaamste afzetmarkt – de Westindische eilanden – verwijderd is dan de Guyana's.

WATERLAND

Op blz. 84 haalt VAN ALPHEN REEPS' beschrijving van de plantage Waterland aan. "Over Waterland was Reeps opgetogen. Het had hoog- en laaggelegen gronden, de huizen stonden op een heuvel en door een 'allee met pompelmoesen, orange en cina-appelboomen' ging men naar de molen. Het had aanplantingen van 'banantesboomen en verscheyden moes- en tuynvrugten' en 'een groote etang of visvyver'."

Ik heb verscheidene malen Waterland bezocht en opgemerkt, dat de bovenstaande historische beschrijving niet klopt met de werkelijkheid: bijvoorbeeld de huizen staan er niet op een heuvel. Blijkens de 'Korte beschrijvinge van Suriname' (p. 309) heeft de bovenstaande beschrijving dan ook betrekking op de plantage Palmeniribo.

FORT ZEELANDIA

REEPS' beschrijving van Suriname bevat ook bijzonderheden over het fort Zeelandia te Paramaribo, een van de oudste beschrijvingen van deze sterkte. Van dit fort zijn verscheidene afbeeldingen en inlichtingen uit later tijd bewaard gebleven. Het verdient een afzonderlijke historische studie op voorbeeld van het naburige fort Nieuw Amsterdam, dat mr. dr. A. J. A. QUINTUS BOSZ zo uitvoerig heeft beschreven in zijn artikel 'De geschiedenis van het Fort Nieuw Amsterdam in het verdedigingsstelsel van Suriname' (*NWIG* 43, 1964, p. 103-148).

REEPS' beschrijving van het fort Zeelandia bevat enige technische termen, welke moeilijkheden kunnen opleveren. De woorden *faucebré* en *tenaille* zijn na wat zoeken in oude woordenboeken terug te vinden. Het eerste woord is een afwijkende spelling van *faussebrès*, dit is een muur of wal voorzien van schietgaten. *Tenaille* is een scherp uitspringende hoek van een bolwerk of bastion. VAN ALPHEN heeft in noot 5 en 7, op blz. 308 van zijn artikel, '*faucebre*' verklaard als een tweede lagere wal tussen hoofdwal en gracht, en '*tenaille*' als een scherp uitspringende hoek. Hiermede ga ik volledig akkoord.

Meer moeilijkheden geeft het woord '*waterpas*.' Dit is door VAN ALPHEN (p. 308) gespeld als '*waterplas*.' De zinsnede op de fotokopie van REEPS' journaal luidt: "Noch wort er voor 't fort [Zeelandia] aen de rivier een waterpas gemaekt, dat veel arbeit geeft, alsoo 't daer diep is en harde stroom gaet; dient tot behoudenis van 't fort, alsoo 't geheel onder afspoelde".

Geen woordenboek geeft de hier bedoelde betekenis van waterpas als speciaal onderdeel van een militair bouwwerk. De woordenboeken bevatten de bekende betekenis van instrument om te onderzoeken of iets horizontaal ligt of staat en van het opnemen van hoogten en laagten ten opzichte van een gegeven peil. Toevallige inzage van plattegronden van een Nederlands fort in een ander werelddeel heeft mij geholpen om de betekenis van waterpas nader vast te stellen. Dat fort was van de Vereenigde Oost-Indische Compagnie en bevindt zich te Colombo op Ceylon. Op plattegronden daarvan, afgedrukt in het grote werk van BROHIER over Ceylon¹ en op kaart nr. 979 in de Catalogus van buitenlandse kaarten, Inventaris Leupe, in het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage heb ik het woord waterpas aangetroffen. Dit woord staat vermeld aan de zeezijde van een bolwerk of bastion, dat een uitloper van het eigenlijke fort vormt. Het is blijkbaar onzijdig, want op de kaart in de Inventaris Leupe is het gespeld als "'t waterpas'. De vorm van het waterpas was vermoedelijk een horizontaal vlak langs de voet van de buitenmuur van een fort aangebracht. De functie van het waterpas was, die voet te beschermen tegen de golfslag van het zeewater of rivierwater, dat dagelijks daalt en rijst door de werking van eb en vloed. De naam waterpas is afgeleid van de horizontale stand van dat vlak. Termen als berm en talud zijn hier niet bruikbaar, omdat deze een hellend verloop vertonen.

REEPS' VERSLAG VAN ZIJN VERTREK UIT SURINAME

Tenslotte laat ik hieronder volgen het gedeelte van REEPS' journaal waarin hij zijn afscheid van Suriname beschrijft. Dit gedeelte, dat niet door VAN ALPHEN is afgedrukt, sluit aan op de 'Korte beschrijvinge van Suriname'. (NWIG 42). Ik heb dit gedeelte afgeschreven van de fotokopie van het journaal in de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage.

Voijagie na het Vaderlant met het schip de St. Jan
A[nn]o 1694 den 26 februari 's middags namen wij onse afscheijt van den heer Gouverneur Generael Joan van Scherphuijsen,² den heer Commandeur Vredenburg³ en d'andere heeren en vrinden, die ons aen de rievier ⁴geleijden. Voeren 't fort⁵ voorbij, dat eenige eerschoten dede in 't voorbij varen, daer de heer Gouverneur en de vrinden op de muren stonden en wij malkander voor het laatst groeten. Quamen aen de schepen die voor 't Tijgershol⁶ lagen, daer Juffrouw van Sommelsdijck⁷ ons verwelcomde, die al aen boort was en nevens twee van haer meijies en twee knegten met ons na Hollant soude varen. Haer E(del)e had hier negen jaren geweest en een treffelijcke plantagie gemaect boven in Suriname.⁸ In dese provincie hebbe ick goet tractament en veel vermaek genoten, bijzonder van den regt edelmoedigen Gouverneur Generael Scharphuijsen, die mijn ongemeen als een broeder heeft getracteert en moest aen zijn regterhant ter maeltijt sitten. Gingen veel tsamen wandelen en discoureren of met de barlijn⁹ met ses paerden rijden langs de wegen, die met oranje, cina¹⁰ en andere vrugtboomen aen wederzijden beplant zijn. Hebben oock diverse reijzen met de tentboot of çaloepe de rivieren op geweest en na de plantagiën. Heeft mij oock drie groote landen geschoncken, een in de Powelskreeck, Bellasoor, de Santpunt of 't lant Overtwater en naest beneden zijn suijkerplantagie Waterlant de Ronde Punt, de Purmer bij ons genaemt,¹¹ sijnde dese drie landen ijder wel 500 ackers groot. Heb oock eens met d'Heer Commandeur Vredenburg de rievier Commawijne op geweest, daer van de vrinden op haer plantagiën seer vrindelijck getracteert wierden, en noch eens met zijn Edele na zijn suijkermolen en plantagie op Rio Para, daer zijn nieuwe huijs besigtigden, en van hem braef onthaelt wierden.

Den 27 februari 's morgens stil moij weder, dreven af, de mont van de Commawijne of Rio Cotteca¹² voorbij, de St. Jan als admirael, de Hoop vice-admirael, de Purmer schout bij nagt en

een galjoot met drie masten. Quamen in de mont van Rio Suriname, saten met laeg water in de modder vast. Met de vloet, soo ras vlot waren, gingen 't zeijl met een frisse N.O.wint N.N.W. aen, kregen een travado¹³ met regen. Des avonts quamen buijten. Diepte hebben wij gehad 2, 3, 4, 5, 6 vadem. Zeijlden met kleen zeijl en vierden; des naghts donkere lught.

Den 28 dito de wint N.O. Zeijlden bij de wint met kleen zeijl om de Hoop in te wagten, die wij dagten dat achter was, alsoo gister qualijck onder zeijl konde komen.

NOTEN

- 1 R. L. BROHIER & J. H. O. PAULUS; 1951. *Land, maps and surveys. Descriptive catalogue of historical maps in the Surveyor-General's Office, Colombo*. Volume 2. Gov. Press, Colombo, 195 pp. (54 maps of Ceylon, p. 3-192).
- 2 JOAN VAN SCHERPHUYSEN was gouverneur van Suriname van 1689 tot 1696.
- 3 ABRAHAM VAN VREDENBURGH was commandeur – d.i. militair bevelhebber van Suriname – van 1688 tot 1698.
- 4 Dit is de Surinamerivier.
- 5 Dit is het fort Zeelandia.
- 6 Het Tijgerhol is een diepte aan de oostoever van de Surinamerivier bezuiden het fort Nieuw Amsterdam.
- 7 Juffrouw VAN SOMMELSDIJK is een van de drie zusters ANNA, MARIA en LUCIE van CORNELIS VAN AERSSSEN VAN SOMMELSDIJK, gouverneur van Suriname in 1683-1688. De drie zusters waren begunstigers van de Protestantse sekte der Labadisten, die een godsdienstige gemeenschap op een Surinaamse plantage wilden stichten.
- 8 Dit is de plantage 'La Providence' aan de Surinamerivier bij de Marechalkreek tegenover de latere plantage Phedra. REEPS noemt ze 'een treffelijke plantagie,' maar in werkelijkheid verkeerde zij in treurige toestand door de ziekten welke de blanken daar teisterden en de aanvallen van Indianen, weggeslopen negerslaven en gedeserteerde soldaten.
- 9 Barlijn is berline, dit is een reiskoets met kap en met vier zitplaatsen, het eerst omstreeks 1690 te Berlijn gemaakt.
- 10 Orangie- en cina-boomen zijn citrusbomen.
- 11 Het eerste stuk land aan de Paulskreek heet Bellasoor of Bel a Soir. Het tweede stuk heet de Santpunt of 't lant Overtwater. Het derde stuk grenst aan de plantage Waterland en heet de Ronde Punt; inderdaad vormt de westoever van de Surinamerivier daar een ronde punt. REEPS heeft het derde stuk de Purmer genoemd. (VAN ALPHEN, *Jan Reeps*, 1960, p. 85-86).
- 12 REEPS noemt de Commewijnerivier soms ook Cottica.
- 13 Travado of travaat is Portugees voor een onstuimige windvlaag met stortregen, in Surinaams-Engels sibi-boesi, d.i. sweep the bush genoemd.

J. H. ADHIN

DE IMMIGRATIE-DAG VAN SURINAME: 5 JUNI

Janani janma-bhūmishcha svargādapi gariyasi
(De liefde voor mijn moeder en voor mijn geboorteland weegt zwaarder dan het verlangen naar de hemel).

Niet ten onrechte is Suriname "een beknopte uitgave van de wereld" genoemd,¹ want op dit kleine aardoppervlak zijn mensen van vier werelddelen verenigd. Deze heterogene Surinaamse bevolking kan, gelet op haar wordingsgeschiedenis, worden onderscheiden in 'autochtonen' (inheemsen) en 'immigranten' (uit andere landen gearriveerden, die er zich vestigden). Tot de *autochtonen* moeten worden gerekend de Indianen, die bij de ontdekking van Amerika door COLUMBUS (1492) dit werelddeel reeds bevolkten en die ook in Guyana werden gesignaleerd, nadat de 'Wilde Custe' omstreeks 1499 door DE OJEDA was ontdekt.² En de groep der *immigranten* wordt gevormd door afstammelingen van Europeanen, inz. Nederlanders (als veroveraars en kolonisten gekomen), Creolen (als slaven uit Afrika gehaald), Hindostanen en Javanen (als contract-immigranten uit Azië gebracht), alsmede enkele andere kleinere volksgroepen.³

Deze onderscheiding, die op demografische definities is gebaseerd, is in de Surinaamse historie niet gangbaar. De Europeanen worden er als 'kolonisten' aangeduid en de slaven worden niet tot de immigranten gerekend, daar deze term slechts wordt gebezigd voor de als contract-arbeiders uit verschillende landen aangevoerde personen, en meer in het bijzonder voor Hindostanen en Javanen. (Sedert 1930 zijn deze laatsten niet als contractanten, maar als vrije arbeiders, dus als kolonisten gekomen.) In dit artikel zal de ingeburgerde terminologie – ofschoon deze demografisch gezien niet de beste is – worden gebruikt: onder 'immigratie' zal worden verstaan de doelbewuste werving en aanvoer van arbeiders, die onder een contract op de plantages te werk werden gesteld; en met 'immigratie-dag' wordt dan bedoeld de datum van aankomst van de eerste groep van die immigranten, welke voor de ontwikkeling van Suriname van bijzonder groot belang zijn gebleken.

Het was omstreeks het midden van de vorige eeuw – nadat de belangrijke Saramacca-kolonisatieproef op een algehele mislukking was uitgelopen (1845) – dat men serieus aan het werven van immigranten ging denken, teneinde aan het nijpende tekort aan werkkrachten op de plantages, die met ondergang werden bedreigd, het hoofd te kunnen bieden. Maar de eerste pogingen, om contract-arbeiders van elders naar Suriname te laten komen, liepen op niets uit: de immigratie van Chinezen en Portugezen (1853) verliep zeer onbevredigend, omdat deze na hun contract-tijd de plantages de rug toekeerden; en de immigratie van Creolen uit West-Indië (1863) werd een complete mislukking. Toen werd besloten, om Hindostanen uit Brits-Indië als contract-arbeiders te laten komen, aangezien deze werkkrachten in de Britse koloniën bijzonder goed hadden voldaan.

Aan dit loffelijk voornemen kon evenwel niet direct uitvoering worden gegeven, omdat toentertijd in Nederland de economisch-politieke doctrine van *laissez faire* de geesten sterk beheerste: men geloofde namelijk, dat het economische leven geheel door het automatisch werkende marktmechanisme werd beheerst, zodat de Overheid zich van elk ingrijpen in het economische proces moest onthouden, daar alles gevoeglijk aan het particuliere initiatief kon worden overgelaten.⁴ Maar met de afschaffing van de slavernij in zicht deed de Nederlandse Regering een lofwaardige poging, om de verantwoordelijkheid van de immigratie op zich te nemen. Het in 1862 ingediende wetsvoorstel, om gedurende de tien jaren van het Staatstoezicht op de vrijverklaarde slaven (1863–1873) voor werving en aanvoer van 25.000 immigranten te zorgen, werd echter door het Parlement geamendeerd in die zin, dat de Overheid slechts premies aan particulieren zou geven.

Maar reeds na enkele jaren bleek, dat deze beslissing totaal verkeerd was geweest: Ofschoon de planters een waarlijk bewonderenswaardig initiatief aan de dag legden – het ging er tenslotte om, de plantage-landbouw (de enige kurk, waarop de economie van Suriname dreef) voor ondergang te behoeden – verliep de immigratie bijzonder teleurstellend. Onder de druk der omstandigheden, met de dreiging van een *débâcle* bij de opheffing van het Staatstoezicht voor ogen, werd de Nederlandse Regering gedwongen de geregelde toevoer van immigranten als een voorwerp van directe staatszorg te erkennen. En zo kwam in 1872 eindelijk de met ongeduld verbeide wet tot “bevordering van den aanvoer van vrije arbeiders in de kolonie Suriname” tot stand.⁵ Hiermee was het pad geëffend, om nog vóór de beëindiging van

het Staatstoezicht (1 juli 1873) de immigratie op grote schaal ter hand te nemen.

Inmiddels waren tussen Nederland en Engeland onderhandelingen inzake de tewerkstelling van Hindostaanse arbeiders op de plantages geopend. En deze hadden zo'n vlot verloop, dat reeds op 8 september 1870 een tractaat kon worden gesloten, waarbij de werving en inscheping in het toenmalige Brits-Indië van Hindostaanse arbeidskrachten ten behoeve van de Surinaamse plantages mogelijk werd gemaakt. Nadat dit tractaat op 17 februari 1872 door het Parlement was bekrachtigd,⁶ kon de officiële immigratie van Hindostanen in Suriname een aanvang nemen: Op 26 februari 1873 verliet het zeilschip *Lalla Rookh* (eigenlijk 'Lala Rukh', hetgeen 'De Tulpenwangige' betekent) Calcutta met 410 emigranten aan boord, en op 5 juni 1873 kwamen de eerste 399 Hindostaanse immigranten – tijdens de reis waren er namelijk 11 personen gestorven – in Suriname aan.⁷

De Hindostaanse immigratie heeft zeer bevredigende resultaten afgeworpen, omdat de Hindostanen ijverige lieden bleken te zijn, wier komst in Suriname de plantages van een anders zekere ondergang heeft gered. Het behoeft dan ook geen verwondering te wekken, dat deze immigratie – behoudens een korte periode (augustus 1875 tot februari 1878), waarin, op grond van onvoldoende medische verzorging en gebrekkige rechtsbedeling der immigranten, de emigratie door de Regering van Brits-Indië ingevolge artikel 24 van het tractaat was geschorst – ongeveer 44 jaren heeft geduurd: Op 24 mei 1916 bracht het stoomschip *Dewa* de laatste groep van 303 personen naar Suriname, waarna het tractaat door de Britse Regering op 18 maart 1918 werd opgezegd. In totaal kwamen er 34.304 Hindostanen (in 64 transporten) en hiervan vestigde het overgrote deel (ongeveer 67%) zich blijvend in Suriname.⁸

In verband met de moeilijkheden, waarmee de immigratie van Hindostanen op de duur te kampen kreeg – en zulks niet alleen door de plotselinge schorsing, maar vooral door het toenemende verzet tegen de 'indentured labour' als gevolg van de groeiende Indische nationalistische beweging – en mede met het oog op het feit, dat de Hindostanen vreemdelingen (Britse onderdanen) waren,⁹ besloot men Javanen als contract-arbeiders te werven: De eerste groep van 44 Javanen kwam per stoomschip *Prins Willem II* op 9 augustus 1890 in Suriname aan. Deze immigratie – welke sedert 1930 het karakter van (vrije) kolonisatie had gekregen – heeft geduurd tot 13 december 1939, toen de laatste

groep van 990 personen per motorschip *Kota Gede* arriveerde, waarna door de intussen uitgebroken Tweede Wereldoorlog een einde hieraan werd gemaakt. In totaal kwamen er 32.889 Javanen (in 54 transporten) en hiervan vestigde een aanzienlijk deel zich blijvend in Suriname.¹⁰

Deze summiere uiteenzetting van de immigratie is bedoeld om te dienen als achtergrond bij de beantwoording van de vraag, welke datum als de immigratie-dag van Suriname moet worden aangemerkt. Er schijnt namelijk enige verwarring te bestaan omtrent de juiste datum van aankomst van de eerste Hindostaanse immigranten in Suriname: Volgens sommigen zou deze datum 4 juni en niet 5 juni 1873 zijn. De feestelijke herdenking van het 75-jarige bestaan van de Hindostaanse immigratie – welke op grootse wijze werd gevierd – vond op 5 juni 1948 plaats. Maar het 90-jarige immigratie-feest (1963) werd te Paramaribo op 4 juni en te Nieuw-Nickerie (in het district Nickerie) op 5 juni gevierd. Dit was echter om praktische en organisatorische redenen gedaan, omdat anders de feestelijkheden op beide plaatsen op dezelfde dag gehouden zouden moeten worden.¹¹ Ook in Nederland werd op 5 juni 1963 de immigratie herdacht, ter gelegenheid waarvan een gedenkboek werd uitgegeven.¹²

De oudste mededeling, dat de datum van aankomst 4 juni zou zijn, vinden we in het Koloniaal Verslag van 1873, waarin staat vermeld: "De Lalla Rookh is bereids den 4 den Junij in de kolonie aangekomen". En in het Koloniaal Verslag van 1874 wordt gezegd, dat het jaar 1873 van bijzonder groot belang was, omdat "den 4den Junij 1873 de eerste koelies van Calcutta (zooals terloops in het vorig verslag werd medegedeeld) aankwamen". Het is niet onwaarschijnlijk, dat alle latere werken, die 4 juni als datum van aankomst vermelden, deze aan één van de genoemde Koloniale Verslagen hebben ontleend; zeker is dit niet, omdat de bronnen niet zijn opgegeven. Zo staat in het als een eerste handleiding van het Hindi zeer verdienstelijke boek van KARSTEN (1930) zonder bronvermelding: "Op den 4 juni 1873 kwam het eerste transport van 399 immigranten uit Britsch-Indië per zeilschip 'Lala Rookh' in Suriname aan". In de derde druk (1961) van het in Suriname gebruikte geschiedenis-leerboek voor de middelbare scholen staat eveneens: "Op 4 juni 1873 kwam het eerste schip met Hindostaanse immigranten aan, terwijl er in hetzelfde jaar nog vier schepen volgden". En in KRUIJER's recente

bewerking van zijn bekende boek over Suriname staat: "De eerste landverhuizers kwamen op 4 juni 1873 te Paramaribo aan".¹³

Maar veel waarde behoeft niet te worden gehecht aan de in genoemde Koloniale Verslagen opgegeven datum, omdat deze bronnen vrij onnauwkeurig zijn en vele fouten bevatten. Zo staat in het Koloniaal Verslag van 1873, dat "op den 26 Februarij 380 immigranten met het zeilschip *Lalla Rookh* werden verscheept" (terwijl dit aantal 410 was); en in het Koloniaal Verslag van 1874, dat 457 immigranten per '*Kate Kellock*' en 445 met de '*Howrah*' werden aangevoerd (terwijl volgens het Koloniaal Verslag van 1875 deze aantallen resp. 458 en 446 waren). En wat te denken van het feit, dat in de in het Koloniaal Verslag van 1874 opgenomen "staat aantoonende de aankomst en verdeeling van immigranten gedurende het jaar 1873" als 'dagteekening van aankomst' van de '*Lalla Rookh*' netjes '5 Junij' is opgegeven? Ook in het werk van KARSTEN staan vele onnauwkeurigheden: zo wordt er van 84 transportschepen gesproken (terwijl er 64 transporten zijn geweest). In de latere drukken van het genoemde geschiedenis-leerboek staat 5 juni 1873 aangegeven.¹⁴

De opgave van 4 juni als datum van aankomst is blijkbaar een vergissing, zoals uit de hieronder nog te behandelen bronnen zal blijken. Door DE KLERK, – die ook aanneemt, dat er in het Koloniaal Verslag van 1873 van een vergissing sprake is – wordt echter de veronderstelling geopperd, dat "mogelijk het schip 's avonds laat op de 4 Juni de mond van de Suriname-rivier bereikte".¹⁵ Kennelijk bedoelt hij hiermee, dat het schip een tijdlang vóór de monding is blijven liggen en dan op 5 juni met de vloed tot aan de rede van Fort Nieuw-Amsterdam moet zijn opgevaren. Ofschoon deze mogelijkheid inderdaad bestaat, is er geen enkel houvast te vinden, dat zelfs ook maar enigszins in deze richting wijst. Daarentegen zijn er niet te verwaarlozen officiële en andere gegevens, welke 5 juni 1873 als datum van aankomst vermelden.

Na bestudering van de toegankelijke bronnen moet wel aangenomen worden, dat 5 juni de juiste datum is. In dit opzicht is het belangrijkste document de door de Agent-Generaal J. F. A. CATEAU VAN ROSEVELT aan boord van de ter rede van Nieuw-Amsterdam liggende '*Lalla Rookh*' op 8 juni 1873 aan de Gouverneur geschreven brief, waarin hij verslag over het door hem ingestelde onderzoek en over de toedeling der immigranten uitbrengt. In de marge van deze brief staat als onderwerp aangegeven: "Rapport van het onderzoek enz. aan boord van het schip

'Lalla Rookh', den 5^{en} Junij te alhier met 399 immigranten uit Britsch-Indië aangekomen". En bij de resolutie van 20 juni 1873 no. 1244/4 is gevoegd een door CATEAU VAN ROSEVELT op "den 19en Junij 1873" ondertekende "Staat van den aanvoer van Immigranten in de Kolonie Suriname, van af den 2^{en} tot en met den 19^{en} Junij 1873 (ter voldoening aan de Gouv^s. Res. van 19 December 1872 No. 1)", waarin "Junij 5" als "dagteekening van aankomst" van de 'Lalla Rookh' (Eng. Schip) is vermeld.¹⁶

Een mondelinge zowel als een literaire bevestiging van deze datum van aankomst van de 'Lalla Rookh' is gegeven door RAHMAN KHAN, Hindi letterkundige, die tot een redelijk niveau onderwijs in het toenmalige Brits-Indië had genoten, vóór hij op 25 januari 1898 aan boord van het zeilschip 'Avon I' de havenstad Calcutta verliet en op 13 april 1898 als contractant nummer 452/Aa voet aan wal in Suriname zette. Aangezien hij als ontwikkelde volwassene arriveerde, behoeft zijn aan ons gedane mededeling, dat de 'Lalla Rookh' op 5 juni 1873 in Suriname aankwam, niet in twijfel te worden getrokken; te meer, daar hij jarenlang persoonlijk contact met de eerste contractanten (alsmede de autoriteiten) heeft gehad. In Hindostaanse kringen (vooral onder de Moeslims) is hij een zeer invloedrijke figuur geweest, die ook daarbuiten werd hoog geacht. Vanwege zijn verdiensten op literair gebied werd aan deze eerbiedwaardige oude heer op 21 april 1951 de gouden eremedalje, verbonden aan de Orde van Oranje Nassau, uitgereikt.

Een gedicht, verschenen in één van zijn bundels leerrijke strofen, heeft de aankomst van de eerste Hindostanen uit Brits-Indië tot thema; en daarin is op verborgen wijze de datum van de aankomst van de 'Lalla Rookh' aangegeven. De betreffende *doha* (tweeregelige strofe) luidt: "*gun vâsar sidhi avani ki varsh îsvî jân, mâs shâstra tithi tatva ko yahan âyo jalyân*", hetgeen letterlijk vertaald ongeveer betekent: eigenschappen dagen verworvenheden aarde, weet dat dit het jaar is van de christelijke jaartelling; de maand denkstelsels de datum elementen, toen kwam het schip hier aan. Hierin stellen de sleutelwoorden cijfers voor: 'gun' (oereigenschappen) staat voor 3, 'vâsar' (dagen) voor 7, 'siddhi' (paranormale verworvenheden volgens de yoga-leer) voor 8, 'avani' (aarde) voor 1, 'shâstra' (klassieke denkstelsels) voor 6 en 'tattva' (oerelementen) voor 5. Aldus gedecodeerd en van achteren naar voren gelezen wordt het duidelijk, wat de dichter ons hier vertelt, namelijk dat op 5 juni 1873 (volgens de Christelij-

ke jaartelling) de eerste Hindostaanse immigranten per schip naar Suriname werden gebracht.¹⁷

Met het voorgaande voor ogen kan toch bezwaarlijk worden geloochend, dat 5 juni 1873 als de juiste datum van aankomst van de 'Lalla Rookh' moet worden beschouwd, zodat terecht 5 juni tot *âpravâs-divas* (immigratie-dag) der Hindostanen is uitgeroepen. Wellicht zou hier de tegenwerping kunnen worden gemaakt, dat de eerste Hindostanen reeds vóór deze datum in Suriname waren aangekomen, zodat hun datum van aankomst eigenlijk de immigratie-dag zou moeten zijn. Het is inderdaad juist dat volgens de mededelingen in de betreffende Koloniale Verslagen er in 1870 en 1871 resp. 46 en 24 Hindostanen uit Brits-Guyana (nl. uit Berbice en Demerary) in Suriname waren gearriveerd.¹⁸ Er is echter niet alleen niets bekend omtrent de datum van aankomst van de eerste Hindostanen in 1870, maar deze immigranten waren ook niet rechtstreeks uit Brits-Indië naar Suriname gekomen, doch hadden al een contracttijd in een ander land achter de rug; bovendien kwamen zij in kleine aantallen buiten de officiële immigratie om en hebben zij geen invloed op de Surinaamse wetgeving en economie uitgeoefend, zodat zij bepaald niet als de pioniers van een nieuw tijdperk kunnen worden gezien. Derhalve is hun komst in dit opzicht irrelevant en moet 5 juni als *âpravâs-divas* worden aangemerkt.¹⁹

Is nu voldoende aangetoond, dat 5 juni de immigratie-dag der Hindostanen is, thans rest nog de rechtvaardiging van de in het opschrift van dit artikel geponeerde stelling, dat 5 juni ook de immigratie-dag van Suriname is. Ter staving van deze bewering zal uiteraard – zij het ook erg summier – moeten worden nagegaan, of de eerder gedane immigratie-pogingen wel bevredigend waren geweest en of ze enige invloed van belang op het land als geheel hebben uitgeoefend. Want aangetoond zal moeten worden, dat de Hindostaanse immigratie – in tegenstelling met de eerdere immigratie-pogingen – van zo'n grote betekenis voor de ontwikkeling van Suriname is geweest, dat de dag van aankomst van de eerste Hindostaanse immigranten zonder bezwaar als immigratie-dag van Suriname kan gelden. En inderdaad is zulks het geval, zoals de meeste vroegere en recente bronnen – een opmerkelijke eensgezindheid vertonend – telkens weer hebben verklaard.

De met Chinezen en Portugezen ondernomen immigratie-

proeven hebben geen goede resultaten opgeleverd. In 1853 en 1854 werden Portugese landarbeiders uit Madeira aangevoerd, maar hun werkkraft bleek bijzonder gering te zijn en na beëindiging van hun contract verkozen zij de kleinhandel. Intussen was in 1853 een aantal uit Java aangevoerde Chinezen op de plantage Catharina Sophia te werk gesteld; en in 1858 werden Chinezen uit Macao gehaald, later door emigranten uit Hongkong gevolgd (1868). Ofschoon de Chinezen in het algemeen hun werk naar behoren deden, hebben de plantages toch niet veel aan hen gehad, omdat zij na hun contracttijd de landbouw de rug toekeerden en zich voornamelijk op de kleinhandel gingen toelleggen. Een complete mislukking werd de immigratie van Creolen uit Brits West-Indië (1863), daar deze Barbadianen zich helemaal niet aan het Surinaamse plantage-leven konden aanpassen en het er dan ook bijzonder slecht van afbrachten. En toch, ondanks deze met hen opgedane bittere ervaring, werd in 1948 opnieuw een immigratie uit St. Lucia en Barbados beproefd, die wederom volkomen mislukte.²⁰

Al deze tussen 1853 en 1870 ondernomen immigratiepogingen zijn derhalve op even zovele teleurstellingen uitgelopen. Want de bijdrage van deze immigranten tot de grote landbouw – toentertijd de voornaamste bron van welvaart der kolonie – is uiterst gering en soms zelfs averechts geweest. Aangezien deze immigraties niet eens een halt konden toeroepen aan de achteruitgang van de plantages, konden zij moeilijk een krachtige impuls aan de stagnerende economie geven; en evenmin hebben zij enig noemenswaardig effect op de wetgeving of op andere aspecten van het Surinaamse leven gehad.

In tegenstelling hiermee is de Hindostaanse immigratie een succes gebleken (doordat ze de plantages van een dreigende ondergang redde), terwijl ze ook heeft geleid tot ingrijpende veranderingen op politiek en legislatief gebied, alsmede in economisch, sociaal en zelfs cultureel opzicht. Ze is er de oorzaak van geweest, dat de voorziening van arbeidskrachten als een voorwerp van staatszorg werd erkend – waarvoor dus de *laissez faire*-politiek moest worden opgegeven – en dat op het internationale forum stappen werden genomen, teneinde tot een tractaat te geraken, waardoor uiteindelijk Hindostanen naar Suriname gebracht konden worden. Het is dan ook zeker niet overdreven te stellen, dat “door de komst van de Hindostanen een nieuw hoofdstuk in de geschiedenis van Suriname werd geopend”.²¹

Aangezien de Hindostanen nog juist op tijd arriveerden, om de opengevallen plaatsen op de plantages – ontstaan door de opheffing van het Staatstoezicht op de vrijverklaarde slaven (1 juli 1873) – op te vullen, kon hierdoor een noodtoestand worden voorkomen, daar “de landbouw bijna overal op den bestaanden voet werd voortgezet en de overgang van den talrijken arbeidersstand tot geheele vrijheid nagenoeg zonder schokken voor den grooten landbouw plaats had”. En door het Gouvernement is er veel werk van gemaakt, om deze kostbare stroom van immigranten, “die voor de welvaart der Kolonie onmisbaar waren”, ongehinderd te doen vloeien. Want de Hindostaan had zich als “de meest geschikte immigrant” doen kennen: “Sterk, arbeidzaam en spaarzaam, met weinig behoeften, geen hoge eischen aan het leven stellend, heeft hij daarbij het voorrecht te behooren tot een volk van eeuwenoude beschaving, dat voor een overgroot deel van huis uit landbouwer is”. Bij zijn proefschrift kon SNELLEN dan ook terecht de volgende stelling verdedigen: “De nakomelingen der Britsch-Indische immigranten blijken voor Suriname de beste kolonisten te zijn. Het ligt op den weg der overheid de kansen op ontwikkeling dezer groep zoo gunstig mogelijk te maken”.²²

Behalve de onmiddellijk in het oog lopende invloed op de Surinaamse economie heeft de *Hindostaanse immigratie* ook het aanzijn gegeven aan een aantal diepgaande structurele veranderingen, die van grote betekenis voor de economische ontwikkeling zijn gebleken. Het is voornamelijk aan de Hindostanen te danken geweest, dat de economie-vorm van de grote landbouw door die van de kleine landbouw werd vervangen; een transformatie-proces, dat binnen een halve eeuw werd volbracht: Terwijl nog in 1900 de plantage-landbouw 90% en de bevolkingslandbouw 10% van de totale agrarische produktie voor haar rekening nam, waren in 1950 deze cijfers resp. 10% en 90% geworden!

De door de Overheid gevoerde grondpolitiek heeft dan ook met deze ontwikkeling rekening gehouden; immers – met het oog op de behoeften aan landbouwgrond van vooral de Hindostanen – werden er speciale regelingen in het leven geroepen, teneinde hun vestiging als zelfstandige landbouwers (eerst op vestigingsplaatsen en later ook daarbuiten) te vergemakkelijken, zoals uit o.m. de verordeningen van 1895, 1916 en 1937 moge blijken.²³ De economisch-historische betekenis van de Hindostaanse immigratie is derhalve niet slechts gelegen in het behoeden van de plantages voor verdere achteruitgang, maar ook en niet in het

minst in het ingrijpend wijzigen van de agrarische produktie-vorm en het landelijke occupatie-patroon.

Daarnaast zijn door deze immigratie belangrijke sociale veranderingen ingeluid, die van een niet te onderschatten betekenis voor de arbeidswetgeving, de medische verzorging en de rechtsbedeling zijn geweest. Reeds in 1874 werd officieel geconstateerd, "dat de aankomst van het eerste schip met arbeiders uit Britsch-Indië een heilzamen invloed op de arbeidende klasse in Suriname heeft uitgeoefend". Van de vele regelingen, die grotendeels vanwege de Hindostaanse immigratie in het leven werden geroepen, hebben alle werknemers geprofiteerd, terwijl Suriname er enige nuttige instellingen rijker door is geworden. Met het oog op de komst der Hindostanen werd in 1873 "de disciplinaire regtsmacht der districtscommissarissen opgeheven" en voor arbeidsovertredingen de kantonrechter als bevoegde instantie aangewezen, en werden in 1874 "de regten en pligten van huurders en gehuurden" strafrechtelijk geregeld, terwijl in 1878 een rechtvaardiger behandeling van arbeidszaken mogelijk werd gemaakt door een betere inrichting der kantongerechten en een scherpere omschrijving der overtredingen. En in 1879 deden de instituten van door de Overheid bezoldigde districts-geneesheren (voor nauwkeurig bepaalde ressorten) en van geneeskundig-inspecteur hun intrede, waardoor er grote behoefte aan opleiding van geneesheren ontstond, welke op 1 april 1882 tot de oprichting van een geneeskundige school leidde.²⁴

Met de genoemde legislatieve voorzieningen is de invloed van de Hindostaanse immigratie op de Surinaamse wetgeving echter geenszins uitgeput. Want in het kader van de 'assimilatie-politiek' – bedoeld om vooral de Hindostanen (en later ook de Javanen) zich in Suriname thuis te doen gevoelen en hun inburgering te vergemakkelijken – werden er vele speciale regelingen, niet alleen met betrekking tot gronduitgifte, medische verzorging en rechtsbedeling, maar ook op het gebied van onderwijs- en huwelijksrecht in het leven geroepen. Zo werd in 1890 in de districten een nieuw schooltype ingevoerd (de z.g. 'koelie-school'), waarin Hindostaanse kinderen in hun eigen taal onderwijs werd gegeven; en in 1907 kwam in de plaats hiervan het instituut van ongegradueerde Hindostaanse onderwijzers op de gewone lagere scholen in de districten, teneinde de aanpassing aan het lager onderwijs in het Nederlands te bevorderen (in 1929 afgeschaft). Ter vergemakkelijking van de huwelijksluiting werd in 1907 de 'Huwelijksverordening Aziaten' ingevoerd, en een verdergaande

regeling werd in 1940 bij de "Huwelijksbesluiten Hindoes en Mohammedanen" gegeven.²⁵

Ook op cultureel gebied hebben de Hindostanen een niet onaanzienlijke bijdrage tot het Surinaamse leven geleverd. "Het is onmiskenbaar, dat de Hindostanen in Suriname een specifieke culturele sfeer hebben gebracht, welke thans niet meer uit onze samenleving is weg te denken".²⁶ Taal en godsdienst, feesten en ceremoniën, kleding en sieraden zijn een belangrijke plaats in het totale cultuurpatroon gaan innemen. Het culturele beeld van Suriname wordt tot op zekere hoogte mede bepaald door het *Hindi* of *Hindustani* (in *Nâgari*- of *Urdu*-schrift geschreven), door de *mandirs* en *masjids* (tempels van Hindoes resp. Moeslims), door de kleurrijke huwelijken en *katha's* (rituele lezingen uit Hindoe-geschriften), door *Ramlila* (spel van Ram), *Holi*, *Divali* en *Id-ul-Fitr* (feesten van Hindoes en Moeslims, waaraan ook door anderen wordt deelgenomen), door *sari* en *shalvar* (klededrachten der vrouwen), door *roti* en *bara* (culinaire produkten), en niet te vergeten door de populaire Hindostaanse liederen en films.²⁷ En dan zijn het niet eens deze culturele facetten, die de grote betekenis van de Hindostaanse immigratie voor Suriname uitmaken, doch meer de op het Hindostaanse cultuurpatroon gebaseerde nogal ingrijpende wijzigingen in de wetgeving, welke hiervoren al werden gesignaleerd.

Wellicht zou de opmerking gemaakt kunnen worden, dat ook de Javanen tot de ontwikkelingen op de hier genoemde gebieden hebben bijgedragen. Deze constatering is uiteraard heel juist, want de Javaanse immigratie is ook zeer succesvol geweest en de Javanen hebben zich eveneens – al is het in een wat trager tempo – in Suriname ingeburgerd. Hierbij moet echter in aanmerking worden genomen, dat de Javaanse immigratie later plaats vond, zodat in dit opzicht het pionierswerk al door de Hindostanen was verricht en de Javanen in de door hen op gang gebrachte ontwikkeling konden worden opgenomen. Bovendien mag niet worden vergeten, dat de Hindostanen een dynamischer element vertegenwoordigen, daar zij in ruime mate over "de noodige pionierseigenschappen" beschikken : "zelfstandigheid, volharding, overleg en spaarzaamheid".²⁸ Daarom is het zeker gerechtvaardigd, om – ofschoon ook de Javaanse immigratie een hoogst belangrijke rol heeft gespeeld – toch de aankomst van de '*Lalla Rookh*' als symbool van de immigratie te beschouwen en derhalve 5 juni als de immigratie-dag van Suriname aan te merken.

Paramaribo, 31 januari 1969

AANTEKENINGEN

1. J. H. ADHIN: Enige aspecten van het Hinduïsme. *Vox Guyanae* 2(1), 1956, p. 48. – Suriname, een beknopte uitgave van de wereld! *Schakels* S 43, 1961, p. 3–9. De culturele invloed van de Aziatische bevolkingsgroep op Suriname. *Vox Guyanae* 1 (4 & 5), 1955, p. 34. Hierin wordt Suriname met een miniatuur-wereld en een laboratorium vergeleken.
2. Vanzelfsprekend wordt hier alleen met de historie rekening gehouden, daar in prehistorische tijden de Indianen ook van elders zijn gekomen.
3. Zoals Chinezen, en Libanezen; *Schakels* S 43, 1961.
4. Aan de ongunstige invloed van deze *laissez faire*-houding op de economische ontwikkeling van Suriname wordt in het tweede en derde hoofdstuk van ADHIN's proefschrift over *Development planning in Surinam in historical perspective (with special reference to the Ten Year Plan)* (Utrecht/Leiden 1961) ruime aandacht besteed.
5. Deze wet, waarvan het ontwerp op 29 sept. 1870 aan de Tweede Kamer was aangeboden, werd op 20 jan. 1872 gepubliceerd (S. B. 1872 no. 4, G. B. 1872 no. 4). En het Koninklijk Besluit van 22 mrt. 1872 no. 27, houdende wijziging en aanvulling van de bestaande immigratiebepalingen, werd bij Publicatie van 3 mei 1872 afgekondigd (G.B. 1872 no. 8).
6. Het tractaat werd in Nederland op 17 maart 1872 afgekondigd (S.B. 1872 no. 16) en in Suriname op 27 mei 1872 gepubliceerd (G.B. 1872 no. 14). In de literatuur is omtrent dit tractaat een onjuiste opvatting nogal verbreid, nl. als zou het recht van werving aan Nederland zijn verleend in ruil voor de afstand van de Goudkust. Zie ADHIN: De immigratie van Hindostanen en de afstand van de Goudkust. *Nieuwe W. I. Gids* 41, 1961, p. 4–13. – Ook in W. VAN DIJK & C. F. G. GETROUW's geschiedenisboek voor middelbare scholen, *De ontwikkeling van de Surinaamse geschiedenis*, kwam deze onjuiste opvatting voor, doch in de 4e druk (1965, p. 61) en 5e druk (1967, p. 61) is deze fout verbeterd.
7. Vóór de ontschepping overleed nog een immigrant (7 juni 1873, die dezelfde dag 's avonds te Nieuw-Amsterdam werd begraven), zodat er 398 immigranten aan de plantages Zoelen, Alliance, Hooyland en De Resolutie werden toegedeeld. Zie de brief van de Agent-Generaal J. F. A. CATEAU VAN ROSEVELT van 8 juni 1873 no. 284, alsook de door hem opgestelde staat van 19 juni 1873, behorende bij de resolutie van 20 juni 1873 no. 1244/4 (Centraal Archief te Paramaribo, Protocol 1873 no. 12).
8. Volledigheidshalve zij vermeld, dat 70 Hindostanen (van Brits-Guyana afkomstig) vóór 1873 in Suriname waren aangekomen (zie Aantekening 18). Een uitvoerige bespreking van de Hindostaanse

- immigratie geeft C. J. M. DE KLERK: *De immigratie van Hindostanen in Suriname*, Amsterdam, 1953.
9. A. DE WAAL MALEFIJT: *The Javanese of Surinam*, Assen, 1963, p. 22.
 10. Voor de volledigheid zij vermeld, dat 123 Javanen (waarschijnlijk van Chinese afkomst) vóór 1890 in Suriname waren aangekomen. Zie J. ISMAEL: *De immigratie van Indonesiërs in Suriname*, Leiden, 1949.
 11. Eenzelfde persoon moest nl. in het Cultureel Centrum Suriname te Paramaribo een lezing houden over 'De Hindostanen in Suriname' (zie *De West* 4.VI. 1963), en te Nieuw-Nickerie een rede uitspreken bij de onthulling van het 'immigratie-monument' in het Statuutpark. Op dit monument is 5 juni 1873 als datum van aankomst van de 'Lalla Rookh' vermeld.
 12. Het Gedenkboek *Van Brits-Indisch Emigrant tot Burger van Suriname* werd door de 'Surinaamse Jongeren Vereniging MANAN' op 5 juni 1963 te 's-Gravenhage uitgegeven.
 13. Koloniaal Verslag 1873, p. 13; 1874, p. 13. – R. KARSTEN: *De Britsch-Indiërs in Suriname*, 's-Gravenhage, 1930, p. 2. – VAN DIJK & GETROUW, derde druk, 1961, p. 61. – G. J. KRUIJER: *Suriname en zijn burenen, landen in ontwikkeling*, Meppel, 1968, p. 56.
 14. Koloniaal Verslag 1873, p. 13; 1874, p. 15; 1875, Bijl. J p. 2; 1876, Bijl. K nr. 15. – KARSTEN, 1930, p. 4. – VAN DIJK & GETROUW, vierde druk, 1965, p. 61; vijfde druk, 1967, p. 61. – DE KLERK, Aant. 8, p. 71-72.
 15. DE KLERK, Aant. 8 (p. 114).
 16. Zie Aant. 7.
 17. RAHMAN KHAN: *Dohâ Shikshâvalî, Dehâtî Pustak Bhandâr*, Delhi, 1953. Vertaling en uitleg van de Schrijver; voor een uitvoeriger toelichting raadplege men zijn artikel 'Beginnend Surinaams-Hindostaanse literatuur', *Soela* 1963, no. 4/5, p. 33-34.
 18. Koloniaal Verslag 1870 (Bijl. A, p. 1); 1871 (Bijl. A, p. 1).
 19. Een analogon – maar dan een van wereldwijde betekenis – is de ontdekking van Amerika, waaraan terecht de naam van CRISTOBAL COLÓN (CHRISTOPHORUS COLUMBUS) is verbonden, hoewel is aangetoond dat – lang voordat COLUMBUS op 12 oktober 1492 het eiland Guanahani ontdekte – de Noormannen onder LEIF ERICSON reeds omstreeks het jaar 1000 Nova Scotia hadden bereikt, en een aantal Noren in 1362 in de buurt van Minnesota hadden gewoond. Maar de ontdekking van de Noormannen heeft geen enkel belangrijk historisch gevolg gehad, terwijl die van COLUMBUS aan de geschiedenis van Europa en van de wereld een geheel andere wending heeft gegeven. – Volgens het beroemde epos *Ramayana* moeten in oeroude tijden mensen uit Voor-Indië naar 'Patala' (het huidige Amerika) zijn geëmigreerd; een boeiend gegeven voor hen die verwantschap menen te kunnen vaststellen tussen bv. de Mexicaanse en de Indische cultuur.

20. Men zie hiervoor de betreffende Koloniale Verslagen; en ook E. SNELLEN: *De aanvoer van arbeiders voor den landbouw in Suriname*, Wageningen, 1933, en ADHIN's *Development planning in Surinam*, p. 69 e.v.
21. ADHIN: 'De economisch-historische betekenis van de Hindostaanse immigratie voor Suriname', in *Van Brits-Indisch Emigrant tot Burger van Suriname*, 1963, p. 32.
22. Koloniaal Verslag 1874, p. 13 e.v. – Immigratiefondsverordening van 21 aug. 1878 (G.B. 1880 no. 4), considerans. – *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië*, 1917, p. 375. – SNELLEN, Aant. 20, 1933, stelling 7.
23. Zo werd in de Verordening van 19 april 1895, "houdende bepalingen tot bevordering van de vestiging van immigranten als kolonisten" de uitgifte van percelen in gebruik aantrekkelijk gemaakt (G.B. 1895 no. 24) en beoogde de 'Grondjesverordening' van 11 december 1914 een betere regeling van "de uitgifte van perceelen domeingrond voor den kleinen landbouw" te geven (G.B. 1916 no. 24), terwijl in de 'Agrarische Verordening' (G.B. 1937 no. 53) de uitgifte van domeingrond in erfpacht is geregeld. Zie A. J. A. QUINTUS BOSZ: *Drie eeuwen grond-politiek in Suriname*, Assen, 1954.
24. Koloniaal Verslag 1874, p. 13 e.v. – Verordeningen van 3 en 9 april 1873 (G.B. 1873 nos. 12 en 16). Verordening van 1 juni 1874 (G.B. 1874 no. 16). Verordening van 20 dec. 1878 (G.B. 1879 no. 12). Verordening van 21 jan. 1879 (G.B. 1879 no. 8) en Resolutie van 8 maart 1882. – Voor de economische en sociale betekenis van de Hindostaanse immigratie, zie ADHIN, Aant. 21, p. 31–38.
25. Koloniaal Verslag 1891, p. 11–12. – Verordening van 2 sept. 1907 (G.B. 1908 no. 2). – Besluiten van 14 okt. 1940 (G.B. nos. 150 en 149). – Zie ook DE KLERK, Aant. 8, en ADHIN: 'Ontstaan en ontwikkeling van de z.g. Aziatische Huwelijkswetgeving', in *Een Eeuw Surinaamse Codificatie*. Paramaribo, 1 mei 1969. Vermeld moge ook worden, dat vnl. ter tegemoetkoming aan de Hindoes de 'Begrafenisverordening 1926' werd gewijzigd om de lijkverbranding mogelijk te maken (G.B. 1951 no. 74, en 1969 no. 20), en dat hiervoor een speciaal 'Crematiebesluit' in het leven is geroepen (G.B. 1966 nos. 121 en 139, en 1969 no 21).
26. Zie ADHIN: De Hindostanen in Suriname. *De West* 4. VI. 1963. De Hindostaanse Bevolkingsgroep in Suriname. *Schakels* S 46, 1962, p. 8–13.
27. Met betrekking tot de schrijfwijze van Hindi- en Sanskrit-woorden zij vermeld, dat in dit artikel de gestandaardiseerde spelling van het Surinaams-Hindostaans is gevolgd; ADHIN, *Geromaniseerde spelling van het Sarnami Hindustani*, Paramaribo, 1964.
28. Zie *Encycl. N.W.I.* 1917, p. 378, en tevens R. A. J. VAN LIER: *Samenleving in een grensgebied*, 's Gravenhage, 1949, p. 235; ISMAEL, Aant. 10; DE KLERK, Aant. 8, p. 232 en KRUIJER, Aant. 13, hoofdst. 4.

